

**T.C.
MİMAR SİNAN ÜNİVERSİTESİ
FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ
BİNA BİLGİSİ ANA BİLİM DALI**

**MİMARİ TASARIMDA
SÜREKLİLİK KAVRAMI
VE
GALATA ÖRNEĞİ**

**Rıfat Gökhan KOÇYİĞİT
Mimar (MSÜ)**

128386

**YÜKSEK LİSANS TEZİ
Tez Yöneticisi: Prof. Nursel ONAT**

İSTANBUL-HAZİRAN 2002

**BİLİM DALLARINDA - YÜKSEK LİSANS
TEZ SAVUNMASI ve SÖZLÜ SINAV TUTANAĞI**

T.C.
MİMAR SİNAN ÜNİVERSİTESİ
FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ
MÜDÜRLÜĞÜNE

İLGİ: Enstitü Yönetim Kurulu'nun 03/07/2002 tarih ve 07.1.14 sayılı kararı.

Mimarlık Anabilim Dalı Bina Bilgisi Bilim Dalında ders dönemindeki Eğitim-Öğretim Programını başarı ile tamamlayan numaralı, Prof. Dr. Özgür Erkanan Kaçışçı'nın hazırladığı Mimarlık Tasarımında Süreklilik Kuramı ve Galata Örneği.....

konulu YÜKSEK LİSANS TEZİ ile ilgili TEZ SAVUNMASI ve SÖZLÜ SINAVI, MSÜ FBE Lisansüstü Öğretim Yönetmeliği'nin 17.Maddesi uyarınca 13/08/2002 ..Salı..... günü, saat 10.30.'de yapılmış; sorulan sorulara alınan cevaplar sonunda adayın **BASARILI** olduğuna OYBİRLİĞİYLE/OYÇOKLUĞUYLA karar verilmiştir. (NOT: 100) *7/2*

SINAV JÜRİSİ

UYE Prof. Nursel ÖNAT

UYE Prof. Dr. Uğur Erkanan (İTÜ)

UYE Prof. Nete Ural

Prof. Dr. Alihan Demir

Y. UYE Prof. Dr. C. Koculu

Madde 17- Teslim edilen tezin veya resital programının değerlendirilmesi için, Yönetim Kurulu tarafından biri yedek olmak üzere dört öğretim üyesinden oluşan bir jüri seçilir. Jürinin başkanı danışman olup, diğer üyeler başka üniversitelerin öğretim üyelerinden de seçilebilirler. Enstitü, tezin tesliminden en az bir ay, en çok üç ay zaman aralığında saptanacak sınav tarihini jüri üyelerine ve öğrenciye yazılı olarak bildirir.

a) Sınav, tez savunması şeklinde sözlü olarak veya dinleti tarzında yapılır ve en az 45 dakika, en çok 1,5 saat sürer. Savunmada jüri üyeleri ile öğrenci arasında soru sorma ve cevap verme için de zaman ayrılabilir. Enstitünün diğer danışman öğretim üyeleri de sınavı dinleyici olarak izleyebilirler.

b) Tezi savunmaya layık bulunmayan veya red edilen öğrenciye, bir defaya mahsus olmak üzere, tezinin düzeltilmesi veya yeni bir tez hazırlaması için bir aydan az olmamak üzere bir yarıyla kadar ek süre tanınır.

c) Jüri üyeleri tutanakla tezi 100 üzerinden ortak bir notla değerlendirirler. Ancak, 100 üzerinden ortalama 65'ten aşağı bir notla değerlendirilen tezler başarısız kabul edilir.

Düzeltilmiş veya yeniden yazılmış tez, yeni verilmiş tez gibi işleme tabi tutulur. Düzeltilmiş tezin jürisi için ilk jüri üyelerine öncelik verilir. Ancak başarısızlık halinde öğrencinin Enstitü ile ilişkisi kesilir.

M.S.Ü. FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ			
MÜDÜRLÜĞÜ			
Kayıt Tar. No	Kayıt No	Kes. No	Ekt
13118/12002	1217	520	

**TC YÜKSEK ÖĞRETİM KURULU
BAKİMLİTASAVON MERKEZİ**

İÇİNDEKİLER

GİRİŞ.....	4
AMAÇ KAPSAM YÖNTEM	4
ENGLISH SUMMARY	6
1 SÜREKLİLİĞİN TANIMI VE YARDIMCI KAVRAMLAR	12
1.1 SÜREKLİLİĞİN KELİME ANLAMI	12
1.2 SÜREÇ KAVRAMI	13
1.3 GELENEKSEL SÜREKLİLİK ANLAYIŞI	15
1.3.1 KESİNTİSİZLİK	15
1.3.2 BÜTÜNCÜLLÜK	16
1.3.3 YÖNÜ BELİRLİLİK	16
1.4 SÜREKLİLİK KARŞITI YAKLAŞIM	17
1.4.1 KAVRAMSAL ELEŞTİRİLER	17
1.4.2 DOĞA BİLİMSEL ELEŞTİRİLER	18
1.4.3 TOPLUMBİLİMSEL ELEŞTİRİLER	18
1.5 YENİ BİR SÜREKLİLİK YORUMUNA DOĞRU	21
1.6 DİYALEKTİK SÜREKLİLİK KAVRAMI	25
1.7 SÜREKLİLİK KAVRAMINDA SINIRLAMANIN ÖNEMİ	29
2 SÜREKLİLİĞİN MİMARLIKTAKİ YERİ VE TANIMLAMALARI	33
2.1 MİMARLIKTAKİ ANALİTİK DÜŞÜNME YÖNTEMİ VE BİR TASARIM FAKTÖRÜ OLARAK SÜREKLİLİK	38
2.1.1 ANALİTİK KAVRAMLARLA SÜREKLİLİK	39
2.1.2 ZAMAN ve HAREKET KAVRAMLARINA BAĞLI OLARAK TANIMLANAN SÜREKLİLİK MODELLERİ	48
2.2 MİMARİ TASARIMA YÖN VEREN KAVRAMLARLA SÜREKLİLİĞİN ANALİZİ	67
2.2.1 ALGISAL SÜREKLİLİK	67
2.2.2 İŞLEVSEL SÜREKLİLİK	73
2.2.3 MEKÂNSAL SÜREKLİLİK	78
2.2.4 KURGUSAL SÜREKLİLİK	83

3	KENT VE MİMARLIK İLİŞKİSİNDE SÜREKLİLİK.....	92
3.1	KENTSEL SÜREKLİLİĞİN MİMARİ TASARIMA YÖN VEREN YAPISI.....	95
3.1.1	KENTİN KURULMASINDA BİR FAKTÖR OLARAK SÜREKLİLİK.....	95
3.1.2	KIRDAN KENTE SÜREKLİLİKTE MEKÂN	98
3.1.3	KENTSEL SÜREKLİLİKTE SINIR VE BÜYÜME.....	100
3.1.4	KIR VE KENTİN ZORUNLU BİRLİKTELİĞİ.....	107
3.1.5	“ANTİK ŞEHİR”DEN “ORTAÇAĞ ŞEHİRİ”NE SÜREKLİLİK... ..	108
3.1.6	ORTAÇAĞ KENTİ İÇİNDE MİMARİ SÜREKLİLİĞİ SAĞLAYAN BELİRGİN UNSURLAR.....	113
3.1.7	KENTİN KÜLTÜREL SÜREKLİLİĞİ KIRILMAYA UĞRATAN VE YENİDEN DÜZENLEYEN YAPISI.....	117
3.2	MİMARİ TASARIMIN KENTSEL SÜREKLİLİĞİ DÖNÜŞTÜREN YAPISI.....	120
3.2.1	RÖNESANS VE İFADESEL KIRILMA.....	120
3.2.2	ENDÜSRİLEŞME VE KENTSEL SÜREKLİLİKTE KIRILMA... ..	124
3.2.3	MİMARLIK-KENT İLİŞKİSİNDE EKOLOJİK SÜREKLİLİK TANIMLAMASI.....	128
3.2.4	MİMARLIK-KENT İLİŞKİSİNDE PSİKO-SOSYAL BİR SÜREKLİLİK DEĞERLENDİRMESİ.....	130
3.2.5	KENTSEL SÜREKLİLİKTE ÇÖZÜMLEYİCİ YAKLAŞIM	131
3.2.6	PLANLI VE SPONTANE GELİŞİME GÖRE SÜREKLİLİK	134
3.3	KENT İÇİN YENİ BİR MİMARLIK TARTIŞMASI	134
3.3.1	KENTİ SÜREÇ OLARAK GÖREN YAKLAŞIM (SİBERNETİK YAKLAŞIM).....	137
3.3.2	KENTİN BİÇİM OLARAK DEĞERLENDİRİLMESİ.....	142
3.3.3	KENT MİMARLIĞI	145
4	GALATA ÖRNEĞİ.....	146
4.1	KENT KURGUSUNA YÖN VEREN TARİHİ BİLEŞENLER.....	149
4.1.1	KURULUŞ SÜRECİ VE KONUM	149
4.1.2	KOLONİLEŞME SÜRECİ VE PARÇALI YAPI.....	152

4.1.3	OSMANLI ETKİSİ VE BÜTÜNLEŞME	158
4.1.4	TANZİMAT ETKİSİ VE FARKLILAŞMA.....	163
4.1.5	CUMHURİYET DÖNEMİ VE KIRILMA	167
4.2	KENT KURGUSUNA YÖN VEREN FİZİKİ BİLEŞENLER.....	170
4.2.1	BELİRLEYİCİ NOKTALAR	170
4.2.2	BELİRLEYİCİ KENTSEL STRÜKTÜRLER.....	187
4.2.3	BELİRLEYİCİ KENTSEL SİSTEMLER.....	203
4.3	BÖLGE İÇİN GENEL DEĞERLENDİRME	211
SONUÇ		214
KAYNAKÇA		218
ŞEKİL LİSTESİ		227
ÖZGEÇMİŞ		240

GİRİŞ

AMAÇ KAPSAM YÖNTEM

“İnsanlık tarihi ve doğa tarihi arasındaki tek radikal fark, insanlık tarihinin asla yeniden başlayamayacak olmasıdır... Şempanze ve orangutan insandan tam anlamıyla akıl olarak bilinen şeyle değil, çok daha az belleğe sahip olmalarıyla ayrılırlar. Her sabah bu zavallı hayvanlar bir önceki gün yaşadıklarını unutmakla yüzleşirler ve akılları çok az tecrübeyle işlemek zorunda kalır. Benzer bir biçimde, bugünün kaplanı altı bin yıl öncekinin aynıdır; her biri hayatına en baştan, kendinden önce hiçbir kaplan yaşamamış gibi başlar... Geçmişle sürekliliği kırmak, insanın eksilmesi ve orangutanın örnek alınmasıdır”¹

José Ortega Y. Gasset

Gasset’in sürekliliğin önemini vurgulayan bu sözlerine karşın, uygarlık tarihi içinde oldukça kısa sayılabilecek bir süre olan son birkaç yüzyılda ortaya çıkan değişiklikler o derece dramatik ve kapsamlı bir etki göstermişlerdir ki, bizden önceki nesillerin deneyimlerinden oldukça sınırlı ölçüde yararlanabilmekteyiz. Bu da birbiriyle çelişir gibi görünen iki durumu öne çıkarmaktadır; bir yanda insanı diğer canlılardan ayıran tarihsel birikimin kullanımı, diğer yanda içinde bulunduğumuz çağın insanı geçmiş değerlerden koparan yapısı.

Süreklilik kavramı bugün, modernleşme sürecine getirilen eleştirilerle birlikte gündemin tam ortasına oturmuştur.

Küreselleşme ile yerel değerlerin kayboluşu, kimliksizleşme, yabancılaşma, bellek yitimi ve mekânda aidiyet problemi bu kavramın tartışma alanında yer alır.

¹ Rowe, Colin – Koetter, Fred. Collage City, s.118, The MIT Press, Cambridge

Mekânın geçmiş değerleri muhafaza ederek her gün kullanıcıya sunan yapısı, mimarlığı da bu tartışmanın odağına yerleştirmiştir. Bu kapsamda, süreklilik kavramının çok yönlü bir analizini yaparak çağdaş bir yorumunu ortaya koymak, kavramı, bir çözümleme aracı ve tasarımı yönlendiren faktör olarak mesleğin kullanımına sunmak tezin başlıca amacıdır.

Mekânın geçmiş değerleri en fazla muhafaza etme özelliği gösterdiği ortam kentsel çevredir. Çünkü kent mekânı, birbirinden farklı zaman dilimlerinde oluşmuş mimari öğelerin tanımladığı bir süreçtir. Bu nedenle, mimarlık-kent ilişkisi bu tezin kapsamı içerisinde belirleyici bir rol oynamaktadır.

Tez, süreklilik kavramıyla oluşturulan analiz ve tasarım yönteminin Galata Bölgesi üzerinde uygulama imkânını ortaya koymaya çalışmaktadır. Bu kapsamda, tezin amacı bölgenin tarihi sosyolojik, ekonomik vb alanlarında bilgi vermek değildir. Bu, başka yönde çok daha kapsamlı bir araştırmanın ürünü olabilir. Ancak, bölgenin genel yapısını ortaya koyacak temel bilgiler üzerinde durulacak, bu bilgiler elde edilen analiz sistemi gereğince derinleştirilecektir.

ENGLISH SUMMARY

INTRODUCTION

"The only radical difference between human history and 'natural' history is that the former can never begin again... the chimpanzee and the orangutan are distinguished from man not by what is known strictly speaking as intelligence, but because they have far less memory. Every morning the poor beasts have to face almost total oblivion of what they lived through the day before, and their intellect has to work with a minimum fund of experience. Similarly, the tiger of today is identical with that of six thousand years ago, each one having to begin his life as a tiger from the beginning as if none had existed before him... Breaking the continuity with the past, is a lowering of man and a plagiarism of the orangutan."

José Ortega Y. Gasset

Despite Ortega's words emphasizing the importance of continuity, the changes that came to life within the last few centuries -that can be considered as a short period of time within the scope of the history of civilization- have had such dramatic and comprehensive effects that we can hardly benefit from the experience of previous generations. This leads us to two facts that seem to contradict one and other; on one hand, the usage of historical accumulation, which distinguishes man from other living beings, on the other hand the structure of the era we live in, which results in the break of man with the values of his past.

Today, the concept of continuity is at the top of the agenda with the criticisms formulated against the process of modernization.

The loss of local values with globalization, loss of identity, alienation, loss of memory and the problem of belonging in space, all co-exist in the scope of the debate of the same concept.

The structure of the space that protects old values and that presents it to the user on a daily basis has brought architecture at the center of this debate as well. In this regard, submitting a modern interpretation of the concept of continuity by doing a multi-directional analysis of the concept and presenting it to the use of architecture as an instrument of analysis as well as a factor that guides design is the fundamental aim of this thesis. The environment where space manifests the quality of protecting old values the most, is the environment of city; because the city space is a process where architectural elements, which are formed in different time periods, are defined. This is the reason why the relationship between architecture and city plays a major role for the scope of this thesis.

The thesis tries to present the possibility of application of the analysis and design method formed with the concept of continuity on the Galata region. In this regard, the aim of the thesis is not to give information on sociological, economic etc. elements of that specific region. This could be the subject of a more comprehensive work with a different orientation. However, some essential information on the region's structure will be underlined, and this information will be amplified in accordance to the system of analysis being used.

CONCLUSION

In this thesis, with a multi-directional analysis of the concept of continuity, I tried to form a basis where the present approaches could be studied comparatively. Two essential approaches are observed in this regard.

First of these approaches interpret continuity as a set of notions that follow one and other without interruption.

As for the second approach, it submits that such an uninterrupted is not possible neither in the nature nor in social events, thus continuity can be possible when evaluated with another interpretation that includes these interruptions. This way it is natural for a notion to manifest different qualities within the line of change and to create an interruption with its past. This

approach, which is presented as a criticism for the first one, puts forward the idea of universal progress by analyzing changes within certain generalizations. Thus, the interpretation of discontinuity is determined by evolutionary rules that are put forward in that regard.

In this thesis, I made a comprehensive analysis of the second approach that is based on positivist thought. However, I criticized the approach for manifesting a totalitarian point of view that leads to excessive generalizations and for denying the effects of the subject on the so-called change. As a result, I embraced the understanding of a dialectical continuity that takes its roots from the second approach, yet one that has its borders defined by a interactive mechanism where the subject is also included. Inside these borders, I had the possibility to evaluate the analyzing approach that the evolutionary point of view put forward in a multi-directional manner within the architectural design theory.

These analyses on the notion of continuity have also put forward two similar approaches in the architectural design theory.

In the interpretation of the first approach, history is considered as the depot of permanent values transmitted from generation to generation as stories and truths of life. According to this, norms are either based on unhistorical absolute standards or they are based on historical usage and approved by it. This approach, which can also be labeled as the normative approach, is also criticized in a similar way to uninterrupted continuity approach.

As for the interpretation of the second approach, the widespread thought is that the cultural value systems within history are an evolutionary process that has only relative relevance. Something that is absolutely right in one period is coincidental in the other. Thus, each period puts forward a self-verifying value system. This relativity concept requires the embracing of an utopist future over a past to be taken as an example.

According to the second approach, historical evolution is determined by a definitive law, where human participation is not voluntary and which is independent from the society that has a collective memory. The parallel criticism for this approach can be made in the architectural theory with this concept of “collective memory”. As a result of this, continuity in architecture can be interpreted as a dialectical process where tradition plays an important role. In this regard, the notion of interaction that is necessary for continuity is only significant for architecture when it is evaluated within the concept “collective memory”.

As well as these analyses, the concept of continuity in architecture is divided into its components and the formulated models are tried to be adapted to the physical space. In this way, two fundamental continuity concepts are defined according to the notions of time and movement, while at the same time the relationship between them is underlined.

The continuity, where time is the determinant factor, becomes the subject of architectural design theory in two ways. Firstly, it prepares a ground of interaction towards the interpretation of historical notions in architectural design. Secondly, by analyzing the lifeline of the place or the region being worked on, it leads the way for new projects that are considered to be done on them.

In a parallel way, the continuity where movement is the determinant factor, becomes the subject of architectural design theory in two ways. Firstly, in general terms, it prepares a ground for interaction for the physical interrelations of the elements that will be used in the design. Secondly, by analyzing the physical relations of the space or the region being worked on, it plays a leading role in the integration of architectural design with environment.

In the relation between city and architecture, the role of collective memory in the continuity of the city space and the design approach of the instrumental mind are

compared within a historical perspective. According to this, the apparent result is that the primitive positivist approaches, which do not give enough importance to the subject, break the continuity in the city space. In light of these analyses, a new architectural debate for the city is presented and alternative approaches are underlined by systemizing these analyses.

The Galata region is taken as an example where the approaches developed are concretized and questioned. According to the understanding defined in the thesis, it is asserted that the continuities preserved their existence in a general sense until the previous century. However, it is also illustrated with examples that a multi-directional break is observed in accordance with the described factors.

It is observed that the concept of continuity has gained importance with the criticisms made against the process of modernization. As it is known, the global scale effects of this process that gained precision by the development of the positivist thought are spread on every area of our lives on the 20th century. The project of modernization, as an utopist and progressive project, has also been effective in the liberation of human mind. The criticisms brought by the concept of continuity are concentrated at this very point. It has been emphasized that with liberation, a clear-cut break with the value system of the past took place. The problems that became obvious as a result of this are alienation that comes with the loss of memory, the feeling of absence and the loss of identity.

It is also known that in architectural design theory, a reactionary break with the value system of the past, particularly in the expressive values, took place in a similar way with modernization. This discontinuity showed its effects in the city space intensively. The reason for this is that the city space represents a process of architectural elements formed within different time periods. Its subject is the collective memory. As a result of the avoidance of this quantitative structure, the design approaches break with the past. In return, this means that space breaks with the physical environment of the city. Thus, the concept of continuity dependent on time and the concept of continuity dependent on movement are analyzed together.

It is possible to observe that a variety of approaches as well as criticisms are brought to this problem of alienation resulting from discontinuities. One of these is also known as postmodern historicism. This approach, which is mentioned in the thesis, is observed to have a structure that denies the change and difference between the past and the present, when it is analyzed within the concept of continuity. Thus, it cannot be presented as a criticism of discontinuity.

Continuity can only be possible by analyzing the change and making a connection between the past and the future that is based on humanity.

1 SÜREKLİLİĞİN TANIMI VE YARDIMCI KAVRAMLAR

“...tamamıyla yeni, mümkün olmayan bir şeydir. Bu sadece tamamen yeni bir başlangıç yapmanın zorluğundan, eski alışkanlıkların yeni yaratımlarda kendini göstermesinden çok, bütün deneyimlerimizi onları anlaşılır kılabilmek için önceki bir deneyimimize dayandırmamızdan kaynaklanır. Herhangi bir deneyimden önce aklımız, önceki deneyimlerimizden kaynaklanan kurallar çerçevesinde çalışır...”²

1.1 SÜREKLİLİĞİN KELİME ANLAMI

“Süreklilik”, “sürekli olma”, “kesintisiz olarak sürüp gitme durumu”, “devamlılık” olarak tanımlanmaktadır.³

Dilbilimsel açıdan incelendiğinde, “sürmek” fiil kökünden, “süre”, “sürek” isim köklerinin türediği, bu köklerden de “sürekli” sıfatının oluştuğu görülmektedir. “Süreklilik” ise “sürekli” sıfatının “-lik/lık” eki kullanılarak isim haline getirilmiş şeklidir.

Fiil kök olan “sür”ün buradaki kelime anlamları: 1) olmaya devam etmek; “Fırtına üç gün sürdü” 2) zaman geçmek; “Çok sürmez, her şey düzelir” 3) zaman almak; “Bu iş iki saat sürer” 4) yetiştirip ortaya çıkmak, bitmek, yeşermek; “Bu gölgeli yerlerde otlar bütün bir yaz mevsimi yeniden yeniye sürer...” R. H. Karay.⁴

“süre” “bir olayın başı ile sonu arasında geçen zaman aralığı, zaman bölümü, müddet” olarak belirtilmektedir.⁵ Yani “sınırlandırılmış zaman”, ya da “zaman parçası” olarak da tanımlanabilir. (Osm. Müddet, İng. Duration, Fr. Durée, Al.

² Connerton, Paul. "How Societies Remember", s.6, Cambridge University Press, 1999

³ Türkçe Sözlük, Türk Tarih Kurumu Basım Evi, Ankara

⁴ Türkçe Sözlük, a.g.e.

⁵ Türkçe Sözlük, a.g.e.

Dauer, İt. Durata)⁶ “**Süre**” ise, “süren, devam eden zaman” ifadesi ile aynı kaynakta tanımlanmaktadır.

İngilizce’de “**continuity**”⁷ olan sürekliliğin karşılığı “devam etmek, sürmek; dayanmak; kalmak; üstünde durmak; ısrar etmek; uzatmak; temdit etmek” anlamlarına gelen “**continue**”⁸ kökünden gelmektedir. “**Süre**”⁹ ise yukarıda belirtildiği gibi tamamıyla farklı bir kök olan “**duration**” ya da “**period**” olarak karşılığını bulmaktadır. (Osm. Temadi, Fr. Continuité, Al. Stetigkeit, İt. Continuità)¹⁰

Görüldüğü gibi, gerek Türkçe’de, gerekse karşılığına başvuru olan diğer dillerde sürekliliğin kelime anlamı, oldukça geniş bir alana yayılır. Bu durum, aynı zamanda ileriki bölümlerde üzerinde durulacak olan çeşitli anlam kaymalarına ve belirsizliklere neden olmaktadır.

1.2 SÜREÇ KAVRAMI

Süreç, “aralarında birlik olan ya da belli bir düzen içinde yinelenen, ilerleyen, gelişen olay ya da eylemler dizisi” anlamına gelmektedir. (Osm. Vetire İng. process,¹¹ Fr. Procés, Processus, Al. Prozes, İt. Processo).¹² Ayrıca, koşulların bütünlüğü içinde ele alınan gelişme olarak da yorumlanabilmektedir.¹³ Burada da -“süre”nin anlamında olduğu gibi- belli bir sınırlamadan bahsedilebilmesine karşın, süre ile tanımlanabilen sınırlı durum ve eylemlerin birbiri ile ilişkileri belirleyici olmaktadır.

Süreç kavramı geçtiğimiz yüzyılda, özellikle felsefede ve buna bağlı olarak gelişen sosyal bilimlerde, üzerinde önemle durulan bir konu olarak karşımıza çıkmaktadır. 20. yy batı felsefesinde, deneyimsel gerçeklikte oluş, değişme ve yenilik öğelerini

⁶ Haçerlioğlu, Orhan. Felsefe Sözlüğü, Remzi Kitabevi, İstanbul

⁷ The Grolier International Dictionary, Houghton Mifflin Company, Massachusetts, USA

⁸ Redhouse, İngilizce-Türkçe Sözlük, Redhouse Press, İstanbul

⁹ Redhouse, Türkçe-İngilizce Sözlük, Redhouse Press, İstanbul

¹⁰ Haçerlioğlu, Orhan. Felsefe Sözlüğü, a.g.e.

¹¹ The Grolier International Dictionary, a.g.e.

¹² Türkçe Sözlük, a.g.e.

¹³ Haçerlioğlu, Orhan. Felsefe Sözlüğü, a.g.e.

vurgulayan bir akım olan “**süreç felsefesi**”, bugünkü düşünme ve yaratma şekillerine önemli katkılarda bulunmuştur. Bu akım, “*geleneksel felsefenin varlık, kalıcılık ve tekdüzelik kavramlarına karşı çıkar. Hem doğal dünyayı, hem de insan ögesini içeren gerçekliğin özünde tarihsel bir yapısı vardır; geçmişten kaynaklanır ve yeniliklerle dolu bir geleceğe doğru ilerler. Bu nedenle geleneksel felsefenin, deneyimin zamansal ve yeni öğelerini dışlayan, durağan uzaysal kavramlarıyla gerçeklik kavranamaz.*”¹⁴ Süreç felsefesine katkıda bulunan düşünürlerin başında antik Yunan’da Heraklitos, çağdaş felsefede ise Henry Bergson ve Alfred North Whitehead ve John Dewey gelmektedir.

Doğadaki yaratıcı ilerleme ve gelişmenin önemini vurgulayan bu düşünce biçimi, statik ve tözcü bir varlık görüşünden vazgeçerek, yaratıcı gelişme ve değişmeyi ön plana çıkarır. Doğanın sürekli olarak değişen olay dizilerinden meydana geldiğini, gerçekliğin temelinde belli bir doğrultusu olan değişme bulunduğunu savlar. Bununla beraber süreklilik kavramının neden yoruma açık bir yapısı olduğu ve neden bu denli tartışmaya konu olduğu hakkında ipuçları verir.

Süreç felsefesine göre, soyut kavramlar dışında her şey bir sürece tabidir. Dolayısıyla dilin ve kavramların, doğadaki süreçleri, değişimin sürekli olan doğasını ve akış içindeki olay ve varlıkların bireyselliğini ifade edemeyeceğini, ifade etmeye kalkıştığında bir takım paradokslara yol açtığını dile getirir.¹⁵

Süreç felsefesi ile önem kazanan tartışma, süreklilik kavramının yorumlanış biçimi ile doğrudan ilintilidir. Kelime anlamından yola çıkılarak oluşturulabilecek anlayışa göre süreklilik kavramı, ara ya da boşluğun olmaması halidir. Örneğin bir kağıda bir doğru çizilirken, doğrunun, kalemin hiç kaldırılmadan çizilmesi durumunda, sürekli olduğu söylenmelidir.¹⁶ Ancak ilginç olan, mekân ve zamanın kesintisiz olduğu yerde sayının kesintili bir nicelik olarak kabul edilmesidir. Yani, süreklilik arz ettiği düşünülen bir dizgi içerisinde hangi iki sayıyı ele alırsanız alın arasında mutlaka

¹⁴ Ana Britanica, Süreç Felsefesi, cilt:20, s.188

¹⁵ Cevizci, Ahmet. Felsefe Terimleri Sözlüğü, s.315, Paradigma, İstanbul

¹⁶ Cevizci, Ahmet. a.g.e., s.315

başka bir sayı tanımlanabilir. Bu da süreklilik kavramını tanımlamada karşılaşılabilecek paradokslardan bir tanesidir.

Ancak, süreklilik kavramının yeniden yorumlanmasını gerektiren durum Antik Yunan'dan beri ortaya konan buna benzer paradoksların çok ötesinde değerlendirilmelidir. Günümüzde, doğal ve toplumsal olaylarda tarihin akışını yorumlamada karşılaşılan temel sorun, büyük genellemeleri içine alan süreklilik dizgelerini ortaya koymakta yaşanan sıkıntıdır. Bu da sürekliliğin yeniden yorumunu biçimsel bir gereklilik olmaktan çok işlevsel bir gereklilik haline getirmektedir.

1.3 GELENEKSEL SÜREKLİLİK ANLAYIŞI

Geleneksel anlayışla süreklilik; önceden belirlenmiş bir yön doğrultusunda idealize edilmiş değişmez doğrularca, kesintisiz bir biçimde ilerleyen olguların, olayların bütünlüğünü anlatan durağan bir durum olarak yorumlanabilir. Bu yaklaşıma zaman zaman teolojik bir bakış açısı da eşlik eder.

Süreklilik kavramının bu yorumu, Alman düşünürü Gottfried Wilhelm Leibniz (1646-1716) tarafından, “**süreklilik yasası**” (lex continuum) ile tanıtlamaya çalışmıştır. Ayrıca bu anlayış içerisinde süreç felsefesine katkıda bulunan Henri Bergson (1859-1941) ile Herbert Spencer'in (1820-1903) yaklaşımlarına da yer verilebilir.¹⁷

Geleneksel süreklilik anlayışını tanımlayan bileşenler aşağıdaki kavramlarla verilebilir:

1.3.1 KESİNTİSİZLİK

Klasik felsefede süreklilik kavramının kesintisizlik hali içerisinde tanımlanmaya çalışılması tipik bir durumdur. Süreklilikte kopma ve sıçramanın olamayacağını savunan bu yaklaşımda Spencer sürekliliğin nicelikçe değişmelerle, Bergson sadece nitelikçe değişmelerle gerçekleştiğini ileri sürerler.

¹⁷ Rosenthal, M.& Yudin, P. Felsefe Sözlüğü, s.57, Sosyal Yayınlar, Çev: Çalışlar, Aziz.

Leibniz'e göre doğada sıçrama olamaz (*La. Natura non facit saltus*).¹⁸, doğasal değişimlerde hiç kesilmeyen ve kopmayan bir süreklilik vardır. Leibniz, ortaya koyduğu “süreklilik yasası” ile, her tür değişme boyunca, değişenin iki hali arasında, sonsuz sayıda ara hal ya da nokta bulunduğunu vurgular. Doğasal olgular birbirlerini aralıksız olarak kovalarlar. “*Her devim (hareket), bir başka devimin sonucu olduğu gibi bir yeni devimin de yaratıcısıdır, bu devimlilik ise sürekli kesintisiz bir devimliliktir.*”

1.3.2 BÜTÜNCÜLLÜK

Geleneksel yaklaşım içerisinde süreklilik, büyük genellemeleri içine alan evrensel birliği temsil eder. Leibniz'e göre süreklilik, “*tanrısal düzenin yasasıdır.*” Doğada ve toplumda meydana gelen her olgu evrensel bütünlüğün birer parçası olarak örülürler.

Bu anlayışla süreklilik, değişimde bireyin rolünü geri plana iterek evrensel kuralları anlattığı düşünülen genellemeleri öne çıkaran totaliter bir yaklaşım sergiler.

1.3.3 YÖNÜ BELİRLİLİK

Doğada ve toplumsal olaylarda yapılabilecek büyük genellemeler çerçevesinde değişimin yönü önceden belirlenmiştir. Bu durum Leibniz'e göre, tanrısal düzen tarafından “*önceden kurulmuş uyumun (harmonie préétablie)*” gereğidir. Süreklilik, bu uyumun doğada ve toplumsal olaylardaki yansımasıdır.

Yukarda kısaca değinilen ana yaklaşımlara göre klasik felsefede Leibniz tarafından “süreklilik ilkesi”;

- her yerde sürekli bir gidiş olduğunu,
- doğada sıçramanın olmadığını,
- her şeyin bir bütün içinde örüldüğünü söyleyen temel ilke olarak tanımlanmaktadır.¹⁹

¹⁸ Hançerlioğlu, Orhan. a.g.e., “sıçrama”, s.370

¹⁹ Hançerlioğlu, Orhan. a.g.e., “süreklilik”, s.385

1.4 SÜREKLİLİK KARŞITI YAKLAŞIM

Geleneksel süreklilik anlayışının içerisinde yer alan temel kavramların geçerliliği üzerinde oldukça yoğun eleştirel yaklaşımlar geliştirilmiştir.

1.4.1 KAVRAMSAL ELEŞTİRİLER

Michel Foucault,²⁰ klasik felsefe anlayışı içindeki kesintisiz süreklilik anlayışını totaliter bir yaklaşım olarak betimlemektir. Bu tarz köktenci yaklaşımların yerel değerleri törpülediği, bireyi ise baskı altı altında tuttuğu üzerinde durur. Bu şekilde tanımlanan modernin karşısına, kıyaslanamazlık (incommensurability), farklılık ve parçalılığa üstün değer atfeden bir yaklaşım koyar.²¹

Foucault'nun, "Bilginin Arkeolojisi"²² adlı kitabında tanımladığı "yeni tarih biçimi"ne göre, "*modern tarih yazımında olduğunun tersine, kesintililik bundan böyle tarihsel anlatı üzerindeki bir küf olarak görülemez ve tarih yazımı ilke olarak lekelidir.*"²³ Bunun ötesinde Foucault kesintililiği olumlu (positive) bir kavram olarak benimser. Ona göre çalışma alanını lokalize edilmesi çoğu kere büyük genellemelerden çok daha sonuç alıcıdır.

Böylelikle süreklilik kavramı gibi büyük genellemeleri anlatan totaliter bir yaklaşım yerine kesintili, tikel ve yerelliği ön plana alan bir yaklaşım olarak benimsenir. Bu anlamda tarih, bağlantısız bilgilerin parçalı alanı olarak analiz edilir.²⁴ Baudrillard, Lyotard ve Derrida gibi teorisyenlerin yaklaşımları bu kapsam içerisinde değerlendirilebilir.

²⁰ Foucault (1926-1984) psikoloji ve psikiyatri, bilim tarihi üzerine çalışmaları olan felsefeci, 1968'de Vincennes Üniversitesi Felsefe Bölümü Başkanlığı ve 1970 sonrasında College de France'ın Düşünce Sistemleri Tarihi Kürsüsü Başkanlığı görevlerinde bulundu. (Best, Steven-Kellner, Douglas. Postmodern Teori, Eleştirel Soruşturmalara, çev. Mehmet Küçük, Ayrıntı Yayınları, İstanbul)

²¹ Foucault, Michel. Language Counter-Memory, Practice, Ithaca: Cornell University Press, (Best, Steven-Kellner, Douglas. a.g.e., s.58)

²² Foucault, Michel. The Archeology of Knowledge, Pantheon Books, New York

²³ Best, Steven-Kellner, Douglas. a.g.e. Konu üzerinde Arkeoloji ve Kesintililik (s.62) ve postmodernlik, postendüstriyel toplum ve süreklilik ve kesintinin diyalektiği başlıklı bölümlerde yoğunlaşmaktadır.

²⁴ Best, Steven-Kellner, Douglas. a.g.e., s.58

Kavramsal açıdan bu eleştiriler zamansal ilişkilerde eski ile yeni, mekansal ilişkilerde bölgesel değerler arasında bağıntı kurmakta zorlanırlar. Bu bağlamda getirilen eleştirilere paralel olarak amaç belli bir bağıntı kurmak, veya belli bir metodoloji ya da çözüme yönelik bir genelleme getirmek olamaz. Bunun yerine getirilebilecek yeni çözümleme yöntemlerine zemin hazırlamak en somut çıkarım olarak değerlendirilebilir.

1.4.2 DOĞA BİLİMSEL ELEŞTİRİLER

Doğa bilimlerinde yaşanan gelişmeler doğada her varlığın yapısının mutlaka değiştiğini bu değişimin de çoğu kere ilk hal ile son hal arasında kesin bir kesiklilik hali ortaya koyduğunu kanıtlamıştır. Atom altı parçacıkların aynı anda hem tanecik, hem dalga özelliği göstermesi, kimyasal reaksiyonda ortaya çıkan ürünün giren ürünlerden niteliksel bir kopma içinde bulunduğunun bilinmesi, nükleer reaksiyonlarda bir molekülün diğerine dönüşmesi gibi verilebilecek somut örnekler geleneksel anlamda maddesel bir süreklilikten bahsedilemeyeceğini ortaya koyar. Doğada yavaş yavaş ilerleyen evrimsel değişimlerin yanı sıra ani ve keskin değişimler de vardır.

“...hiçbir fiziksel nesne ya da toplumsal olay sadece artma ve azalmaya bağlı olarak değişmez, azalma ve artma belli bir noktada sıçrayarak, nicesel bir değişme nitesel bir değişmeye dönüşür (nicelikten niteliğe geçiş). Fizik, kimya ve toplumbilim bu gerçeğin sayısız örnekleriyle doludur. Örneğin kuantum mekaniğinde bir atom, elverişli kuantik hallerin birinden ötekine sıçrayarak geçer. Isıtılan su, belli bir kaynama derecesine kadar su olarak kalır ve o belli bir derecede sıçrayarak buharlaşır, yeni bir niteliğe geçer. Bu sayısız örnekler sıçramasız ve kesintisiz süreklilik düşüncesinin yanlışlığını tanıtlamaktadır.”²⁵

1.4.3 TOPLUMBİLİMSEL ELEŞTİRİLER

Geleneksel süreklilik kavramının geçerliği üzerine diğer önemli bir eleştiri ise içinde yaşadığımız çağın genel özellikleri ile doğrudan ilişkilidir.

²⁵ Hançerlioğlu, Orhan. Felsefe Sözlüğü, a.g.e., s.384

Anthony Giddens'a göre içinde yaşadığımız çağ geleneksel düşünce sistemi içerisinde yer alan kavramlarla açıklanamaz. "Modernliğin Sonuçları" adlı kitabında bu konu üzerine "Modernliğin Süreksizlikleri" başlıklı yazısında yoğunlaşmakta, modern toplumsal düzenlerdeki değişimleri;

- 'değişim hızı'nın,
- 'değişim alanlarında görülen artış'ın
- 'modern kurumların doğası'nın, geleneksel toplumsal düzenlerde var olan değişimlerden ayırmada etkili olduğu sonucuna varmaktadır.

Giddens'a göre bu değişimler, geleneksel toplumsal düzenlerde oluşmuş süreklilik biçimlerinin ortadan kalkmasına neden olmuştur. Modernliğin sonucunda ortaya çıkan yaşam tarzları, bizi, geleneksel toplumsal düzen türlerinin tamamından eşi görülmedik bir biçimde söküp çıkarmıştır. Modernliğin getirdiği dönüşümler, hem yaygınlıkları, hem de yoğunlukları açısından önceki dönemlere ait değişim biçimlerinin çoğundan daha etkilidirler. Yaygınlık düzleminden bakıldığında bu dönüşümler, küresel düzeyde toplumsal bağlantı biçimleri kurulmasında etkili olmuşlardır; yoğunluk açısından ise günlük yaşamımızın en özel ve kişisel özelliklerini değiştirme aşamasına gelmişlerdir. *"Açıktır ki, geleneksel ile modern arasında süreklilikler vardır ve bunlar birbirinden tamamen ayrı parçalar değildir; geleneksel ve moderni çok genel bir biçimde karşılaştırmanın ne kadar yanıltıcı olduğu çok iyi bilinmektedir. Fakat son üç ya da dört yüzyıl (tarihsel zaman için kısa sayılabilecek bir süre) içinde ortaya çıkan değişiklikler o derece dramatik ve kapsamlı bir etki göstermişlerdir ki, bunları yorumlarken önceki geçiş dönemine ait bilgilerimizden sınırlı olarak faydalanabiliyoruz."*²⁶

Giddens, modern kavramının gelenekselden temelde süreksizlikçi yapısı ile ayrılabilceği üzerinde dururken geleneksel süreklilik anlayışı içerisindeki yönü belirlilik ilkesini eleştirir. *"Toplumsal evrimciliğin uzun süreli etkisi, modernliğin*

²⁶ Giddens, Anthony. Modernliğin Sonuçları, "Modernliğin Süreksizlikleri", s.14, Ayrıntı Yayınları, İstanbul

*süreksizlikçi karakterinin tamamıyla fark edilememiş olmasının nedenlerinden biridir. Marks kuramı gibi süreksizlikçi geçişlerin önemini vurgulayan kuramlar bile, insanlık tarihini yönü belli ve genel devingen ilkelerle yönetilen bir süreç gibi görürler”.*²⁷

Evrimci kuramlar, teolojik bir boyut içermek zorunda olmasalar da gerçekten büyük anlatıları temsil ederler. Evrimciliğe göre tarih, insanlıkla ilgili olaylar karmaşasını bir tablo düzeni içinde uydurmaya çalışan “olaylar dizisi” yardımıyla anlatılabilir. Tarih, avcı ve toplayıcıların küçük yahtılmış kültürleriyle başlar; ürün toplayan ve hayvancılıkla uğraşan toplulukların gelişimine ve oradan da tarıma dayalı devletlerin oluşumuna kadar devam ederek batıdaki modern toplumların ortaya çıkışıyla sonuca varır.

Evrimsel anlatıyı değiştirmek ya da onun olaylar dizisinin yapısını bozmak yalnızca modernliğin incelenmesi işini sadeleştirmeye yardımcı olmakla kalmaz, aynı zamanda postmodern olarak adlandırılan olguyla ilgili tartışmanın bir bölümünün odak noktasını yeniden belirler.

Bu yaklaşıma göre geleneksel toplumsal düzenlerde de süreksizlikçi bir yapı bulunmasına rağmen modern çağdaki süreksizlikler birçok açıdan bunlardan ayrılırlar. Yukarda da kısaca değinildiği üzere Giddens bunları üç ana başlık altında toplamıştır.

Birinci süreksizlik, modern çağın harekete geçirdiği değişim hızı ile ilgilidir. *“Geleneksel uygarlıklar diğer modernlik öncesi sistemlerden dikkate değer biçimde daha devingen olabilirler; ama, modernliğin koşulları içinde değişim hızı son derece fazladır. Bu durum en çok teknoloji açısından belirginmiş gibi görünse de, diğer bütün alanlara yayılmıştır.”*

²⁷ Giddens, Anthony. Modernliğin Sonuçları, “Modernliğin Süreksizlikleri”, s.14, Ayrıntı Yayınları, İstanbul

İkinci süreksizlik değişim alanıdır. *“Dünyanın değişik bölgeleri birbirleriyle bağlantı içine çekildikçe, toplumsal dönüşümün dalgaları adeta bütün yerküre yüzeyi boyunca çarpmaktadır.”*

Üçüncü süreksizlik modern kurumların doğası ile ilgilidir. *“Ulus-devletin siyasal sistemi, üretimin cansız güç kaynaklarına büyük ölçüde bağımlı olması ya da ürünlerin ve ücretli emeğin tam anlamıyla metalaştırılması gibi bazı modern toplumsal biçimler, önceki toplumsal düzenlerde hiç görülmemektedir. Diğer biçimler ise önceki toplumsal düzenlerle yalnızca yanıtıcı bir sürekliliğe sahiptirler. Kent buna bir örnek olarak gösterilebilir. Modern kentsel yerleşimler çoğunlukla geleneksel kent havzasıyla birleşirler ve sanki yalnızca buradan yayılarak genişlemiş gibi görünürler. Oysa, modern kent önceki dönemlerde pre-modern kenti kırsal alandan ayıran ilkelerden oldukça farklı ilkeler uyarınca düzenlenmiştir.”* ²⁸

Geleneksel süreklilik anlayışına karşı geliştirilen bütün bu eleştiriler, modern çağı anlamada, her tür düşünme ve yaratma biçimini sorgulayarak özerkleştirmesi bakımından önemlidir. Ancak eleştiriler sonucu ortaya çıkan boşluğu kapatacak somut bir çözüm önermezler. Bu bakış içerisinde eleştirilerin önemi adı geçen problemlerin çözümüne yeni bir zemin hazırlanması bakımından önemlidir.

1.5 YENİ BİR SÜREKLİLİK YORUMUNA DOĞRU

Bağıntı kurma, her zaman düşünebilme ve yaratabilme eylemi için olmazsa olmaz bir noktada bulunmuştur. Geleneksel süreklilik anlayışının yoğun eleştirilere hedef olması temelde insan aklının bağıntı kurma eylemiyle doğrudan ilintilidir ve bu anlamda büyük bir boşluğun ortaya çıkmasına neden olmuştur. Çünkü birbirinden bağımsız sonsuz sayıda olgunun lokalize edilerek bağlantısız bir biçimde ele alınamaya çalışılması ile oluşan bir anlamda kuralsızlık ve kaos ortamının da düşünebilme ve yaratabilme eylemine ket vuracağı ortadadır. Bu nedenle bir çok teorisyen, süreklilik karşıtı yaklaşımı, tek başına anlamlı olmaktan çok yeni

²⁸ Giddens, Anthony. Modernliğin Sonuçları, a.g.e., s.14

bağıntıların kurulabilmesinde bir ara yüz olarak kullanılabilecek bir durum olarak yorumlamayı tercih etmişlerdir.

Foucault, kesintiliğe atfettiği değerle Baudrillard, Lyotard ve Derrida gibi teorisyenlerle benzerlik içinde değerlendirilebilmesine karşın, iki önemli açıdan ayrı tutulabilir. Birincisi, tüm yapı, tutunum (coherence) ve kavranılabilirlik (intelligibility) biçimlerini sonsuz bir anlamlandırma akışı halinde çözüp dağıtmaz.²⁹ Gerekli zemin yaratıldıktan sonra, hangi kurallılık (regularity), bağıntı, süreklilik ve totalite biçimlerinin gerçekten var olduğunu kavramaya ve bunlara yeniden tanımlamaya girişir. Arkeolojinin görevi yalnızca “*yan yana konulmuş ve birbirinden bağımsız bir tarihler çoğulluğuna varmak*” değil, aynı zamanda “*farklı olgulardan oluşan diziler arasında hangi bağıntı biçimlerinin meşru olarak betimlenebileceğini belirlemek*”tir.³⁰ İkincisi, Baudrillard’ın aksine tedbirli ve çekinceli bir kesintilik söylemi kullanır. Bilginin düzenli birikimi, gerçeklik ya da aklın tedrici ilerlemesi olarak ortaya konulan geleneksel tarih yorumunu eleştirmek ve bilgi şekillenişlerinde beklenmedik ve ani değişimlerin ortaya çıktığını göstermek için bu kesintilik söylemi üzerinde durur.³¹ Buna rağmen Foucault, çalışmalarının basitçe bir “kesintilik felsefesi” olarak yorumlanmasını reddeder.³² Bunun yerine, tarihsel kopuşların önemini, tarihsel ilerleme ve süreklilik konusundaki geleneksel teorilerin hegemonyasını kırmak için öne çıkardığını ileri sürer.³³

Foucault, klasik felsefe ve tarih anlayışı içindeki süreklilik kavramını parçalayıp onu tekrar tanımlamaya çalışması bakımından önemlidir. Bu durum, süreklilik kavramının “kesintilik-kesintisizlik diyalektiği” içerisinde yeniden yorumlanması gerektiren bir nitelik arz eder.

²⁹ Best Steven-Kellner Douglas a.g.e., s.63

³⁰ Foucault, Michel. The Archeology of Knowledge, Pantheon Books, New York, s.10 (Best Steven-Kellner Douglas a.g.e., s.63)

³¹ Urhan, Veli. Michel Foucault ve Arkeolojik Çözümleme, “Tarih ve Süreksizlik”, s.106-127, Paradigma, İstanbul.

³² Foucault, Michel. in Lawrence D. Kritzman (ed) “Michel Foucault: Politics, Philosophy, Culture”, Roudledge, New York, 1988, s.99-100 (Best, Steven-Kellner, Douglas. a.g.e., s.63)

³³ Foucault, Michel. Power/Knowledge, Pantheon Books, New York, 1980, s.111-112 (Best, Steven-Kellner, Douglas. a.g.e., s.63)

Giddens da benzer bir şekilde, toplumsal evrimciliğin yapısını bozmanın, tarihin bir bütünmüş ya da bazı belirli birleştirici örgütlenme ve dönüşüm ilkelerini yansıtmış gibi görülemeyeceğini kabul etmek anlamına geldiğini vurgularken bunun ortada bir kaos olduğu ya da sonsuz sayıda farklı (idiosyncratic) tarihler yazılabileceği anlamına gelmediği üzerinde durur. “*Tarihsel geçişin karakterleri tanımlanabilecek ve haklarında genellemeler yapılabilecek nitelikte, belirli olayları vardır.*”³⁴

Steven Best ve Douglas Kellner’e³⁵ göre, modern ve modern sonrası dönem arasında Jean Baudrillard, Frederic Jameson, Jean-François Lyotard gibi düşünürlerce genel bir kesiklilik anlayışı tanımlanmaktadır.³⁶ “*Baudrillard ve izleyicileri postmodernliğe geçişe ilişkin açık seçik bir açıklama sunmaksızın ve önceki çağ ile yeni olduğu ileri sürülen çağ arasındaki süreklilikleri özgülleştirmeksizin tarihte temel bir kesintinin cereyan ettiğini ve yeni bir postmodern çağın ilerleme kaydetmesi ile birlikte bir tarihsel çağın sona erdiğini dramatik bir tarzda iddia ederler.*” Genel hatlarıyla bakıldığında, yeni bir modern sonrası çağda yaşadığımız iddiaları belli başlı üç yaklaşım üzerinde odaklanır.

Birincisi, modernlikten kopulduğu, büsbütün yeni bir çağda yaşamakta olduğumuz ve bunun da yeni teorileri ve kavramları gerektirdiğidir. Böylelikle bu “postmodern radikal kesintiliği” vurgular (Baudrillard ile Kroker ve Cook).

İkincisi, modernlikten radikal ölçüde herhangi bir kopuşun yaşandığının yadsınabileceği ve modernlik ile şimdi arasındaki sürekliliklerin vurgulanabileceğidir (Habermas; Callinicos). Bu konum, modernlikten

³⁴ Giddens, Anthony. The Constitution of Society, 5. Bölüm, Cambridge, İng. 1984

³⁵ Steven Best ve Douglas Kellner’in “Postmodernlik, Postendüstriyel Toplum ve Süreklilik ile Kesintinin Diyalektiği” başlıklı yazısında, modern ve modern sonrası dönem arasındaki kopukluk ve süreklilik oldukça geniş bir tartışma alanı bulmaktadır. a.g.e.

³⁶ Bu tartışmayı tezde analiz etmeye çalışmaktaki amacım bir modern ve postmodern tanımlaması ortaya koymak ya da bunlar arasında bir süreklilik araştırması yapmak değildir. Ancak, ilerde tanımlanacak olan tarihsel süreklilik anlayışı içinde birbirinden farklı niteliklere sahip herhangi iki artzamanlı tarihsel dönem arasında ne gibi bağuntılar kurulabileceğine dair ipuçları elde etmektir.

herhangi bir kopuş ya da önemli süreksizliklerin belirlediği düşüncesini reddeder ve postmodern söylemi yalnızca ideoloji olarak değerlendirir.

Üçüncüsü, bir süreklilik ve kesinti diyalektiğinin savunulabileceği, kopuşlar ve yeniliklerin yanı sıra modernlikle olan sürekliliklerin teorileştirilebileceğidir. Modernliği ve modern teorinin büyük bir kısmını güçlü bir şekilde eleştirirken, modern teorinin kurtarılabildiği boyutlarını temellük ederek, bunlara yaslanan bir postmodern dönüm noktasıyla teori düzleminde uğraşan Jameson, Harvey, Laclau ve Mouffe'nin benimsedikleri konum budur.³⁷

Eğer bir kimse modern toplumdan postmodern topluma bir geçiş olduğunu iddia etmek istiyorsa, önceki toplumsal düzenin görünümüleri ile yeni toplumsal duruma ilişkin bir açıklama sunması ve bu ikisi arasında oluşmuş kopuş ya da kesintiliği açıklığa kavuşturması gerekir. Dahası, eski ile yeni arasındaki, önceki ile halihazır toplumsal düzen arasındaki sürekliliklerin ve kesintiliklerin de gösterilmesi gerekir. Foucault, çalışmalarına ilişkin, sürekli olarak böyle bir diyalektik analizle uğraşmıştır. Foucault şunu ilan eder: *“Çağdaş düşüncenin en zararlı alışkanlıklarından biri, süreklilikleri özgülleştirmeye girişmeksizin şimdinin bir kopuş olarak analiz edilmesidir.”*³⁸ Çoğu zaman kesintilik, kopuş, ötekilik ve farklılığın analizini yapan Derrida ise şunu belirtir: *“Tayin edici kesintilere, bugünlerde denildiği gibi epistemolojik kopuşlara inanmıyorum. Kopuşlar, sürekli ve bitmemecesine sökülmesi gereken eski bir giysi altında her zaman ve mukadder bir şekilde kayıtlı durur”*³⁹

³⁷ Zekâ, N. Postmodernizm, Kıyı Yayınları, İstanbul. Jürgen Habermas'ın “Modernlik: Tamamlanmamış Bir Proje”, J. F. Lyotard'ın “Postmodern Nedir Sorusuna Cevap” ve Fredric Jameson'un “Postmodernizm ya da Geç Kapitalizmin Kültürel Mantığı” bu kapsam içinde değerlendirilebilir.

³⁸ Foucault, Michel. in Lawrence D. Krizman (ed) “Michel Foucault: Politics, Philosophy, Culture”, Roudledge, New York, 1988, s.35 (Best, Steven-Kellner, Douglas. a.g.e., s.332)

³⁹ Derrida, Jacques, Positions, University of Chicago Press, Chicago, 1981, s.24 (Best, Steven-Kellner, Douglas. a.g.e., s.332)

Best ve Kellner günümüz düşünce anlayışı içerisinde kesiklilik ve süreklilik kavramlarına bağlı tarihsel analizlerin yapılmasında aşağıdaki gibi bir sonuca varmaktadırlar: *“Kökten yeniyi alkışlayan ve aşırı bir kopuş, süreksizlik ve farklılığı koyutlayan postmodernistlere karşı biz, tarihsel sürecin yanı sıra verili bir toplumdaki farklı kültür, teori ve yaşantı biçimleri arasındaki hem kesintilerin, hem sürekliliklerin belli bir karaktere kavuşturulması gerektiğini savunuyoruz. Postmodernliğin tanımı gereği önceki gelişmelerle kesintili olmasına ya da bir kopuş oluşturmaya rağmen, biz bir hareket ya da dönemden öbürüne geçişteki süreklilik ve kesinti çizgilerini teorileştiren diyalektik bir analizden yana çıkıyoruz ve yalnızca süreksizliği vurgulayan herhangi bir dönemleştirici analizi reddediyoruz.”*⁴⁰

1.6 DİYALEKTİK SÜREKLİLİK KAVRAMI

Yukarıdaki tanımlamalarda adı geçen diyalektik kavramı yeni değildir ve ardında uzun bir tarihsel gelişim yatar. Antik çağda çoğu düşünür, var olan her şeyin değişirliğini önemle belirtiyor, her özelliğin kendi karşısına dönüştüğünün postulatlaştırdı, dünyayı bir süreç olarak ele alıyorlardı. Herakleitos'u, Milletli bazı düşünürleri ve Phythagoras'ı buna örnek gösterebiliriz. Ancak diyalektik terimi o çağlarda henüz kullanılmıyordu.⁴¹ Daha sonraları soru ve cevap olarak münazara yapma, kavramları sınıflandırma sanatı olarak tanımlanan diyalektik kavramı, günümüzde bir düşünce bir düşünce ve bilgiyi bir gelişme süreci içinde ne olduklarını ve ne olmakta olduklarını ve gelecek bakımından bir eğilim olarak neyi ihtiva ettiklerini göz önüne alan bir düşünce sistemi olarak tanımlanmaktadır. Buna göre çelişki, gelişmenin itici gücünü ve kaynağını açığa vurur. Yukarıda eleştirel yaklaşımlarla üzerinde durulan süreklilik kavramı içerisindeki çelişki de kesintililik-kesintisizlik, parçalılık-bütünlük, yerellik-evrensellik gibi kavramlarla açıklanabilir. Bu noktada süreklilik ve süreksizlik de aynı kapsamda diyalektik bir ikili oluşturabilirler. Ancak tez içerisinde “*diyalektik süreklilik*”, kesintililik ve

⁴⁰ Best, Steven-Kellner, Douglas. a.g.e., “Postmodernlik, Postendüstriyel Toplum ve Süreklilik ile Kesintinin Diyalektiği”, s.333

⁴¹ Rosenthal, M.& Yudin, P. Felsefe Sözlüğü, s.57, Sosyal Yayınlar, Çev: Çalışlar, Aziz.

kesintisizliğin belli bir bağıntı içerisinde ele alınabildiği bir analiz yöntemi olarak tanımlanacaktır.

Diyalektik düşünce sistemi geleneksel süreklilik yorumunun yalnızca eleştirisini yapmakla kalmaz bir adım daha ileri giderek ortaya koyduğu genel geçer bağıntılarla yeni bir yorum ve analiz metodu önerir. Buna göre, kesintililik ve kesintisizlik gibi kavramlar arasındaki bağıntılar belli bir karaktere kavuşturularak yeni bağıntılar tanımlanabilir.

Diyalektik süreklilik anlayışı, doğal ve toplumsal olaylarda tarihin akışında ani değişimlerin önemini vurgular. Devrim ve evrim kavramlarını tartışmanın odağına yerleştirerek değişimde niceliksel ve niteliksel farklılaşmanın bir arada olduğu üzerinde durur. Buna göre, devrimsiz evrim, ne doğal ne de toplumsal yapıda mümkündür. Evrim, devrimlerle sürüp gitmektedir.

Buna göre, doğada ve toplumsal olaylarda sıçramalarla ani niteliksel değişimleri içinde barındıran süreklilik kavramı, kesintisiz bir biçimde devam eden bir olgu gibi kabul edilemez. Geleneksel yaklaşımda görüldüğü üzere, oldukça durağan ve niteliksel olarak geçmişin devamı gibi düşünülen bu kavram, içinde parçalanmaları gerektiren bir hareketi ve somut anlamda özüyle kopukluğu barındırır. O halde sürekliliği düşünülen herhangi iş, eylem, fonksiyon veya olgu ancak önceden kestirilmesi güç bir karmaşık dizgi sonucu tanımlanabilir. Daha açık bir ifadeyle süreklilik, içinde meydana gelen kesintiler ve sıçramalarla belirgin bir kesiklilik-kesiksizlik diyalektiğini gerektirir.⁴²

“Sıçrama doğada, toplumda ve bilinçte; tek sözle tüm evrende geçerli olan nicelikten niteliğe geçiş yasasının açıkladığı ‘geçiş aşaması’⁴³’nı adlandırır. Evrensel evrim bu yasayla işler. Evrim süreklilik ve kesikliliğin birliğidir. Önce niceliksel değişimler sürekli ve kerteleli (Osm. Tedrici) olarak birikir. Bu

⁴² Rosenthal, M. & Yudin, P. Felsefe Sözlüğü, s. 466, Sosyal Yayınlar, Çev: Çalışlar, Aziz.

değişmeler sürekli, çünkü aynı niteliği koruyarak yavaş yavaş sürüp gider. Sıçramanın hızlilik derecesi görelidir, niceliksel birikimin hızıyla orandır.”⁴³

Sıçramanın hızlilik derecesinin göreliliği, aşağıdaki örneklemlerle vurgulanabilir; örneğin tek hücreli canlıdan çok hücreli canlı yapısına geçişte olduğu gibi, niceliksel birikimin milyonlarca yıl sürdüğü hallerde sıçrama da yüz binlerce yıl sürer. Ama bu gene de bir sıçramadır; çünkü bir nitelikten başka bir niteliğe atlanmıştır. Buna karşı, doksan dokuz derece kaynatılan suyun, bir derece daha kaynatılarak birdenbire buhar niteliğine dönüşmesinde olduğu gibi ölçülemeyecek kadar hızlı sıçramalar da vardır.

Kesiklilik ve sürekliliğin bu bağımlılığı ve birliği maddenin iç yapısında da görülebilir. Madde, süreklilik niteliğini gösteren dalgali (Fr. Ondulatoire) niteliği ile kesiklilik niteliği gösteren tanecikli (Fr. Corpusculaire) niteliğini birlikte taşır.⁴⁴

“Bilimsel süreklilik anlayışı eski ile yeni arasındaki zorunlu bağlantıyı ve diyalektik düşünmeyi dile getirir.”⁴⁵

Doğa, toplum ve bilinç bu sıçramalı evrimsel sürecin her gün gözlemlediğimiz sayısız örnekleriyle doludur.

“...Örneğin doğada su, 1-99 dereceler arasında bulunduğu zaman sudur, 0 derecede buz ve 100 derecede buhar olur, bambaşka bir niteliğe sıçrar. Sadece bir derece değişikliği suya birdenbire nitelik değiştirir. Kaynatılan su, 99. dereceye kadar niceliksel değişmelerinde sürekli ve kesintisizdir, nicelikçe değişmelerin sürekli bir dizisi olarak sürüp gitmektedir. Ama onu 99 dereceden bir derece daha kaynatmak birdenbire bu sürekli gidişte bir kesinti, bir sıçrama yapar ve su nitelik değiştirerek buhar olur.”

⁴³ Hançerlioğlu, Orhan. a.g.e., “sıçrama”, s.370

⁴⁴ Rosenthal, M.& Yudin P.Felsefe Sözlüğü, s.466, Sosyal Yayınlar, Çev: Çalışlar, Aziz.

⁴⁵ Hançerlioğlu, Orhan. Felsefe Sözlüğü, a.g.e., s.385

“...Örneğin toplumda milletvekili adayı, eğer seçilebilmek için beş yüz oy alması gerekiyorsa, dört yüz doksan dokuz oya kadar milletvekili adaydır. Bir oy daha almakla hızla nitelik değiştirir ve milletvekili adayı iken milletvekili olur.”

“...Örneğin bilinçte, bir öğrencinin bilgileri yavaş yavaş nicelikçe artar. Belli bir bilgi birikiminin sonunda hızla nitelik değiştirir ve o ana kadar öğrenci iken tornacı, hekim, mühendis, vb. olur.”⁴⁶

Bütün bu nitelik değiştirmeleri, geleneksel felsefedeki süreklilik anlayışının tersine, niceliksel birikimlerin ve değişimlerin sonucudur. Suyu kaynatmak ya da soğutmak, onda niteliksel değişiklikler meydana getirmektedir.

Özer Ozankaya, sıçrama deyimini “**atılım**” deyimini ile dile getirmiş ve “*Niceliksel değişimlerin bir toplumsal olgunun eski niteliklerinde değişikliklere yol açıp yeni bir nitelik ortaya çıkardığı köklü değişiklik aşaması*” olarak tanımlamıştır.⁴⁷

“Sıçrama” deyimini de İng. ‘**Discontinuity**’, Fr. ‘**Dicontinuité**’ karşılığında önermiş ve “*Toplunun birbirine karşıt ama birbiriyle bağlantılı temel özellikleri*” olarak tanımlamıştır.⁴⁸

“**Discontinuity**”⁴⁹ terimi daha çok sürekliliğin karşıt anlamında “kesikli olma hali” olarak tanımlanmıştır. Bu bağlamda sıçrama, aslında kesikli olma halinin özel bir durumudur, ve her kesikli olma durumunu sıçrama olarak nitelemek doğru olmaz. Burada tanımlanan sıçrama teriminin bu özel durumu genellikle literatürde göz ardı edilerek kesiklilik olarak nitelenmektedir.⁵⁰

⁴⁶ Hançerlioğlu, Orhan. a.g.e., “sıçrama”, s.370

⁴⁷ Dr. Ozankaya, Özer, Toplumbilimleri Sözlüğü, “atılım”, Remzi Kitabevi, İstanbul

⁴⁸ Dr. Ozankaya, Özer, a.g.e., “sıçrama”

⁴⁹ Redhouse, İngilizce-Türkçe Sözlük, Redhouse Press, İstanbul

⁵⁰ Redhouse ve The Grolier International Dictionary gibi bir çok kaynakta bu özel durum nitelenmemekte, özellikle birçok çeviride bu durum anlam kaymalarına neden olmaktadır.

Herhangi ardıl iki dönem ya da olgu arasındaki ilişkinin, bir diyalektik süreklilik anlayışı içinde belirlenmeye çalışılması tezi ana fikrine doğru götüren metodolojiyi tanımlamaktadır. Bu anlayışla süreklilik kavramını açıklayabilmek için **sıçrama**, **evrim**, **devrim** kavramları üzerinde duruldu. Bütün bu tanımlamaları kısaca özetleyecek olursak:

1. **Sıçrama**, niceliksel değişmelerin birikimi sonucu niteliksel dönüşümün gerçekleşmesi aşaması,
2. **Devrim**, sıçrama ve bunun sonucu olan nitelik değişikliğinin bütünü,
3. **Evrime**, birdenbire sıçramalar ve yeni niteliklerle, adım adım ve yavaş yavaş bir değişmedir.

Genel anlamda konuyu tamamlayan bir başka kavram da ‘**gelişme**’dir. Gelişme, bu üç kavramı da içinde barındıran bir olgudur (Osm. İnkişaf, Terakki, İng. Development, Fr. Développement, Al.Entwicklung, İt. Grescere).

4. **Gelişme**, yalından karmaşığa, alt olandan üst olana doğru ilerleme olarak tanımlanmaktadır.

“Gelişmenin gerçekleşebilmesi için önce nicelikçe birikmeler (evrim), sonra nitelikçe değişme (devrim) gerekir. Nicelikçe birikmeleri sıçramalı nitelik değişmesi ve nitelik değişmesini yeni nicelik değişmeleri izler. Gelişme böylelikle sürüp gider.”⁵¹

1.7 SÜREKLİLİK KAVRAMINDA SINIRLAMININ ÖNEMİ

Aslında geleneksel süreklilik anlayışına getirilen eleştirilerin bir çoğu salt araçsal akılla oluşturulan diyalektik süreklilik kavramı için de geçerlidir. Her ne kadar kesintisiz süreklilik anlayışına karşı yoğun bir karşı çıkış dikkati çekse de bütüncüllük ve yönü belirlilik ilkeleri için ortaya konan eleştiriler geçerliliğini korumaktadır. Hatta Giddens’in da üzerinde durduğu gibi bu tarz süreksizlikçi geçişlerin önemini vurgulayan evrimsel anlatılar olayları çok genel ilkeler uyarınca anlamlandırmaya çalışmaları açısından geleneksel süreklilik kavramı içindeki

⁵¹ Hançerlioğlu, Orhan. a.g.e., “gelişme”, s.125

teolojik bakış açısıyla benzerlik içerisinde değerlendirilebilir. Bununla beraber bu yaklaşım çoğu kez geleneksel yorumdan çok daha ikna edici olması nedeniyle daha tehlikeli sonuçlar doğurabilir. *“Tarih, evrimci fikirler tarafından ona yakıştırılan bütüncül bir biçime sahip değildir; ve bütün versiyonlarıyla evrimciliğin toplumsal düşünce üzerindeki etkisi, Lyotard ve diğerlerinin kendilerine başlıca saldırı ögesi olarak seçtikleri teolojik tarih felsefelerinin etkisinden çok daha fazla olmuştur.”*⁵²

Ancak diyalektik anlayış kendini sınırlayıp yerelleştirebilecek araçlara da sahiptir ve bitmemişliği temsil etmesi açısından yapısı gereği katı bir bakış açısı sunamaz. Buna en iyi örnek, kavram içerisinde ele alınabilecek etki tepki diyalektiği ile verilebilir.

“Etki” teriminin temelde iki anlamı vardır. Türkçe’de aynı terimle dile getirilen bu iki anlam, Osmanlıca’da ve batı dillerinde ayrı terimlerle karşılanmıştır.

1.) (Osm. Eser, Netice, Müsebbip, Malul, Tesir; Fr. Effet, Al. Effekt, Wirkung; İng. Effect, İt. Effecto,..) Terimin birinci anlamı bir sonucu dile getirir ve neden (Osm. İllet, Fr. Cause) terimiyle güdü (Osm. Bais, Fr. Motif) teriminin karşı anlamını verir. Osmanlıca’da bu karşılık *illet* ve *malul* ya da *müessir* ve *eser* terimiyle dile getirilmiştir. Her etkileyici, ne olursa olsun, etkilediğinin üzerinde bir iz eş deyişle bir etki bırakır.⁵³ Kısaca, bir etken veya bir sebebin sonucu⁵⁴ olarak da ifade edilmektedir (Kazanın etkisi kötü oldu).

2.) (Osm. Fiil, Amel, Tesir, Nüfuz, Hareket; Fr., İng. Action, Al. Tat, Handlung; İng. Ayrıca Activity; İt. Azione) Terimin ikinci anlamı iz bırakma eylemini dile getirir, tepki (Osm. Aksi amel, Fr. Réaction) terimiyle karşı anlamlıdır.⁵⁵ TDK Türkçe Sözlük’te ise benzer bir ifade ile “bir kimse veya başka bir kişi ya da nesne üzerindeki gücü, tesir” olarak tanımlanmaktadır.

⁵² Giddens, Anthony. The Constitution of Society, 5. Bölüm, Cambridge, İng. 1984

⁵³ Hançerlioğlu, Orhan. a.g.e., “etki”, s.96

⁵⁴ Türkçe Sözlük, a.g.e., “etki”, s.475

⁵⁵ Hançerlioğlu, Orhan. a.g.e., “etki”, s.96

İngiliz fizikçisi Isaac Newton, ünlü fizik yasalarının üçüncüsünü şöyle saptamıştır. “Tepki her zaman etkiye eşit ve karşıt yöndedir.” Etki kavramı İngiliz düşünürü David Hume tarafından “neden” anlamında kullanılmıştır; çağdaş nedensellik anlayışında bir nedenin gerçekleştirdiği olay, eş deyişle “sonuç” anlamında kullanılmaktadır. Gerçekte etki kavramının iki anlamlılığı bu karşıtlığı içermektedir, etkileme açısından neden ve etkilenme açısından sonuçtur. Daha açık bir deyişle etkileyen etki bir neden olduğu gibi, etkileme sonucunda elde edilen etki de bir sonuçtur.⁵⁶

Süreklilik kavramı içerisinde bu etki-tepki ilişkisi; önce-sonra, ast-üst, basit-karmaşık, ilk-son gibi aralıklarda tek taraflı ya da karşılıklı olarak sürer. Daha önceden verilen suyun kaynaması örneğinde, ısı kaynağı ve su arasında bu karşılıklı etkileşim görülür. Isı, suyun nicelik ve nitelik değiştirmesine neden olur. Su ise ısı kaynağının enerjisini abzorbe ederek kaynağın soğumasına ya da tükenmesine neden olur. Bu sistem içerisinde, suyun hal değiştirmeleri sonucu varlığını sürdürmesi iyi bir süreklilik örneğidir. Ancak tanımlanan sisteme dışardan gelen bir müdahale sonucu bu süreklilik ortadan kalkabilir. Örneğin sisteme girecek uygun bir maddenin yaratacağı kimyasal reaksiyon suyun yapısını bozabilir. Bu durumda süreklilik, belirtilen sistem için gerçek anlamda ortadan kalkmış olur. Bununla beraber sistemin kapsamı büyüdüğünde -evrensel ölçekte- her zaman başka süreklilik modellerinden bahsedilebilir (Hidrojen ve oksijen elementlerinin sürekliliği). Ancak buradaki sürekliliğin kaybolması, tanımlanan sistemin yapısı ve ölçeği içerisinde geçerlidir (Kütlesi tanımlanan belli miktarda suyun ısı enerjisine bağlı sürekliliği). Dolayısıyla buradaki etki-tepki ilişkisinin iyi tanımlanması gereklidir. Aynı durum, öğrencinin eğitim sonucunda nitelik değiştirmesi için de geçerlidir (Çalışma konusu tanımlanan kişinin belirtilen eğitim sistemine bağlı sürekliliği). Bu etkileşim ilişkisi içerisinde dışardan giren ekonomik durum, ölüm gibi diğer etkiler bu sistem için sürekliliğin ortadan kalkmasına neden olabilir. Öğrencinin eğitimindeki süreklilik ortadan kalkabilir. Benzer yaklaşım, yukarda verilen bir çok süreklilik örneği için uyarlanabilir.

⁵⁶ Hançerlioğlu, Orhan. a.g.e., “etki”, s.96

Buradan çıkarılabilecek sonuç; bir olgunun sürekliliğini daha incelemeye başlamadan ya da süreksizliğine karar vermeden önce aşağıdaki soruları sormanın gerekliliğidir.

- Ele alınan olgunun tanımı nedir?
- Bu olgunun nasıl bir sistem içinde içindeki sürekliliği aranmaktadır?
(sistemin tanımı ve sınırları)
- İncelenecek süreklilik nasıl bir etki-tepki mekanizması içinde varlığını sürdürmektedir?

Buraya kadar yapılan tanımlamaların ve analizlerin sonucunda tezin alt yapısını oluşturacak ana yaklaşım şu şekilde ifade edilebilir: **Süreklilik, incelenen olgunun niceliksel değişimleri sonucunda oluşan sıçramalarla niteliksel değişimini içinde barındıran kesikli yapıyı tanımlar. Ancak bütünlüğü kuran, değişime neden olan, devinim için gerekli olan enerjiyi sağlayan en önemli yardımcı kavram “karşılıklı etkileşimdir”. Bu etkileşimin ortadan kalkması, nitelik değiştirmesi incelenen olgunun belirtilen sistem içerisinde sürekliliğinin kaybolmasına neden olur.** Bu durum tez içerisinde yapılan analizlerde “süreksizlik” ifadesi ile tanımlanacaktır.

İkinci bölümde görüleceği üzere bu etkileşim genellikle özne ve nesne, yani kullanıcı ve mimari ürün arasında tanımlanabileceği gibi üçüncü bölümde daha çok üzerinde durulacağı gibi kent mekanı ile toplum arasında değerlendirilebilir. Bu bağlamda kullanıcı ve mimari ürün arasında etkileşimi sağlayan baskın unsur bellek kavramı ile verilebilirken, bu unsur toplum ve kamu mekanı arasında kolektif bellek kavramları ile verilebilir.

2 SÜREKLİLİĞİN MİMARLIKTAKİ YERİ VE TANIMLAMALARI

“Öncesizlik ve sonrasızlık içinde bilincin bilinçle kavranması (şuurun şuurla idrak edilmesi) insanla başlıyor. Bu, gerçek bir başlangıç değil, başsız ve sonsuz olmakta olanın insan tarafından sezilmesidir.. Biz insanlar, henüz bu büyük hikayenin içindeyiz.”⁵⁷

Günümüzden beş bin yıl önce Mısır’da bir terzi yaşadı. Bu terzi, Mısır papirüslerinde Hermes Tut adını taşıyor. Yunanlılar ona Ermis ya da üç kez bilgin anlamına Trismegiste diyorlar. Musevilere göre adı Hanok’tur. Araplar, Hermesül Heramise adıyla anmaktadırlar. Kuran’a göre o Adem oğlu Şit’ten sonra gelen üçüncü peygamber İdris’tir.⁵⁸

Kıyas-ı Enbiya⁵⁹, onu şöyle anlatıyor: *“Hazreti Şit’ten sonra Peygamberlik, İdris Aleyhisselama geldi. Ve ona dahi otuz sahife nazil oldu. Kalemle yazı yazan ve elbise diken ilk insan odur. Ondan önce insanlar, hayvan derisi giyerlerdi. İdris Aleyhisselama göklerin esrari açılmıştı. Sonunda Tanrı onu diriye ken göğ e kaldırdı. Hazreti İdris göğ e çekildikten sonra insanlar doğru yoldan ayrıldılar, putlara tapar oldular. Tanrı onlara Nuh Aleyhisselamı gönderdi.”⁶⁰*

Eğ er kağıda yazı yazmayı öğretmek toprağ a yapı yapmayı öğretmek demekse,⁶¹ insanı çevreleyerek koruyan bir elbise dıke bilmeyi öğretmek barınacak bir mekân kurabilmeyi öğretmek demekse, Hermes’in terziliğ i mimarlığ a doğru atılan ilk adımdı belki.

⁵⁷ Haçerlioğ lu, Orhan. Başlangıcından Bugüne Mutluluk Düşüncesi, Varlık Yayınları, İstanbul

⁵⁸ Haçerlioğ lu, Orhan. a.g.e., 1973, s.11

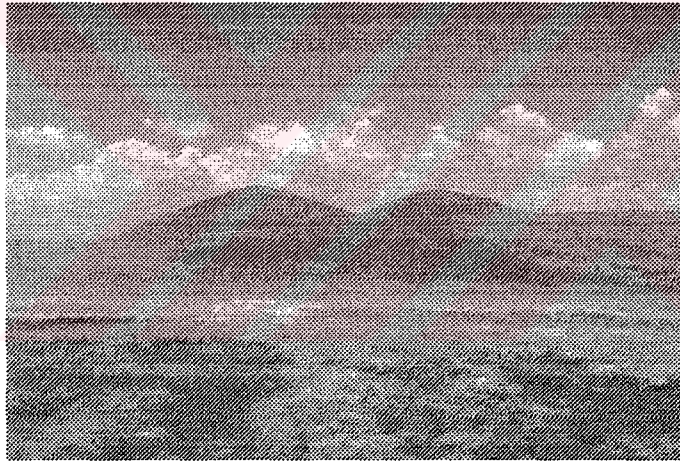
⁵⁹ Develioğ lu Ferit, Osmanlıca –Türkçe Ansiklopedik Lugat, Aydı Kitabevi, Ankara (Kıyas-ı Enbiya: Peygamberlerin Tarihi)

⁶⁰ Cevdet Ahmet, Kıyası Enbiya ve Tevahi Hulefa, 1323 baskısı, s.4 (Haçerlioğ lu, Orhan. a.g.e., 1973 s.12)

⁶¹ Bkz. “Zamanın Belirleyici Öğ e Olarak Ele Alındığı Süreklilik”.

Terzi Hermes'in kendinden sonraki bütün düşünsel akımlara ışık tutan düşüncesi şudur: “İnsanlar ölümlü Tanrılar, Tanrılar ölümsüz insanlardır.”⁶²

H. Arendt, “*The Human Condition*” adlı kitabında, kadim Yunan düşüncesinde “şey”ler üretmenin anlamı üzerinde durur. Kalıcı işler yapmak, arkasında silinmez izler bırakmak, ölümlüler için kendilerinden başka her şeyin ölümsüz olduğu ebedi kozmosta yer edinebilmenin, kendi ölümsüzlüklerine ulaşmanın yoluydu. Hayatın geçiciliği ve zamanın geriye döndürülemez akışının bıraktığı “boşluk” hissiyle yüzleşenler “ölümsüz ünü ölümlü şeylere tercih edenler” ancak insan olarak anılmayı hak ederler. Böylece “homo faber” doğanın verdikleriyle ve onun içinde insan elinden çıkma bir dünya kurar kendine, bu dünyanın anlamı bütün kullanımları ve işlevleri aşar: O ölümlü insanın sonsuzluğa kazıdığı izdir.⁶³

resim 2-1

Ödemiş yolu üzerinde tümülüsler
(18.05.2000)

Antik anlayışta insanların ölümlü tanrılar olduğu eğretilmesinin, modern anlayış içerisindeki devamı, aklın edimlerine göre her zaman yeni bir dünya şekillendirilebileceği şeklinde yorumlanabilir. Bu anlamda akıl, doğa karşısında bağımsızlaştırılarak çevresel değişime yön veren bir öge olarak alınabilir. Ortaçağ ve Rönesans boyunca bu görüş Aristo’cu ve Yeni Platon’cu kavramların karakterini taşıyordu. Yapının hem estetik hem de işlevsel boyutları tek bir ontoloji tarafından kapsanmıştı ki buna göre madde bilgisini düşünceden alıyordu; “*mimar da 'deus*

⁶² Hançerlioğlu, Orhan. a.g.e., 1973, s.13

⁶³ Korkmaz, Tansel. “Mimari Stiller: Kent Mimarlığı”, XXI Mimarlık Kültürü Dergisi, Sayı:10, İstanbul, s.144

*artifex' olarak, tanrının evreni yaratırken üslendiği role benzer bir rolü yerine getiriyordu".*⁶⁴ Güzellik kavramı matematik, müzik ve doğa yasalarının ayrılmaz bir parçasıydı.⁶⁵ Yapıda uyumu doğuran geometrik ve oransal şemalar nesnelerin hem dış görünüşlerini hem de nedenlerini denetleyen yasalara dayandıkları için, aynı zamanda yapının sağlamlığına da katkıda bulunuyordu.

Tanrıların ölümsüz insanlar oluşu ise, insanlığın varolduğu sonsuzluk içerisinde bireyin tek başına gelip geçiciliğini vurgulaması bakımından ilginçtir. Bu farkındalık, iki açıdan insani değerleri yönlendirir. İlki sonsuzluğa, kalıcı olana özlem, ikincisi ise hem yapabilmek, hem de hem de yaptıklarını aktarabilmek için sahip olunması gereken bir tarih bilinci.

Mimarlık kuramı da her zaman üstü örtülü olarak iki tarih yorumundan birine dayandırılmıştır.⁶⁶ Birinci tarih yorumunda, tarihin bir kuşaktan gelecek kuşağa söylenceler ve yaşanmış doğrular biçiminde aktarılan kalıcı değerlerin deposu olduğu düşünülür. Bu görüşe "*kendi kökenlerine ilişkin söylenceler ile söz konusu değerlerin en saf biçimine rastlanan bir altın çağa duyulan inanç da eşlik eder.*"⁶⁷ Buna göre normlar ya tarih dışı mutlak standartlar üzerine kurulmuşlardır, ya da tarihsel kullanım üzerine kurulup, tarihsel kullanımla onaylanırlar. Bu yaklaşım, önceki bölümde tartışılan "hiç kesilmeyen ve kopmayan bir süreklilik" anlayışıyla bağdaşır. Normatif görüş (ya da düzgüsel görüş)⁶⁸ diye de adlandırabileceğimiz bu yaklaşımda kabul gören normların, doğal yasaların mı, yoksa saymaca değerlerin mi sonucu oldukları sorusu yeni bir kapı açar.

⁶⁴ Panofsky, Erwin. *İdea: A Concept in Art Theory*, çev. Joseph J.S. Peake (New York: Harper and Row, Icon edition, 1974) s.40 (Colquhoun, Alan. a.g.e., s.11)

⁶⁵ Wittkower, Rudolf. *Architectural Principles in the age of Humanism* (New York: Random House, 1962) ve Millon, Henry. "The Architectural Theory of Francesco di Giorgio", *Renaissance Art*, der. Creighton Gilbert (New York: Harper and Row, 1970) (Colquhoun, Alan. a.g.e., s.11)

⁶⁶ Bu iki tarih yorumunun Colquhoun tarafından mimarlık kuramı için taşıdığı önem tartışılmaktadır.

⁶⁷ Colquhoun, Alan. a.g.e., s.11

⁶⁸ Türkçe Sözlük. a.g.e., s.426. Düzgü: Yargılama ve değerlendirmenin kendisine göre yapıldığı ölçüt, uyulması gereken kural norm. Düzgüsel: Kurallarla, yasalarla ilgili olan, kural yasa koyan normatif.

Buna göre diğer tarih yorumunda ise, tarihin içindeki kültürel değer dizgelerinin⁶⁹ yalnızca göreceli bir doğruluk payına sahip bulunduğu bir evrim süreci olduğu görüşü yaygındır. Bir dönemde mutlak doğru olan bir şey, diğerinde rastlantısalıdır. Böylece her dönem, kendini doğrulayan bir değerler dizgesi ortaya koyar. Bu görecelilik görüşü, örnek alınacak bir geçmiş yerine ütopyik bir gelecek düşüncesini gerektirir ve tarihe bir amaç ve bir erek (telos) işlevi yükler.⁷⁰ Buna göre tarihsel evrim, insanın katılımının istençdışı olduğu ve “kolektif” bir belleği olan toplumdan bağımsız, esnekliği olmayan bir kesin yasayla belirlenir. Bu anlayış önceki bölümde, süreklilik kavramını çözümlenmeye çalışılırken doğa bilimlerindeki kesin kurallar çerçevesinde yorumlanmaya çalışılmıştı. Ancak, bunun ötesinde toplumsal konularda, karşı eleştirilerle birlikte sınırların önemi vurgulanarak bütüncül ve totaliter yaklaşımların getirebileceği tehlikeli sonuçlar üzerinde durulmuştu.

Bu nedenledir ki bu iki anlayışı basit iki seçenek olarak sunmak yeterli değildir. Bunlar bizzat kendileri tarihsel olarak üretilmişlerdir ve saf anlamıyla ikincisi ancak birincisinin eleştirisi olarak var olabilir ve saf haliyle evrimsel görüşü kendine biçtiği değerlerle öylece kabul etmemizi gerektirmez.

İkinci süreklilik yaklaşımına, mimarlık kuramında paralel olarak getirilebilecek eleştiri, bahsi geçen “kolektif bellek” kavramıyla verilebilir. Bellek, geçmişteki deneyimleri, tecrübe ve yaşantıları anımsayabilme yetisi. Deney ya da tecrübeleri anımsama, zihinde canlandırma ve geçmişi şimdide koruma gücü, anımsayan öznenin, geçmiş yaşantılarına bilinç hallerine, ya da geçmişte anımsamış olduğu nesnelere ilişkin çıkarımsal olmayan bilgisi olarak tanımlanmaktadır.⁷¹

Halbwachs “Kolektif Bellek” adlı çalışmasında insan belleğinin ancak kolektif bir bağlamla (collective contex) çalışabileceğini iddia eder. Bu durum, savaş anıları,

⁶⁹ Türkçe Sözlük. a.g.e., s.487 Dizge: Bir bütün oluşturacak biçimde karşılıklı olarak birbirine bağlı öğelerin bütünü, manzume, sistem birinci anlam olarak verilmiştir, burada daha çok ikinci anlam; bir ilkeye veya dünya görüşüne göre düzenlenmiş düşünceler bilgiler, öğretiler bütünü olarak alınmıştır. Bu kapsamda “dizgesel”, “dizge ile ilgili, sistemli, sistematik” olarak alınacaktır.

⁷⁰ Colquhoun, Alan. a.g.e., s.11

⁷¹ Cevizci, Ahmet. Felsefe Terimleri Sözlüğü, s.42, Paradigma, İstanbul

önemli sosyal yıl dönümleri, belli bir topluluğun geçmişindeki önemli olaylarının aktarımları şeklinde kendini gösterebilir. Halbwachs'a göre "Kolektif bellek" her zaman seçicidir. Farklı insan toplulukları farklı kolektif belleklere sahiptir. Bu da farklı davranış kalıplarının oluşmasına yol açar. Burada bahsedilen süreç iki aşamadan oluşmaktadır. İnsanlar anılarını seçerler ve bu seçilenler seçimi yapanların fikirlerini ve hareketlerini belirler. Örneğin çalışan sınıfın gerçeği algılayışı orta sınıf mensuplarının kinden bir hayli farklıdır.⁷²

Halbwach'ın kolektif belleğin seçiciliği üzerinde durması ikinci süreklilik yorumunun bütüncül, genel geçer evrensel kurallara bağlı ele alınamayacağını göstermesi bakımından önemlidir. Ele alınan topluluğun, bölgenin ya da yerel değerlerin özel yapısı gereğince süreklilik olgusu içerisindeki etkileşim farklı biçimlerde değerlendirilebilir. Bu da sürekliliğin yönünün ya da zemininin global ölçekte ele alınamayacağını bir göstergesidir.

Connerton'da benzer biçimde belleği kişisel bir yeti olarak değerlendirmek yerine kültürel bir yeti olarak ele alır ve yazılı olmayan uygulamaların gelenekler halinde nasıl aktarıldıkları üzerinde durur. Ona göre anonim uygulamalar ve edebi metinlerin sosyal uygulamalar için bir metafor olarak ele alınabileceği fikri belirleyicidir. Geçmişin imgelerinin ve bilgilerinin ritüel performansla aktarılabilir ve sürdürülebilir olduğunu iddia eder.⁷³ Bu bakımdan mimari tasarıma konu olan birinci süreklilik yorumu ile paralellik içerisinde değerlendirilebilir.

Le Goff'a göre geçmişle şimdi arasındaki fark zaman kavramının en önemli unsurunu oluşturur. Bu bakımdan tarihsel bilinç ve tarihsel bilgi açısından önemli bir yere sahiptir. Tarihsel dönemler yaratma alışkanlığımız bazı devrimlere, savaşımlara, hükümet değişikliklerine diğerlerinden daha fazla önem atfetmemize yol açar. Zamanın önce ve sonra olarak ayrıştırılması bireysel ya da kolektif düzeyde geçmiş ve şu an arasındaki karşıtlıkla sınırlı değildir. Bu karşıtlığın üçünü boyutunu ise

⁷² Halbwachs, Maurice "On Collective Memory", s.6, The University Chicago Press, 1992

⁷³ Connerton, Paul. "How Societies Remember", Cambridge University Press, 1999

gelecek oluşturur: “sadece şu anda yaşarsınız fakat şu anın farklı boyutları vardır; geçmiş şeylerin şu anı, şimdiki şeylerin şu anı ve gelecek şeylerin şu anı” (St. Augustine).⁷⁴

Yapılan değerlendirmelerin sonucu olarak mimarlıkta süreklilik, geleneğin önemli bir rol üstlendiği, geleceğe aktaran diyalektik bir süreç olarak yorumlanabilir. Bu kapsamda mimarlıkta süreklilik için gerekli etkileşim olgusu, ancak “kolektif bellek” içinde değerlendirildiğinde mimarlık için anlam taşır.

2.1 MİMARLIKTA ANALİTİK DÜŞÜNME YÖNTEMİ VE BİR TASARIM FAKTÖRÜ OLARAK SÜREKLİLİK

Mimarlık, ister evrimsel bir süreklilik anlayışı içinde değişen değerlerin sunduğu bir araç olarak ele alınsın –ki bu anlamda bir süreç olarak değerlendirilebilir-, isterse biçimsel değerlerin somut olarak uygulama alanı bulduğu bir disiplin olarak ele alınsın –bu da bir anlamda sonuçtur-, her zaman yaratabilmek için çözümleyici bir yaklaşıma ihtiyaç duymuştur. Gerek biçimlerin kendi aralarındaki ilişkilerinin ortaya konmasında, gerekse ürüne konu olan kuramsal ilişkilerin kurulmasında süreklilik kavramından bahsedebilmek için, karşılıklı etkileşimin gerekliliğinden bahsedilmiştir. Mimarlıkta sürekliliği incelenen olgunun durumuna göre, bu etkileşim farklı biçimlerde ele alınabilir. Bu durum konunun bir bütün halinde ele alınmasını güçleştirmektedir. Yapılacak çözümlemelerin iyi anlatılabilmesi için sürekliliği incelenecek olguda hangi unsurun baskın olduğunun, hangisinin bu baskın unsur etrafında ele alınabilecek bir değişken olduğunun kesin bir ifadeyle ortaya konması gerekmektedir. Bu farklılıkları olabildiğince açık bir anlatımla ortaya koyabilmek için, çeşitli modeller tanımlanmaya çalışılacaktır. Bunun için Echenique’in, tanımladığı model türleri incelenerek, kullanılabilecek teknikler belirlenecektir. Echenique’e göre modeller fiziksel ve kavramsal olarak ikiye ayrılırlar.⁷⁵

⁷⁴ Jacques Le Goff, "History and Memory", Columbia University Press, 1992

⁷⁵ Echenique, M. Models: A Discussion, Cambridge: Centre Land Use and Built from Studies, University of Cambridge, Working Paper 6, March 1968. (Yürekli, Hülya. a.g.e., 1980)

a-) Fiziksel Modeller, gerçeklerin aynı veya benzer malzeme karakteristikleri ile ifade edilmesine göre ikiye ayrılırlar:

a1-) İkonik Modeller: Fiziksel modeller bir ölçek değişikliği ile sembolize edilirler. Bu grup üç boyutlu anlatım modellerini (maket), fotografik anlatım, görsel işitsel anlatım (film vb.) ve bazı grafik anlatımları (perspektif, resim, vb.) içerir. Genellikle dinamik durumları yansıtmak için yeterli değildir. Buna karşın çeşitli amaçlarla, tek tek toplanan bilgiyi anlatabilme olanağı verirler. Tezde bu yönteme sıklıkla başvurularak ortaya konan süreklilik tanımlamaları fotoğraf, resim ve perspektiflerle ispat edilmeye çalışılacaktır.

a2-) Analog Modeller: Gerçek dünyanın fiziksel özellikleri bazı transformasyon kaidelerine bağlı alınarak, başka elemanlar ile ifade edilirler. Bu modeller haritaları, grafikleri, planları içerirler. Analog modeller, dinamik durumları, birden çok süreklilik sistemini aynı anda ifade etmekte kullanılacaktır.

b-) Kavramsal Modeller, dil veya sembol gibi ilgili karakteristik kavramlarla ifade bulurlar ve ikiye ayrılırlar:

b1-) Sözlü Modeller: Gerçeğin tanımlanmasını, mantıksal bir çerçevede içinde yazılı veya sözlü olarak yapar. Zaman ve hareket kavramlarına bağlı olarak tanımlanan süreklilik modelleri bu kapsamda değerlendirmeye alınacaktır.

b2-) Matematiksel Modeller: Gerçeklerin tanımlanmasını, sembollerin kullanımı ve ilişkilerin operasyonlar ile değerlendirilmesiyle ifade eder. Tezde analitik süreklilik modelleri bu kapsam içinde ele alınacaktır.

2.1.1 ANALİTİK KAVRAMLARLA SÜREKLİLİK

Doğanın verdiklerini soyut bir düşünce sistemi içerisinde çözümleyerek bunlar arasında bağıntı kurabilmek, insanı her problemi kendi içinde değerlendirme zorunluluğundan kurtarmıştır. İnsanı, düşünebilen diğer canlılardan ayıran bu gelişim, matematiğin önem kazanmasıyla doğanın bir takım genel bağıntılar içinde yorumlanabilmesini sağlamıştır. Mimari tasarımda mekânın ve zamanın bir takım

soyut bileşenlere ayrılarak çözümlenebilmesi, yaratma eylemine bilincin hakim olması anlamına gelmektedir. Bu yolla mimari tasarımda süreklilik kavramının da bileşenlerine ayrılarak çözümlenebilmesi süreklilik kavramı ile kurulabilecek bağıntılara zemin hazırlayacaktır.⁷⁶

2.1.1.1 Nokta:

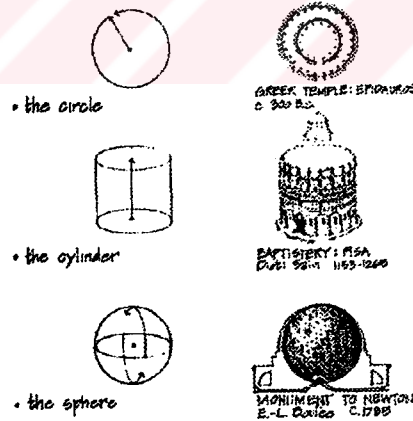
Geometride tanımsız bir elemandır ve sıfır boyutludur.⁷⁷ Bir noktanın sürekliliğinden bahsedilemez çünkü doğasında karşılıklı etkileşimi tanımlayabilecek herhangi bir unsur barındırmaz.

resim 2-2

Nokta:
Geometride tanımsız ve sıfır boyutludur.

Mimari tasarımda süreklilik kavramıyla nokta, farklı biçimlerde ele alınabilir. İlki zaman içinde bir anı tanımlamada kullanılabilir. Örneğin herhangi bir mimari olgunun, belli bir kronoloji içinde, herhangi bir andaki tanımı yapılabilir. Ancak bu, süreklilikten bahsedebilmek için yeterli değildir. Diğer halleri ile ilgili tanımlamalara da gerek duyulacaktır. Bu ise birden fazla noktanın tanımlanabildiği bir sistem içinde var olabilir.

resim 2-3

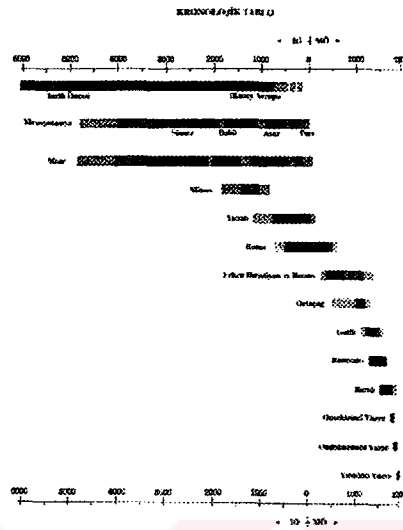
Nokta:
Mekânsal kurgunun bir bileşeni olarak asal form.

Yukarıdan aşağıya;
Daire ve eski Yunan tapınağı Epidaurus (M.Ö. 300),
Silindir ve Pisa Diöti Salvi 1163-1265,
Küre ve Newton Anıtı (E.- L. Bolée, 1785)
(Ching, Francis D.K. a.g.e. s.21)

⁷⁶ Buradaki tanımlamaların yapılmasında Rudolf Arnheim'in The Dynamics of Architectural Form ile Art and Visual Perception (A Psychology of the Creative Eye) ve Francis D.k. Ching'in Architecture: Form, Space&Order adlı kitapları etkili olmuştur.

⁷⁷ Demirtaş, Abdurrahman. "nokta", Ansiklopedik Matematik Sözlüğü, Bilim Teknik Kültür Yayınları, Ankara

sürekliliği çözümlenecek olgu bu doğrusal sistem içinde ele alındığında yalnızca niceliksel bir takım farklılıklardan bahsedebiliriz.

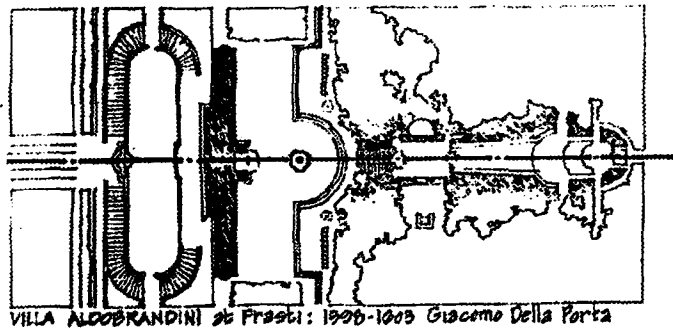
resim 2-5

Uygarlık tarihini anlatan kronolojik bir tablo.

Tarihsel anlatım içerisinde değişimlerin sürekliliğinin tek boyutlu bir bakış açısı içerisinde anlamlandırılması. Bkz. "Zamana Bağlı Süreklilik." (art zamanlı süreklilik)

(Roth, Leland M. a.g.e., s.198)

Bu doğru, mimarlıkta; ince uzun bir binanın cephesi ya da planlama sistemi, kent mekânında bir dolaşım aksı⁸⁰ vb. olarak ele alınabileceği gibi bir yerin ya da mekânın zaman içindeki farklı durumları olarak da tanımlanabilir. Böylelikle mimaride ritim, sekans gibi tanımlamalar yapılabilir. Kavramsal açıdan ortaya konan her değer bir araya gelerek oluşturduğu doğrusal bir eksen içindeki sürekliliğinden bahsedilebilir.

resim 2-6

Villa Aldobrandini planı:

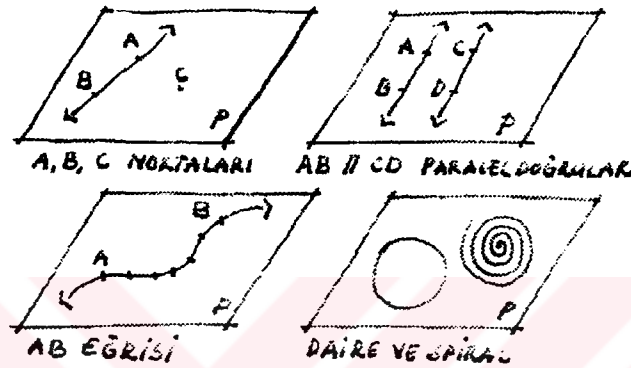
Fiziksel mekanda mimari kurguyu belirleyen doğrusal bir eleman olarak aks. Bkz. "Harekete Bağlı Süreklilik." (Eşzamanlı süreklilik)

(Ching, Francis D.K. a.g.e. s.21)

⁸⁰ Sürekliliği incelenecek mimari oluşumun tüm boyutlarıyla ortaya konulması önemlidir. Ancak bir çözümlemenin yapılabilmesi için bir takım sadeleştirmelere ihtiyaç duyulabilir. Bu çerçevede yapılacak bazı ihmallere konunun daha kolay anlaşılmasını sağlayabilir. Bu örnekte dolaşım aksı elbette ki üç boyutludur. Ancak ortaya koyduğu fonksiyon açısından tek boyutlu olarak değerlendirilebilir.

2.1.1.3 Düzlem:

Bir doğruya göre kendi dışındaki bir noktanın tanımlanmasıyla mümkündür ve iki boyutludur.⁸¹ Bir düzlem içinde paralel ve kesişen doğrulardan bahsedilebileceği gibi bir takım eğrisel fonksiyonlar da tanımlanabilir. Böylelikle birbirlerinden farklı boyutlardaki bir takım niceliksel ya da niteliksel değişkenler, aynı model içinde ortaya konabilir.

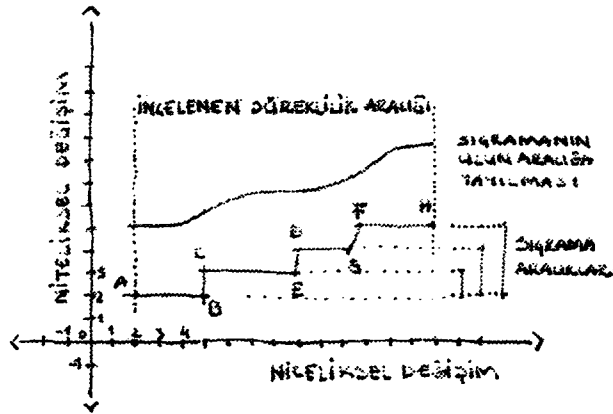
resim 2-7

Düzlemi tanımlayan alt öğeler:

Sol üstte, bir doğru ve kendi dışında bir nokta. Sağ üstte birbirine paralel doğrular. Sol altta düzlemsel eğri. Sağ altta daire ve spiral.

Düzlem ile süreklilik kavramı içerisinde niceliksel ve niteliksel değişim tek bir sistemle tanımlanabilir.

Plan düzleminde, bir mekâna ait farklı nitelikteki işlevlerin birbirleriyle etkileşimleri anlatılabilir. Buna paralel olarak, kentsel kurguda bir dokunun ya da dolaşım ağının sürekliliği ortaya konabilir.

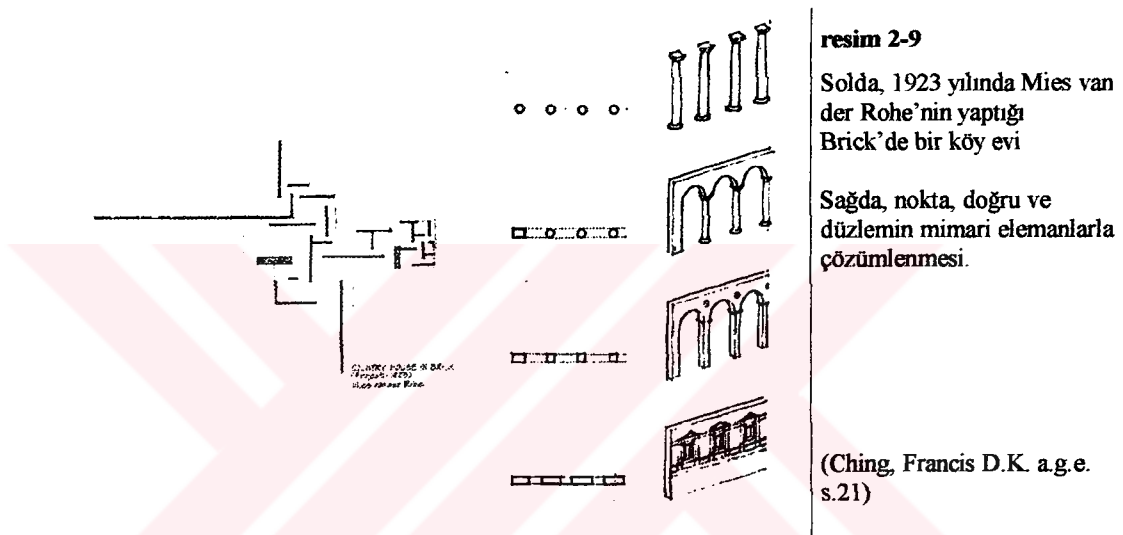
resim 2-8

Düzlemsel sıçramalı süreklilik diyagramı.

Düzlem, süreklilik kavramı içinde bir sıçrama, bunun sonucu olarak da niteliksel bir farklılık anlamında değerlendirilebilir.

⁸¹ Demirtaş, Abdurrahman. "Düzlem", a.g.e.

Bununla beraber, biçimsel anlamda bina ölçeğinde yüzeyler tanımlanabilir. Yüzeyler hem kütleleri, hem de mekânları sınırlandırır. Bu nedenle yüzeylerden söz etmek, aynı zamanda kütle sınırları ve mekân sınırlarından söz etmeyi de beraberinde getirirler.⁸² Mekânlar ve kütleler yüzeylerle sınırlandırıldıkları için yüzeylerin özellikleri mekânlar ve kütlelere yansır. Şeffaflık, yansıma, doku, leke gibi öğeler ve bunların birbirleriyle etkileşimleri düzlemsel süreklilik anlayışı içerisinde ortaya konabilir.⁸³

Ercüment Kalmık'ın "Tabiatta ve Sanatta Doku" isimli kitabında yer alan tanımlaması dokunun ölçek ile bağlantılı olduğunu düşündürür. Ona göre doku, fizik yapısı ile bir takım küçük hacimlerden ibarettir. Çok parlak satıhlarda bu hacimler azalmakta ve yok olmaktadır. Bu bakımdan doku hem iki boyutlu, hem de üç boyutlu bir elemandır. Eğer dokuyu veren küçük pürtüklerin cüsselerini büyültecek olursak, doku, satıh problemi olmaktan çıkar, üç boyutta biçim problemi olur. Bu fikir dokunun kent ölçeğinden bir taşın yüzeyine, hatta gezegenlerin yüzeylerinden bir yaprağa kadar her ölçekte bulunabileceğini gösterir. Dokunun bir yüzey gibi algılanması ve tanımlanması gerçekte üç boyutlu bir öğenin daha kolay kavranması ve pratikte yarar sağlaması için iki boyuta indirgenmesine örnektir. Üç boyutlu

⁸² Norberg-Shulz, Christian. *Intensions in Architecture*, s.136-138

⁸³ Arıkök, Duygu Okay. a.g.e., "Mimaride Biçimsel Sistem / Yüzey", s.74-79

tasarlanan ürünün plan düzleminde anlatılması bu durumun mimari tasarım sürecindeki bir yansıması olarak değerlendirilebilir.⁸⁴

Kavramsal açıdan bir binanın cephe sistemi içindeki farklılaşmalar çözümlenirken, buna bağlı olarak işlevleri arasındaki değişimler de değerlendirilebilir. Ya da doğrusal bir gelişme gösteren herhangi bir mimari kurgunun, zaman içinde eklemlenerek ortaya çıkan sürekliliği buna örnek gösterilebilir. Yani iki boyutlu bu süreklilik modeli içinde, iki değer eşzamanlı olarak birbirleri ile ilişkisi karşılaştırılabilir. Böylelikle zamana bağlı süreklilik anlayışı, doğrusal ve kronolojik bir anlatımın ötesine geçer.⁸⁵

2.1.1.4 Cisim:

Geometride bir hacmi olan şekil anlamına gelmektedir. Bir düzleme göre kendi dışında bir noktanın tanımlanmasıyla mümkündür ve üç boyutludur.⁸⁶ Tanımlanan bir hacim içerisinde paralel düzlemlerden ve aykırı (kesişmeyen ve paralel olmayan) doğrulardan bahsedilebileceği gibi helezon eğrileri⁸⁷ (helis) de tanımlanabilir.⁸⁸

⁸⁴ Buradaki indirgeme, gerek, nokta, gerekse doğru ile tanımlanan mimari bileşenler için de aynen geçerlidir. Böylelikle bütün sadeleştirilerek parçalarına ayrılabilir ve bu parçalar arası ilişkilerin sonucunda bir süreklilik modeli ortaya konulabilir.

⁸⁵ Burada “Sürekliliğin Tanımı Ve Yardımcı Kavramlar” bölümünde üzerinde durulan Foucault, Derrida ve Giddens gibi çağdaş düşünürlerin üzerinde durdukları tarihsel süreklilik anlayışı içindeki kesikli yapının değer kazanmaktadır. Mimarlıkta da gerek tarihsel, gerekse kurgusal anlamda sürekliliği tek boyutlu büyük genellemeler etrafında tanımlamaya çalışmak yanıltıcı sonuçları beraberinde getirebilir. Özellikle toplumbilimin bir parçası olan mimarlıkta sürekliliğin tanımlanması “n” sonsuz boyutlu bir sistem içinde var olabilir. Bununla beraber pratikte böyle bir sistem tanımlamak mümkün görünmemektedir. Ancak, ele alınan olgunun çeşitli açılardan bileşenlerine ayrılmasıyla iki ya da daha fazla “n” boyutla tanımlanan süreklilik anlayışıyla gerçeğe yaklaşılabılır, pratikte üzerinde tartışılacak bir zemin yaratılabilir. Bkz. 1. bölüm, sürekliliğin tanımında sınırların önemi.

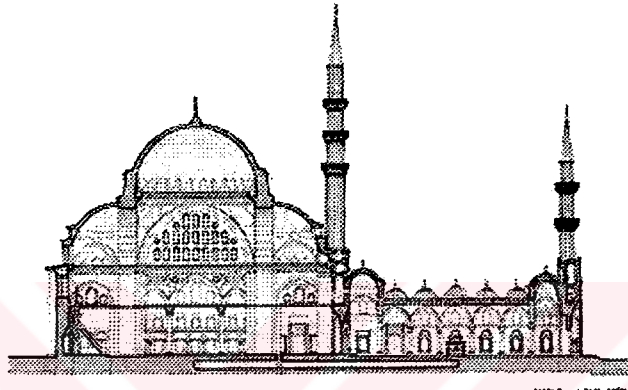
⁸⁶ Demirtaş, Abdurrahman. “Cisim”, a.g.e.

⁸⁷ Demirtaş, Abdurrahman. “Helezon Eğrileri”, a.g.e.

⁸⁸ Hançerlioğlu, Orhan. “Gelişme”, a.g.e., “gelişme sarmal (Osm. Helezoni, Fr.Spiral)’dır; alt düzeyde gerçekleşenin üst düzeyde gerçekleşenin daha da yetkinleşmiş biçimde yinelenmesiyle olur.

girilir. Bu Osmanlı cami mimarisinde etrafı revaklarla tanımlanmış bir hazırlık avlusudur. Tapınma işlevine hazırlayan bu mekândan üstü örtülü bir başka mekâna geçilir. Burada kapı sıçrama eşiğidir. Kapalı mekândaki niteliksel farklılaşma ise kullanıcıya yarım kubbelerle hissettirilir. Orta kubbeye gelindiğinde genişlik ve derinlik gibi farklılaşmaların yanı sıra üçüncü boyuttaki göğe açılan mekân etkisiyle süreklilik ortaya konur.⁹⁰

İST. SÜLEYMANİYE CAMİ RÖLÖVESİ M.1/200

resim 2-12

Süleymaniye'nin boyuna kesiti.

Kavramsal açıdan “n” boyutlu süreklilik anlayışı içinde üç adet farklı değişken eşzamanlı olarak incelenebilir. Bir mimari ürünün zaman içindeki işlevsel değişimlerinin mekâna etkileri dendiğinde, üç adet farklı değişken (zaman, işlev, mekân) tanımlanmaktadır.

2.1.1.5 Zaman:

Evren, Einstein'ın deyimiyle, dört boyutlu bir “zaman uzay” sürekliliğidir.⁹¹ Örneğin zaman boyutu bilinmedikçe bir uçağın x enleminde, y boylamında ve z yüksekliğinde oluşu hava trafikçisi için hiçbir anlam taşımaz. Zaman uzay sürekliliği gözle görülüp elle tutulamaz, ama matematiksel hesapların sonucu olan bilimsel bulgulara gözle görülüp elle tutulurcasına yansır.

Üç boyutla tanımlanan mekân, sözcük anlamı itibarı ile batı dillerinin bir çoğunda uzay anlamı ile eşdeğer kullanılır (İng.space, Fr. Espace). Matematik, Fizik gibi bilimlerde anlatım koordinatlarındaki eksenlerden biridir. Bu koordinatlar zaman-

⁹⁰ Bkz. “Harekete Bağlı Mekânsal Süreklilik”.

⁹¹ Hançerlioğlu, Orhan. “zaman”, a.g.e., s.471

mekân koordinatları olarak adlandırılır ve birçok mantık ve felsefe düşünürleri yaşamın tüm olgularını bu eksenler içinde açıklarlar. Özellikle Newton ile Leibniz arasındaki zaman-mekân kavramsal tartışması buna verilecek en bilindik örneklerdendir. Newton’a göre zaman-uzay mutlak olarak vardır. Oysa Leibniz’e göre kavramsaldır ve topolojiktir; yani “şey”ler arasındaki ilintilerdir diye tanımlanmaktadır.⁹²

Mimarlıkta zaman, sürekliliğin tanımlanmasında kullanılması zorunlu bir değişkendir. Ancak bu değişken farklı biçimlerde ele alınabilir. Ortaya konan süreklilik anlayışı içinde etkileşimi sağlayan belirleyici, baskın unsur olabileceği gibi, geri planda statik bir yapı içinde de ele alınabilir. Bu durum, zaman ve hareket kavramlarına bağlı tanımlanan süreklilik modelleri içinde incelenmeye çalışılacaktır.

2.1.2 ZAMAN ve HAREKET KAVRAMLARINA BAĞLI OLARAK TANIMLANAN SÜREKLİLİK MODELLERİ

Mimarlıkta “zaman”, analitik olarak ortaya konan bütün süreklilik tanımlamalarının içinde vardır. Örneğin doğrusal süreklilik tanımlamasında, bir binanın cephesindeki sürekliliği tanımlayabilmek için harekete ihtiyaç vardır. Bu hareket gözlemcinin bakışıyla açıklanabilen algısal bir harekettir. Bir kent kurgusu içindeki herhangi bir dolaşım aksından bahsederken de harekete ihtiyaç vardır. Bu da kullanıcının yürüme eylemi sonucu ortaya koyduğu harekettir. Hareketin olabilmesi içinse zaman gereklidir. Böylelikle “önce, sonra” buna bağlı olarak da “ilk, orta, son,” gibi niceliksel veriler ortaya konabilir.

Bu doğrusal süreklilik örneklerinde, zaman hareketin ayrılmaz bir parçasıdır ve içseldir ancak birinci dereceden sürekliliği sağlayan unsur değildir. Belirleyici öge harekettir. Bu durum zamanın statik olarak ele alınması anlamına gelmektedir ve *harekete bağlı süreklilik* olarak tanımlanacaktır.

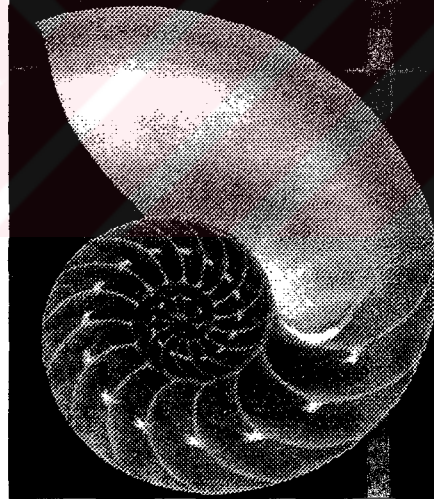
⁹² Gürel, Sümer. Kent İmgesinin Hammaddeleri, ODTÜ, Ankara

Zamanın belirleyici öge olarak ele alındığı süreklilikte ise hareket ikincildir. Bu süreklilik modelinde, sürekliliği incelenecek ögenin zaman içindeki değişimi esastır. Bu çözümleme biçimi mimarlıkta sık kullanılan bir yoldur. Bir binanın veya yerin yaşam çizgisini ortaya koymak; ne gibi işlevsel değişiklikler geçirdiğini, zaman içerisinde ne gibi mekânsal eklentiler sonucu farklılaştığını, ya da ne gibi simgesel anlamlar yüklendiğini belirleyerek bunlar arasında bağıntılar kurmak zamanın dinamik öge olarak ele alınmasıyla mümkündür. Bu da *zamana bağlı süreklilik* olarak tanımlanacaktır.⁹³

2.1.2.1 Zamanın Belirleyici Öge Olarak Ele Alındığı Süreklilik

“Mimarlık insanlığın fiziksel kayıdır...”⁹⁴

Mimarlık, yapı yapabilen birkaç canlıdan biri olan insan için yalnızca bir barınak ya da koruyucu şemsiye değil, aynı zamanda insan etkinliğinin ve özleminin fiziksel kaydı, sonrakilere bırakılan kültürel kalıttır.

resim 2-13

Sedefli Deniz
helezonunun kabuğundan
kesit.

Kabuk bilinçsiz bir
biyolojik sürecin sonucu
olarak yapılır.

(Roth., Leland M. a.g.e.,
s.19)

Sedefli deniz helezonu yumuşakçası, kalsiyum karbonattan sert kabuklu evini kendi çevresine yapar. Sedefli deniz helezonundan, kabuğunu insan yapısı çevrenin zamana

⁹³ Bu süreklilik modellerinden, zamana bağlı olan artzamanlı, harekete bağlı olan ise eşzamanlı olarak da isimlendirilebilir. Cevizci'nin Felsefe Terimleri Sözlüğü'nde; “eşzamanlılık”, (s120) *bir şeyin ya da olgunun, zaman içerisindeki değişiminden bağımsız olarak, belli bir noktadaki durumu ile ele alınması*, “artzamanlılık” (s32) ise *anlamlar sisteminde bir andan, bir zamansal noktadan diğerine doğru olan değişimleri incelemekte meydana gelen yaklaşım olarak tanımlanmaktadır*.

⁹⁴ Roth, Leland M. Mimarlığın Öyküsü, s.19, Kabalcı Yayınları, İstanbul

bağlı sürekliliğini anlatmada kullanışlı bir metafor olarak yararlanabiliriz. Bu deniz yumuşakçası büyüdükçe kavisli kabuğuna yeni ve daha büyük bir hacim ekler, ardından boşaltılmış hacim, büyüyen kütleye suda durabilme özelliği kazandıran nitrojen gazıyla doldurulur, ama kabuğun daha eski kısımları da hayvanın tarihi kaydı olarak kalır. Mimarlık da insanın sedefli deniz helezonu kabuğudur: deneyimimiz ve bilgimiz geliştikçe değiştirerek ve gelişen koşullara uydurarak kendimiz için yaptığımız çevredir. Kimliğimizi muhafaza etmek istiyorsak geçmişimizin “kabuk”unu yok etmemeye özen göstermeliyiz, çünkü o özlemlerimizin ve başarılarımızın fiziksel kaydıdır.

Sedefli deniz helezonu kabuğu ortaya konan iki tür süreklilik modelini de açıklamakta iyi bir örnek olarak kullanabiliriz. Kabuğu sabit bir obje olarak ele aldığımızda, onun zaman içerisindeki gerek niceliksel gerekse de niteliksel değişimi ile varlığını koruması *zamana bağlı sürekliliğini* tanımlar. Bu süreç içerisinde yukarda belirtildiği gibi fiziksel genişleme ihtiyacı doğrultusunda mekânsal eklemlemelerle obje değişime uğrar. Bu yaklaşımda zaman dinamik olarak ele alınmaktadır. Objenin zaman içerisindeki evreleri tanımlanırken zaman ana belirleyici aktördür. İlkbahar dönemi, yaz, güz ve kış dönemi gibi isimlendirmelere gidilebilir. Bu dönemlerin her birindeki haller incelenerek objenin zaman içerisindeki kıyaslamaları yapılabilir. Hacimsel büyüklüğü, kabuğun sertliği, ağırlığı gibi nicel kıyaslamaların yanı sıra kurgusunun karmaşıklaşması su içindeki ağırlığını kontrol edebilme yeteneği gibi nitel kıyaslamalara da gidilebilir. Böylelikle objeyi inşa eden, değişimini ve gelişimini sağlayan hayvanın, ele alınan dönemler içerisinde ne gibi ihtiyaçlar içinde bulunduğu, ne tür etkilere maruz kaldığı gibi, tarihsel gerçeklerini öğrenebiliriz. Kısacası hayvan, okumasını bilen bir gözlemciye bütün hayat hikayesini yazmıştır. Onu bir tarihçi gibi inceleyebilirsek bugünkü durumu ve geleceği hakkında da daha sağlıklı fikir yürütebiliriz. Daha da ileri giderek buradan elde ettiğimiz bilgileri hemcinslerini anlayabilmek için de kullanabiliriz.

Bu yaklaşım, özünde aynı olmakla birlikte daha karmaşık bir biçimde insanın yapı eylemi için de geçerlidir. Farklı olarak insanın kolektif biçimde yaptığı binanın ömrü genellikle bireyin ömründen çok uzundur ve bütün dönemlerinde başkaları tarafından

da kullanılabilir. Bu durum, sosyal bir varlık olan insanın, ortaya koyduğu yapının toplumla beraber yaşamasına olanak verir. Her kullanıcı ya da kullanıcı grubu kendi ihtiyaçları ve olanakları doğrultusunda mevcut olanı değişime uğratar ve ona eklenilen yeni unsurlar ortaya koyar. Bunun doğal bir sonucu olarak tarih karşısında kendi varlığını ortaya koyan bir belge de yaratmış olur. Örneğin Ayasofya'ya sonradan eklenen payandalar ve minareler buna iyi bir örnek sayılabilir. Osmanlı, kendinden önceki kültürün bu yapısını yıkmak ya da kullanmamak yerine onu gelecekte de kullanabilmek için sağlamlaştırmış ve yeni işlevine uyarlamıştır. Bina her iki kültürün de izlerini taşımaktadır. Aksi takdirde bu binanın zamana bağlı sürekliliğinden bahsedemeyecektik. Ancak burada önemli olan, sürekliliğin sağlanabilmesi için öncekinin yaşamını belgeleyen izlerin geleceğe aktarılabilmesidir.

resim 2-14

Ayasofya,
Sultan Ahmet Camii
yönünden görünüm.
08.01.2001
Bina tarihsel süreç
içerisinde farklı
uygarlıkların izlerini bir
arada günümüze
aktarması bakımından bir
süreklilik örneği olarak
sunulabilir.

Geçmişteki herhangi bir dönem ya da kültürün mimarlığını anlamak istiyorsak, mimarlığın iletmiş mesajın ne olduğunu tam olarak anlamadan önce, bu dönemin tarihini ve yazını, yani eylemlerinin ve düşüncelerinin kayıtlarını çok iyi özümsememiz gerekir. Mimarlık, öyleyse, yazılı tarih ve yazın gibidir –onu üretmiş insanlara dair bir kayıttır- ve onlarla aynı şekilde “okunabilir.” Mimarlık sözel olmayan bir iletişim biçimidir; onu üretmiş olan kültürün sessiz bir kayıttır.

İnsan tarafından inşa edilmiş çevrenin geçmiş ve gelecekle diyalog biçimi (önce-sonra diyalektiği), mimarlıkta zamana bağlı sürekliliğin temelini oluşturmaktadır.

Yapı yapan diğer varlıkların aksine insanlar, yapı yaparken düşünürler. Bu nedenle insanın yapı eylemi bilinçli ve düşünümse, sayısız kararları ve seçimleri

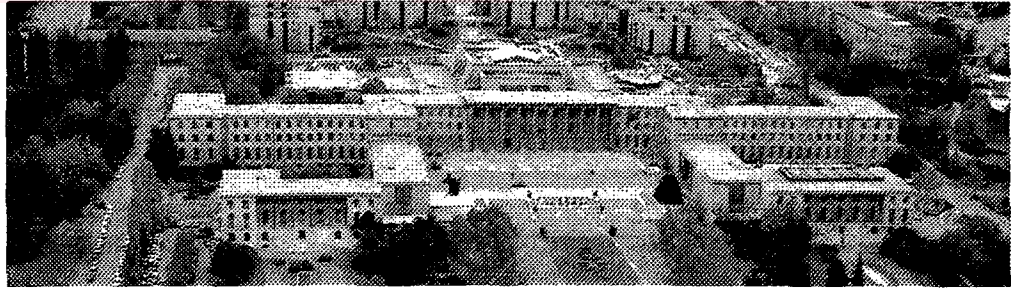
cisimlendiren bir eylemdir. Bu, insan yapılarını kuşların yuvalarından ve arıların peteklerinden ayıran özelliktir. Çünkü onlar bunları genetik programlarının sonucu olarak yaparlar. İnsanlar bir gereksinimi karşılamak için yapı yaparlar, ama bunu yaparken bildiği değerlere ve duygulara anlatım kazandırır; yaptıkları ister bir merdiven, ister bir katedral ya da cami olsun, insanlar ahşapta, taşta, metalde, alçıda, ve plastikte yaşamsal ve önemli olduğuna inandıkları şeyleri anlatırlar. Bu hem kullanıcı, hem de mimar tarafından bilinçli olarak yapının içine katılmış ve açıkça anlaşılan bir mesaj olabildiği gibi, şifresi ancak daha sonraki bir gözlemci tarafından çözülebilen bilinçdışı ya da bilinçaltı bir bildiri de olabilir. Böylece, Süleymaniye Camii'nin bize döneminin kentsel değerleri hakkında bir şey anlatması gibi,

resim 2-15

Süleymaniye'nin güney yönünden çekilmiş hava fotoğrafı, İstanbul: Belli bir dönemin kültürel değerlerini günümüze aktarması bakımından çok yönlü bir süreklilik örneği olarak sunulabilir.

Ankara'daki TBMM Binasının bize yeni kurulan cumhuriyet hükümetin kararlılığı hakkında bir şeyler anlatır.

resim 2-16

TBMM Binası'nın giriş cephesini gösteren hava fotoğrafı, Ankara. Belli bir dönemin ifadesel değerlerini günümüze aktarır.

Ünlü Galatalı Banker Kamondo tarafından Voyvoda Caddesinde yaptırılan Kamondo Merdivenleri hem kültürel hem de mimari yapı olarak eşit derecede önemlidir.

resim 2-17

Kamondo Merdiveni,
Voyvoda Caddesi yönüne
bakış.
27.05.2000

Galata bölgesinde
döneminin estetik
değerlerini gününüze
aktarır.

Bu örnekler, geçmişteki insan etkinliğinin ve özleminin fiziksel kaydı, geleceğe bırakılmış bir iz olması nedeniyle önemlidir. Geçmiş temsil eder, şimdiyi anlamamıza yardımcı olur, gelecek hakkında ipuçları verebilirler. Ancak şimdiyi ve geleceği anlamakta ve tasarlamakta yeterli veriyi ortaya koymazlar.

Geçmişe ait değerler değişmişse, içi boşaltılmış geleneksel göstergelere tutunmanın anlamı yoktur. Bu yaklaşım sürekliliğin özündeki değişimci, dinamik yapıyı görmezlikten gelip statik, durağan bir yaklaşım sergilemek anlamına gelir ki, bu da umutsuz bir çabadır.

Tarihte geçen ifadesel yaklaşımları günümüzde aynen kullanmaya tarihselci yaklaşım denmektedir. Aşırı tarihselci yaklaşım, yaratıcılığını boğacak kadar, belli bir döneme, o dönem için geçerli olabilecek bir anlayışa körü körüne bağlanmasıdır. Bu da durağan anlamda bir stilistik süreklilik şeklinde ortaya çıkar.

Aynı zamanda bu durum stilistik bir tekrarın ötesinde mekânın geçmişin izlerini ve değerlerini muhafaza etmeye ve bunu insan ilişkilerine tekrar tekrar aktarmaya yatkın temel özelliğinden kaynaklanan bir durumdan da kaynaklanabilir. Her ölçekte mekânın bu muhafaza edici yönüyle güçlü bir davranış şekillendiricisi olduğuna dair çarpıcı bir örnek Roth tarafından veriliyor. Winston Churchill, 1943’de Avam Kamarası’nda yaptığı konuşmada “önce biz yapılarımızı şekillendiriyoruz daha sonra da onlar bizi şekillendiriyor.”⁹⁵ demiştir. Yaklaşık bir yüzyıl önce Avam Kamarası’nın toplandığı mekân, 1941’de bir Alman bombasıyla tamamıyla tahrip

⁹⁵ Churchill, Winston. Onwards to Victory: War Speeches by the Right Hon., 1944, s.317 (Roth, Leland M. a.g.e., s.76)

olmuş ve Parlamento, meclis binasını yeniden inşa etmek için seçenekler aramaya başlamıştı. XIII. yüzyılda meclis ilk defa toplanmaya başladığında Ortaçağ'a ait Westminster Sarayı'ndaki odalar Parlamento'nun kullanımına verilmişti ve meclis saray şapeline taşınmıştı. Burası tipik bir Gotik şapeldi, bu şapel dar ve uzundu, merkezden inen sahnın her iki yanında paralel koro yeri sıraları bulunuyordu. Parlamento üyeleri bir tarafta iktidardaki hükümet, diğer tarafta muhalefet üyeleri olmak üzere ikiye ayrılarak bu sıralarda oturuyorlardı. Üyeler çok ender olarak, siyasal duruma müdahale etmek için sahnı geçmeye cesaret edebiliyordu.

resim 2-18

Lordlar Kamarası,
Londra. Tasarımcı
A.W.N. Pugin

(Roth., Leland M, a.g.e.
s.568)

1834'de bir yangın sonrasında Parlamento Binaları'nın yeniden inşa edilmesi gerektiğinde Gotik form izlenmişti ve Churchill 1943'de, yine aynı şeyin yapılması gerektiği yönünde görüş bildirdi. Parlamento Binası'nın Birleşik Devletler'de ve Fransa'da olduğu gibi geniş bir yarım daire içinde yer alan oturma sıralarından oluşacak şekilde inşa edilmesini savunanlar da vardı. Ama Churchill, ikna edici bir biçimde İngiliz parlamento hükümetinin ilk kez içine yerleştiği fiziksel çevre tarafından şekillendirilmiş olduğu görüşünü savundu; bu çerçeveyi değiştirmek, ona farklı bir davranışsal mekân kazandırmak parlamenter işleyişin doğasını değiştirecekti. Önce mekan şekillendirilmişti, ama daha sonra bu mekan anlayışı İngiliz hükümetini ve tarihini şekillendirmişti. Churchill'in ikna etmesiyle, Parlamento Binaları merkezi bir sahnın kenarında paralel sıralar şeklinde, Ortaçağ'a özgün mekân düzenlemesi örnek alınarak yeniden yapıldı.

Zamana bağlı sürekliliğin, mimari uygulamalardaki yanlış bir yorumu da bir tür bölgeselcilik anlayışıyla olmaktadır. Bölgeselcilik ya da rejyonalizm, "bölgesel

*verilere çok büyük bir önem veren tasarım anlayışı” olarak tanımlanmaktadır.*⁹⁶

Ancak kritik nokta, bölgesel verilerin tasarımda kullanılırken eleştirel bir süzgeçten geçirilip geçirilmediğidir. Zamanla geçerliliğini yitiren yaklaşımların, ısrarla yinelenmesi zamanı dondurarak tasarım anlayışında gelişmeye engel olur. Bölge ve mekân farklı ölçekte tanımlanması nedeniyle ayrı, tarihin bıraktığı izleri somutlaştırarak saklama yeteneği nedeniyle benzer kavramları temsil ederler. Bu benzerlik, geçmiş, şimdi ve geleceği, mekân ve bölge üzerinden tanımlamada yanlış yorumları da beraberinde getirebilmektedir.

Tarih çok genel tanımıyla, “zamanın insanoğluna ait faaliyetleri içeren bölümüdür”. Daha açıklayıcı bir ifadeyle, “*zaman akışı içerisinde insanoğluna ait kolektif faaliyetlerin diyalektik gelişimiyle oluşan dinamik bir süreç*” olarak da yorumlanabilir.⁹⁷ Tarihsel olaylar ve nesnelerin büyük, belirgin özellikleri zamansal oluşları, zaman-üstü, zaman-ötesi olamamalarıdır.

Gelenek, “*tarihsel sürecin içerisinde geçmişten gelen, fakat hâlâ geçerli olan, hatta güncel olan diyebileceğimiz faaliyetleri, sonuç olarak da olayları, töresel alışkanlıkları, nesneleri kapsar*”.⁹⁸ Ancak sürekliliğin tanımında ortaya konan süreçler içinde ele alınabilirler. Niteliksel sıçramalarla elverişli bir süreklilik modeli ortaya koymakta tek başlarına yetersizdirler. Tarımsal düzende diyalektik gelişimin ağır seyretmesi nedeniyle, gelenekler belirleyici toplumsal düzen koyucu ve tasarımı yönlendirici faktör olarak varlığını muhafaza edebilirler.

Bununla beraber batı toplumlarında endüstrileşme hızla devam ederken diyalektik gelişim de buna bağlı olarak ilerliyordu. Sürekli yenilenen bu ortam içinde tarımsal düzenden gelen ve bu yeni değişim çağına ayak uydurmakta zorlanan toplumsal yapı, içinde bulunduğu yabancılıktan kurtulma yolunu geçmişin değerlerine ve biçimlerine körü körüne bağlanmakta buldu. Tarımsal düzeninin değerleri, biçimleri sorgulanmadan geçmişten devşirilerek içinde bulunulan zamana aktarılmaya

⁹⁶ Hasol, Doğan. Ansiklopedik Mimarlık Sözlüğü, s.93, YEM, İstanbul

⁹⁷ Özer, Bülent. Yorumlar, s.323, YEM Yayınları, İstanbul

⁹⁸ Özer, Bülent. a.g.e, s.323

çalışılıyordu. Referans alınan kaynaklar, kentlerin içinde, herkesin yanı başında bulunuyordu. Mekânın, geçmişin izlerini saklayan ve yavaş değişim gösteren bu yapısı, sürekliliğin yanlış algılanmasını ve yorumlanmasını da beraberinde getirdi. Süreklilik bir kez daha⁹⁹ “şimdi” içinde dondurulmaya çalışılarak, geleceği biçimlendirecek tasarım gücü zayıflatıldı. Modern mimari hareket, başlangıçta sürekliliğin bu yanlış yorumunun bir ürünü olan eklektisist¹⁰⁰ yaklaşımlara tepki olarak ortaya çıkmıştır.

Modern mimarlık, ilk ortaya çıktığında, içinde birçok farklı yaklaşımı barındıran heterojen bir hareketti. Bu farklılıkları bir araya getiren ortak payda tarihten, gelenekten kopma ve her şeye sıfırdan başlama projesiydi. Modernizm, tarihselci düşünceyi izleyerek, her çağın kendine özgü -çağın ruhunu yansıtan- bir mimarlığı olmasını ahlaki bir gereklilik olarak ortaya koyuyordu. En önemlisi, modern mimarlık hep stiller üstü olmaya, bir stil olarak formüle edilmemeye özen gösterdi. Çünkü modern, her şeyden önce, yerleşik olana, kalıplaşmaya karşıydı. Modern, her daim yeni ve sorgulayandı. Ancak, sürekliliğin bir başka yanlış yorumu da bu aşamada gelmekte gecikmedi. Geçmişten kopuş, niteliksel bir sıçrama olarak yorumlanmak yerine dünya o gün kuruluyormuşçasına yalnızca şimdi ve gelecek arasında süreklilik sağlanmaya çalışıldı.¹⁰¹ Bunun sonucu belirgin olarak, İkinci Dünya Savaşı sonrası görülmeye başlandı. Modern mimarlık renklerini yitirdi, içindeki farklılıklar törpüldü ve bütün dünyayı saran, tekdüze, kalıplaşmış, içi boşaltılmış, biçimsel reçetelere indirgenmiş bir “Uluslararası Stil” halini aldı. Başlangıçta kapitalizme ve burjuvanın değerlerine savaş açan hareket, düşmanı tarafından ehlileştirildi ve hatta onun gücünün simgesi halini aldı.¹⁰² Sürekli yenilenme ve evrensel olma iddiaları hazin bir şekilde asimile olmuş, klişe halini

⁹⁹ Bilindiği gibi geçmişin yaşanan zaman içinde dondurulmaya çalışıldığı belirgin bir diğer örnek de Rönesans’ta Eski Yunan’ın biçimsel değerlerinin taklididir. Düşünsel anlamda özgürleşmenin getirdiği atılımı yaşayan batı, biçimsel anlamda bu durumu destekleyememiştir.

¹⁰⁰ Özer, Bülent. a.g.e, s.323

¹⁰¹ XIX. yüzyılın tarihsel ve geleneksel olanı körü körüne taklit eden tutucu ve gerici eğilimin üstesinden gelebilmek için belki de böylesine radikal bir davranış gerekliydi. 1920’lerde Bauhaus bunun simgesidir.

¹⁰² Korkmaz, Tansel. “(Post)modern Sürek (li)(siz) lik”, 70 Sonrası Mimarlık Tartışmaları, Mimarlar Derneği Y., s.25-31

almış bir stile dönüşmekle sonuçlandı ki bu da modernliğin en temel nosyonlarına karşıydı.

Bu noktada modern olmanın değişmez koşulunun iyi yorumlanmış bir süreklilik anlayışından geçtiği açıkça ortaya çıkmaktadır. Bülent Özer, zaman aşımına uğramamış geleneksel mimarinin tarımsal düzen yaşamını belgeliyor olsa bile, ilgili toplumu endüstri düzenine geçirirken bir “sil-baştan” hareketine gerek olmadığını vurgularken Japonya’nın bu konuda ilginç ve inandırıcı bir örnek olduğunun üzerinde durmaktadır: *“Almanya’nın İngiltere’nin ve daha bir çok endüstrileşmiş ülkenin kendi geleneksel potansiyellerini yitirip, uzun bir süre “sil-baştan” felsefesini uyguladıktan sonra, şimdi başkalarının geleneklerinden yararlanmaya kalkmış olmaları fevkalade öğretici ve uyarıcı...”*¹⁰³

Süreklilik, geçmişten geleni sorgulayarak bugüne getiren ve bugünü de gelişmeyi destekleyen bir anlayışla geleceğe taşıyan bir kavram olarak ele alındığı sürece yaratıcılığı destekleyecektir. Finli mimar Alvar Aalto belki de bu anlamda sürekliliği en doğru kavramış ve uygulama imkânı bulmuş tasarımcılardan biridir. Daha 1930’larda çağdaş ve ileri dönük bir anlayışla gelenekselden yararlanmayı bilmiş; tarihsel süreci çağının özgün örnekleriyle sürdürebilmeyi başarmıştır. Böylelikle insani değerler adına endüstrinin olanaklarını sonuna kadar kullanmıştır. Bu anlamda, endüstrileşememiş toplumsal yapı içinde moderniyi iyi algılayan, doğru süreklilik yorumlarından biri de Hasan Fethi’den gelmiştir. Fethi, 1948’de “Yeni Gurna Köyü”, 1967’de “Yeni Bariz Köyü” gibi yol gösterici örnekleriyle endüstrileşememiş toplumlarda konut sorununa hem kentsel, hem de kırsal açıdan model oluşturmaya çalışmıştır.¹⁰⁴ İçinde bulunduğu ortam içerisinde gelenekselden sonuna kadar yararlanmış, tarımsal teknolojiyi yararcı bir anlamda kullanmıştır. Bunu yaparken de geleneksel biçimsel değerlerin esiri olmayıp onları kendi amaçları doğrultusunda yönlendirmiştir. Geleceğin şehri veya konutu ebetteki Fethi’nin ortaya koyduğu yapı teknolojisiyle ve biçimiyle var olmayacaktır, ancak doğru bir süreklilik

¹⁰³ Özer, Bülent. a.g.e, s.323

¹⁰⁴ Fethi, Hasan. Çağdaş Dünya Mimarları Dizisi 5, Boyut Yayın Grubu

kavrayışı, içinde bulunulan yerin ve zamanın verdiklerini kullanarak geleceğe adım atmakla mümkündür. Aalto, nasıl endüstrinin olanaklarıyla içinde bulunduğu toplumun geleneksel değerlerini gelecek için dönüştürmeyi başarmışsa, bir anlamda Fethi'nin yaptığı da kendi olanakları içinde benzer biçimde değerlendirilmelidir.

Modern mimarlığın, 1960'lardan başlayarak günümüze kadar gelen süreç içerisinde yoğun bir biçimde eleştirilmesinin altında da bir anlamda sürekliliğin doğru yorumlanamaması yatmaktadır. Eleştirilerin büyük bölümü, modernizmin aslında içinde barındırdığı çok renkliliğin, çok sesliliğin, "Uluslararası Stil"e indirgenmesinde aranmalıdır. Bu anlamda mimarlığın "Uluslararası Stil"i aşıp kendine yeni bir yol bulması ortak kanı haline gelmiştir. Bunda 1966 yılında basılan iki kitap, Venturi'nin "Mimarlıkta Karmaşıklık ve Çelişki" ve Rossi'nin "Kent'in Mimarlığı" adlı eserleri, gerek modern mimarlığı sorgulamaları, gerekse bir çıkış yolu göstermeleri açısından belirleyici olmuştur. Her iki kitabın da ortak eleştirisi "tarihten kopma, her şeye sıfırdan" başlama projesiydi. Ancak Venturi bunu bir "temsiliyet" sorunu olarak ele alırken, Rossi bir yöntem sorunu olarak görüyordu. Bu, "tarihe geri dönüş" ortak düsturu arkasında, farklı bir mimarlık/toplum, farklı bir yöntem ve farklı bir özne/nesne ilişkisine işaret ediyordu.

Venturi, Modernizm'in yaratıcı ve özgün olma uğruna, mimarlık dilinden tarihsel imajları ve süslemeyi dışlamasını eleştiriyordu. Modern mimarlığın yalın dili, günlük hayatın karmaşa ve zenginliğini ifade etmeyi reddederek sokaktaki insanla iletişimi koparmış, yabancılaşmıştı. Bu iletişimi yeniden kurmak için, tarihi ve paylaşılan kodları tekrar içeri almak gerekiyordu. Bu çerçevede tarih bir imajlar ve formlar hazinesi olarak görülüyordu. Yaratıcı süreç de bu hazineden keyfice seçilen imajların bir araya getirilmesine indirgeniyordu. Böylelikle modern mimarlığın sınırlarından kurtulacağı, yaratıcı öznenin geri döneceği savunuluyordu. Venturi'ye göre modern mimarlık, tarihten koparak, rasyonel düşünce ile mükemmel bir yaşam tasarlanabileceğini vaat etmişti; mimarlık, insanın özgürleşmesi projesi çerçevesince,

evrensel bir insan modeline göre ideal dünyanın yaratılabileceğini savunuyordu. Bu sadece umutsuz ve hayalci değil, aynı zamanda baskıcı ve buyurgan bir projeydi.¹⁰⁵

Modern mimarlığın tarihten kopması savına karşı geliştirilen bu tarihle bütünleşme çabası, sürekliliğin yanlış yorumlanmasına bir örnek daha eklemekten ileri gidemedi. Önerilen yöntem seçmeciydi ve bir anlamda tekrar başa dönülüyordu. Geçmişle bağlantı kurmak adına, zaman tekrar şimdi içinde dondurulmaya çalışılıyordu. Bu temsilin temsiline yapılması anlamına geliyor, imajın gerçeğin yerini alması yabancılaşma hissini azaltmayıp arttırıyordu. Çünkü modernitenin geçmişle bugün arasında kaydettiği sıçrama ortadan kaldırılamazdı.

Rossi, modern mimarlığa eleştirilerini kent üzerinde yoğunlaştırıyor, kentin bir anda, zihinde top yekûn tasarlanabilecek bir şey olmadığına altını çiziyordu. Modern mimarlık, kenti sadece mekânsal olarak inceliyordu. Oysa, kent, zaman içinde oluşmuş kolektif bir üründü. Mimarlık, kentin inşasını mümkün kılan, dolayısıyla onun oluşumundan sorumlu bir disiplinken, kent de mimarlık için kolektif belleğin yeri ve bir başvuru kaynağıydı. Rossi, kentin oluşumunu mimarlığın bakış açısıyla incelemeyi öneriyordu. Onun için kent, bir kerelik tasarım problemi değil, yeni tasarımlara başlangıç olacak bir başvuru kaynağıydı. Bina tipleri kentin kolektif belleğinden çıkarılıyor, dolayısıyla kentin zamansal boyutu, kronolojik tarih değil, onun bellekte bıraktığı izlerdi.¹⁰⁶ Rossi modern mimarlığın ilerlemeci tavrını da eleştiriyordu. Onun için önemli olan, mimarlığın her zaman için geçerli olan “değişmez” ilkeleriydi ve bunlar ancak tarihin analiz edilmesiyle keşfedilebilirdi. Modern mimarlık, tarihi hep bir yük olarak gördü ve yaratıcı eyleme zemin hazırlamak için her şeye sıfırdan başlamanın gerekli olduğunu iddia etti. Oysa Rossi için bu serüven bellekte başlıyordu, hiçbir şey sıfırdan başlayamazdı. Onun önerisi, yeni yapıların bellekten süzülen bina tiplerinin benzeti (imitation) yoluyla yeniden üretilmesiyle tasarlanmasıydı.¹⁰⁷

¹⁰⁵ Korkmaz, Tansel. a.g.e., s.25-31

¹⁰⁶ Bkz. Bölüm 3, “Kent ve Mimarlık İlişkisinde Süreklilik”.

¹⁰⁷ Korkmaz, Tansel. a.g.e., s.25-31

Modern mimarlığın tasarım yöntemi, programın belirleyiciliğine, işlevsellik ilkelerine dayanıyordu ve böylece sürecin mimardan bağımsız hale geldiği iddiasındaydı. Ancak işlev, mimarlık için bir başlangıç noktası olmakta yetersiz kaldığı için, bu iş hep mimarın sezgisine kaldı. Rossi'nin modern mimarlığa en önemli eleştirisi bu noktadaydı. İşlevle form arasında bire bir ilişki olmadığını göstermek için tarih boyunca bir çok farklı işlevlere hizmet etmiş kentsel yapıları örnek gösterdi.

“Hemen hemen bütün Avrupa şehirlerinde geniş saraylar, yapı kompleksleri ya da şu anda orijinal işlevlerini yerine getirmeyen ama şehrin bütünsel parçalarını oluşturan yığınlar vardır. Bu tarz bir eser ziyaret edildiğinde, örneğin Padua'daki Palazzo della Ragione, bu yapı ile ilgili sorularla karşılaşmaktan şaşkınlık duyarız. Özellikle zaman içerisinde bu tarz bir binanın yerine getirdiği işlevlerin çokluğundan ve bu işlevlerin binanın formundan tamamen bağımsız oluşundan duyduğumuz şaşkınlıktır bu. Aynı zamanda bizi özellikle etkileyen de formdur; onu yaşar ver tecrübe ederiz ve bu şehrin yapısını oluşturur. Bu tarz bir binanın bireyselliği nereden başlar ve neye dayanır? Tabi ki malzemesinden çok formuna dayanır, malzemesi önemli bir rol oynasa bile zaman ve mekanda gelişmiş karmaşık bir bütün olmasına dayanır. Örneğin, incelediğimiz mimari konstrüksiyon yakın bir zamanda yapılmış olsaydı aynı değere sahip olmayacağını fark ederiz. Bu durumda mimarının kendisi yargının komusu olur, stili ve formunu tartışırız. Fakat yine de insan elinden çıkma bir şehrin, kendi tarihinin zenginliğini gösterme özelliğini bize sunmazdı.”¹⁰⁸

Rossi'ye göre, mimarlık salt işlevle açıklanamazdı. Bir çok bina özgün işlevini kaybettikten sonra da var olabilmiş, başka işlevlere ev sahipliği etmişti. Güçlü olan “form”, kalıcı olan “tip”di. Ancak, “tip” fikrini modern mimarlıktaki “prototip” fikrinden ayırmak gerekiyordu. Tip binanın özüydü, ilk düşüncesiydi, dolayısıyla bitmiş, kopya edilecek bir model veya bir şema değildi. Değişik görüntülerin arkasındaki ortak başlangıçtı. Bu nedenle her zaman dönüşüme açıktı. Sınırlayıcı bir

¹⁰⁸ Rossi, Aldo “The Architecture of The City”, “The Structure of Urban Artifact” s29, The Massachusetts Institute of Technology, tenth printing, 1999

unsur değil, tam tersine yaratıcı bir eylem için eşikti. Bu tipler, kentin kolektif belleğinden süzülüp çıkartılıyordu. Belleğin en önemli yapı taşları kentin anıtlarıydı. Ancak bu durağan bir şey değildi, sürekli yeni anıtlarla besleniyordu. Kolektif bellekten başlayan serüven yine orda bitiyordu. Bu süreç kentin tarihsel ve mekânsal sürekliliğini sağlıyordu. Bu bağlam da Rossi mimarlığı gayri-şahsileştiriyor, yaratıcı özneyi merkezden alıp yerine süreci koyuyordu.¹⁰⁹

“Modernizm 19. yy’ın ortaya çıkardığı mimari algılamayı yok ederek tarih ve şehir arasındaki ilişkiyi zayıflattıysa da 1970 ve 80’li yılların mimarisi kolektivite anlayışını yeniden yaratarak şehrin kamusal alanını tekrar ortaya çıkardı. Ancak, kazanılan şey batı rasyonalitesinin kaybedilmesi, yeniden yapılandırılması anlamına geliyordu.”¹¹⁰

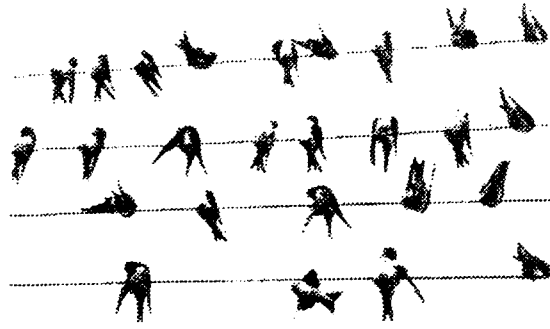
Venturi ve Rossi’nin eleştirilerinin ortak noktası, modern mimarlığın tarihten radikal kopuş düşüncesidir. Venturi bir imajlar ve formlar hazinesi olarak bakıyordu geçmişe, tarihi olduğu gibi kullanmayı öneriyordu. Rossi ise bir ilk başlangıç için bakıyordu, farklı görüntüler arkasındaki ortak özü bulmak için çalışıyordu ve tarihi soyutlayarak kullanıyordu. Her ikisi de modern mimarlığı tarihi bir ilerleme saplantısına karşı tarihi zamansızlaştırmaktaydı. Venturi eklektik tavrıyla, Rossi’de zamanın akışına direneni, değişmeyi, kalıcı olanı arayarak.

2.1.2.2 Hareketin Belirleyici Öğe Olarak Ele Alındığı Süreklilik

Sedefli deniz helezonu kabuğu, ikinci tür süreklilik modelinin açıklanmasında da oldukça ilginç bir örnek olarak kullanılabilir. (resim 2-13) Bunun için de objeyi sabit bir nesne olarak almak yerine, onun oluşumunu sağlayan hareketi görmek gerekir. Bu hareket kabuğun büyümesi için gerekli olan harekettir. Her boğum gittikçe büyüyerek bir sonrakine eklemlenir ve bilinen formunu oluşturur. Sonuçta objeye baktığımızda gözbebeğimizin hareketiyle de bu helezonu algılarız. Böylelikle her boğum kendinden önce ve sonra gelenlerden etkilenecek son formunu alır ve *harekete bağlı süreklilik* sağlanmış olur.

¹⁰⁹ Korkmaz, Tansel. a.g.e., s.25-31

¹¹⁰ Boyer, M. Christine. “The City of Collective Memory” s.2 MIT Press 1996

resim 2-19

Tellerin üstündeki kırlangıçların fotoğrafı, doğa ve geometriyi birleştirmesi açısından çekici bir resim oluşturur. Bu, beyaz bir zeminde dört paralel çizgi ve üzerindeki kuşlardan oluşan basit bir kompozisyonudur.

(Rasmussen, S. E. a.g.e., s.105)

Yukarıdaki kırlangıçların oluşturduğu kompozisyon, mimarlıkta harekete bağlı sürekliliği tam olarak açıklamaya yeterli değildir. Analitik açıdan doğrusal tanımlamalara gidilebilse de (önce-sonra gibi), çeşitliliği oluşturan biçimsel farklılaşmalar birbirlerine sebep-sonuç ilişkisine bağlı değişimlerle bağlanamazlar. Yine de zamanın dondurulduğu bu resimde (burada zaman statiktir), kuşların oluşturduğu biçimler yaklaşık olarak belli duruşların tekrarıdır ve bunların tekrarında ki sıklık, denge, aralık algısal olarak sürünün bütününe algılamamıza yeterli olur.

Bu yaklaşımla içinde bulunduğumuz çevreye bakarsak bir çok süreklilik örneği bulabiliriz. Örneğin belli bir planlama dahilinde oluşturulmamış tarihi bir sokakta yürürken her binanın aynı sırada bulunan diğer binalarla anlamlı bir bütünü oluşturduğunu fark ederiz. Binalar büyür, küçülür, geriye çekilir, çıkma yapar ve benzeri hareketlerle sokağı oluştur. Sokaklar da birbirlerinden ve diğer unsurlardan etkilenererek birbirlerine eklenir. Böylelikle de kentin kurgusu belirlenir. Burada sürekliliği tanımlayan temel etken bizim yer değiştirmemizden ya da gözümüzün hareketinden kaynaklanır ve çevredeki uyum, oran, ölçek gibi bütünlüğü anlatan estetik değerlerle beslenir. Eğer sabit bir noktada durup tek bir noktaya baksaydık, bu sürekliliği algılama olanağına sahip olamazdık.

Benzer bir örnek bina ölçeği içinde de verilebilir. Pencereilerin, payandaların ya da kolonların belli bir ritimle değişerek yan yana gelmeleri de harekete bağlı sürekliliğe örnektir ve buradaki hareket de yine gözlemcinin göz bebeğinin hareketidir. Bu

sürekliliği algılayabilmek, incelenen olgunun bütünlüğünü algılayabilmek için gerek şarttır.

resim 2-20

Via Garibaldi
yakınlarındaki Calle dei
Pret' de, 15. yy'dan kalma
sıra evler, Venedik. Büyük
bir olasılıkla daha düzgün
olan orijinal cephede her
katın bina boyunca
tekrarlanan kendine özgü
bir ritmi vardı. Evler
birbirinden bacalarla
ayrılıyordu. Her ev iki
kattan oluşmuştu.
Caddedeki kapılardan
birinden alttaki diğerinden
üstteki eve giriliyordu.
(Rasmussen a.g.e., s109)

Harekete bağlı sürekliliğe çarpıcı bir örnek daha vermek gerekirse, endüstriyel üretimde kullanılan bant sisteminden bahsedilebilir. Burada, hareket halindeki bantla yolculuğuna başlayan ilk nesne, değişik aşamalardan geçerek şekil ve nitelik değiştirir ve başka nesnelerle birleşerek kullanılabilir bir ürün haline gelir. Örneğin bir otomobil fabrikasında banda konulan ilk nesne, otomobilin ana strüktürünü oluşturan aaktır. Yolculuğu esnasında motor, kaporta, tekerlek vb. bileşenleri eklenerek son ürün haline getirilen obje, artık gerek nitelik gerekse de nicelik olarak farklılaşmıştır. Aynı örnek standart bir konutun mutfağında da her gün tekrarlanır. Mutfak tezgahına giren yiyecek ya da içecek önce temizlenir, parçalanır, diğer ara ürünlerle birleştirilir, pişirilir ve servise sunulur ya da depolanır. Bir mutfağın bütününe kavrayıp, iyi işleyen bir tasarım ortaya koymak istiyorsak, buradaki *harekete bağlı işlevsel sürekliliği* iyi etüt etmek gereklidir.

Bu son iki örnekte diğerlerinden farklı olarak iki tür süreklilik modelini de görmek mümkündür. Eğer yalnızca objeye odaklanır onun zaman içinde geçirdiği aşamalarla ilgilenirsek *zamana bağlı sürekliliği*, salt objeyi değil de hareketli bandı ya da mutfak tezgahını ele alırsak *harekete bağlı sürekliliği* gözlemlemiş oluruz. Dolayısıyla ele alınan olgunun özne ya da nesne gibi algılanış biçimine göre doğal olarak varılan sonuç değişebilir.

Mimarlıkta harekete bağlı sürekliliği, ister işlevsel ister mekânsal anlamda estetik değerlerin dışında düşünmek mümkün değildir. Bu değerler doğal olarak ritim, sekans, harmoni gibi daha çok müzik, dans vb. zaman elemanını içeren ve harekete dayanan başka sanat dallarından ödünç alınabilir.

Ritim:

Steen Eiler Rasmussen mimaride ritim başlıklı yazısında “ritim”i şöyle açıklıyor:

“Yapılan hareketler düzenli aralıklarla değiştirildiğinde fiziksel çalışmanın daha kolaylaştığı bilinen bir gerçektir. Ara vermeden bir defada yapılamayan bir iş, kısa ve düzenli aralıklarla yapılır ve arada kaslara dinlenme şansı verilirse kolaylıkla başarılabılır. Burada bizi ilgilendiren nokta kasların dinlenmesinden çok, bir hareketten diğerine geçmenin düzenli olması ve bu yüzden her defasında işe başlamanın gerekmemesidir. Hareketler öylesine iyi ayarlanmıştır ki, bilinçli bir çaba gerektirmeden her biri kendinden sonrakine geçişi sağlar; tıpkı bir rakkasın ileri geri salınması gibi. Çalışmayı böyle rahatlatan düzenli geçişlere ritim diyoruz.”¹¹¹ Burada dans bu çalışmaya iyi bir örnektir. Ancak bunlar, mimaride ritmin ne olduğunu açıklamaya yeterli değildir. Mimarinin, bu sanatlardaki gibi kolaylıkla anlaşılacak bir zaman ve hareket kavramı yoktur. Bu nedenle müziği dinleyen veya dansı seyreden kişi, kolaylıkla ritmi içinde hissedebilirken mimaride bunu yaşamak zaman ve çaba gerektirir.

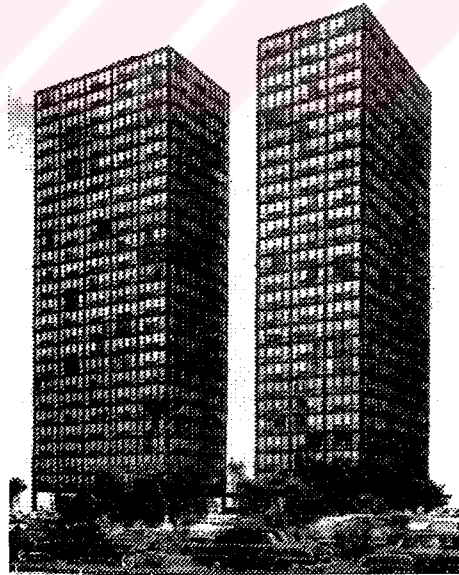
“Yapılara düzenli değişiklikler kazandırmanın bir çok yolu vardır. Bunlardan biri ritmin kullanılmasıdır. Ritmi oluşturan katılarla boşlukların, formlarla aralıkların birbirini izlemesidir. Mimarlıkta ritim duvara açılmış pencerelerle ya da bir kolonadaki kolonlarla ya da bir arkattaki payelerle yaratılan örüntüdür. Bu mimari ritim bir müzik parçasının notalarının zamanda oluşturdukları örüntülerin okunarak incelenmesine benzer biçimde, yüzeyin incelenmesiyle okunur. Bu mimarinin müziğe benzediği noktalardan biridir. Çünkü ikisine ait deneyimimiz de zaman içinde gerçekleşir. Bundan dolayı da kolonadın ya da arkatın ritmine dair deneyimimizi,

¹¹¹ Rasmussen Steen Eiler, Yaşanan Mimari, Remzi, İstanbul

*oluşturdukları diziler boyunca dolaşarak, payelerin oluşturduğu geçidi duyuşsal olarak tanıyarak kazanırız”.*¹¹²

Mimaride doluluk ve boşluklarla cephede oluşturulan ritme Mies van der Rohe'nin kimi binaları örnek verilebilir. Bu örnekte olduğu gibi sürekli, değişmez bir ritmin varlığından söz edilebilir, çünkü burada ister yukarıdan aşağı ister aşağıdan yukarıya doğru okunsun pencerelerin örüntüleri hiç değişmez,

Müzikte olduğu gibi, mimarlıkta da iki ritmin eşzamanlı olarak kullanıldığını da görebiliriz. Bu duruma Rönesans ve Barok dönemi arkatlarının ve kolonadlarının çoğunda olduğu gibi, daha yakın zamanlarda da rastlamak olanaklıdır. Mies van der Rohe'nin Chicago'daki, Lake Shore Drive apartman kulelerini örnek olarak verebiliriz. Mies kare bölümlerden oluşan strüktürel bir çerçeve tasarladı, bu çerçevelerin içlerinde birbirinden farklı büyüklükte pencereler yer alıyordu. Sonuç iki üst üste binmiş ritimdi. Daha büyük strüktürel ritim A-A-A şeklinde mutlak olarak düz bir ritme sahipken, strüktürel bölüm içindeki pencere ritmi a-b-b-a dır.¹¹³

resim 2-21

Lake Shore Drive apartman kuleleri, Chicago: İki ritmin üst üste bindirilmesi

¹¹² Roth, Leland M., a.g.e.

¹¹³ Ritmin doğrusal ya da düzlemsel anlatımın ötesinde hacimsel öğelerle de mimari tasarım sürecinde etkili olabilir. (Yanar, Hüseyin. MSÜ. FBE. Doktora tezi)

Doku:

Mimarlığa çeşitlilik kazandırmak için kullanılan birçok araçtan biri de, değişik anlamlara sahip bir terim olan dokudur. Dokunun hem iki boyutlu, hem de üç boyutlu bir eleman olduğundan bahsedilmiştir. Dokunun bir yüzey gibi algılanması ve tanımlanması gerçekte üç boyutlu bir öğenin daha kolay kavranması ve pratikte yarar sağlaması için iki boyuta indirgenmesine örnektir. Üç boyutlu tasarlanan ürünün plan düzleminde anlatılması bu durumun mimari tasarım sürecindeki bir yansıması olarak değerlendirilebilir. Bu anlamda iki farklı dokudan bahsedilebilir; bir yapının “optik dokusu” büyük ölçüde görsel örüntüsüne, “dokunsal dokusu” ise insan eliyle fiziksel olarak hissedilebilen öğelerine gönderme yapar.

Mimarlıkta, farklı mekânların bir araya gelişlerinin cepheye yansımasıyla bir optik doku oluşturulabileceği gibi, yüzeyin hissedilebilen dokuması anlamındaki dokunsal dokudan da söz edilebilir. Örneğin betonun kendisi doku yaratımında kullanılabilir. Ayrıca, son derece farklı dokular arasında yaratılan güçlü karşıtıllıklarla da çeşitli etkiler oluşturulabilir.

Doku çeşitliliği peyzaj mimarlığının ve bahçe tasarımının büyük bir kısmını oluşturur; bunların yaratımında farklı yaprak örnekleri, renkler ve yükseklikler birbirlerine karşı kullanılır. Ayrıca çakıl, taş ve suyun dokuları da çeşitliliğe katkıda bulunabilir.

2.1.2.3 Zamanın ve Hareketin Eş Derecede Belirleyici Öğeler Olarak Ele Alındığı Süreklilik

Aslında ele alınan bütün süreklilik değerlendirmelerinde zaman ve hareket birbirinin ayrılmaz parçası olarak vardır. Bununla beraber bazı durumlarda, her ikisini aynı anda incelemek çözümlemelerde kolaylık sağlayabilir. Bu nedenle zamana ve harekete bağlı iki süreklilik modeli birbirinin içine geçmiş biçimde görülebilir. Ancak genelde belirleyici olan, objenin zamana bağlı sürekliliğinin harekete bağlı sürekliliğini doğurmuş olmasıdır. Sedefli deniz helezonu örneğinde olduğu gibi, onun zaman içindeki değişimi sonucunda oluşan zamana bağlı sürekliliği, birbirine eklemlenen boğumlardan oluşan helezonik formunu oluşturarak harekete bağlı

sürekliliğinin ortaya çıkmasına neden olur. Benzer bir biçimde, bir kent de ortaya çıkmadan önce ilk barınak inşa edilir. Ardından da bu yapıdan etkilenen diğerleri bu yapıya eklenerek belli bir harmoniyi oluşturabilirler.

2.2 MİMARİ TASARIMA YÖN VEREN KAVRAMLARLA SÜREKLİLİĞİN ANALİZİ

Yukarda geliştirilen yaklaşımların mimari tasarıma etkilerinin hangi yollardan olabileceğini daha somut örneklerle görmek amacıyla süreklilik kavramının tasarımı etkileyen diğer kavramlarla ilişkileri üzerinde durulacaktır.

2.2.1 ALGISAL SÜREKLİLİK

Algı kısaca nesnel dünyayı duyular yoluyla öznel bilince¹¹⁴ aktarma eylemi olarak tanımlanabilir. (Osm. İdrak, Şuur, Teferrüs; Fr. Perception; Al. Perception, Wahrnehmung, Empfindung, Erfassung, İng. Perception, İt. Percezione) “*Algı, dış dünyanın duyularla gelen imgesinin bilinçte gerçekleşen tasarımıdır.*”¹¹⁵

Algılama eyleminin sağlanabilmesi için aşağıdaki iki aşamanın da gerçekleşmesi zorunludur:

1. Canlı varlığın doğayı kavrayabilmesine yarayan duyu organlarının nesneler tarafından uyarılması.
2. Bu uyarımın bilince aktarılması.

Bu iki aşama anlaktır.

2.2.1.1 Mimarlıkta Algılama Eyleminin Zamana Bağlı Süreklilik Açısından Analizi

Algısal sürekliliği açıklayabilmek için duyumun bilince aktarılması aşaması önemlidir. Bu aşamada, daha önceden tanımlanarak bellekte biriken eski algılar çağrışım yoluyla yeni olanı algılamaya yardım ederler. Algılamanın çabuk gerçekleşmesi amacıyla geliştirildiği düşünülen bu yöntem, yapısal olarak içinde

¹¹⁴ Saffet Suner bilincin karşılığını şuur, Conscience olarak göstermekte, zihnimizde geçen olayların kendiliğinden açık olarak bilinmesi olarak açıklamaktadır. “*Bilinç tıpkı içimize dönmüş bir projektör gibidir*”. Düşüncenin Tarihindeki Evrimi, Fatih M., İstanbul

¹¹⁵ Hançerlioğlu, Orhan. a.g.e., “algı”, s.9

göreliliği barındırır. Çünkü her öznenin geçmiş yaşantısıyla belleğinde biriken eski algılar az ya da çok diğer özneye göre farklılık gösterir. Bu nedenle de her gözlemci aynı nesneyi niceliksel ya da niteliksel açıdan farklı anlamda algılayabilir.

Roy Lichtenstein'in "*algılamayı düzenlemek sanatın temelidir*"¹¹⁶ sözü bu durumun sanat için önemini ortaya koymaktadır. Görsel sanatlarda bakmak ve görmek arasındaki fark, büyük ölçüde uyarılanın geçmiş deneyimleriyle ilgilidir. "*Görmek bakanın çaba göstermesini gerektirir. Hiçbir şey yapmadan, sadece gözün retinasına görüntünün düşmesini sağlamak görmek için yeterli değildir. Retina üzerinde devamlı olarak değişen resimlerin aktığı bir sinema perdesi gibidir. Buna karşın bilincimiz bu resimlerin ancak bir kısmının farkına varır.*"¹¹⁷ Örneğin gözlemcinin bir mimari ürünündeki hacimsel denge, oran, ölçek, ritim, armoni gibi unsurları görebilmesi -fark edebilmesi- ve bunlara karşı reaksiyon gösterebilmesi geçmişteki görsel belleğiyle açıklanabilir. Buna göre her gözlemci, geçmiş birikimlerine bağlı olarak aynı ürünü niteliksel açıdan farklı algılar. Görsel belleğini arttırarak, nesneler arasında, öncekinden farklı nitelikte bağıntı kurabilme yeteneğini kazanma süreci "öznenin" bilincindeki *zamana bağlı algısal sürekliliğini* tanımlar.

Buna karşın, nesnenin, içinde bulunduğu sistem dahilinde belirlenen etki-tepki mekanizması çerçevesinde zamanla değişerek farklılaşması ve bu farklılaşmanın gözlemci tarafından algılanması ise "nesnenin" *zamana bağlı algısal sürekliliğini* tanımlar. Bir gösteride sahnenin oynanan oyuna bağlı olarak değişmesi, bir bahçenin mevsimlere göre farklılaşarak sürekli değişmesi, bir mekânın günün belli saatlerinde aldığı ışık miktarına göre farklı algılanması buna verilebilecek örnekler içinde sayılabilir.

Bu iki süreklilik modelinde de, niceliksel artışlar sonucu oluşan sıçramalarla bilinç düzeyinde bir niteliksel farklılaşma vardır.¹¹⁸

¹¹⁶ Arnheim, Rudolf. Visual Thinking, s.3, Faber and Faber, London

¹¹⁷ Rasmussen, Steen Eiler. Yaşanan Mimari. Remzi, İstanbul.

¹¹⁸ Bkz. "Sürekliliğin Tanımı ve Yardımcı Kavramlar."

2.2.1.2 Mimarlıkta Algılama Eyleminin Harekete Bağlı Süreklilik Açısından Analizi

Kullanıcının mimari ürünle ilişkisi önemli ölçüde onu algılayışıyla ilgilidir. Bu nedenle insan gözü ve zihninin mimari yaşantıya dair görsel veriyi nasıl aldığı ve yorumladığı harekete bağlı algısal süreklilik açısından önemlidir.

“...Belki en temel kavram, zihnin, özellikle de insan zihninin, kendisine gönderilen tüm duyuşsal bilişide anlam aramaya programlı olmasıdır. Bu kuşkusuz, yaşamda kalma içgüdüleriyle bağlantılıdır; uzun zaman önce, göz, kulak ve zihin çimlerdeki renk değişimini ya da bir dal çatırtısını sinsi bir yırtıcı hayvanın belirtileri olarak yorumlamayı öğrendi. Sonuç, ilkel kökenlerimizde olduğu gibi bizim zihnimizin de kendisine verilen bilgiyi anlamlı bir şablon içine yerleştirmeye çalıştığıdır. Gelen veri anlamsız olduğunda zihin bunu tanıyamaz. Tamamıyla rasgele görsel ya da işitsel görüngüler verildiğinde bile, zihin daha önce depoladığı değerlendirme bilişisi temelinde bunlara bir ön yorum katar. Böylece, neyi algıladığımız daha önceden neyi bildiğimize dayanır.”¹¹⁹

Zaman bağlı algısal süreklilik konusunda da anlatılmaya çalışılan bu çağrışıma bağlı durum, öznenin nesneyi algılarken onu daha kolay tanımlayabilmek için bir bütünleme arayışı içinde olduğunu gösterir. Bu anlayışta bütünleme, daha önceden zihinde tanımlanmış karmaşık bir figüre doğru olabileceği gibi, olabildiğince rasyonel ve soyut geometrik formlara doğru da olabilir. Bu her iki uca doğru gelişen zihinsel yönelim, gözlemcinin algılamaya çalıştığı nesneyi tanımlayarak kendini bulunduğu ortama yabancı hissetmemesi ve güvende olduğu izlenimi edinmeye çalışması olarak da yorumlanabilir. Nitekim tasarım aşamasında bu bilgi, gerek modern dönemdeki uluslararası üslup anlayışında soyut formların kullanılışında; gerekse tarihselci postmodern anlayışta geçmişten seçilen alınlık, silme, sütun gibi figürlere yapılan atıflarda bir çok mimar tarafından olabildiğince kullanılmıştır.

¹¹⁹ Roth, Leland M. a.g.e.

Zihinde yaşanan bu eğilim, ancak algılama esnasında devreye giren hareket kavramıyla açıklanabilir. Bu hareket iki şekilde ele alınabilir:

1. Eğer sabit bir noktada iseniz, birbirinden farklı konumlarda bulunan parçaların bir bütünmüş gibi algılanabilmesi için, göz bir parçadan diğer parçaya hızla hareket eder.
2. Eğer hareket halinde iseniz, bir konumdan başka bir konuma geçerken, içinde olduğunuz ya da önünden geçtiğiniz fiziksel ortamın bütünlüğü hakkında fikir yürütebilir, onu tanımlayabilirsiniz.

Her iki durumda da geçerli olan harekete bağlı algısal süreklilik sayesinde, zihin, daha önceden bellekte birikmiş imgelerle bağlantı kurup tanımlama yapabilir.¹²⁰

Zihnin kendisine sunulan biçimleri ve örüntüleri nasıl yorumladığı, “Gestalt Psikolojisi”nin konusudur.¹²¹ Rasgele ya da bilinmeyen görsel olguyla karşılaştığında zihin, veriyi harekete bağlı süreklilik anlayışı içerisinde belirli kalıplaşmış araçlara göre düzenler. Bu araçlar yakınlık, yinelenme, en yalın ve en büyük figürü oluşturma, eğilimi doğrultusunda süreklilik ve kapama olarak yorumlanmaktadır.¹²²

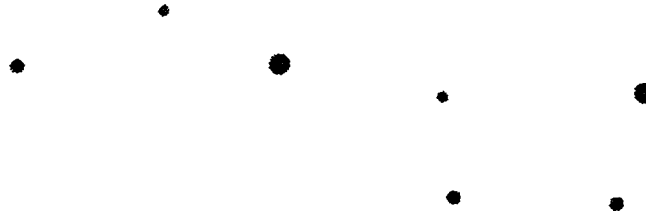
Yakınlık:

Nesneler bir örüntüyü temsil ediyor olarak görülür ve uzaydaki noktalar, birbirlerinden uzakta olsalar bile tek bir düzlem üzerinde uzanıyor olarak yorumlanırlar. Yıldız burçlarının ilk çağlarda Zodyak figürleri, tanrılar ve tanrıçalar olarak yorumlanması bu duruma klasik bir örnek oluşturur. Bu örnek, birbirinden farklı parçalar sabit bir noktada dururken, gözün bir noktadan diğerine hareket etmesiyle açıklanabilir:

¹²⁰ Birçok sahne sanatında olduğu gibi algılama eyleminde nesnenin hareketine bağlı olarak tanımlanabilen süreklilik örneklerinden de bahsedilebilir. Ancak bu durum mimarlıkta algısal süreklilik başlığı altında ele alınmayacaktır.

¹²¹ Gestalt, Almanca’da “biçim” ya da “şekil” anlamına gelmektedir.

¹²² Roth, Leland M., a.g.e, s.91.

resim 2-22

Yakınlık kavramını örnekleyen yedi nokta diyagramı. Bunlar birleşik bir figür, yaygın olarak da Büyük Ayı denilen figür olabilecek kadar birbirine yakındır.

Büyük Ayı'yı oluşturan yedi yıldız gerçekte dünyadan değişik uzaklıklarda olmalarına karşın, biz bu uzaklıktaki astronomik farkları göremeyiz ve algısal hareketimiz sayesinde onları uzun kulplu bir kepçe ya da uzun kuyruklu bir ayıyı oluşturan, tek bir düzlem üzerinde yer alan yıldızlar olarak yorumlarız.¹²³

Yinelenme:

Hiç olmadıkları zaman bile uzaklıklar ve boşluklar eşitlik olarak görülür, böylece bir çizgi ya da nokta dizisi eşit uzaklıkta olarak, uzunlukları biraz farklı olan iki paralel doğru eşit uzunlukta görülecektir.¹²⁴

resim 2-23

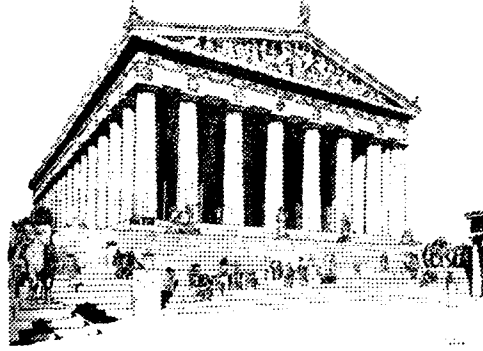
Aralarındaki mesafeler hafifçe farklı olan noktaların sıralaması yineleme kavramını örnekler.

Bu örnekte de zihin içinde bulunduğu algıda basite yönelim ihtiyacı içinde iki farklı anlayışla da hareket olgusundan yararlanacaktır.

Yunan tapınaklarının köşe sütunlarının ilgi çekmesinin bir nedeni budur, çünkü onlar kasıtlı olarak diğerlerinden biraz daha kalın yapılmış ve birbirlerine biraz daha yakın yerleştirilmişlerdir, böylece eşit uzaklıkta düzenlenmiş olarak görmek istediğimiz şey aslında özenle hesaplanmış bir eşitsizlikler dizisidir

¹²³ Bkz. Analitik süreklilik, “düzlem”.

¹²⁴ Bkz. Analitik süreklilik, “doğru”.

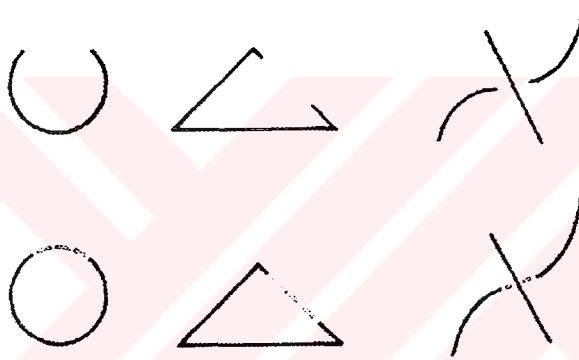

resim 2-24

Parthenon. batı ucunun görünüşü:
Köşe sütunları biraz daha kalın ve diğerlerine yakın inşa edilmişlerdir.

En yalın ve en büyük figür:

Tanıyabileceği bir imgeyi çağrıştıran öğeler sunulduğunda, zihin eksik parçaları en yalın ve en büyük figürü oluşturacak şekilde tamamlar. Bunu olanaklı kılan ilgili zihinsel işlem sürekliliğe ve kapalılığa yönelik itkidir.

resim 2-25

Harekete bağlı süreklilikle kapatma kavramını örnekleyen diyagramlar. Zihin her biçimi, bilinen rasyonel biçimlere dayanarak olabildiğince yalın şekilde tamamlamaya çalışır (en yalın ve en büyük figür ilkesi).

Bir dairenin parçası olarak görülen şey, bir yarımaya ya da başka bir şekilden çok, bir daire olarak tamamlanacaktır ve eğik çizgi kısa çizginin onu "kestiği" yerde kırılmış olarak görülecektir.

Görünüşte, Gestalt psikolojisinin ilkeleri, zihnin azami düzen ve düzenlilik aradığını, hatta yeğlenen durumun saltık bir dinginlik ve tekbiçimlilik olduğunu varsaymaktadır. Aslında, zihin bilişi istemektedir ve girdi kesildiğinde yüzen bir tankta olduğu gibi görme, işitme, koklama ve dokunma uyarıları tamamıyla ortadan kalktığında, zihin kendi uyarısını keşfedecek ve sonuç halüsinasyon olacaktır. Bilişi yinelemeli olduğunda, zihin yinelenen kısımları yok sayarak beklenen şablondan sapmalara odaklanmaktadır. Bu ya otomatik olarak olur ya da bilinçli bir kararın sonucu olarak meydana gelir; trafik gürültüsünü duymamayı seçerek uyuyabiliriz,

ama bir çocuğun en küçük bağıışı bile, sanki bir tehlike sinyali gibi, anne ve babayı uykusundan uyandırmaya yeter, çünkü bu beklenen normdan sapan bir bilişidir.

2.2.2 İŞLEVSEL SÜREKLİLİK

Haec autem ita fieri debent, ut habeatur ratio firmitatis, utilitatis, venustatis. (Şimdi bunlar dayanıklılığı, yararlılığı ve zarafeti göz önünde bulunduracak şekilde uygulanmalıdır.)¹²⁵

Mimarlığın belki de en temel tanımı, yaklaşık İ.Ö. 25 yılında eski Roma mimarlarından Marcus Vitruvius tarafından verilmiştir. Vitruvius'un betimlediği mimarlığın temel öğeleri antik çağdan beri özünde değişmeden kalmıştır. "Mimarlık," diye yazıyordu Vitruvius, "yararlılık, sağlamlık ve güzellik sağlamalıdır" ya da daha sonradan benzer biçimde yorumlandığı üzere "kullanışlılık, sağlamlık, güzellik". Vitruvius'un yararlılıkla kastettiği şey, odaların ve mekânların kullanımlarının hiçbir şeyin engelleyemeyeceği şekilde düzenlemesi ve böylece yapı yeriyse kusursuz bir uyum içinde olmasıydı. Buna göre bir mimari ürünü değerlendirmede üzerinde durulacak ilk soru bir o ürünün kullanımını destekleyip desteklemediği yönündedir ki bu da yapılış amacı ile karşılaştırılmasıyla mümkündür.

Doğada canlıların ortaya koyduğu her eylem belli bir amaç doğrultusunda yapılır. Hiçbir canlı yaşam için sınırlı olan enerjisini boş yere harcamak istemez. İnsan da aynı nedenle yapı eyleminde sınırlı kaynaklarını maksimum yararlılık elde edebilecek biçimde kullanmayı düşünür. Bununla beraber bir yapının yapılış amacını tam olarak belirleyebilmek sanıldığı kadar kolay değildir. Bunun başlıca iki nedeni vardır:

1. Her yapı birbiriyle iç içe geçmiş birden fazla işleve sahiptir.
2. Her yapı yapıldığı zamanki işlevini gelecekte aynı biçimde sürdüremeyebilir.

İşlev ya da bir nesnenin pragmatik yararlılığı –onun belirli bir kullanıma uygunluğu– Platon, Aristoteles ve Xeonophon gibi filozoflar tarafından çözümlenen bir

¹²⁵ Vitruvius, a.g.e.

ölçüttü.¹²⁶ Yüzyılın son üç çeyreğinde karşılaştığımız zorluğun bir kısmı, işlev için tek bir sözcüğün bulunmasından ortaya çıkmaktadır. Farklı işlev türlerini betimlemek için değişik sözcüklere gereksinmemiz var. Bunun için önümüzdeki seçenek, “dolaşım işlevi”, “akustik işlev” vb. gibi tanımlamalar oluşturmaktadır.

İşlevi tanımlama sorununu daha da kötüleştiren durum, 1920 yılında doğan ve isim babalığı 1932 yılında Henry-Russell Hitchcock ve Philip Johnson tarafından yapılan Uluslararası Modern Mimarlık, “Uluslararası Üslup” denen anlayışın yükselişiyle birlikte, işlevin tanımının tamamen mekanik anlamla sınırlandırılmış olmasıdır. Böylece, yapının formu, hemen hemen bütünüyle içsel endüstriyel süreçlerle belirlenmiştir. Hemen hemen aynı tarihlerde Gropius, yeni mimarlık hakkında şunları yazıyordu: *“Bir şey doğası tarafından belirlenir ve eğer uygun çalışacak şekilde biçimlendirilecekse, özü incelenmeli ve tam olarak kavranmalıdır. Bir şey her şekilde amacına yanıt vermeli, yani pratik anlamda işlevini yerine getirmeli ve dolayısıyla işe yarar, güvenilir ve ucuz olmalıdır.”*¹²⁷ Le Corbusier, yeni çağ ve yeni mimarlık için çağdaş konutun işlevsel yetersizliğini, *“konut içinde yaşanılan bir makinedir”* sözleriyle betimliyor ve yeni çağın bu türde konutlardan ne istediğini belirtiyordu.¹²⁸ 1929 yılında ise mimar Bruno Taut, “Uluslararası Mimarlık”ın amacını şu sözlerle özetliyordu: *“Mimarlığın amacı kusursuz ve dolayısıyla en güzel verimliliğin yaratımıdır.”*¹²⁹ Kısaca, güzellik, en katıksız yararlılığın otomatik sonucu olacaktı.

2.2.2.1 İşlevin Zamana Bağlı Süreklilik Açısından Analizi

20. yüzyıl ilerledikçe artan biçimde belirginleşen sorun, fabrikalardan ve endüstriyel yapılardan başka, çok az yapının formunu böylesine doğrudan ve yararcı bir biçimde belirleyecek türden bir içsel sürece sahip olmasıydı. Çoğu insan etkinliği, bu anlamda nicelleştirilemez ya da mekanik bir formüle indirgenemez. Amerikalı mimar Louis I. Kahn şuna inanıyordu: *“Bir yapı yaptığınızda bir yaşam kurarsınız. O yaşamın*

¹²⁶ Antikitedeki yararlılık ve kullanıma uyarılama konusundaki bir tartışma için Edward Robert Zurko, *Origins of Functionalist Theory*, (New York, 1957), s.15-31

¹²⁷ Gropius, Walter “Where Artists and Technicians Meet,” *Die Form*, yeni dizi, 1 (1925-26): 117-20 (Roth, Leland M. a.g.e.)

¹²⁸ Le Corbusier, *Bir Mimarlığa Doğru*, YKY, İstanbul.

¹²⁹ Taut, Bruno. *Modern Architecture* (Londra, 1929), s.9. (Roth, Leland M. a.g.e.)

içinden çıkar ve onunla gerçekten bir yaşam kurarsınız. Sizle konuşur o. Bir yapının yalnızca işlevini anlarsanız o bir yaşam çevresi olmayacaktır.”¹³⁰

Bu durumu Umberto Eco yapının işlevini ilksel ve ikincil işlev olmak üzere iki kısımda inceleyerek sistematize etmeye çalışmıştır.¹³¹ “İlksel İşlev”, yapının inşa amacıyla kullanımını, “İkincil işlev” ise yapının psikolojik kültürel semantik/sembolik ve simgesel nitelikleridir. Yapının zaman içerisindeki evrim sırasında kullanım anlamı değişmelerine dayanarak yapılan olası durumlar tablosu şöyledir:

I. Durum:	A. İlksel işlev kayıp, B. İkincil işlevler kısmen yaşamakta.
II. Durum:	A. İlksel işlev sürüyor, B. İkincil işlev kaybolma yolunda.
III. Durum:	A. İlksel işlev yok olmakta, B. İkincil işlevlerin hepsi yok oluyor,
C. İkincil işlevler yeni alt kollarla zenginleşiyor.
IV. Durum:	A. İlksel işlev İkincil işlev durumuna geçiyor.
V. Durum:	A. Bir başka ilksel işlev oluşuyor. B. İkincil işlev yeni kodlarla zenginleşiyor ve biçim değiştiriyorlar.

Buradaki durumlar tablosundan da anlaşılabileceği gibi herhangi bir mimari ürünün zamana bağlı işlevsel sürekliliğinden bahsederken, onun işlevsel bütünlüğünün değişime uğramadan sürdürülebilmesi mümkün görünmemektedir. Her mimari ürün ayakta kaldığı müddetçe, yani sürekliliğinden bahsedilebildiği sürece, işlevsel açıdan er ya da geç gerek niceliksel, gerekse de niteliksel açıdan değişime uğrayacaktır. Burada da mutlak süreklilik düşüncesinden bahsedebilmek mümkün değildir.¹³²

Bu durumda, öncelikle bu işlevin ya da işlevler bütününe oldukça iyi analiz edilmesi gerekmektedir. Bu bütünün, zaman içerisinde hangi etkiler sonucu ne gibi niceliksel farklılaşmalar geçirdiği göz önüne alınmalıdır. Ardından bu niceliksel farklılaşmaların sıçramalarla niteliksel farklılaşmalara uğrayıp uğramadığı

¹³⁰ Kahn, Louis I. John W. Cook ve Heinrich Klotz'un kendisiyle yaptığı söyleşi, *Conversations with Architects* (New York, 1973), s.204. (Roth, Leland M. a.g.e.)

¹³¹ Kalpaklı, Ümit. *Mimarlık-Göstergebilim İlişkileri / Mimarlıkta İletişim Yolları Üzerine Bir İnceleme*, s.70

¹³² Bkz. “Sürekliliğin Tanımı ve Yardımcı Kavramlar”.

belirlenmelidir. Örneğin V. ve son durumda ilksel ve ikincil işlevlerde gerek niceliksel, gerekse de niteliksel değişimler bir arada görülmektedir.

Tarihsel ve kültürel varlığın yeterince değerlendirilmesi, bizim birikimlerimizden de gelecek kuşakların esinlenebileceği bir sürecin yaşatılması zorunludur. Bu itibarla yapıtlara, toplumu etkileyici ve sonunda onları eğitici, onları yüceltici birer anlam kazandırmanın en etkin yolu onları yaşayan varlıklar konumuna getirmektir.¹³³ Hiç kuşku yoktur ki bu amaç, tezin amacında da belirtildiği gibi, söz konusu mimari sürekliliğin iyi algılanıp yapının yaşam çizgisinin bir devamı olarak ona gerektiğinde yeni işlevsel içerikler kazandırabilmek, onu topluma yararlı kılabilmek, toplumun onda yaşamasını ve çevrenin ondan yararlanmasını sağlamak olmalıdır.

“Gelecek açısından günümüzün en önemli sorunlarından biri insan yaşamını, oradan tarihin akışını, giderek de zamanı dondurmak ve geriye sürüklemek gibi gülünç, insanlığı küçültücü ve geriletici yollara sapmaksızın, tarihi mirasın ne şekilde korunup ondan nasıl yararlanılabileceği hususudur.”¹³⁴

Bütün kültürel birikimlerimizden yararlanarak, çağdaş gereksinimlerin karşılanması ve bu bilincin gelecek kuşaklara aktarılması gerekmektedir. Her mimari yapıt geçmişten geleceğe bir köprüdür. Bugünün kültür birikimi bu çağda geçerlidir. Zamana bağlı işlevsel süreklilik anlayışı içinde işlevler değişebilmekte fakat yaşatılan yapılarla birlikte topluma ait fiziksel kayıtlar kalabilmektedir.

2.2.2.2 İşlevin Harekete Bağlı Süreklilik Açısından Analizi

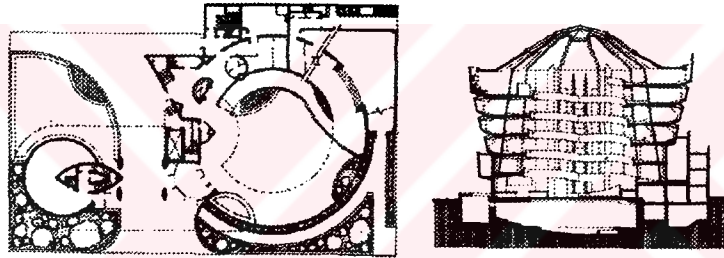
Önceki bölümlerde işlevin anlamlarından ve farklı yaklaşımlardan söz edilmişti. İşlevin harekete bağlı olarak nasıl değiştiği ve bunun mekâna yansımaları böyle bir analizle etüt edilebilir. İşlevin harekete bağlı sürekliliğine verilecek en çarpıcı örneklerden biri, endüstriyel üretimde kullanılan bant sistemidir. Burada, hareket halindeki bantla yolculuğuna başlayan ilk nesne, değişik aşamalardan geçerek şekil

¹³³ Altınok, Ülkü. Binaların Yeniden Kullanımı, YEM, İstanbul.

¹³⁴ Özer, Bülent. “Mimari Mirasın Korumanın Anlamı Kapsamı ve Sınırları Üzerine”, YAPI Dergisi, s.17-34., İstanbul, 1976.

ve nitelik değiştirir ve başka nesnelerle birleşerek kullanılabilir bir ürün haline gelir. Aynı örnek standart bir konutun mutfağında da her gün tekrarlanır. Mutfak tezgahına giren yiyecek ya da içecek önce temizlenir, parçalanır, diğer ara ürünlerle birleştirilir, pişirilir ve servise sunulur ya da depolanır.

Bina ölçeğinde harekete bağlı işlevsel süreklilikten bahsederken, ilk akla gelebilecek örneklerden biri Frank Lloyd Wright'ın son yapıtlarından biri olan Solomon R. Guggenheim Müzesi'dir. Kesitte görülen sarmal rampa sayesinde sergilenecek ürünler kesintiye yer vermeksizin konumlanırlar. Bina dışarıdan da hissedilen helezonik formuyla, içerideki geniş holü sararak mekânsal bütünlüğünü vurgular. Bu etkileyici iç mekân anlayışının ve formunun binanın işleviyle olan uyumu eserin gerçek değerinin kaynağıdır.

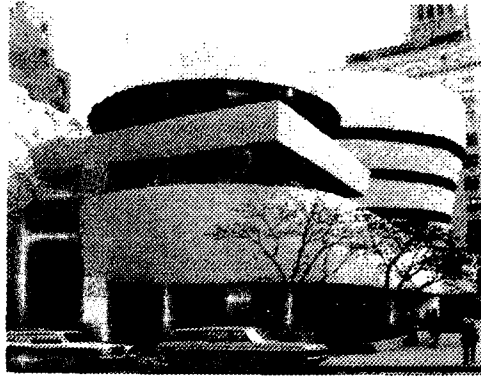

resim 2-26

Guggenheim Müzesi,
planı ve kesiti:
Sarmal rampanın üçüncü
boyutta işlevsel
sürekliliği görölüyor.

Bununla beraber, süreklilik kavramının tanımlanmasında ortaya konan sıçramalı yapı ilk anda dikkati çekmez. Aslında sarmal rampaların yukarı doğru genişleyerek yükselmesi farklı nitelikteki ürünlerin sergilenmesine imkân veren farklı nitelikteki değişken mekânların yaratılmasını sağlar. Ancak bu geçişler kullanıcıya hissettirilmeden uzun bir süreç içerisinde sağlanır. Bu durum "Sürekliliğin Tanımı ve Yardımcı Kavramlar" bölümünde sıçramanın anlık olabileceği gibi, oldukça uzun zamana yayılabileceğine dair örnekler verilerek açıklanmıştı. Burada da böyle bir sıçramanın varlığından bahsedebiliriz. Çünkü kullanıcı gerek iç mekânda farklı yükseklik seviyelerinde yer aldığını hissederek, gerekse farklı genişlikteki mekânı algılayarak bir niteliksel konumdan diğerine geçer.

Wright'ın bağıntılı mekânlar yaratmadaki ustalılığı, onun statik mekânlara karşı i ie -farklı nitelikte- mekânlar kurgulayabilmesine olanak tanımıştır. Bu örnekte de bunun işlevsel açıdan bir devamını görmekteyiz.

resim 2-27

Guggenheim Müzesi:
Dış görünüş.

Burada tanımlanan süreklilik, işlev kavramıyla açıklanabilen bir sürekliliktir. Sistem ise bina ölçeğindedir. Etki-tepki mekanizmasıysa, kullanıcının algısal durumuyla binanın işlevsel sistemi arasında gerçekleşir: Sistemin yapısı kullanıcının eylemsel hareketlerini düzenler, bir sonraki objeye odaklanmak için gerekli itkiyi sağlar. Kullanıcının tepkisi ise içinde bulunduğu hareket ve eylemleriyle ruhsal yapısını mekâna aktararak onu etkileyip değiştirmek yönündedir.

Analitik açıdan süreklilik helezonik, üç boyutlu ve kurgu boyuncadır.

Zaman ve hareket kavramlarına göre; zaman statik ve geri planda, hareket ise belirleyici unsur ve dinamiktir.

2.2.3 MEKÂNSAL SÜREKLİLİK

Mekân sözcük anlamı itibarı ile batı dillerinin bir çoğunda uzay anlamı ile eşdeğer kullanılır (İng.space, Fr. Espace). Bu anlamıyla, var olanların içinde yer aldığı tüm büyüklükleri içine alan olgudur.¹³⁵

Mimari bir mekân yaratmak ise, geniş anlamdaki doğadan ve peyzaj mekânından insanın kavrayabileceği bir bölümü sınırlamaktır. Bu anlamda, *“insanı çevreden belli ölçüde ayıran ve içinde eylemlerini sürdürmesine elverişli olan boşluk, boşun”* olarak da tanımlanmaktadır.¹³⁶

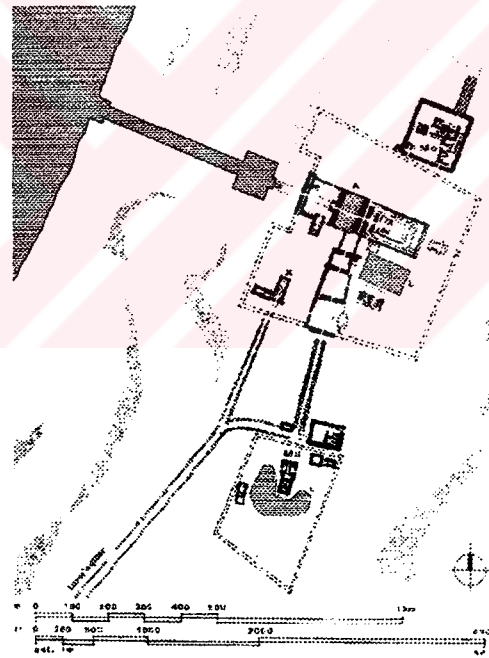
¹³⁵ Cevizci, Ahmet. Felsefe Terimleri Sözlüğü, s.222

¹³⁶ Hasol, Doğan.a.g.e., “mekân”

Frank Lloyd Wright mekânın mimarlığın özü olduğuna inandı ve aynı düşüncenin “Çay Kitabı”nda Okakura Kakuzo tarafından da ifade edildiğini keşfetti. Mimari gerçeklik onu oluşturur gözüken katı elemanlarda bulunmaz, “bir odanın gerçekliği, çatı ve duvarların kendilerinde değil, çatı ve duvarla çevrilen mekânda bulunur.”¹³⁷

2.2.3.1 Mekânın Zamana Bağlı Süreklilik Açısından Analizi

Mimarlıkta zaman, sürekliliğin tanımlanmasında kullanılması zorunlu bir değişkendir. Mekânın geçmiş ve gelecekle ilişkisi, zamana bağlı sürekliliğin temelini oluşturmaktadır. Mekânın, geçmişin izlerini saklayan ve yavaş değişim gösteren bu yapısı, mekânı zamana bağlı süreklilik açısından inceleyebilmemize olanak tanır. Bir mekânın; ne gibi işlevsel değişiklikler geçirdiğini, zaman içerisinde ne gibi mekânsal eklentiler sonucu farklılaştığını, ya da ne gibi simgesel anlamlar yüklendiğini belirleyerek bunlar arasında bağıntılar kurulabilir.

resim 2-28

Karnak'daki tapınak kompleksinin genel planı, Thebes, Mısır, İÖ 2000-323 dolayları.

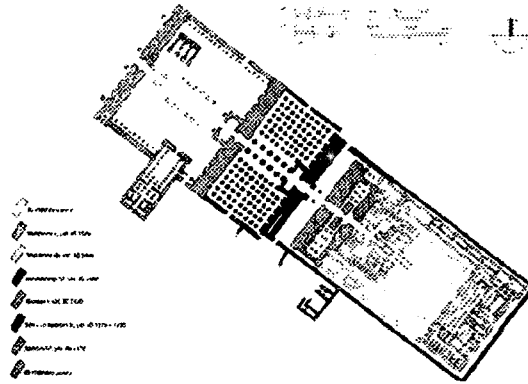
Eski Orta Krallığın çekirdeği, 1700 yılı aşkın bir süre boyunca birbiri ardı sıra gelen firavunlar tarafından yaptırılan yeni odalar, avlular ve pilonlar tarafından çerçevelenmiştir. Bu Eski Mısır'daki en büyük ve en zengin yönetsel/dinsel merkezdi.

A: Amon Tapınağı
K: Khonsu Tapınağı
Mo: Montu Tapınağı
Mu: Mu Tapınağı
L: Kutsal Göller

Karnak'da tapınaklar zaman içerisinde birbirine eklenmiş ve bir tapınak kompleksi ortaya çıkmıştır. 1700 yıllık bir süreç boyunca, dönemin firavunları önceki yapılara yenilerini eklemiş, yeni yapılar öncekilere göre şekillenmiştir. Böyle

¹³⁷ Frank Lloyd Wright, *The Naturel House* (New York, 1954), s.220; Okakuro (Roth, Leland M. a.g.e.)

bir kompleksi, zamana bağlı süreklilik açısından inceleyerek, Eski Mısır'ın 1700 yıllık sürecini, geçirdiği evreleri görebiliriz. Zaman ve hareket kavramlarına göre; hareket statik ve geri planda, zaman ise belirleyici unsur ve dinamiktir.

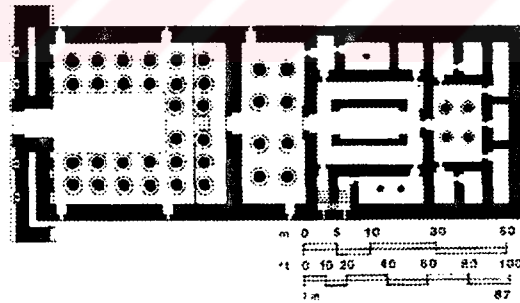

resim 2-29

Amon Tapınağı, Karnak, Thebes, Mısır, İÖ, 2000323 dolayları. Plan. Hala duran tapınağı kısımları III. Thutmose (İÖ 1460 dolayları) tarafından yaptırılan orta kutağı ve II. Ramses tarafından yaptırılan yüksek Hipostil Salonu'nu içerir.

2.2.3.2 Mekânın Harekete Bağlı Süreklilik Açısından Analizi

Mekânın harekete bağlı sürekliliğini incelerken, bizim yer değiştirmemiz ya da algıyı sağlayan hareket ön plandadır ve çevredeki uyum, oran, ölçek gibi estetik değerlerle beslenir. Burada, zaman hareketin ayrılmaz bir parçasıdır ve içseldir ancak birinci dereceden sürekliliği sağlayan unsur değildir. Belirleyici öge harekettir.

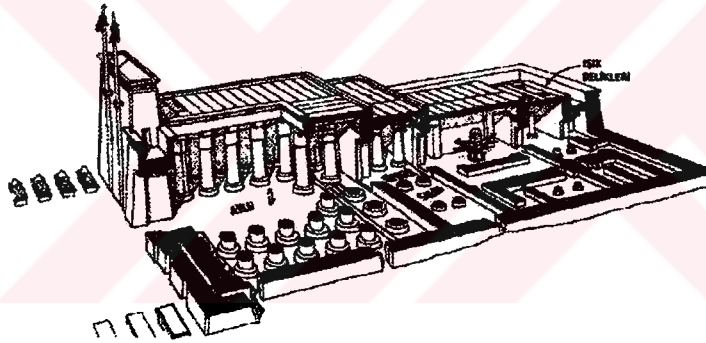

resim 2-30

Khonsu Tapınağı, Karnak, Thebes, Mısır, İÖ 1170 dolayları. Bu basit tapınak bir giriş ön avlusuyla, bir hipostil salonuyla ve rahipler için ayrılmış bir oda olan iç sekosuyla, tüm Mısır tapınak tasarımının temel öğelerini gösterir.

Örneğin, Karnak'taki Khonsu Tapınağı'nda birbirinden farklı mekânlar, doğrusal bir kurgu içinde bütünü oluştururlar. Her mekânın kendine özgü bir niteliği vardır. Dolayısıyla hareket halindeki kullanıcı bir mekândan diğerine geçtiği zaman bir niteliksel yapıdan diğerine geçmiş olur. Mekânlar arası bu niteliksel değişimler hiyerarşik bir dizi içinde sıralanmıştır. En az kutsal olandan en kutsal olana, en çok kullanılan en az kullanılabile, en açıktan en gizli olana gibi bütünü açıklayan tanımlamalar yapılabilir. Mekânları birbirinden ayıran duvarlar nitelikler arası

sınırları oluştururlar ve diyalektik süreklilik anlayışı içindeki kesikli yapıyı meydana getirirler. Bu kesikli yapı içerisinde mekânsal sürekliliğin sağlanması, tapınağı boydan boya kesen ortogonal aks üzerindeki kapılar sayesinde olur. Kapılar; mekânsal değişimdeki eşikler, niteliksel değişimdeki sıçramalar olarak değerlendirilebilir. Mekânsal anlam bakımından her noktasında homojen bir niteliksel yapıya sahip her bölüm, bir sonraki mekânın hazırlayıcısıdır. Bu anlayışla, mekân boyunca hareket halinde olan kullanıcı, bir sonraki mekâna gelene kadar yalnızca niceliksel farklılaşmayı algılar. Niceliksel farklılaşma geometrik anlamda uzaklık yakınlık kavramlarıyla tanımlanabileceği gibi, işlevsel bakımdan bir sonraki mekâna hazırlanmak için yapılan eylemler sonucu farklılaşma olarak da tanımlanabilir. Niceliksel değişimler sıçramalarla niteliksel değişimi sağlar, sonra tekrar niceliksel değişim başlar ve bu son mekâna dek böyle devam eder.

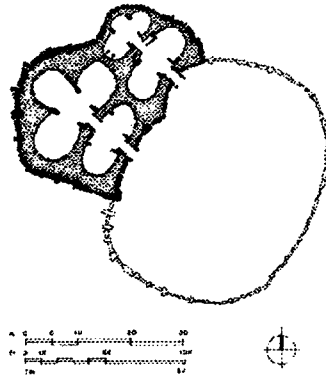
resim 2-31

Khonsu Tapınağının kesit perspektifi:
Farklı mekanların harekete bağlı süreklilik anlayışı içerisinde birbirlerine eklenmesi.

Burada tanımlanan süreklilik, ancak mekân kavramıyla açıklanabilen bir sürekliliktir. Sistem ise bina ölçeğindedir. Etki-tepki mekanizmasıysa mekân ve kullanıcı arasında gerçekleşir. Mekân kullanıcıyı etkiler, ruhsal ve eylemsel hareketlerini düzenler, bir sonraki mekâna erişim için gerekli itkiyi sağlar. Kullanıcının tepkisi ise içinde bulunduğu hareket ve eylemleriyle ruhsal yapısını mekâna aktararak onu etkileyip değiştirmek yönündedir.

Analitik açıdan süreklilik doğrusaldır ve kurgu boyuncadır.

Zaman ve hareket kavramlarına göre; zaman statik ve geri planda, hareket ise belirleyici unsur ve dinamiktir.

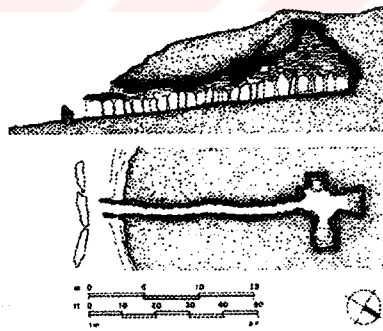
resim 2-32

Ggantija denilen tapınak kompleksi, Malta, İÖ 4000-2700 dolayları.

Birkaç yüzyıl, Malta Adaları'nda açıkça dini merkezler olarak inşaa edilmiş taş yapılardan biri.

İnsanlığın kültürel gelişimiyle birlikte inşa edilen bir çok yapıda mekânlara farklı niteliksel anlamlar yüklenerek bunlar arasında anlamlı bir bütünlük kurulmaya çalışılmıştır. Malta Adaları'ndan birinde bulunan bu yapı ortak avluya çıkan benzer iki mekânsal dizgiden oluşmaktadır: Tapınağa dışardan girişi sağlayan ilk geçit birbirinden farklı nitelikte kullanılan iki mekân arasında bağlantı kuruyordu. Hareket halindeki kullanıcı bir niteliksel ortamdan diğer niteliksel ortama geçmiş oluyor ve bu durum benzer biçimde iç mekânda da tekrar ediliyordu.

Buradaki süreklilik olgusu da ancak hareket ve mekân kavramları kullanılarak açıklanabilir. Etki-tepki mekanizması bina ve kullanıcı arasında karşılıklıdır. Analitik açıdan iki kurgu boyunca birbirine paralel ve doğrusaldır.

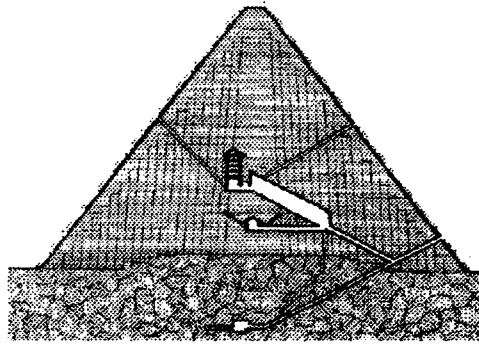
resim 2-33

New Grange mezarı, Dublin yakınları, İÖ 3100 dolayları.

Bu mezarın giriş geçiti öylesine konumlanmıştır ki, kış gündönümünde, güneş ışınları mezarın derinliklerine kadar ulaşabilir.

Bu örnek, iç mekânın niteliksel farklılığının vurgulanmaya çalışılması açısından önemlidir. “Sürekliliğin Tanımı ve Yardımcı Kavramlar” bölümünde belirtildiği gibi sürekliliği sağlayan sıçramalar birdenbire olabileceği gibi oldukça uzun zaman içerisinde de gerçekleşebilmektedir. Burada mezara geçişi sağlayan sıçrama eşiği olabildiğince uzatılmıştır. Böylelikle dış mekânla mezarın iç mekânı arasındaki

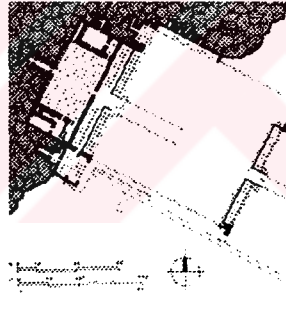
niteliksel farklılık vurgulanmaktadır. Analitik açıdan plan düzleminde doğrusal olarak algılan süreklilik, kesitte fark edilen yukarı doğru çıkışla üçüncü boyutta da etkinliğini arttırmakta sıçramanın önemi hissettirilmektedir.

resim 2-34

Khufu Piramiti, İÖ 2680-2560 dolayları. Enine kesit, tasarımdaki değişiklikleri gösterir. İlk önce mezar odası piramitin en altındadır, ikinci olarak, taş blokların ilk katmanları üzerinde bir konuma ve sonra mezar odası kütlelerinin neredeyse ortasında bir noktaya kaydırılmış.

Çok bilindik bu piramit kesiti örneğinde de, mezar odasının bütün konumları için harekete bağlı mekânsal süreklilikte sıçrama eşiğinin uzatılması niteliksel farklılaşmayı vurgulamak açısından ilgi çekicidir.

resim 2-35

Senmut, Kraliçe Hatshepsut'un Mezarı'nın Doğudan görünümü ve planı, Deir el Bahari, Mısır, İÖ 1500 dolayları.

Kraliçe Hatshepsut için yapılan bu mezar-tapınak, harekete bağlı mekânsal süreklilikte sıçrama eşiğinin uzatılarak vurgulanmasına verilebilecek en güzel örneklerdendir.

2.2.4 KURGUSAL SÜREKLİLİK

“Kurgu” terimi genel olarak *“bir bütünü oluşturmak için parçaları takıp birleştirme işi”* olarak tanımlanmaktadır. Bu kavram, sinemada *“bir filmin değişik süre ve yerlerde çekilen bölümlerini, bir anlam ve uyum bütünlüğü sağlayarak birleştirme”*

olarak karşılığını bulmaktadır.¹³⁸ Felsefede ise “iş alanına geçmeyip yalnız bilmek ve açıklamak amacını güden düşünce –kuramsal araştırma-, spekülasyon” olarak yorumlanabilmektedir.¹³⁹

Bu anlayışla “kurmak”; bir şeyin oluşmasına yardım eden parçaları birleştirerek bütün durumuna getirmek, hazırlamak, gereken şartları hazırlayıp kendi kendine olmaya bırakmak, meydana getirmek, tesis etmek, yapmak, inşa etmek, tasarlamak, düşünmek anlamlarında kullanılmaktadır.¹⁴⁰

Bu terim tezde tanımlanan parçalı, kesikli yapı ile bütün arasındaki bağıntıyı sağlamada kullanılan süreklilik kavramını açıklamada önem kazanmaktadır. Kurgulama eylemi içinde her parça, sahip olduğu farklı niteliksel özelliğiyle bir araya gelir. Bunlar arasında niteliksel değişmeyi açıklayan çeşitli süreklilik tanımlamalarına gidilebilir. Bununla beraber ortaya çıkan bütün ise tamamıyla farklı bir niteliksel özelliğe sahip olabilir.

Parça ve bütün arasındaki ilişkiyi kavramayı kolaylaştıracak çarpıcı bir öyküyü, Gestalt ekolünde yetişmiş olan Rudolf Arnheim’in “Sanat ve Görsel Algılama” isimli kitabında bulmak mümkündür.

“Bir hikayeye göre Çin’de baş aşçının kullandığı bıçak yıllarca keskin kalır. Prens işin sırrını aşçıya sorar. Aşçı, sırrın bıçağını kullanma yönteminde olduğunu söyler. Bir hayvanı keserek parçalaması gerektiğinde, nereden keseceği çok önemlidir. Parçaların ayrılacağı yerler tesadüfi değildir. Aşçı, hayvanın kemiklerindeki, kaslarındaki, organlarındaki bölünmelere dikkat etmekte ve o noktalardan kesmektedir. Böylece parçalar birbirinden kolayca ayrılmakta ve bıçağı zorlamamaktadır. Prens aşçının bu açıklamasından

¹³⁸ Türkçe Sözlük, a.g.e., “kurgu”

¹³⁹ Hançerlioğlu, Orhan. Felsefe Sözlüğü, “kurgu”

¹⁴⁰ Türkçe Sözlük, a.g.e., “kurmak”

etkilenir ve bu yöntemin kendisine de hayatta başarılı olmanın yolunu öğrettiğini söyler.”¹⁴¹

Arnheim, yukarıdaki hikayeyi parça kavramını açıklarken kullanmıştır. Arnheim’a göre “parça” bütünün herhangi bir bölümü değildir. Parçalar, hem kendi içinde bütündürler -kol, bacak, gövde-, hem de daha geniş bir bağlamda bütünü oluştururlar. Bununla beraber, bütün, parçaların bir araya gelmesinden fazlasını ifade eder.

Bir kurgulama eylemi olan mimarlıkta da bu tanıımı yapabilmek için yukarıda bahsedilen parça-bütün ilişkisinin önemini ortaya koymak gereklidir. Tasarlanan ürünün anlamlı bir bütün oluşturabilmesi için, parçaların ve niteliklerinin doğru tanımlanıp bunlar arasındaki bağıntıların, geçişlerin, sıçramaların belirlenerek bütünle ilişkisi sorgulanmalıdır.

Buna göre, kent yapısının analitik olarak incelenmesinde, “Toplu Biçim” (collective form) kavramı, planıcı ve tasarımcılara yeni çözüm yolları göstermiştir. Bu konuda Fumihiko Maki şöyle diyor; *“Toplu biçim, kentlerimizin bir kısmını oluşturan binaların gruplarını temsil eder. Bununla beraber toplu biçim, birbirleriyle ilişkisiz, ayrı binaların bir koleksiyonu değildir, fakat beraber olmaları için sebepler olan binalardır.”¹⁴²* Maki, toplu biçimin yapısal özelliklerine göre üç ana yaklaşım saptamıştır:

Kompozisyonel Biçim ...kompozisyonel yaklaşım

Megastrüktrel Biçimstrüktürel yaklaşım

Grup Biçimiart arda yaklaşım

“Kompozisyonel Biçim”i oluşturan öğeler ayrı ayrı tasarlanmış olup, iki boyutlu bir düzlem içinde, işlevsel, görsel, uzaysal ve bazen simgesel ilişkilere göre kompoze

¹⁴¹ Arnheim, Rudolf. Art and Visual Perception, s.76-77, University of California Press, Los Angeles

¹⁴² Maki Fumihiko, a.g.e. 1964(Çınar, Erdem. Üniversite Kampüs Planlama ve Tasarımı Üzerine Bir Araştırma, “Kampüs Yerleşme Sistemleri”, İTÜ 1998)

edilirler. Bu durağan bir yaklaşım olup, sonuçta bitmiş bir biçimi tanımlar.¹⁴³ Mimari planlamada kurgusal süreklilik anlamında, durağan, statik, değişebilme olanaklarının kısıtlı olduğu bu yaklaşım, ileride değinilecek olan zamana bağlı kurgusal süreklilik için gerekli alt yapıyı sağlamaya yeterli olmaz. Buna karşın, geometrik anlamda belli bir dil birliği sağlayabilmesi, mekânsal anlamda kütle kompozisyonlarında oran, ölçek, doluluk-boşluk gibi bir takım tasarımı yönlendirici ipuçları içermesi açısından kurgusal süreklilikte göz ardı edilemeyecek verileri sunabilir.

Mies van der Rohe'nin 1940 yılında Chicago'da uygulama imkânı bulmuş olan Illinois Institute of Technology kampüsünün master planı buna örnek olarak gösterilebilir.

resim 2-36

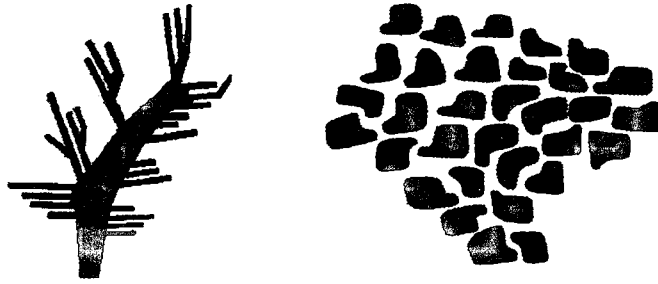
Solda kompozisyonel biçim, (Kortan, E. a.g.e, s.18)sağda Illinois Institute of Technology, Chicago.

“Megastrüktürel biçim” deyiimi, 1960’ların başlarından bu yana mimarlar ve kent plancıları tarafından kullanılmaktadır. Kelime anlamı olarak büyük yapıları akla getirirse de, megastrüktür, kavram olarak farklı bir yapı türünü tanımlamaktadır. Ne kadar büyük olursa olsun, bir yapıyı megastrüktür olarak tanımlayabilmemiz için, içinde birçok fonksiyonu barındırması gereklidir. Örneğin, çok büyük gökdelenler tek bir fonksiyona sahip olduklarından bunları megastrüktür olarak tanımlayamayız.¹⁴⁴

Bununla beraber, megastrüktürel yapının, gerek zamana bağlı süreklilikte, gerekse harekete bağlı süreklilikte, planlama anlamında ortaya koyduğu büyüyebilme, değişebilme, eklemlenebilme gibi özellikleri, kompozisyonel yaklaşıma göre kurgusal açıdan çok çeşitli imkânlar sunar.

¹⁴³ Kortan E., a.g.e., 1981 (Çınar, Erdem. a.g.e.)

¹⁴⁴ Kortan E., a.g.e., 1981, s.19-20 (Çınar, Erdem. a.g.e.)

resim 2-37

Solda, megastrüktrel
biçim, sağda, grup Biçimi

(Kortan, E. a.g.e., s.18)

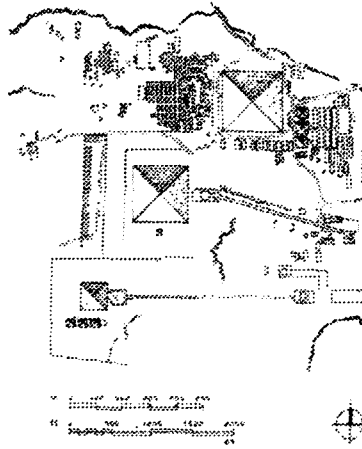
Toplu biçimin üçüncü ve sonuncu şekli olan “Grup Biçimi”, birtakım benzer veya özdeş biçimlerin, belli bir düzende, çoğalarak kentsel strüktürü meydana getirmesidir. Grup Biçimi’nde megastrüktürde olduğu gibi bir iskelet yoktur. Megastrüktürde ögeyi büyütmeyi iskelet yönlendirirken, grup biçiminde bir proto-tip vardır ve bu prototip çoğalarak bütünü oluşturur.¹⁴⁵

Bu kavramlar, mimarlıkta kurgusal sürekliliği açıklayabilmek, anlamlandırabilmek ve bir analiz sistemi olarak kullanabilmek için kayda değer ipuçları vermektedir. Gerek kendiliğinden oluşmuş, gerek planlanarak uygulanmış fiziksel mekânın şekillenmesini sağlayan mimari kurguların, hem kendi içinde, hem de zaman içerisinde bütünlüğünün analiz edilebilmesi yukarıda değinilen basit bir takım geometrik kurallarla düzenlenebilir. Bu anlayışla, ele alınacak kurgunun günümüze kadar nasıl bir sistem ya da sistemlerin bileşkesi içerisinde geldiği ortaya konabilir ve gelecekteki değişiminin de ne gibi bir yol izleyeceği üzerine fikir yürütme imkânı elde edilebilir. Aynı şekilde planlama aşamasında anlamlı bir bütün oluşturabilmek, sistemin sürdürülebilirliğini sağlamak için belli bir metot önerilebilir.

2.2.4.1 Kurgunun Zamana Bağlı Süreklilik Açısından Analizi

Eski mısırdaki Giza’da oluşturulan anıt mezarlar kompleksi günümüze kadar ulaşan en belirgin zamana bağlı kurgusal süreklilik örneği olarak gösterilebilir. Farklı zamanlarda yapılan piramitler anlamlı bir bütün oluşturabilmek için belli bir geometrik kural dahilinde konumlanmışlardır.

¹⁴⁵ Kortan E., a.g.e., 1981, s.21 (Çınar, Erdem. a.g.e.)

resim 2-38

Giza'daki piramit kompleksi planı, İÖ. 2680-2560 dolayları.

Kuzey-güney ve doğu-batı doğrultusunda dikkatlice hizalanmış olan bu üç piramit, tüm zamanların en büyük piramitleriydi. Dördüncü Hanedanlık zamanında firavunlar Khufu, Khafre ve Menkare'nin anıt mezarları olarak inşaa edilmişlerdi.

Bu piramitlerin her biri, Orion takım yıldızının yaklaşık 3500 yıl önce dünyadan görünümüne bağlı olarak konumlandırılmışlardır. İlk yapılan piramit en kuzeydeydi ve üçünün en büyüğüydü; İÖ yaklaşık 2680'den İÖ yaklaşık 2560'a kadar sürmüş olan Dördüncü Hanedanlık'ın ikinci firavunu (Herodot'un Keops dediği) Khufu için yapılmıştı. Güneye düşen bir sonraki piramit, Dördüncü Hanedanlık'ın ikinci firavunu olan Khufu'nun oğlu (Herodot'un Kepren dediği) Khafre için inşa edilmiştir. Ortadaki piramitin güney ve batısında yer alan sonuncu ve en küçük piramit ise Khafre'nin oğlu (Herodot'un Mycerinus dediği) Menkare tarafından yaptırılmıştır.¹⁴⁶

Büyük piramitlerin çevresinde kraliyet ailesi için daha küçük mezarlar, mumyaların son aşamalarının tamamlandığı mezarlık tapınakları ve Nil'e kadar uzanan kaldırım yolları vardı.

Bu sistemin tamamlanması yüzlerce yıl sürmüştür. Ortaya konan mimari süreklilik zamanın belirleyici ve dinamik unsur olarak ele alınmasıyla açıklanabilir. Seçilen bir örnek kurgu çerçevesinde sistemi oluşturan her parça kendinden öncekilerden etkilenilerek ve sonrakilere yol gösterecek bir anlayışta bütünü oluşturmaktadır.

Günümüzde, fiziksel mekânın şekillenmesinde yaşanan değişim, bütün geçmiş zamanlara göre çok daha hızlıdır. Bu nedenle belli bir planlama dahilinde ortaya

¹⁴⁶ Roth, Leland M. a.g.e.

konulacak mimari kurgunun, zaman içerisinde değişen dinamik bir yapıya sahip olması gerektiği düşünülmelidir. Tasarlananın yaşayabilirliğini sürdürebilmesi için, esneklik, uyabilirlik, büyüme ve değişme gibi kavramlara planlama aşamasında gereken önem verilmelidir ve planlama bu kavramlara göre yapılmalıdır. Bu anlamda esneklik, davranış sistemi-mimari çevre uyumunun her durumda kurulabilmesi ve sürdürülebilmesinin mimari çevrede değişme ile sağlanabilmesidir. Yapı sisteminde ise değişebilirlik niteliklerine uygun görülen karşılıktır. Uyabilirlik de, aynı uyumun kurulabilmesi ve sürekliliğin sağlanmasını, değişme gerektirmeden, sağlayan niteliğe verilen karşılıktır.¹⁴⁷

2.2.4.2 Kurgunun Harekete Bağlı Süreklilik Açısından Analizi

Mimarlıkta kurgunun tanımlanmasında, parçaların birbirleriyle ve bütünle ilişkisinin önemi vurgulanmaya çalışılmıştır. Harekete bağlı kurgusal süreklilikte, parçaların nasıl bir sistem içerisinde bir araya geldiklerini ortaya koymak bütünü kavrayabilmek için önemlidir.

Zamana bağlı kurgusal sürekliliğin sağlanabilmesi için gerekli olan mimarlıktaki bu ilişki, simültane ve planlı gelişen sistemler olarak başlıca iki kısımda ele alınabilir.

Simültane gelişen sistemlere en iyi örnekler, Ortaçağ ve öncesinden günümüze kadar gelen tarihi kent çevrelerinden verilebilir. Bu kapsamda incelenecek örnekler tezin üçüncü ve dördüncü bölümlerinde yer alacak, bunların hangi etki-tepki mekanizmalarınca geliştiği ve nasıl bir harekete bağlı süreklilik dahilinde incelenebileceği araştırılacaktır.

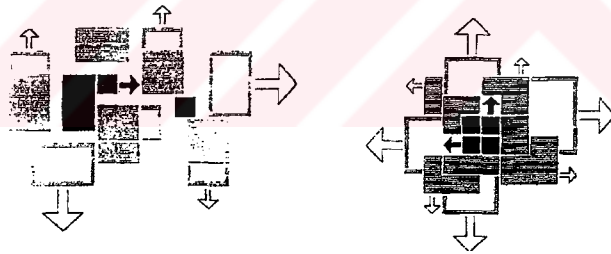
Planlı gelişen kurgusal sistemler ise, tasarım aşamasında ortaya konan bir takım program ve geometrik ilkeler uyarınca gelişirler. Özellikle kent ölçeğinde ortaya konan kurgusal düzenlemelerin zamana bağlı sürekliliğini sağlayabilmek için

¹⁴⁷ Aktüre. a.g.e., 1985 (Çınar, Erdem a.g.e.)

büyüyebilme, gelişebilme, yeni eklemlemelere uyum sağlayabilme başlıca belirleyici ilkeler arasında sayılabilir.

Bu amaçla ele alınan büro, üniversite, hastane vb. gibi kampüs ölçeğindeki organizmaların tasarımı incelendiğinde, sistem içi aktivitelerin organizasyonunu düzenleyecek, sistemin büyüme biçimini ve yönlenişini belirleyecek çeşitli yaklaşımlar geliştirilmiştir.¹⁴⁸ Günümüzde birbirlerinden oldukça farklı bir ilkeler uyarınca oluşturulabilecek bu yaklaşımlar mimari kurguda zaman ve harekete kavramlarının bir arada belirleyici olduğu sürekliliğe örnek olarak gösterilebilirler.

Örneğin “yaygın tip yerleşim sistemi” içerisinde, düşük bina yoğunluğu, doğal park içerisinde çözülmüş tekil binalar, rastlantısallık ile gelişme sağlanırken, “merkezi planlı yerleşme sistemi” yönetim alanları ve sosyal alanların oluşturduğu, yapı yoğunluğu yüksek bir çekirdek etrafında gelişmeyi dikte eder. Gelecekle kurulabilecek bu süreklilik anlayışı içerisinde yapısal yoğunluk ve idari bölgeyi oluşturan binaların radyal yerleşimi çalışma alanlarının merkezle ve birbirleriyle ilişkilerinin daha kuvvetli kurulmasına neden olur.

resim 2-39

Solda yaygın tipin, sağda merkezi tipin alan kullanım şeması

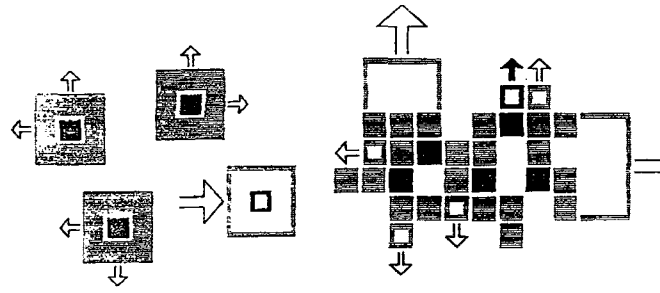
(Linde, H. a.g.e. s.167-169)

Bir başka gelişme sistemi içerisinde incelenebilecek moleküler tipin en önemli özelliği, kendi içinde karakteristik bütünlüğü olan birimlerden oluşan yüksek okuldaki organizasyonel ve yapısal dallanmalardır. Bu yüksek öğrenim birimleri, yükseköğretim donanımının fonksiyonel otonom teçhizatına sahiptir. Birimlerin birbirleriyle fonksiyonel ilişkisi, uygun trafik bağlantısı ve aynı zamanda ortak alanlarla mümkündür.

¹⁴⁸ 1)Linde, H., Hochschulplanung, Werner Verlag, Düsseldorf, 1971

2)Çınar, Erdem. Üniversite Kampüs Planlama Ve Tasarımı Üzerine Bir Araştırma, “Kampüs Yerleşme Sistemleri”, İTÜ 1998

3)Sönmezler, Kaya. Üniversiteler, Y. Lisans tezi, MSÜ, 1995

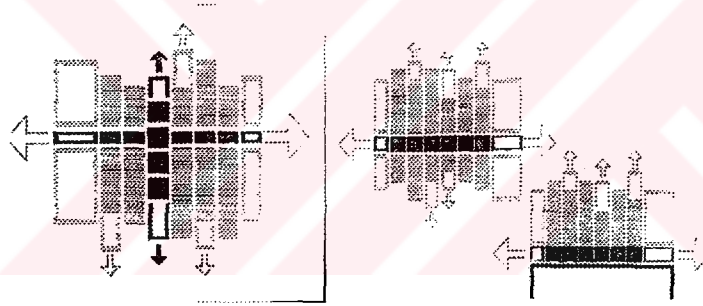
resim 2-40

Solda moleküler tipin, sağda ağ tipinin alan kullanım şeması.

(Linde, H. a.g.e. s.173)

Ağ tipi yerleşmeler; ortak mekânlar veya konut bölgelerinin, akademik birimleri ağ gibi sarmasının yanında, tüm üniversite fonksiyonlarının yapılaşma bölgesindeki yüksek yoğunluğuyla tanımlanabilir.

Haç tipi yerleşmelerde, akademik bölgeyi oluşturan binalarla, ortak kullanım binaları birbirlerini dik açılarla kesen iki ayrı bant oluşturur ve kampüsün ortak kullanım mekânlarının oluşturduğu bantla şehirle entegrasyonuna olanak tanınması bakımında ilgi çekicidir.

resim 2-41

Solda haç tipi sağda doğrusal tipin alan kullanım şeması

(Linde, H. a.g.e. s.179)

Doğrusal tip yerleşmelerde, ortak kullanımların bant şeklinde düzenlenmiş bir bölgede çözülmesi ve çift taraflı olarak akademik birimlerle çevrelenmesi temel planlama anlayışını oluşturur.

3 KENT VE MİMARLIK İLİŞKİSİNDE SÜREKLİLİK

“Planlamak için geçmişte neler olduğunu bilmeli, geleceğin neler getireceğini sezebilmeliyiz. Bu kehanette bulunmak değil, dünya hakkında evrensel bir görüşe sahip olmak için duyulan istektir.”¹⁴⁹

S. Giedion

Tarih boyunca birbirinden ayrılmaz bir biçimde ele alınan kent ve mimarlık, hep gerilimli bir ilişki içinde var olagelmıştır. Aslında bu gerilim, bireyle toplum, akılla doğa gibi birçok ilişki için de geçerli olan bütünlük ve hakimiyet problemidir ve her zaman bilinen ama yine de tam olarak çözülemeyen şuna benzer soruları akla getirir. Bireyler mi toplumu yaratır, toplum mu bireyleri? Akıl mı doğayı şekillendirir yoksa doğa mı akıl? Kuşkusuz bu sorulara verilecek cevap her ikisi birden olacaktır. Ancak daha da önemli soru, bu ilişkide denge hep korunuyor mu, yoksa zaman geçtikçe hakimiyet belirli bir yönde el mi değiştiriyor?

Kentsel süreklilikte de temel problem bu anlamda ele alınabilir. Kent mimarlığa yön verirken elbette ki mimarlık da kenti inşa eder. Dolayısıyla kentsel yapıt, her zaman kentsel analizle tasarımın gerilimli ilişkisi üzerine kurulur, bir yandan belirlenir, diğer yandan belirler. *“İnsan elinden çıkma şehirlerin doğasında onları bir sanat eserine çok benzer kılan (ki sadece metaforik anlamda değil) bir şey vardır. Onlar materyal oldukları kadar başka bir şeydirler: Belirlendikleri gibi belirlerler de.”¹⁵⁰*

Çokça tartışmaya konu olan Modern Mimarlık’ın kentle bağ kurmakta zorlanan yapısı, bu kapsam içinde değerlendirilebilir. Kaynağını Eski Yunan’dan alan, XV. ve XVI. yüzyıllarda batı aydınlanmasıyla canlanan, endüstrileşmeyle birlikte olgunlaşan modern hareket, akli doğa karşısında, bireyi toplum karşısında özgürleştirip güçlendirirken mimarlığı da kent karşısında bağımsızlaştırmıştır. *“Modern Mimarlık,*

¹⁴⁹ Giedion, Sigfried. *Space, Time And Architecture*, s.7, Harvard University Press, Cambridge, Massachussets

¹⁵⁰ Rossi, Aldo “The Architecture of The City”, “The Urban Artifact as a Work of Art” s32, The Massacusetts Institute of Technology, tenth printing, 1999

bir kanallıya ütöpik-ilerlemeci bir pozisyona angaje olmuş ve mimarlık projesini kentsel analiz ve tasarımın gerilimli ilişkisine oturtmaktansa, tasarımın tek belirleyici olduğu bir sürece odaklanmıştır.”¹⁵¹ XIX. yüzyıl eklektisizm’ine duyulan bir tepki olarak belirginleşen Modern Mimarlık, bu yükten kurtulmak için “ sıfırdan başlamayı, var olanla arasında kapanmayacak bir mesafe koymayı tercih etmiştir. Bu noktada mimarlık ve kentin karşılıklı ilişkisi kopmuş, mimarlık kenti tasarımın nesnesi olarak görmeye başlamıştır.”¹⁵²

Kentle mimarlık arasındaki bu kopuşu, tezde tanımlanan diyalektik süreklilik kavramı içinde yorumlamaya çalışırsak, bunun tasarım anlayışı içinde başka bir niteliğe geçiren bir sıçrama mı yoksa bir kırılma mı olduğu yönünde bir soruyla karşı karşıya kalırız. Ancak bu, cevabı kolay yoldan verilebilecek bir soru değildir. Bir anlamda tasarımın, ‘geleneksel bilgi, beceri ve kentsel değerlerden, tamamıyla başka bir nitelik içerisinde ele alınabilecek, ‘bilimsel, her türlü dogmaya kapalı ve yeni kentsel değerler’ sunan bir anlayış düzlemine geçtiği savunulabilir. Bu yaklaşımla, tasarım anlayışındaki bu değişim insanın hayvandan farklılaşmasına paralel bir niteliksel değişimi gösteren doğanın sunduğu içgüdüsel yaşamdan, bilincin egemen olduğu akılcı yaklaşıma varan bir sıçrama olarak değerlendirilebilir. Buna karşın, diğer bir yaklaşımla kenti, özellikle de kentsel mekânı, uygarlık tarihinin yazıldığı, izlerinin kazındığı bir alan, mimarlığın yaşama alanı bulduğu bir yer olarak düşündüğümüzde, yeni bir kentsel değerler sistemine geçildiği sonucuna varılır ki, bu da kentsel mekâna bir süreksizlik olarak yansır. Daha genel bir ifadeyle tasarım anlayışında yaşanan bu sıçramalı sürekliliği sağlayan yapının, geçmişin değerler sistemiyle var olagelmiş mekâna izdüşümü, kentin günümüzdeki bütünlüğü ile tarihsel sürekliliğini parçalar.

Rossi modernizmle yaşanan kent ve mimari arsındaki kopuşa yeni bir şehir tanımı karşılık verir. “Bizim kent tanımımız temel olarak formu ile ilgilidir. Bu form

¹⁵¹ Korkmaz, Tansel. “Mimari Stiller: Kent Mimarlığı”, XXI Mimarlık Kültürü Dergisi, sayı:10 Eylül-Ekim 2001, s.144, İstanbul

¹⁵² Korkmaz, Tansel a.g.e.

deneyimleri kapsayan gerçek olgulara bağlıdır. Kent mimarlığı ise şehir formunun özetleyerek şehrin problemlerini anlamamıza yardımcı olur.”¹⁵³

Rossi'nin “şehir mimarlığı” ile iki şey anlaşılabilir:

1.) Şehir, mühendislik ve mimarlığın karmaşık, geniş ve zamanla büyüyen çalışma alanı olarak insan elinden çıkma devasa bir nesnedir.

2.) Şehir, kentsel yapım süreci içerisinde kendi tarihi ile oluşmuştur, bu nedenle kendi formunu yaratır.¹⁵⁴

“Her iki durumda da mimari daha karmaşık bir gerçekliğin sadece bir yanını temsil eder. Fakat aynı zamanda mimarlık gerçekliğin doğrulanabilir yegane olgusu olarak şehir problemlerini çözmede olası en somut pozisyonu oluşturur. Bu durumu en iyi şekilde insan elinden çıkma şehirlere bakarak anlayabiliriz.”¹⁵⁵

Daha çok modernleşme hareketi ile belirginlik kazanan bu gerilimli ilişki, aslında kentlerin tarihi boyunca içten içe süregelen bir durumdu. Ancak endüstrileşmeyle birlikte yukarda belirtilen dengede hakimiyetin el değiştirmesi ya da bu hakimiyetin kullanımındaki farklı anlayış biçimleri kent ve mimarlık ilişkisindeki sürekliliği çağın başlıca tartışma konusu haline getirmiştir. Bu tartışmayı derinleştirmeden önce, genel hatlarıyla özellikle batı uygarlığı içinde tarihten gelen kent ve mimarlık ilişkisindeki süreklilik değerlendirilecektir. Bu değerlendirmeyi yaparken amaç, kronolojik bir dizilim ortaya koymak değildir. Kabaca geleneksel değerlerin gözle görülür hale geldiği kent ortamının ve bu ortamın sunduğu fiziksel ve sosyal ilişkilerin mimarlığı şekillendiren olguları tartışılacak, ardından Rönesans ve endüstrileşmeyle birlikte bu fiziksel ve sosyal ilişkilerin totaliter bir anlayışla yeniden düzenlenmeye çalışıldığı ve bu yapılırken de mimari tasarımın bir araç olarak kullanıldığı düşünce sistemi üzerinde durulacak, son kısımda da bu gelişmeler

¹⁵³ Rossi, Aldo “The Architecture of The City”, “The Structure of Urban Artifact” s29, The Massachusetts Institute of Technology, tenth printing, 1999

¹⁵⁴ Rossi, Aldo. A.g.e. s29

¹⁵⁵ Rossi, Aldo. A.g.e. s29

sonucu ortaya çıkan eleştirilerle yeni bir mimarlık tartışması sunulmaya çalışılacaktır.

3.1 KENTSEL SÜREKLİLİĞİN MİMARİ TASARIMA YÖN VEREN YAPISI

Bu bölümde, kentin kurulmasında ve var olmasında, gerek kentsel bütünlük, gerekse de tarihsel gelişim anlamında, belirgin bir biçimde sürekliliği sağlayan unsurlar üzerine genel bir değerlendirme yapılacaktır. Ortaya konan dinamiklerin sunduğu kentsel ilişkilerin, mimarlığa nasıl yön verdiği tartışılacak, mimarlık bu kentsel değerler sisteminin somut anlamda hayat bulduğu bir disiplin olarak ele alınacaktır.

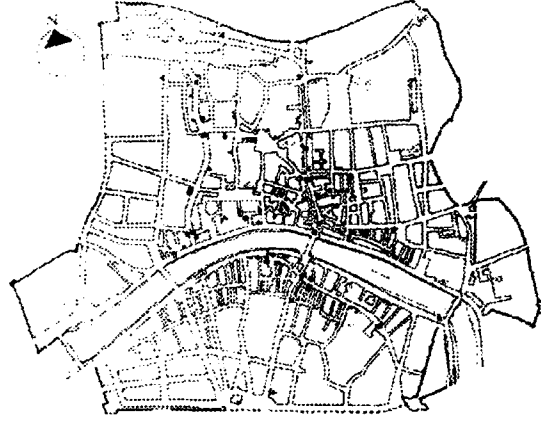
Bununla beraber, tezde daha önce tanımlanan süreklilik kavramı üzerindeki değerlendirmeler doğrultusunda, ortaya konulacak kentsel olgularda neyin süreklilik, neyin kopukluk ya da sıçrama olarak değerlendirilebileceği üzerine fikir yürütülmeye çalışılacaktır.

3.1.1 KENTİN KURULMASINDA BİR FAKTÖR OLARAK SÜREKLİLİK

Charles H. Cooley'e göre, geçmişte şehirler dini bir mekâna ya da bir kaleye yakınlığına göre kurulmuş ve bazı şehirler siyasal düşüncelere göre konumlandırılmışlarsa da, şehirlerin konumlanışındaki temel nedenler, ulaşım alanında yatmaktadır.¹⁵⁶ Ulaşımında bir kesinti (bu ulaşım, malların bir nakliyeciden diğerine devredilmesinden ibaret bile olsa) çok sayıda teşhizat ve tesis gerektirmektedir. Bu yüzden şehir oluşumları, nehirlerin ağızlarında veya kilit noktalarında, tepelerin ve ovaların buluşma noktalarında ve buna benzer bölgelerde gözlenmektedir. Malların sahipliğinde bir değişiklik olduğu durumlarda, merkez, rıhtım ve depo işçileriyle, ithalatçı-ihracatçılarla, tüccarlar, döviz tacirleri, muhasebeciler, geri hizmet personeli ve diğer pek çok biçim ve türlerle çarçabuk büyür. Bir anlamda şehir, doğada ve insan ilişkilerinde oluşan kırılma ve sıçrama

¹⁵⁶Cooley, H. Charles. The Theory of Transformation, Amerikan Ekonomi Derneği yayınları. (Weber , Max. Şehir, Ed. Don Martindale, Bakış Y., 2000, s.13)

noktalarında kendine daha elverişli bir gelişme imkânı bulur. Ulaşımına bağlı geliştirilen bu teoriye göre şehir, insan etkinliklerinin sürekliliğini sağlayan bir unsur olarak karşımıza çıkmaktadır.¹⁵⁷

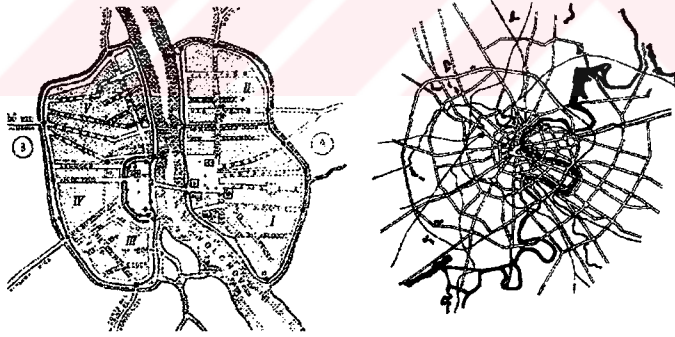

resim 3-1

Ortaçağ'da Pisa haritası
(G. Fanelli ve F.
Trivisonna, Citta antica in
Toscana [Toscana'da
Eskiçağ Kenti], Floransa:
Sansoni, 1982)

(Benevolo, L. a.g.e., s.50)

İstanbul da aynı şekilde Haliç üzerinde, Marmara'da ve Boğaz'da çok büyük deniz mekânları tarafından bölünmüştür ve sürekli geçişler için sandalcılar ve perameciler beslemek zorunda kalmıştır. Günümüzde de benzer durum bir söz konusu olsa da, bu sakıncalar ciddi avantajlarla telafi edilmektedir. Bu coğrafi açıdan, kentin komşu bölgelere göre konumundan kaynaklanmaktadır. *“Tütün gibi kayılmış sahiller boyunca Haliç muazzam güzergahlar üzerindeki yegane sığınaklı limandır.”*¹⁵⁸

resim 3-2

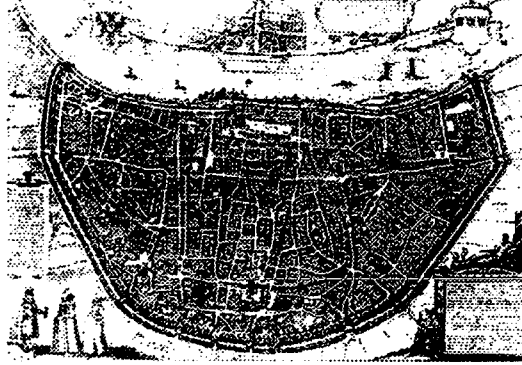
Novgorod: Hansa Birliği'ne bağlı kentin Tolstoy ve Nikitski'nin eserleri ile K. V. Kudraşov'un Rus Tarihi Atlası'ndan yararlanılarak yeniden yapılması. Göttingen: Vandenhoeck ve Ruprecht, 1972) ve Moskova (Gürel, A.g.e)

Bu konumdan kaynaklanan ayrıcalıklar, her zaman kentlerin refahı için vazgeçilmez nitelikte olmuşlardır. Kolonya (Köln) Ren üzerinde biri denize, diğeri nehrin

¹⁵⁷ Burada sözü geçen süreklilik daha çok mimarlıkta zaman ve hareket kavramlarıyla açıklanan süreklilik modelleri çerçevesinde hareketin belirleyici olduğu süreklilik kavramıyla paralellik kurularak düşünülebilir.

¹⁵⁸ Braudel, Fernand. Civilisation Matérielle, Economie et Capitalisme, XV e-XVIII e siècle cilt: 1 “Les Structures du Quotidien: LePossible et l'Impossible” bölüm:2 (“Kapitalizmin Şafağında Kentler”, Şehir, sayı:8, Ekim, 1987, İstanbul)

kaynağına doğru olan ve onun rıhtımları boyunca birbirine kavuşan iki ayrı trafiğin buluşma noktasında yer almaktadır.¹⁵⁹

resim 3-3

Köln (Braun ve Hogenberg'in gravürü 1582)

(Benevolo, L. a.g.e., s.80)

Hiç kuşku yok ki coğrafyanın neden olduğu ulaşımда yaşanan bu kesinti, mimarlık-kent ilişkisinde kendisini somut anlamda bir pazar yeri olarak ortaya koyacaktır.

1693'te bir seyyah, İzmir hakkında “*Bir pazar ve bir fuar yerinden başka bir şey değil*”¹⁶⁰ diyebilmiştir.

resim 3-4

Bir liman şehri İzmir'in Kadifekale'den görünümü (10.08.2000)

Ne olursa olsun bir kent önce pazardır, bunun olmaması halinde bir kent düşünülemez olur. Ancak pazar, yanında bir kent yükselmeksizin de var olabilir. Fiili durumda her kent, kök salmak, toprak tarafından beslenmek ve kendini çevreleyen insanlara sahip olmak durumundadır. Başka bir deyişle askeri ve dini merkezler gibi istisnaları olsa bile pazarın kentin kuruluşunda öncelikli olduğu kuraldır.

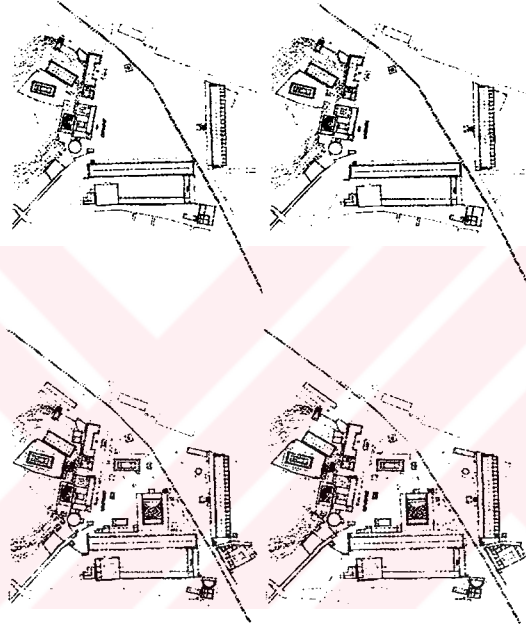
Unutulmamalıdır ki ilk kentleşmeler, M.Ö. 3000 ve 2000'lerde Mezopotamya ile Nil, İndus ve Sarı Irmak vadilerinde verimli tarım ürünlerinin biriktirilmesi ve fazlasının takas edilmesi için bir komuta merkezi olarak ortaya çıkmıştır.

¹⁵⁹ Braudel, Fernand. a.g.e.

¹⁶⁰ Careri, G. F. Gemelli. Op.cit., I, s.230 (Braudel, Fernand. a.g.e.)

3.1.2 KIRDAN KENTE SÜREKLİLİKTE MEKÂN

Kırsal yaşama bağlı tarihöncesi çağdan, şehre geçiş ve ilk kentleşmeler konusunda sınırlı bir bilgi birikimine sahip olmamıza rağmen kent konusunda “süreklilik” araştırıldığında, bunun, yeni bir olguya geçiş yani bir çok bakımdan insanlık tarihinin yeni bir niteliğe geçişi olduğu ortadadır. Bu durum insanlığın tarihsel süreci içerisinde yazının icat edilmesiyle paralellik gösteren bir değişimin parçasıdır. Yazı nasıl genel anlamda tarihin başlangıcı gibi yorumlanabilmekteyse, ilk kentleşmeler de uygarlık tarihinin başlangıcı gibi yorumlanabilir.¹⁶¹

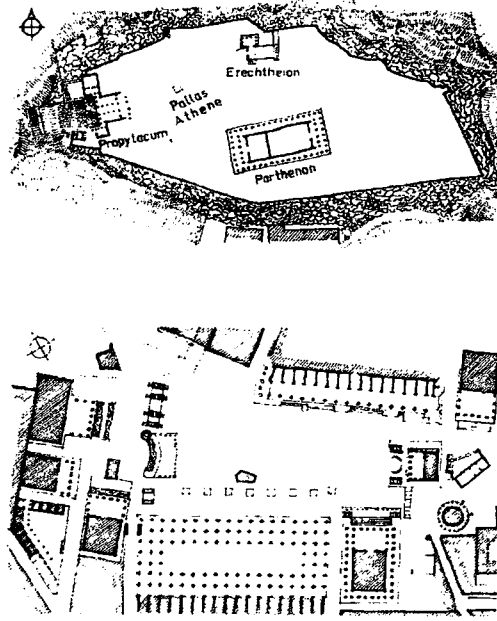
resim 3-5

John Travlos'un Atina Agorası'nın M.Ö. 500 ile M.S.267 yılları arasında gelişimini göstermek amacıyla hazırladığı planlar.

(Bacon, Edmund N.
Design of Cities, s.70)

Bu yeni olguyu oluşturan değişimin, kent ve mimarlık ilişkisine nasıl bir izdüşümle yansıdığı düşünüldüğünde farklı bir mekân anlayışı dikkati çeker. Kırsal bölgeden ayrılmış bir meydan, bir pazar yeri, kamuya açık bir alan bu farklı mekân anlayışına örnek olarak verilebilir.

¹⁶¹Hem edebiyatta hem de toplumun imgeleminde kent, uzun zamandan beri uygarlıkla özdeş tutulmuştur. Yunanca polis, Latince Urbs ve civitas'tan türetilen kelimelerle günümüze kadar ulaşmıştır. Kent “urbs” ve sakinleri “cives” tarihte kültür, kibarlık, ve iyi tavır kavramlarıyla bir arada düşünülmüştür. XIV. yüzyılda ilk defa kentlilik anlamıyla kullanılmaya başlanmıştır. Bunun sonucunda bugün Fransız dilindeki “urbain” (kentsel), “urbanite” (kentlilik), “civilite” (kibarlık), “civilisation” (uygarlık) terimleri ortaya çıkmıştır. Kır “rus” ve sakinleri “rustici” ise kabalık, kültürsüzlük, vahşilikle beraber anılmıştır. Bunlar Fransızca’da “rurique” (kırsal), “rusticite” (kabalığa varan basitlik), “rustre” kaba kelimelerini hatırlatmaktadır. “Rusticite” köylülük anlamıyla biraz daha geç, 1380’ler civarında belirmiştir (Le Goff, Jacques, “Ortaçağ Kenti”, Şehir, sayı:5, temmuz 1987, s.39).Günümüzde bu terimlerin ifade ettiği değerlerin belirgin bir değişim geçirdiği ortadadır.

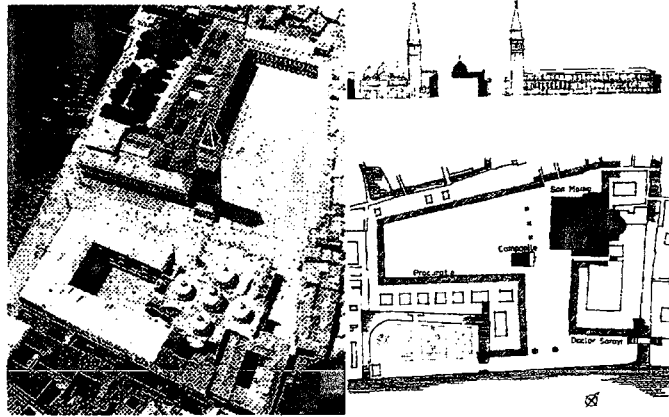
resim 3-6

Yukardan aşağıya:
Atina Akropolü, Forum
Romanium. (Sitte,
Camillo, The art of
Building Cities, s.4-6)

Perikles devrinde inşa edilmiş olan Atina Akropolü'nün, dört yapısı ile; Propylaeum, Parthenon, Erechleon ve Pallas Athene anıtı ile gene Eski Yunan Uygarlığı zamanında inşa edilen Olympus, Roma devrinin güzel örneği Forum Romanium'u bu anlamda kentsel mekâna bir örnek olarak gösterebiliriz. (Özdeş, Gündüz, a.g.e., s.111)

Bu değişim, batı dünyasının Eski Yunan ve Latin Uygarlıkları'nda –“urbs” ve “polis”lerde-, “forum” ya da “agora” lar ile kendini belirgin bir şekilde ortaya koyar. Polis, başlangıçta bir konutlar toplamı değildir; hemşehriler için bir buluşma yeri, kamu işleri için ayrılmış bir yerdir. Kentler, kırsal yerleşmelerin doğadan korunmak ve nesli sürdürme amacının ötesinde –ki bunlar bireysel ve ailesel kaygılardır- kamu işlerini tartışabilmek ve yürütebilmek için kurulmuşlardır. Bir anlamda, Einstein'ın yeni mekân tanımı kadar yenidir bu mekân anlayışı. “O zamana dek tek bir mekân vardı: Kırkların, çayırkların uzayıp giden açıklığı. Bu mekânın insan yaşamı için yarattığı bütün sonuçlar da yürürlükteydi. Açık toprağın üstündeki insan, bir tür sebzededen başka bir şey değildi. Bütün varlığı, duydukları düşündükleri, arzuladıkları, bir bitkinin yaşadığı durağan yarı-uykululuk halinin özelliklerini taşırdı.”¹⁶²

¹⁶² Gasset, Ortega Y. “Kentin Kökeni”, s.44, Şehir, mart 1987, İstanbul

resim 3-7

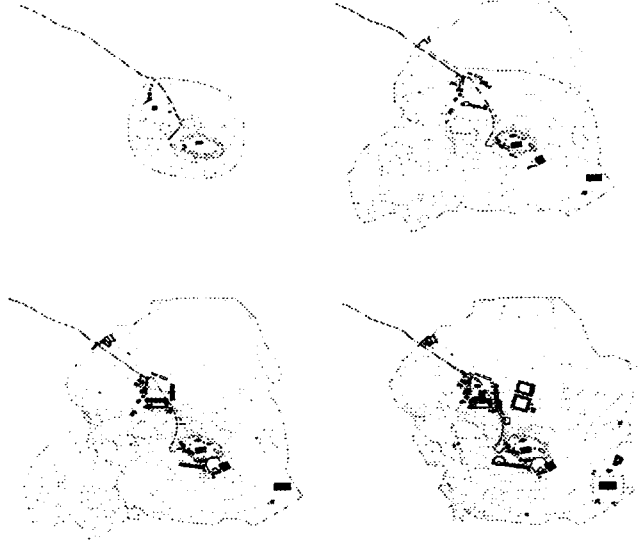
Venedik: 16. yüzyılda tasarlanan San Marco Meydanı (fotograf: Fotocielo, No.381) (Leonardo Benevolo. Avrupa Tarihinde Kentler, s67) (Görünüş, F. Hess, Konstruktion und Form in Bauen, s.391. Plan: Robert Auzelle, Encyclopedie de L'Urbanisme, pl. 411) (Özdeş, a.g.e. s.105)

Bu anlayışın devamı olarak günümüzde de kentsel mekân, insanın kent içindeki fiziksel çevresi, onun hareket, iş, iskan, üretim, gibi faaliyetlerini, çeşitli kültürel ve sosyal ilişkilerini çevreleyen bir mekân olarak tarif edilebilmektedir. Bu mekânı, kişiyi ve toplumu çevreleyen kültür kaynaklı fiziksel etkiler, kuvvetler, koşullar ve nesneler bileşenlerinin tümü olarak da tarif edebiliriz.

Bu nedenledir ki, bir kentin ya da kent mekânının sürekliliği üzerinde doğru fikir yürütebilmek, o kenti şekillendiren uygarlık tabakalarını ve toplumsal değişimleri içeren çok bilinmeyenli bir denklemi çözmekle mümkündür.

3.1.3 KENTSEL SÜREKLİLİKTE SINIR VE BÜYÜME

Kenti kırdan ayrı kılan bu değişiminin elle tutulur hale gelmesine, kent mimarlığının belki de ilk ürünlerinden biri olan ve kıran bir bölümünü ayıran “sur”ları örnek gösterebiliriz. Surlar biçimsiz, sınırsız mekâna karşılık, sınırlı, biçimli bir mekân oluşturur. Bu bir ev gibi, üstü kapatılmış bir içerisi değildir ya da kırdan hazır bulunan bir mağaranın tanımladığı mekânın dışındadır. Bu saf olarak kırdan kopuşun bir göstergesidir. Yukarda tanımlanan zaman içerisinde kırdan kente geçişteki sıçramalı süreklilik, ele alınan zaman içerisinde göstergesini de ortaya koymaktadır. Önceki bölümde üzerinde durulan zamanın statik olarak ele alındığı, harekete bağlı süreklilik anlayışı içerisinde surlar, kırla kent arasında bir nitelikten başka bir niteliğe geçişteki sıçramayı ortaya koyarlar. Sur kapıları ise sıçrama eşikleridir.

resim 3-8

Atina: Büyüme gösteren planlar. (John Travlos)

Sırayla:

M.Ö. 600-479,

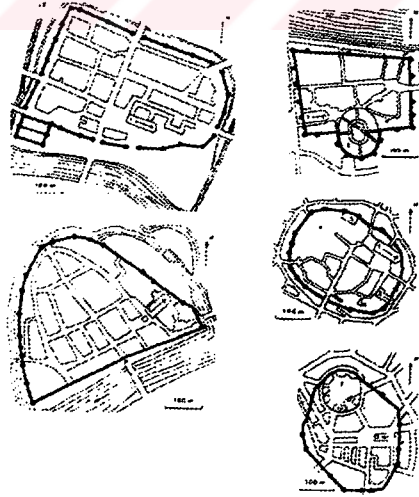
M.Ö. 478-339,

M.Ö. 338-86,

M.Ö. 86-M.S. 287

(Bacon, Edmund N.
Design of Cities, s.66)

Meydan, kendisini çevreleyen surlar sayesinde, kırmı geri kalanına sırtını dönmüş bir kent parçasıdır. Sınırsız alandan kopan, kendi başına duran bu küçük alan, insanı farklılaştıran ya da insanın farklılaştırdığı yepyeni bir olgudur. İnsan onun içerisinde kendini bitkiden ve hayvandan bir kat daha ayırır, özgürleştirir. Onları dışarıda bırakarak, onlardan ayrı, saf bir biçimde insanca olan, uygar bir mekân yaratır. Bu mekânın yarattığı bir kentli olan Sokrates'in "*Benim çayırdaki ağaçla bir alış-verişim yok, benim işim kentteki insanla.*"¹⁶³ diyebilmesi bu kopuşu açıklamaktadır.

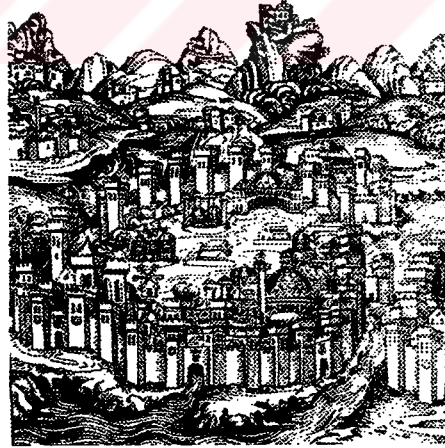
resim 3-9

Galya'da Geç İmparatorlu döneminde kent tahkimatı: Rouen Chalon –sur- Saone, Tours, Senlis, Périgueux

(Benevolo, L. Avrupa Tarihinde Kentler, s26)

¹⁶³ Gasset, Ortega Y. a.g.e.

*“Her kent ayrı bir dünyadır ve böyle olmak ister.”*¹⁶⁴ Fernand Braudel’in bu yargıya varmasında XV. yüzyıldan XVIII. yüzyıla kadar kentlerin hemen hemen hepsinin surlara sahip olduğu gerçeği etkili olmaktadır. Kent, surlarla, yine kendine ait olan hemen yanındaki mekândan ayrılır. Braudel, bu durumu, zorlayıcı ve ayırıcı bir geometrinin içine hapsolunması olarak değerlendirmektedir. Braudel’e göre öncelikli olan, güvenlidir. Bu koruma, istisnai olarak ancak birkaç ülkede yüzeysel olmuştur. Örneğin Britanya adalarında, uygulamada hemen hiç kentsel tahkimat yoktur; iktisatçılar böylece bir sürü verimsiz yatırımdan kurtulduğunu söylemektedirler. Japon takım adalarında da tahkimat yoktur, çünkü o da denizle korunmaktadır veya tek başına bir ada olan Venedik de aynı kapsamda değerlendirilebilir. Surlarla çevrelenmiş kentleri ancak Macaristan’da veya İran’da tanıyan Osmanlılar gibi kendilerinden emin ülkelerde de sur yoktur. Aslında 1694’te az sayıda topun olduğu Erivan’la, dış mahalleleri tarafından sıkıştırılmış Erzurum çifte surlarla çevrelenmişlerdir. Bunu dışında her yerde *“Pax Turcica eski surların yıkımına neden olmaktadır, bunlar terk edilmiş mülkler gibi harap olacaklardır, hatta Bizans’tan miras İstanbul’un güzel surları bile.”*¹⁶⁵ Karşıda Galata’daki surlar için 1694’de *“surlar Türkler’in onarımına hiç niyetli olmadıkları bir şekilde yarı yarıya harap olmuşlardır.”* denmektedir.¹⁶⁶

resim 3-10

Onbeşinci yüzyılda
İstanbul’un imajı.
(Schedel, Cronaca,
Nimberg, 1493)

(Benevolo, L. Avrupa
Tarihinde Kentler, s27)

Bu istisnai örnekler dışında belirtilen çağda güvenden iz bile yoktur. Kıta Avrupası boyunca, Rusya’da az ya da çok surlarla çevrelenmiş kentler, Moskova’nın

¹⁶⁴ Braudel, Fernand.

¹⁶⁵ Benevolo, Leonardo. Avrupa Tarihinde Kentler, s.32, AFA, İstanbul

¹⁶⁶ Careri, G. F. Gemelli. Op.cit., I, s.370 (Braudel, Fernand. a.g.e)

Kremlin'i gibi bir kaleye yaslanmaktadırlar. Sömürge Amerikası boyunca, İran, Hint, Çin'de tahkimat kendini bir kural olarak dayatmaktadır. Fureteire Sözlük'ü (1690) kenti *"oldukça kalabalık bir halkın olağan olarak surlarla kaplı oturma yeri"* olarak tanımlamaktadır. Batı kentlerinin bir çoğu için XIII. ve XIV. yüzyıllarda inşa edilmiş olan bu *"taştan halka"* Ortaçağ'ın genişlemesini damgalamış olan *"bağımsızlık ve özgürlüğe yönelik bilinçli çabanın bir dış simgesi"*ydi. Fakat aynı zamanda Avrupa'da ve diğer yerlerde hükümdarın eseri, dış düşmana karşı korumaydı da.¹⁶⁷

resim 3-11

Malines, Belçika.

(Saarinen Elliel, The City, s.47)

Benevolo, bu durumu VII. yüzyıldan başlayan bir gelişme olarak ele almaktadır.¹⁶⁸ Bizans İmparatorluğu ve Arap Halifeliği olarak birbirine zıt iki dünya halinde varlığını sürdürmeye devam eden Avrasya'nın uygarlaşmış üç büyük kenti -Bağdat, Palermo ve Cordoba- karşısında, Batı Hristiyanlığı karşılaştırma götürmez bir biçimde geri kalmıştı. Eskiçağın surlarla çevrili son kenti olan Konstantinopolis'i de bu kapsam içinde değerlendiren Benevolo, Roma, Trier ya da Milano gibi önemli başkentlerin büyük bir kentin taleplerini karşılayamadığı üzerinde durmaktadır. Sadece birkaç örnekte on binlerce nüfus kent surlarının içinde kalabilmişti. Ancak Benevolo'ya göre, hem maddi hem de felsefi açıdan yeni bir uygarlığın temellerini atacak olan bir deneyimin yolunu açan, bu gerilik ve birlikten yoksunluk olmuştur. *"VII. yüzyıldan X. yüzyıla kadar süren bir düzine kuşağın yaşadığı bir dönem olan 'karanlık' çağlarda Batı Hristiyanlığı kökten değişti. Akdeniz dünyasının geleneksel coğrafyasında yeni bir tarihsel gerçek doğdu. Bu tarihe bundan böyle Avrupa adı verilecekti."*¹⁶⁹

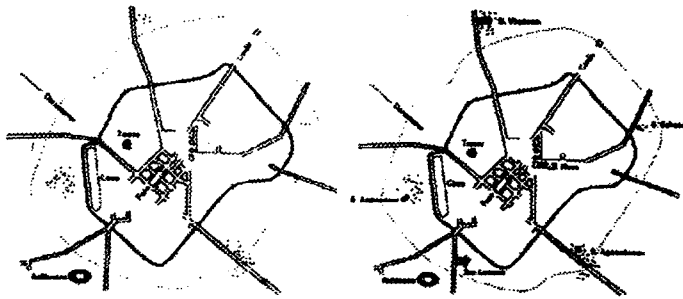
¹⁶⁷ Mauersberg, Hans. Wirtschafts-und Socialgeschichte Zentraleuropaischer Stadte in neueren Zeit, 1960, s.82 (Braudel, Fernand. a.g.e)

¹⁶⁸ Benevolo, Leonardo. a.g.e., s.32

¹⁶⁹ Benevolo, Leonardo. a.g.e., s.32

Aslında Benevolo'nun genel bir otorite boşluğundan kaynaklanan, güvenlikten yoksunluk nedeniyle kentlerin genişleyememesi sonucu ortaya çıkan parçalı yapıyı, Avrupa'nın bugünkü değerlerine ulaşmasında bir etken olarak göstermesi ilginçtir. Bu kapsamda, kentlerin tarihsel sürekliliği içinde niteliksel bir değişimi getiren sıçramalar için fikir yürütecek olursak, olumsuz olarak görülen bir niceliksel artışın, olumlu bir niteliksel değişimi sağlayabileceği gerçeği ortaya çıkmaktadır. Bu da, tarihsel süreklilik anlayışı içinde kronolojik temele dayalı, tek boyutlu doğrusal bir değişimden bahsedilemeyeceği gerçeğini belirler.

Braudel'e göre batıda güvenlik uzun süre az masrafla sağlanmıştır; bir çukur artı dikine bir duvar; bu kentsel genişlemeyi çoğu zaman söylendiğinden daha az rahatsız etmektedir. Kentin havaya mı ihtiyacı var, surlar tıpkı tiyatro dekorları gibi yer değiştirmektedir; Gand, Floransa, Strasbourg'da ve gerektiği her seferinde olduğu gibi. Sur ölçü üzerine bir korsedir, kent büyümekte, yeni bir korse imal edilmektedir. Fakat yeniden inşa edilen sur, kenti sarmaktan, onu tanımlamaktan vazgeçmemektedir. Koruma olan sur, aynı zamanda sınır ve nihayettir. Kentler, zanaat faaliyetlerinin maksimumunu, özellikle can sıkıcı endüstrilerini çevrelerine atmaktadırlar. Öylesine ki, sur, bu nedenle bir ekonomik ve toplumsal bir ayrım hattı haline gelmektedir. Kent genişlerken, genel olarak dış mahallelerinden bazılarını kendine eklemekte, kentsel yaşamına yabancı olan faaliyetleri biraz daha uzağına atarak onları dönüştürmektedir.

resim 3-12

Milano Haritaları. M.S. 300 dolay ve 400 (R. Krautheimer, Three Christian Capitals. Topography and Politics [Hristiyanlığın üç başkenti, Topografya ve siyaset] Berkley: University of California Press, 1983)

Gündüz Özdeş, Ortaçağ'da şehirlerin genişlemesi bakımından başlıca iki tip üzerinde odaklanabileceğinden bahsetmektedir.¹⁷⁰ Buna göre birinci grup, ilk çekirdekleri surlarla çevrili küçük yerleşmeler olan, tıpkı her yıl gövdesine bir halka ekleyen ağaç gibi, zamanla büyüyen şehirlerdir. Yavaş yavaş büyümenin karakteristik bir örneği olarak bu plan şeması, ilk çekirdek etrafından kurlar yapan sokaklar içerir.¹⁷¹ Almanya'da Noerdlingen, Fransa'da Carcassone ve İtalya'da Udine şehirleri buna örnek verilebilir.¹⁷²

resim 3-13

Soldan sağa sırayla;
Noerdlingen, Carcassone,
Udine.
(Saarninen, Eliel, The
City, s.42)

İşte bu nedenle, batıda yavaş yavaş genişlemiş olan kentler, aniden kıvrılan sokaklar, öngörülemeyen eklemlemelerden oluşan karmaşık bir plana sahiptirler.¹⁷³ Her şey, antik düzenden çıkmış olan birkaç sitede yaşamaya devam eden Roma kentinin tam tersinedir: Torino, Kolonya, Koblenz, Ratisbonne... Fakat Rönesans dama tahtası ve eşmerkezli daireler halinde olan ve “ideal plan” olarak sunulan bir dizi geometrik planın yürürlüğe girmesi, bilinçli bir şehirciliğin ilk atılımını vurgulamaktadır. Batıda süregiden geniş kentsel serpilme, işte bu zihniyet içinde meydanları yeniden biçimlendirecek veya dış alanlardan kazanılan mahalleleri yeni baştan inşa edecektir. Bu kentler dama tahtalarını, ortaçağdan kalma simültane gelişmiş merkezin etrafında genişletmektedir.

İkinci grup, askeri bakımdan olduğu gibi ticaret, hatta idare merkezleri olacakları düşünülen, bundan dolayı da ancak belirli bir oranda büyümeleri peşinen kabul edilen şehirleri içine alır. Bunlar genellikle Ortaçağ'ın daha sonraki zamanlarına ait

¹⁷⁰ Özdeş, Gündüz. a.g.e., s.99

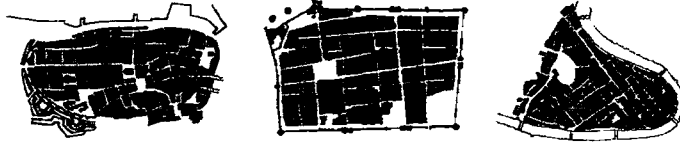
¹⁷¹ Bu konu üzerinde “Antik Şehirden Ortaçağ Şehrine Süreklilik” başlığı halinde ayrıca durulacaktır: Roma İmparatorluğu şehirlerinin çekirdek teşkil ettiği ancak büyümenin başka kurallar doğrultusunda geliştiği şehirler, gerek zamana bağlı süreklilikte gerekse de harekete bağlı süreklilikte bir nitelikten başka bir niteliğe geçildiğini kanıtlar. Ancak burada genişleyen surlar yalnızca niceliksel bir değişimi gösterir.

¹⁷² Saarninen, Eliel, The City, s.42 (Özdeş, Gündüz. a.g.e., s.102)

¹⁷³ Bu konu üzerinde Ortaçağ'da kentsel sürekliliği mimariyi şekillendirerek sağlayan unsurların içinde “karmaşıklık” başlığı halinde ayrıca durulacaktır.

olan şehirlerdir ve plan şemaları daha düzgün bir karakter olma yolundadır.

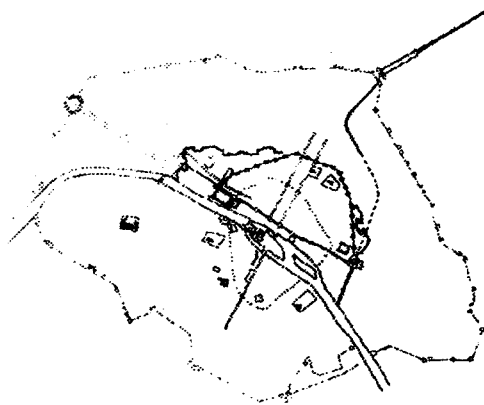
Almanya'da Rostock, Fransa'da Aigues-Mortes ve İtalya'da Verona şehirleri buna örnek gösterilebilir.¹⁷⁴ Bununla beraber surların kentle birlikte bir kısım tarla ve bahçeleri kapsaması, sıklıkla rastlanan bir durumdur. Bunu aşkar nedeni, savaş halinde iase sağlamaktır.

resim 3-14

Soldan sağa sırayla;
Rostock, Aigues Mortes,
Verona. (Saarninen, Eliel,
The City, s.45)

Batı kentleri XV. yüzyıldan itibaren büyük zorluklarla karşılaşmışlardır. Nüfusları artmış ve topon icat edilmesi eski surları gereksiz hale getirmiştir. Kentlerin yarı yarıya toprağa gömülmüş, kuleler halinde genişlemiş olan kalın surlarının olabildiğince değiştirilmeleri gerekmiştir. Yatay bir şekilde uzanan bu surlar ancak büyük masraflarla değiştirilebilirlerdi. Aynı zamanda bu tahkimat katlarının önünde, savunma işlemleri için zorunlu olan boşluğu bulundurmak ve buna bağlı olarak burada inşaat yapılmasını, bahçe kurulmasını, ağaç dikilmesini yasaklamak gerekmektedir. Böylece kentin genişlemesi kilitlenmiş olmaktadır ve bu durumda eskiden olduğundan daha fazla dikine yükselmeye mahkum olmaktadır: Cenova, Paris, Edinburg'da evler XV. yüzyıldan itibaren 5, 6, 8, 10 katlı olarak inşa edilmişlerdir.¹⁷⁵ Toprağın fiyatı sürekli arttığından, çok katlı evler her yerde kendilerini dayatmaktadırlar.

resim 3-15

Paris kentinin art arda genişleyen sınırları. (L. Bergeron, yay., Paris, Genèse d'un paysage [Bir doğa bürünümünün doğuşu]. Paris: Picard, 1989)

(Benevolo, L. Avrupa Tarihinde Kentler, s.78)

¹⁷⁴ Saarninen, Eliel, The City, s.45 (Özdeş, Gündüz. a.g.e., s.103)

¹⁷⁵ Braudel, Fernand. a.g.e.

3.1.4 KIR VE KENTİN ZORUNLU BİRLİKTELİĞİ

Fernand Braudel, kent ve kırsal arasındaki kopuş üzerinde durmakta, kenti tanımlarken *“alışılmamış bir insan yığılması ve yakın, çoğu zaman da duvar duvara bitişik evlerin yoğunlaşması olan kent bir iskan anormalliğidir”* demektedir.¹⁷⁶ Ancak bunun nedeninin sayıca bir artışın ötesinde, başka niteliksel farklara da bağlamaktadır. Kent, kent olarak, ancak kendininkinden daha alt bir hayat karşısında var olabilir, bu kuralın bir istisnası yoktur; hiçbir ayrıcalık bunu ikame edemez. Kendi köyleri, kendine eklenmiş kırsal hayat parçaları olmayan, pazarının kolaylıklarını, dükkanlarını, ağırlık ve ölçü birimlerini, yasa adamlarını, hatta vakit geçirme olanaklarından yararlanmayı kendi “kırına” dayatmayan hiçbir kentçik yoktur. Varolabilmek için manik de olsa, bir imparatorluğa egemen olması gerekmektedir.

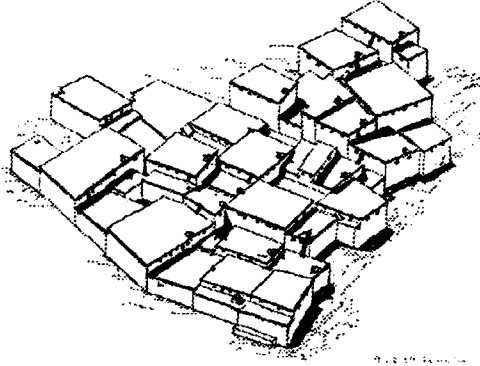
Avrupa’da ve diğer yerlerde, kentlerin hayatının kökenlerinde ve sürecinde, esas sorun aynı olarak kalmaktadır: kırsal ile kentsel merkezler arasında asla tam olarak tanımlanmamış bir iş bölümü söz konusudur. Ticaret, siyasal, dinsel ve ekonomik komuta işlevleri, zanaat faaliyetleri ilke olarak kent cephesinde geçmektedirler. Fakat sadece ilke olarak, çünkü paylaşım, oyun esnasında bir o yana, bir bu yana geçmeye son vermiş değildir.

Faillen, bu cins savaşın her zaman taraflardan en güçlüsü olan kent lehine sonuçlanması mümkün olamayabilmektedir. Genel olarak söylendiği üzere, kırsal uygarlık tarihi içinde her zaman kentten önce geldiği de istisnasız bir gerçek değildir. Kuşkusuz kırsal ortamın üretiminin gelişmesiyle ilerlemesinin kente izin vermesi sık rastlanan bir durumdur, fakat kent her zaman ikincil bir ürün değildir. Jane Jacobs, kentin kırsal iskanla, daha önce değilse de en azından aynı anda ortaya çıktığını savunmaktadır.¹⁷⁷ Böylece İÖ IV binden itibaren Anadolu’daki Çatalhöyük etrafında modern denilebilecek, ilerlemiş kırsal yaratan kentlerdir. Kuşkusuz bu durum,

¹⁷⁶ Braudel, Fernand. a.g.e.

¹⁷⁷ Jacobs, Jane. The Economy of Cities, 1970 (Braudel, Fernand. ag.e.)

toprağın o sıralar kendini boş ve serbest bir mekân olarak sunduğu, tarlaların hemen hemen neresi olursa orada oluşturulabildiği ölçüde olmaktadır.¹⁷⁸

resim 3-16

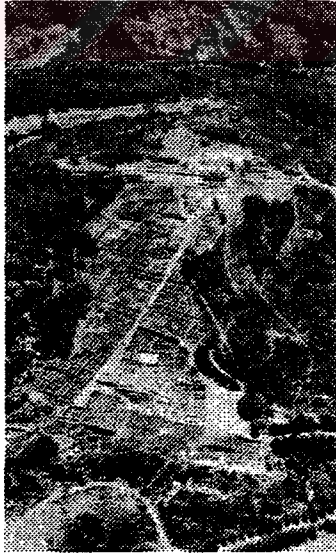
Çatalhöyük. VI.Düzeyin görünüşü. M.Ö. 6000 dolayları.

Evler bir araya toplanmıştır ve hiç sokak yoktur.

(Roth,, a.g.e., s.219)

3.1.5 "ANTİK ŞEHİR"DEN "ORTAÇAĞ ŞEHİRİ"NE SÜREKLİLİK

Belçikalı tarihçi Henri Pirenne (1862-1935), Ortaçağ kentinin çoğu zaman, Antik kentlerin uzantıları olan Yukarı Ortaçağ sitelerinin dış mahalleleri ile "bourg"lardan doğduklarını kabul etmekle birlikte, Antik kent ile Ortaçağ kenti arasındaki kopukluk üzerinde ısrarcı olmuştur.¹⁷⁹ Ona göre VII. ve VIII. yüzyıllardaki Arap fetihlerinin sonucu olarak Akdeniz'in kapanması, büyük ticareti, parasal ekonomiyi söndürmüş ve Antik kent ağının ölümünü neden olan süreci başlatmıştır. X. yüzyıldan itibaren başlayan toparlanma, ya yeniden doğmakta olan ticaret sayesinde ya da yeni baştan kurulan dış mahalleler aracılığıyla olmuştur.

resim 3-17

Camiros: Rodos Adası'nda yer alan şehrin hava fotoğrafı.

(Bacon, Edmund N. Design of Cities, s.66)

¹⁷⁸ Braudel, Fernand. a.g.e.

¹⁷⁹ Le Goff, Jacques, "Ortaçağ Kenti", s.38 Şehir, sayı:5, temmuz 1987, İstanbul

Bu sava karşılık, Adriaan Verhulst gibi birçok tarihçi de, Antikite ve Ortaçağ arasındaki kentsel sürekliliğin varlığını iddia etmekte ısrarlı olmuşlardır. Bu yaklaşım, Antik sitenin Ortaçağ esnasında ayakta kaldığını ve IX. yüzyıldan itibaren kentsel Rönesans'ın buralarda uluslararası ticaretin etkisiyle değil de, Antik kökenli kent öncesi çekirdeklerin ekonomik faaliyetlerinin yerel çapın dışına doğru genişlemesiyle kendini gösterdiğini savunmaktadır.¹⁸⁰

resim 3-18

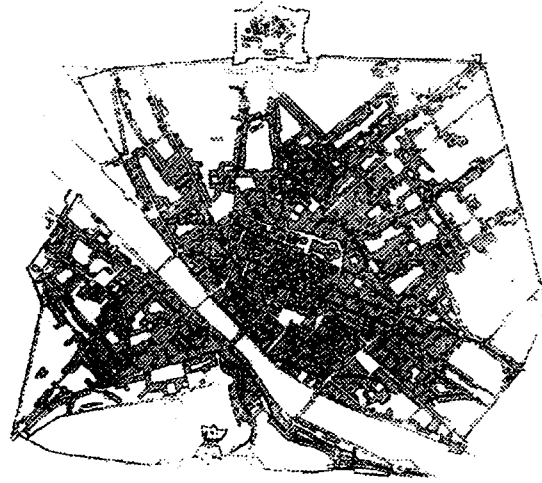
Bologna (C. Duchet'nin gravürü, 1592)

(Benevolo, L. Avrupa Tarihinde Kentler, s65)

Bu süreç, bir ovada yer alan ve biçimi önemli bir nehre göre belirlenmiş Bologna'da şematik bir açıklıkla görülür. Uzak geçmişten beri yerleşilen eski kent, Kuzey İtalya'nın en büyük kolonilerinden biriydi. Yetmiş hektarlık bir alanı kaplıyor ve nüfusu on binleri buluyordu. Ortaçağ'da kent, VI. yüzyılda yapılmış bir surun içinde kalan Roma dörtgen yerleşiminin yalnızca güneybatı ucunda uzanıyordu; Lombardlar kenti Ravegnana kapısının dışına kadar genişlettiler ve bir noktada birleşen sokakları doğudaki ovadan koruyan yarım daire biçimli bir sur yaptılar. XII. yüzyılın sonunda kent üç kat büyüyerek 120hektarlık bir alanı kapladı ve Roma dörtgen yerleşiminin bütünüyle, doğudaki yarım daire biçimli uzantıyı içine alan yeni sur çemberi (1055-70) oluşturuldu. Bu yüzyılın ikinci yarısında kocaman bir üçüncü sur çemberi yapılmaya başlandı. 1380'de tamamlanan bu surlar kentin alanını her yönde genişletti.¹⁸¹

¹⁸⁰ Le Goff, Jacques, a.g.e.

¹⁸¹ Benevolo, Leonardo. a.g.e., s.65

resim 3-19

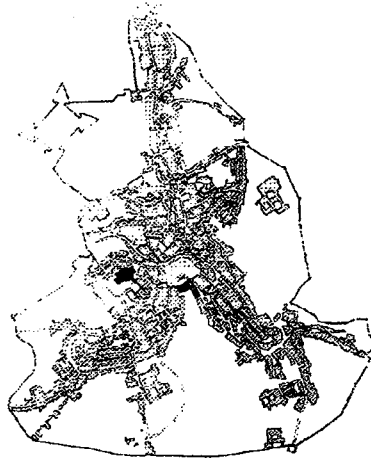
1783 yılındaki haliyle
Floransa'nın haritası.

(Benevolo, L. Avrupa
Tarihinde Kentler, s67)

Daha önceden var olan bir tasarımdan yararlanılmasının bir başka örneği de Floransa'nın gelişimidir. Florentia, ikinci derecede önem taşıyan bir Roma kentiydi ve ne çevre kırsal alandaki mülkiyet sınırları, ne de Arno Nehri ile uyuşma içindeydi. Bu kopukluk daha sonraki gelişmesini belirleyen bir etken olacaktı. Karolenj dönminde kent, nehre bitişik üçgen alanla Roma dikdörtgeninin güney bölümünü içine alıyordu. XI. yüzyılda büyüyerek, ana eksenlerin kesiştiği noktada yer alan forumun kuzeyine doğru yayıldı ve dört kapının da dışına çıkmaya başladı. Burada 1115 yılında kurulan komün, 1173-1175 tarihleri arasında surların eski çemberini yaptırdı. Bu organizmayı çevreleyen, Dante'nin anlattığı surlar, daha önceki surların etrafında dönerek, nehrin iki kıyısında surların etrafında gelişmekte olan yerleşmeleri içine alıyordu.¹⁸²

Pek çok başka örnekte bir nehrin varlığının, daha önceki tasarımı geri plana atarak Romalıların ızgara planlı kentinin gelişmesini etkilediği görülür. Ancak bu antik kentin çevresiyle kurduğu kesintili süreklilik anlayışının tersine, eski yapıyı kendi organik bütünlüğü içinde eritme, bir anlamda dışla iç arasında daha yumuşak bir geçişten yana olma şeklinde yorumlanabilir. Bu durum Siena'da daha belirgin biçimde görülmekte, kent coğrafi ve topografik etkenlere göre uygun bir yerde olmamasına rağmen, bu etkenler uyarınca gelişerek farklılaşmıştır.

¹⁸² Benevolo, Leonardo. a.g.e., s.65

resim 3-20

1848 yılında çizilmiş Siena haritası.

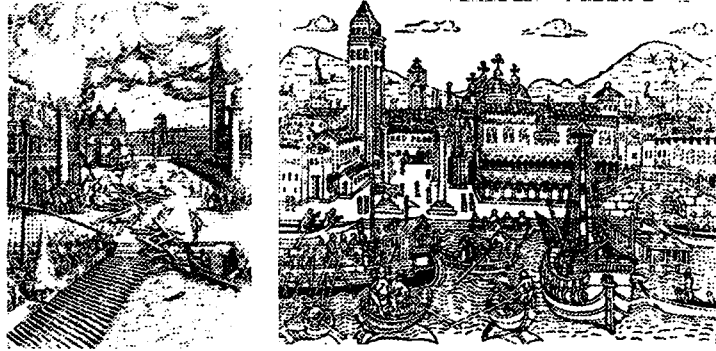
(Benevolo, L. Avrupa Tarihinde Kentler, s67)

Le Goff'a göre Ortaçağ'da olduğu kadar, bugünkü sınırlar içinde de Antikite'deki kentlerin topografik sürekliliğinin aşikarlığı gerçektir. Batıdaki Ortaçağ kentlerinin büyük çoğunluğunun kalbinde veya toprağının altında bir Roma kenti vardır. Fakat bu kentler, bu dönemden itibaren ya harabe halindedir ya da derinlemesine bir dönüşüm geçirmiş bir dekodur. Eğer bu iş, yalnızca mekân ve zaman temeline oturtulacak ve büyük bir tarihi kapsamı olmayan kökenler sorunsalı düzeyinde yapılacak olursa, antik kent ile Ortaçağ kenti arasında sadece süreklilikler görülecektir. Gerçek tarihsel sorunsal, kentin doğası ve işlevine ilişkin olanıdır. Ortaçağ kenti bu perspektiften Antik kente göre esasen yenidir, başkadır.

Bu yaklaşıma göre Le Goff, genelde ortaya koyulacak bu ilişkinin niteliksel değişimi esas alan kesintili bir süreklilik anlayışıyla açıklanabileceğini desteklemektedir.

Marc Bloch bu durumu şöyle ifade etmektedir. *"Batı Ortaçağı'nın toplumsal iklimine özgü çizgileri arasında kentsel cemaatten daha karakteristik olanı yoktur. Akdeniz ülkelerinde polis tipinin ayakta kalmasının uzunluğu her ne olursa olsun, Ortaçağ kenti gerçekten tipik veçheleri itibariyle Antik kentten derinlemesine farklılaşmaktaydı. Çok daha saf bir biçimde tüccar ve zanaatçı olan Ortaçağ kenti, aynı zamanda çevresindeki kırlardan çok daha net bir biçimde ayrılmıştı. Kuşkusuz bu kırlara ihtiyacı vardır. Onlara egemen olmayla ve onları sömürmeyle sıklıkla uğraşmıştır. Fakat bu işi klasik uygulamalarda olduğu gibi, bütün bölgenin topraklı aristokrasisine sunulmuş bir siyasal ve dinsel merkez tarzında yapmamıştır.*

Senyörlük zorlamalarına tabi kılınmış olan kırsal alanların ortasında, bizatihi halkının yaşam tarzı, çıkarları ve zihniyeti sayesinde kazanılmış, en azından nispi özerkliği sayesinde, Ortaçağ'ın burjuva grubu tam anlamıyla yabancı bir unsur olarak gözükmemektedir.”¹⁸³

resim 3-21

Ortaçağ'da Venedik'in iki ayrı resmi.

(Şehir, sayı 15)

Ortaçağ kentine belirleyici karakteristiğini veren ekonomik işlevinin ön plana geçmesinin yanı sıra, kent mimarlık ilişkisinde de ayırt edici özellikler mevcuttur. Antik kent, IV. ve VII. yüzyıllar arasında, ortadan kaybolan bir binalar ve anıtlar bütünlüğünün etrafında düzenlenmekteydi: forumlar, tapınaklar, sütunlu galeriler, sirk, tiyatro, stadyum, hamamlar. Tıpkı Roma'da olduğu gibi, pazarın eski forumun yerine yerleşeceği şehirlerde topografik süreklilik, işlevlerdeki kökten bir dönüşümü gizlemektedir. Batı Ortaçağ kentlerinde uzun bir süre kiliselerden başka anıt var olmamıştır. Piskopos ile ruhbanın belli bir kentsel yaşamı muhafaza ettikleri piskoposluk kentlerinde, katedral, puta tapar bir tapınağın yerinde değil de çoğu zaman imparatorluk surlarına yaslanan yeni bir yerleşim yerinde kurulmuştur. Buna karşın Hıristiyanlık olağan dışı bir yenilik getirecektir. Antikitenin kentten uzaklaştırarak, oradan çıkan yollar boyunca koyduğu ölülerini kentin içine alacaktır. Ortaçağ kenti, sütunlarının ve taşlarının başka binalarda yeniden kullanımı için yağmalanan antik anıtların yıkıntılarını muhafaza ettiğinde, bunlar artık bu binaların bir zamanlar yönelmiş oldukları faaliyetlerden çok, farklı bir dekordan haline gelmişlerdir.

Benevolo'ya göre de Batı Ortaçağ'ında kentleşmiş alanların başlıca sorunu, var olan klasik mirası elde edip kendilerine uyarlamaktır; daha önceleri kamu dışı görevler

¹⁸³ Bloch, Marc. Annales d'Histoire économique et sociale, 1938, s. 87-88 (Le Goff, Jacques, a.g.e.)

üstlenen –hamamlar, tiyatrolar, amfi tiyatrolar, sirkler ve ambarlar gibi- yapılarla birlikte büyük altyapılar yok edilmişti. Toplumsal yaşamın unsurlarıyla karşılaştırıldığında fiziksel ortamın ömrü uzundu. Bu da Ortaçağın, ne teknik, ne de entelektüel açılardan yarışabildiği daha önceki uygarlıkların biçimsel yönüyle ilgilenen bir anakronizm yaratıyordu. *“Eskiçağın yıkıntılarıyla birlikte yaşamak Avrupa uygarlığının değişmezi olarak kalacak –daha sonraki yüzyıllarda bile örnek olmayı sürdüren çok mükemmel biçimlerin yanı sıra- başka bir fiziksel duyuyu, aynı zamanda hem yabancı, hem de bilinen , her zaman var olan uygarlığı gelecek kuşaklara aktaracaktı.”*¹⁸⁴

Daha sonraları gelişen laik kentsel yönetimle birlikte, hal, belediye sarayı, kent kulesi gibi yeni anıtlar kentin yeni “sıcak noktaları” olarak belirmektedir. Buralarda yeni kentsel iktidarın, teraziler, ölçü ve tartı aletleri, saat, belgeler, ayrıcalıkların saklandığı siciller ve kasalar gibi araçları bulunmaktadır.

3.1.6 ORTAÇAĞ KENTİ İÇİNDE MİMARİ SÜREKLİLİĞİ SAĞLAYAN BELİRGİN UNSURLAR

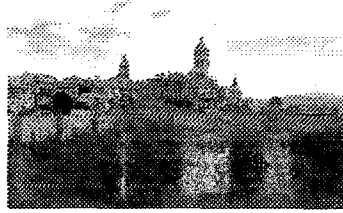
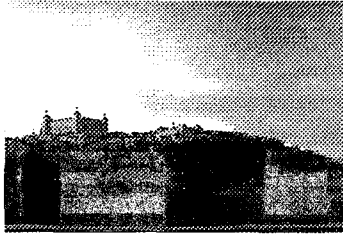
Ortaçağ kentinin mimarlık-kent ilişkisi bağlamında bütünlüğünü sağlayan kurallarını genel çizgileriyle ortaya koymak, modernleşmeyle birlikte binanın yerle, çevreyle, kentsel değerlerle kurulabilecek bir süreklilik anlayışının ne kadar dışında olduğunu görmek açısından önemlidir. Tezin ilerleyen bölümlerinde üzerinde durulacak olan “kent için yeni bir mimarlık tartışması”, burada kaybedilen değerlerin üzerine kurulacaktır. Kuşkusuz her mimari ürün kendi şartları ve değerleri etrafında gelişecektir, ancak hiç değişmeyen “yer”le kurulan zorunlu ilişkidir. Bu kapsamda önceki bölümde “harekete bağlı süreklilik” kavramıyla açıklamaya çalıştığımız tanımlama etrafında, Ortaçağ kentinin iç dinamiklerinden kaynaklanan bir süreklilik anlayışı üzerinde durulacaktır.¹⁸⁵

¹⁸⁴ Benevolo, Leonardo. a.g.e., s.33

¹⁸⁵ Burada üzerinde durulan süreklilik anlayışı daha çok mimarlıkta hareket kavramıyla açıklanan süreklilik modelleriyle bağlantı kurularak düşünülebilir.

Buna göre Benevolo'nun da üzerinde durduğu Ortaçağ kentini Antik kentten niteliksel olarak farklılaştıran kentin doğası ve işlevine ilişkin belirgin özellikleri -ki bu özellikler mimarlık-kent ilişkisinde sürekliliği tanımlamada etkilidir- aşağıdaki başlıklar altında toplayabiliriz.¹⁸⁶

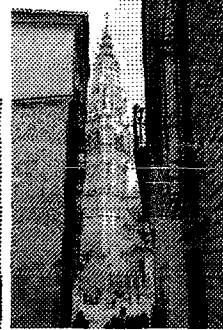
3.1.6.1 Organik Bütünlük

resim 3-22

Solda,
Toledo (07.12.2000)
Sağda,
Segovia (08.12.2000)

Kamu yapıları ile özel yapıların kısıtlanmaya gidilmeden bir araya toplanması, bir özet ve kolayca tanımlanabilir dış cephe sunan, bütünleşmiş ve büyük ölçüde kişilik kazandırılmış bir organizmayı oluşturmuştur. Ortaçağ kenti bize bir düzene bağlı değilmiş gibi görünebilir. Çünkü Ortaçağ kenti, hem Eskiçağ hem de Rönesans kentlerinde kullanılan büyük ölçekli geometrik plana dayandırılmaz. Bu plan yerine, zamanla birbiri ardına farklı noktalardan eklenen çeşitli unsurların mükemmel bir uyurlamasına dayanır. Sokaklar ve meydanlar her oyuncunun kendi rolünü oynadığı ve toplumun kendi kimliğini bulduğu, iyi kurulmuş, benzersiz bir çevre yaratır. Sokakların biçimleri farklıdır ve kolektif, belirlilik kazandırılmamış bir dizi işlevi vardır. Arabaların ve yayaların geçmesi, dinlenme yerleri, pazarların kurulması, toplantıların ve kutlamaların yapılması gibi.

resim 3-23

Toledo, İspanya
Solda, Plaza del
Ayuntamiento
(Ayuntamiento Meydanı).
Sağda,
Meydana açılan sokak.
(07.12.2000)

Meydanlar, daha geniş olmakla birlikte sokaklar ile aynı kavramsal gereksinimleri karşılayan mekânlardır. Hemen hemen her zaman birkaç kat yüksekliğinde olan

¹⁸⁶ Benevolo, Leonardo. a.g.e., s.60

yapılar, yoğun birer kütle olarak bu karmaşık sisteme bakar. Ön cepheleri kamuya açık alanın duvarlarını oluşturur. Bu tür bir mekanizma, özel çıkarları kamu alanındaki düzenlemelerle işbirliğine gitmeye zorluyordu. Yapının kendini gözler önüne serme aracı olan ön cephe, aynı zamanda “sokağa bir armağan”, kent çevresinin olağanüstülüğüne ve işlevselliğine bir katkı oluyordu. Ortaçağ heykelleri de, aslında özel ve kamusal dünyalar arasındaki bu ortak yüzeye özenli bir uyum getiriyordu. Birbiriyle yarışan çıkarlar arasında uzlaşmanın en küçük ayrıntısını bile zorla kabul ettiriyordu. Sokağın bir parçasını kaplayan kayalar, sütunlu galeriler, dış merdivenler bu kapsam içinde değerlendirilebilir.

resim 3-24

Özel çıkarların kamusal düzenlemeye etkisi
köprülülük evler:
Solda, Segovia,
(08.12.2000)
Sağda, Toledo,
(07.12.2000)

3.1.6.2 Karmaşıklık

Hem sosyal kurumların, hem de fiziksel ortamın başka bir ortak özelliği karmaşıklıktı. Kentin kamusal alanının yapısı, dini erk, sivil yönetim, tarikatlar, loncalar ve sosyal sınıflar gibi farklı güç merkezleri arasındaki dengenin sonucuydu. Büyük kentler kesinlikle tek bir merkezde tanımlanamazdı; onun yerine bir dinsel merkez, bir siyasal merkez, bir ya da daha çok ticaret merkezi mevcuttu. Bu merkezler, aynı sınırları paylaşır, yine de hiçbirisi diğerine en küçük ölçüde bile muhalif olmazdı. Her kent kasaba ya da bölgelere bölünmüştü. Her birinin çoğunlukla siyasal özerkliği, kendi örgütü ve sembolleri vardı.

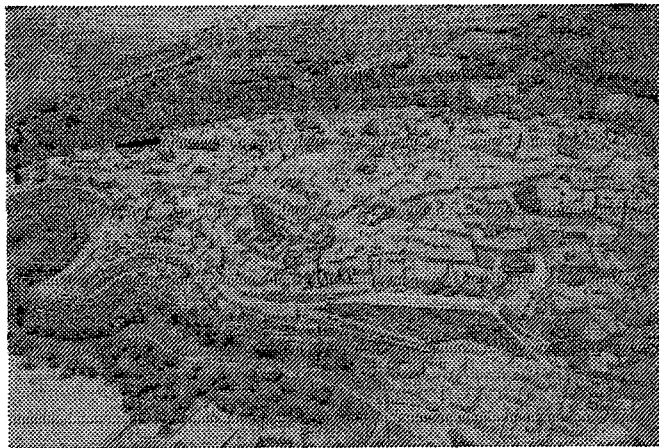
resim 3-25

Plaza Mayor'un girişi
(Ticari ve idari merkez):
Madrid (06.12.2000)

Aslında Ortaçağ'da özellikle Rönesans'la birlikte Eski Yunan'daki düzgün plana çok kuvvetli bir eğilim olduğu halde bu karmaşıklığın uzun süre var olabilmesindeki başka bir etken de askeri nedenlere dayandırılabilir. Aristo, yazılarında düz hatlı planların güzelliğinden söz ediyor fakat şehrin savunması bakımından pratik olmadıklarını ekliyordu.¹⁸⁷

3.1.6.3 Yoğunluk

Ortaçağ kentinin kapalı ve ayrıcalıklı karakterinin bir sonucu da yoğunluktu: Kent, mümkün olduğunca sınırlı bir alanı kaplıyordu. Bu alanda en çok aranan yerler merkezdeydi; yapılar yükseliyor ve kentin genel profiline kamu yapıları –kiliseler, belediye sarayları- ile bu yapıların genellikle dikey gelişmeleri egemen oluyordu. En pahalı kamu projesi, savunmanın vazgeçilmez bir unsuru olan, belli bir alanın yüzeyini mümkün olan en kısa dış çizgileri izleyerek çeviren surların yapılmasıydı. Yeni surların yapımı, eski çember bütünüyle amaca hizmet edemez duruma gelinceye kadar mümkün olduğunca ertelenirdi. Yatay yayılma ve yükseklik arasındaki bu yeni ilişki, kentin üç boyuta yayılan fiziksel bir varlık olduğunun algılanmasına katkıda bulundu; yurttaşlar kolektif kimliğin lehine, doğada yer alan ancak ondan kolayca ayırt edilebilen kesin ve somut bir imaj kazandı. XIII. ve XIV. yüzyılın ressamaları bu ortamın hem etkin katılımcıları oldular, hem de tanıtılmasında görev aldılar.

resim 3-26

Segovia'da kentsel yerleşimi gösteren maket. (07.12.2000)

¹⁸⁷ Özdeş, Gündüz. Şehirciliğe Giriş ve Toplum Ölçeği, İTÜ, 1972, İstanbul

3.1.6.4 Tamamlanmamışlık

Benevolo'ya göre XV. ve XVII. yüzyılları arasında kurulan kentlerin daha sonraki durumuna alışmış olan bizler, Ortaçağ kentinin gelişmesinin dinamik karakteri nedeniyle, sürekli bir tamamlanmamışlık durumu yaratan halinden zorlukla sonuç çıkarabilmekteyiz. Ortaçağ'da dini binalar ve kamu yapıları çoğunlukla yapı iskeleleri ile örtülmüş inşaat alanlarıydı ve bitirilmiş evler ile inşa edilmekte olan bu yapılar sıra ile birbirini izliyordu; her proje şaşırtıcı, yeni bir ek getiriyordu. Birbiriyle uyum içinde, geçmişin belleğinden çok geleceğin rehberi olan üslup kuralları, kompozisyon birliğini güvence altına alıyordu. Aynı zamanda hem esnek, hem de değişmez ve akılcı olabilecek bir dizi kural anlayışı, daha sonra Gotik adı verilebilecek uluslararası dekoratif ve yapısal üslup, XII. yüzyılın ikinci yarısında ilerleme kaydetti.

Tonoğlu taş yapıların analizi öylesine ileri götürüldü ki, çevre duvarların kesintisizliğinden vazgeçilerek, üç boyutlu çerçeve ile desteklenen unsurlar birbirinden kesin olarak ayrıldı. Çeşitli yapı unsurları arasındaki süreklilik, projeye bir bütün olarak sürekli göndermede bulunan bu çerçevenin içinde oluşturuldu. Her unsur sistemin bütünü içinde, yerleştirileceği yerin damgasını taşıyordu ve bu unsurlar sisteme bağımlıydılar.

3.1.7 KENTİN KÜLTÜREL SÜREKLİLİĞİ KIRILMAYA UĞRATAN VE YENİDEN DÜZENLEYEN YAPISI

"Eğer bütün topluluklar biraz iyilik amacındaysa, hepsinin en üstünde olan ve hepsini kucaklayan devlet ya da siyasal topluluk, başka herhangi birinden daha büyük ölçüde iyiliği, en ulu iyiliği amaçlamaktadır... Öncelikle, bir başkası olmadan var olamayanlar bir birlik kurmalıdır; yani ırkın sürmesi için erkekle kadın... ve doğal yönetici ve uyruğu, böylece her ikisi de korunabilir... Bu iki ilişkiden ortaya çıkacak ilk şey ailedir... Ancak birçok aile birleştiğinde ve birlik gündelik gereksinimleri karşılamaktan daha çoğunu amaçladığında oluşacak ilk toplum köydür... Bir çok köy hemen hemen ya da büyük ölçüde kendine yetecek kadar geniş, tek, eksiksiz bir

topluluk olarak birleştğinde yaşamın yalın gereksinimlerinden kaynaklanan ve iyi bir yaşam adına varlığını sürdüren devlet var olur. Ve bu durumda, toplumda daha önceki biçimleri gibi devlet de doğaldır. Çünkü bu, eski biçimlerin sonudur ve eşyanın doğası buna son vermektedir. Çünkü bir şey tümüyle geliştiğinde ortaya çıkana onun doğası deriz... Burada devletin doğanın bir yaratısı olduğu ve insanoğlunun doğası gereği siyasal bir hayvan olduğu açıktır... Şimdi bu insanın arılardan ve sürü halinde yaşıyan hayvanlardan daha siyasal olduğu bellidir... Devletin doğanın bir yaratısı olduğunun ve bireyden daha önce geldiğinin kanıtı, bireyin tek başına kaldığında kendine yetmemesidir; bu nedenle insanoğlu bütüne oranla bir parça gibidir. Ancak bir toplumda yaşayamayan ya da kendi kendine yettiğinden dolayı buna gereksinim duymayan insan, ya hayvan ya da tanrı olmalıdır.”¹⁸⁸

Aristoteles

“Synoikimos” Eski Yunanca’da “birlikte yaşama kararlılığı” demektir. Buna bağlı olarak gelişen bir diğer anlamı ise “meclis”tir.¹⁸⁹ Bu ikili anlam şehirdeki fiziksel olarak bir araya gelmenin yanı sıra yasa koyucu bir birlik oluşturma birlikteliğinin iyi bir örneğidir. Böylelikle şehri oluşturan insan yeni bir varlık olarak kadın ve erkek değil, başka türden bir birlikteliğin önem kazandığı hemşehrilerdir.

Bu yapılanma içerisinde, şehirdeki ticaret ve sanayii kolaylaştıran her araç, daha fazla işbölümü ve görevde daha fazla uzmanlaşmanın ortamını hazırlar. Sonuçta, mesleğe ve mesleki ilgilere dayalı bir düzenin ikame olmasıyla aile bağlarına, yerel birliklere, kültüre, kasta ve statüye dayalı eski geleneksel, toplumsal ve ekonomik yapıların sürekli bir kırılması söz konusudur. Diğer etkenler yanında bunun anlamı şöyle açıklanabilir: Şehrin büyümesi, doğrudan ve yüz yüze “birincil” ilişkilerin

¹⁸⁸ Benevolo, Leonardo. a.g.e.

¹⁸⁹ Gasset, Ortega Y. a.g.e.

yerini, dolaylı ve “ikincil” ilişkilerin almasıyla mümkün olmaktadır.¹⁹⁰ Okul, ailenin işlevlerinin bir kısmını üstlenmektedir. Kilise gibi dini kurumlar etkisini kaybetmekte, basılı sayfalar tarafından yerinden edilmektedir. Bu mesleki sınıflar, öylesine topyekün ayırabilecek bir etki doğururlar ki bu sınıflar, neredeyse uzak bir kırsal topluluk kadar, tam bir tecrit (izolasyon) içinde yaşarlar.¹⁹¹ Bu yapı, endüstrileşmeyle birlikte, etkilerini yoğun bir biçimde insan ilişkilerinde ve bunun bir sonucu olarak da kent mimarlık ilişkisi içerisinde doğal olarak göstermiştir. Modern kent mimarlığının belki de en fazla eleştiri alan kamu binalarının, geçmişin izlerini barındıran şehir parçalarıyla bu derece kopukluk içinde bulunmasının başlıca nedenleri bu kapsam içinde değerlendirilebilir. Modern mimarlığın üzerine yeterince eğilemediği ya da çözüm getirmekte başarısızlıkla itham edildiği “mekâna yabancılaşma olgusu”, yine bu birincil ilişkilerin yerini ve geçerliliğini ikincil ilişkilere bırakmasıyla açıklanabilir.

Bu fiziksel tanımlamayı destekleyen argümanında Burgess,¹⁹² kentsel büyüme olgularının, bir tür anabolik-katabolik süreçte organizasyon ve dezorganizasyonun bir sonucu olduğunu öne sürüyor. Dezorganizasyon (çözülme), davranış ve tavırların yeniden örgütlenişi için bir ön hazırlıktır. Şehre yeni gelenler, bir yandan alışılmış bakış açılarını ve geleneksel maneviyatlarını terk ederken, bir yandan da zihinsel çatışma ve kişisel kayıp yaşarlar. Şehrin genişlemesindeki bir süreç, bireyleri ve grupları elekten geçirip ikamet ve mesleğe göre yeniden konumlandırır. Bunun bir sonucu olarak, endüstrileşmeyle birlikte şehir merkezi içinde evsiz barksız, işsiz güçsüz göçmenler ortaya çıkmaktadır. Özellikle bu süreci yeni yaşayan, merkezdeki iş yoğunluklu kesimleri çevreleyen bölgelerde daima “gecekondular” bulunur. Yavaş yavaş dış bölgelere doğru gittiğimizde ise, diğer toplumsal düzenlemelerdeki – nispeten uyum sağlamış- grup ve topluluklar bulunur.

¹⁹⁰ Bu konu Ekolojik Şehir Teorisi’nin kuramcılarında Robert E. Park, Ernest W. Burgess, Roderick D. Mckenzie tarafından The City (The University of Chicago Press, 1925) kitabında ilk defa ortaya atılmıştır. (Weber , Max. Şehir, Ed. Don Martindale, a.g.e., s.13)

¹⁹¹ Weber, Max. Şehir, Ed. Don Martindale, a.g.e., s.13

¹⁹² Burgess, W. Ernest, a.g.e. (Weber , Max. Şehir, Ed. Don Martindale, a.g.e., s.13)

Bu dramatik değişim, tezde tanımlanan diyalektik süreklilik anlayışı içinde toplumsal ve bireysel yapının bir nitelikten diğer bir niteliğe geçişinde yaşanan sıçramanın getirdiği bunalımlı bir süreci tanımlar. İkincil ilişkilerin birincil ilişkiler karşısında değer kazanması, mimarlık ve kent bağlamında sorunları somutlaştırır, gözle görölür hale getirir. Geçmişin bakımsızlıktan silikleşen izleri üzerine, birincil ilişkilerce düzenlenmiş bölgeyle yabancılaşan, yepyeni bir dünyanın izleri kazınmaya çalışılır. Ancak bu yeni izler, öncekinin bütüncül anlayışına göre oldukça parçalıdır. Gerek çevreyle gerekse de geçmişin sunduğu gelişme modelleriyle ilişkisizdir. Bu anlamda geniş ölçekte bakıldığında, evrimsel bir süreklilik anlayışı içindeki bu değişim – sıçrama-, kent ve mimarlık ilişkisinde somutlaştığında fiziksel mekânın sürekliliğine yansımaz. Çünkü tanımlanan sisteme dışardan, global ölçekten gelen müdahaleler söz konusudur.

3.2 MİMARİ TASARIMIN KENTSEL SÜREKLİLİğİ DÖNÜŞTÜREN YAPISI

Rönesans ve endüstrileşmeyle birlikte, fiziksel ve sosyal ilişkilerin totaliter bir anlayışla yeniden düzenlenmeye çalışıldığı ve bu yapılırken de mimarlığın bir araç olarak kullanıldığı düşünce sistemi sorgulanırken, bunun paralelinde gelişen sosyal kuramların mimarlık-kent ilişkisine etkileri üzerinde durulacaktır.

3.2.1 RÖNESANS VE İFADESEL KIRILMA

Ortaçağ boyunca ve Rönesans'ta, mimarlık-kent ilişkisinde kamusal gerçeğliği ve beraberinde özel gerçeğliği bütünüyle farklılaştıran bir dizi önemli değişim yaşandı. G. C. Argan, Rönesans kentinin üç temel özelliğini şöyle sayar: ilkin kenti ticari bir bütünlükten politik bütünlüğe dönüştüren yeni bir tarihsel bilinç; ikincisi evrenin doğasının geometrik olduğuna ilişkin Platoncu öğretinin yeniden canlandırılması; üçüncüsü aslında tek bir adamın, Fillippo Brunelleschi'nin buluşu olarak tasarım yönteminde bir değişim.¹⁹³ Floransa Katedrali'nin kubbesinin tasarımında Brunelleschi, bir yapının bütüncül bir proje olarak kavranması ve önceden

¹⁹³ Argan, Giulio Carlo. *The Renaissance City*, çev. Susan Edna Bassnett, George Braziller Inc., 1969 (Colquhoun, Alan. *Süperblok, Arqitectura moderna y cambio historico: Ensayos*, 1962-1976 (Gustavo, Gili, 1978, Barcelona, s.94-112) (Mimarî Eleştiri Yazıları, Şevki Vanlı Yayınları, 1990,)

düşünölmüş bir plana göre yapılmasını önererek, var olan inşa sistemlerini bütünüyle değıştirdi. Yapı, aklın bir edimiydi; onun inşası yalnızca bu aklın emirlerini yerine getiren yapıcıların çalışmasının sonucuydu.

resim 3-27

Floransa: 1472 tarihli görünüm (C. Duchet'in gravürü, 1580 dolay)

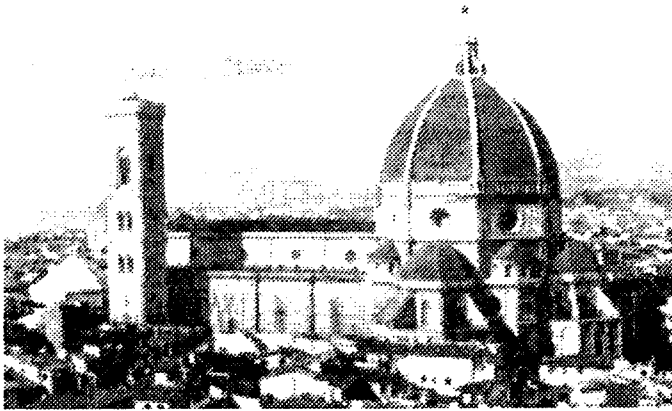
(Leonardo, Benevolo. Avrupa Tarihinde Kentler, s.106)

Floransa'da katedralin kubbesi için açılan yarışma (1418) ile inşaatın tamamlanışı (1436) arasında sanatçılar (Ghilberti, Brunelleschi, Donatello, Paolo Uccescello, Nanni di Banco, Masaccio) ve bilginler (Toscanelli, Pelicani) bir araya gelerek geleneksel kültürün rollerini sorguladılar. *“Söyleyeceğimiz kadarıyla önemli tercihler tek bir kişi, Filippo Brunelleschi tarafından yapılarak hem mimariye hem de figüratif sanatlara uygulandı.”*¹⁹⁴

“Geometrik perspektif kuramı ve Eskiçağ'ın doğal duruma getirilmiş unsurlarına yapılan gönderme”nin daha eskiye giden bir tarihçesi vardı. Bununla birlikte önemli adım, onların beklenmedik ve verimli bir biçimde bir araya getirilmesi idi. Bu yöntembilimsel değişimin, Floransa katedralinin bir yüzyılı aşkın bir sürede tamamlanan kubbesinin yapıldığı sırada ortaya çıkması bir rastlantı değildi. XIV yüzyılın sonunda alınan karar, kubbeyi bir kasnakla yükselterek kent organizmasının simgesel değil, görsel merkezi durumuna getirmektir. Brunelleschi, uzak mesafelerden görülebilen kocaman bir kubbe yaparak bu isteği kusursuz bir görüntüye dönüştürdü.¹⁹⁵

¹⁹⁴ Benevolo, Leonardo. a.g.e., “Yeni sanat Kültürü”, s.106

¹⁹⁵ Benevolo, Leonardo. a.g.e., s.107

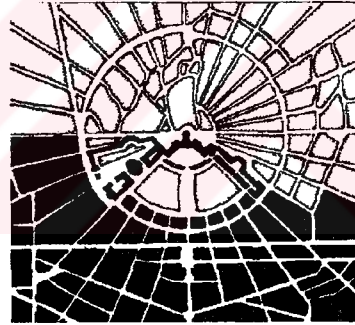
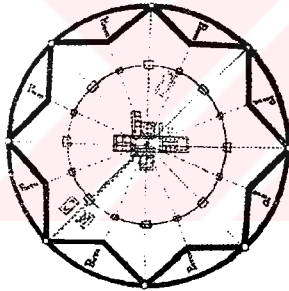

resim 3-28

Santa Maria del Fiore,
Floransa. Kubbe, Filippo
Brunelleschi'nin
tasarımıdır. ((1420-1436)

(Colquhoun, Alan., a.g.e.,
s.83)

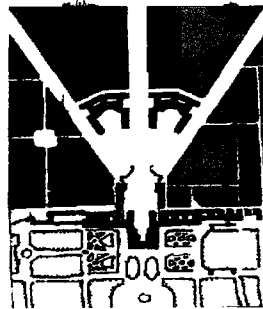
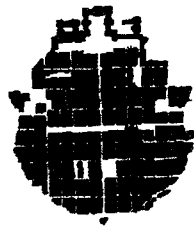
Yalnız yapılar değil, kentlerin tümü bu yolla projelendiriliyor ve Rönesans'ın üçlü değerler dizgesini yansıtıyordu: Politik anlamlılık, geometrik kuruluş ve bilinçli bütünsellik. Herhangi bir Rönesans kent planına bakarsak, organik bir birliği eğretisel olarak geometrik biçimlerle, bir kale ya da kamu meydanının geometrik egemenliğiyle, ifade edilen bir topluluk simgesiyle karşılarız. Ortaçağın pazar yeri, geometrik açıdan olduğu kadar, kent içindeki konumlanışına göre de merkeze dönüşmüştür; *logos*'un simgesidir ve ideal olarak politik gücün gerçek odağıdır.

resim 3-29

Soldan sağa;
"Sforzinda" ideal kentin
planı. (Antonio Averlino
Filarete'nin tezinden çizim,
1464)
"Karlsruhe, Almanya,
(Saarinen, Elliel, The City
s.108)

Karlsruhe şehrinde sarayın kulesi, tüm şehrin tam odak noktası olarak kabul edilmiş, bu merkezden çevreye doğru eşit aralıklı 32 cadde inşa edilmiştir. Bunlardan 17 tanesi geniş saray bahçesinin, geri kalan 15 tanesi de şehrin doğal olmayan yol şebekesini oluşturmuştur.

resim 3-30

Soldan sağa; Versay ve
Manheim.

(Saarinen, Elliel, The City
s.108)

Versay Sarayı bitişik bulunduğu şehrin yol şemasını belirlemiş, üç esas arter sarayla birlikte şekilci ve simetrik bir bütün meydana getirmiştir. Almanya’da Manheim ise ızgara plan ile at nalı formunun orta noktasına sarayı getirmek suretiyle inşa edilmiştir.

Mimarlık-kent ilişkisinde, Ortaçağ ve Rönesans arasında belirgin bir biçimde benzerliği sağlayan unsurlar düşünüldüğünde, her iki kentin de biçimlenişinde ifadesel yerleşimler ve sıradan yerleşimler olmak üzere iki tür yapının varlığı dikkati çeker. Ancak niteliksel farklılaşma bu ayırmda değil, bu yapıların yapılış esaslarıyla birlikte düşünülmesi gereken ifade edici özelliklerindedir. Ortaçağ’da hem ifadesel, hem de özel yapılar, loncaların canlı tuttuğu ve sözlü ya da yazınsal gelenek gibi deneyime dayalı metotlarla aktarılan el sanatları ilkelerine göre yapılmıştır. Buna karşın, Rönesans’la birlikte hem estetik, hem de çatkısal yasalar binanın kuramsal dizgesine konu olmuşlardır. Sanat ve bilim, geometrik bir evrenin epistemolojisi yoluyla bir araya getirilmeye çalışılmıştır. Başka bir ifadeyle aklın doğa karşısında, mimarlığın mevcut kentsel ilişkiler karşısında, bilimle sanatı bir araya getirerek bağımsızlaşması, bir anlamda kopması söz konusudur. Bu, çok daha sonraları modernleşmeyle birlikte ortaya çıkacak daha genel bir durumun habercisi gibi düşünülebilir.

Colquhoun bu ayrımın üzerinde durmaktadır. “..Bu ayrım o denli köktendir ki, yönetenle yönetilen arasında yeni bir kopuşu yansıttığı da zaman zaman savlanır. Yer artık kütlelerin doğal olarak toplandığı yer değil, logos’un simgesel ifadesidir.”¹⁹⁶ Bu kapsamda Ortaçağ ve Rönesans arasındaki farklılaşma, Antik şehir ve Ortaçağ şehri arasında yaşanan niteliksel farklılaşmaya benzetilebilir. Ancak Antikite’de bu ayrım kırla kent arasında yapılırken ve kıra karşı belirgin biçimde mesafeli bir tavır takınılırken, Rönesans’ta, kentlerin kendi içinde cereyan etmektedir. Kent mekânı içinde oluşan kopuşun somut göstergesi, ifadesel ve özel yapılarda, Ortaçağ ve Rönesans kentinin belirgin bir karakteristiği olan bağımlı olma ve sıradüzen ilkelerinin göz ardı edilışıdır. Daha doğru bir deyişle, bu ilkelerin

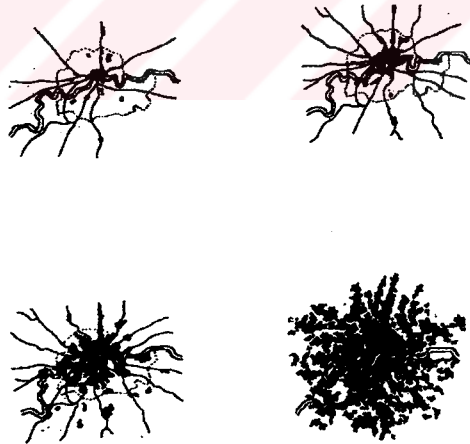
¹⁹⁶ Colquhoun, Alan. a.g.e., s.85

bilinçli bir biçimde farklılaşmayı ifade etmek amacıyla reddedilmesidir. Böylelikle, gerek kentin bütünlüğü anlamında, gerekse de tarihsel anlamda ilk belirgin ve bilinçli süreksizlikler diyebileceğimiz kopukluklar ortaya çıkmaktadır.¹⁹⁷

3.2.2 ENDÜSTRİLEŞME VE KENTSEL SÜREKLİLİKTE KIRILMA

Ortaçağ'da batıdaki kentlerin değişim süreci içerisinde, ifadesel unsurların ötesinde kentsel sürekliliği kırılmaya uğratan bir başka unsur da, arabanın XVI. yüzyılda kitlesel bir artış göstermesidir. Bu da bilinçli anlamda kente yapılacak olan ilk müdahaleleri beraberinde getirmiştir. *"Roma'daki San Pietro'nun etrafındaki eski mahalleyi yıkan (1506-1514) Bramente tarihin ilk baron Haussman'larından biri olmuştur."*¹⁹⁸ Kentler zorunlu olarak, biraz düzene, daha fazla havaya ve daha rahat bir ulaşımına sahip olmuştur. Buna karşın, endüstrileşmeyle başlayacak motorlu araç hegemonyası kentsel sürekliliği kırılmaya uğratan yapıya zemin hazırlamıştır.

Londra'nın ilk dönüşümlerine tanık olan John Staw, 1528'de *"tekerlekli evren"* kehanetinde bulunmuştur. İzleyen yüzyılda Thomas Dekker aynı şeyi tekrarlamaktadır: *"(Londra'nın) her sokağında yük ve binek arabaları gök gürültüsü çıkarmaktadırlar, öylesine ki dünyanın tekerlekler üzerinde yürüdüğü sanılabilir."*¹⁹⁹

resim 3-31

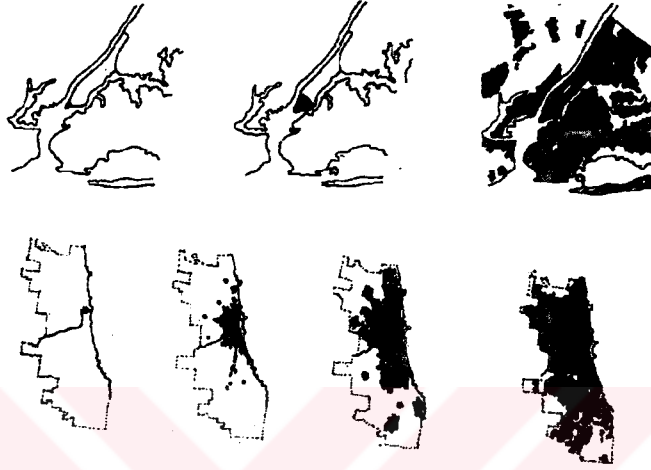
Londra: Sırayla;
17.yy ortası 450.000 nüfus,
18.yy ortası 750.000 nüfus,
19.yy ortası 2.808.000 nüfus.
1980'ler 8.204.000 nüfus.
(B. Gallon, Arthur, The Urban Pattern, s.186)
Thames Nehri üzerinde kurulmuş olan Ortaçağ Londra'sı büyük yangından önce duvarlarının dışına taşmıştı ve nüfusu o zaman yarım milyondan azdı. Yangından sonra bu Ortaçağ şehri klasik üslupta yeniden inşa edildi,

¹⁹⁷ Burada, kentsel bütünlük tezde tanımlanan harekete bağlı süreklilik, tarihsel süreklilik de zamana bağlı süreklilik anlayışı ile bağlantı kurularak düşünülebilir.

¹⁹⁸ Braudel, Fernand. a.g.e.

¹⁹⁹ M. T. Jones-Daves, op.cit., I, s.190 (Braudel, Fernand. a.g.e.)

Bu dönüşümle birlikte, XVII. yüzyılda İngiltere’de başlayan ve sonra bütün Avrupa’da görülen nüfus hareketleri XIX. yüzyılda da artarak sürdü. 1800’lerin başından 1900’lere, Londra’nın nüfusu 1 milyondan 4,3 milyona; Paris 0,5 milyondan 2,5 milyona yükselirken benzer kentsel büyümeler Birleşik Devletler’de de sürdü.

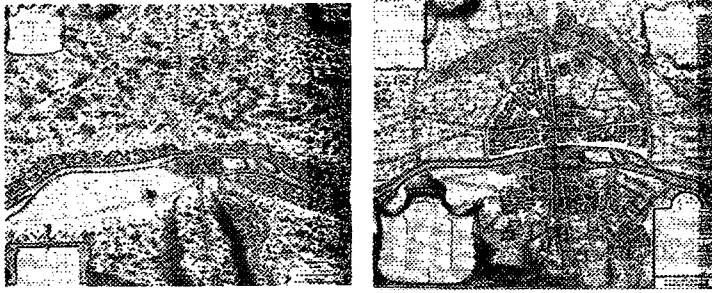

resim 3-32

Yukarda; New York, sırayla, 1760, 1800, 1930’lardaki endüstrileşmenin getirdiği kentsel büyüme. Aşağıda; Chicago, sırayla, 1850, 1875, 1900, 1925’lerdeki endüstrileşmenin getirdiği büyüme.

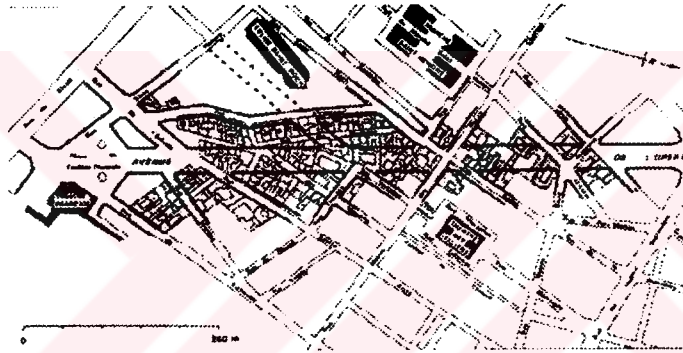
(B. Gallon, Arthur, The Urban Pattern, s.186)

Bu hızlı kentleşme ve artan endüstrileşme, kentsel süreklilikte belirgin bir kırılmayı da beraberinde getirdi. Mimarlık-kent ilişkisinde mimarlık, o zamana dek yaşanmamış bu nüfus artışına ve daha hızlı üretim imkânına cevap verebilmek amacıyla kentsel değerlerden ve yerle olan bağlamından uzaklaştı. Bunun da ötesinde, insan aklının bir aracı olarak, kentsel gelişime kent ölçeğinde yön verme idealiyle donatıldı. Kapitalizmin ticareti ve siyaseti denetim altında tuttuğu Birleşik Devletler’de, kentsel gelişimin belirli bir yönü yoktu. Ancak yönetsel ve bürokratik denetim aygıtlarını elinde bulunduran Avrupa’da, 1852 ile 1870 tarihleri arasında Paris’in yeniden planlanması örneğinde olduğu gibi, kentsel gelişimi şekillendirme yönünde adımlar atıldı. Paris’in büyümesi kısmen kırdan kente göç dalgalarının sonucuydu, bu nedenle de kentin büyümesini belirleyen etkenlerden biri de eklenen banliyölerdi. Kentin su ve kanalizasyon sistemi, XVII. ve XVIII. yüzyıllarda eklentiler yapılmış yamalı bir sistemdi. Kentte her yıl kolera salgını görülmüyordu, çünkü içme suyu kanalizasyonun boşaldığı Sein Nehri’nden sağlanıyordu. Kentin Ortaçağ’dan kalma eğri ve dar sokakları, hemen hemen her yirmi yılda bir başkenti allak bullak eden isyanlardan kalma barikatlarla kapatılmıştı.

resim 3-33

Hausman'ın çalışmalarından önce 1383'e kadar Paris'in gelişimi. (Commissaire Delamare "Plan de la Ville de Paris", 1705) (Bacon, Edmund N. a.g.e., s.186)

1852 yılında İmparatorluğunu ilan eden Louis Napoléon, Sein Bölgesi baş mühendisi Baron Georges-Eugéne Haussman'ın (1809-1901) tasarımlarını izleyerek Paris kentini yeniden inşa etmeye karar verdi. Kentin çevresindeki dağınık demiryolu istasyonlarını birbirine bağlamak için Haussman, kentin merkezinde yeni caddeler açtı ve Ortaçağ'dan kalma kent merkezini tamamiyle yıktırdı. Ağaçlarla sınırlanmış geniş, yeni bulvarların isyanları olanaksızlaştıracağına inanıldı.

resim 3-34

Paris: Avenue de l'Opéra'nın yapılması için girilen yıkımı gösteren harita.

(Leonardo, Benevolo. Avrupa Tarihinde Kentler, s.203)

Tarihi Ortaçağ mimarisini denetimsizce yok ettikleri yönündeki eleştirilere karşın, III. Napoléon'un ve Haussman'ın kenti yeniden yapılandırma konusundaki kararlılıkları, karışık Ortaçağ kentlerini modern metropollere dönüştürmek için yeniden şekillendirmeye çalışan diğer kentlerdeki planlamacılara da cesaret verdi. Türklerin Viyana'yı bir daha asla tehdit edemeyeceğinden emin olan Avusturya İmparatoru Franz Joseph, 1857'de kentin surlarının yıkılarak yerlerine, surların dışına taşmış banliyölerle kentin Ortaçağ göbeğini birleştirecek, kamu binaları ve parklarla sınırlanmış bir bulvar yapılmasını buyurdu. Böylece Ludwing Förster tarafından tasarlanan ve ana kamu binaları değişik mimarlar tarafından yapılarak ancak 1914'de bitirilen Ringstrasse ortaya çıktı.

Birbirini takip eden bu iki çarpıcı örnek, endüstrileşmeyle birlikte kentlerde yaşanan hızlı büyümenin getirdiği bilindik sonuçlar olarak karşımıza çıkmaktadır. Benzer

biçimde, tarihi yarımada ve Galata gibi çok merkezli tarihi çekirdeğe sahip olan İstanbul da, 1870 büyük Galata yangınına takip eden süreç içerisinde benzer değişimleri yaşamıştır. Kuşkusuz bu değişimlerin gerçek anlamda başlangıç noktası Tanzimat'la birlikte verilebilir. Galata örneği incelenirken bu anlamda genel bir değerlendirmede bulunulacaktır. Ancak bu örneklerin eleştirisi yapılırken hepsinin sahip olduğu ortak bir payda dikkati çekmektedir. Eski Yunan'dan ve Roma İmparatorluğu'ndan bu yana geçen uzunca bir Ortaçağ dönemi boyunca, kentlerin gelişimi, kendi dinamikleri içinde incelenebilmekteydi. Her ne kadar surların yapımı ve otoritenin temsil edildiği kamu binalarının inşası kentsel gelişmeye bilinçli bir müdahale gibi görünse de, bunların kentsel süreklilikte oldukça sınırlı bir biçimde etkili olduğunu görmekteyiz. Konut ihtiyacını karşılayan sıradan yerleşmelerin tamamı, ifadesel yapıların büyük bir bölümü, kent içindeki doğal gelişmelerden etkilenecek yükseklik, topografya, ışık, yönlenme ve hepsinden önemlisi mevcut geleneksel değerlerin sunduğu bir kurallar sistemi içerisinde inşa ediliyordu. Bölümün başında değindiğimiz kent ve mimarlık ilişkisindeki hakimiyette denge kentten yana, kentsel bütünlüğü destekler mahiyetteydi. Endüstrileşme ve bununla birlikte özel ve tüzel kişilerdeki sermaye birikimin büyüklüğü, insana, kente müdahale etme gücü ve cesaretini kazandırdı. Kullanılan araçsa mimarlıktı. Bu anlamda, mimarlıkta da, soyutlama yoluyla uygarlık tarihinin başlangıcından bu yana sahip olunan ifadesel anlam geri plana itildi. Mimarlık büyüyen ekonomik çıkarlar doğrultusunda araç olmaktan kurtulamadı, bu süreç içerisinde de insan aklının sunduğu ütopyik-ilerlemeci bir tavır kaynak gösterildi. Bu yapılırken de, gerek bina ölçeğinde, gerekse de kentsel ölçekte yapılan çalışmalarda ışık, yönlenme ve topografya ilişkilerinin göz ardı edilişi ironiktir.

Ancak gözden kaçan, endüstrileşmenin bir amaç değil araç olarak değerlendirilmesinin gerekliliği idi. Bu anlamda elbette ki kentsel gelişim üzerinde değişen ihtiyaçlar doğrultusunda yeni stratejiler geliştirilebilirdi. Bu anlamda geliştirilmeye çalışılan kentsel stratejiler, hep kuramsal boyutta kaldı. Kent üzerinde beslenerek büyüyen çıkar çevreleri böyle bir toplumsal yararlılıktan yana olmadı.

3.2.3 MİMARLIK-KENT İLİŞKİSİNDE EKOLOJİK SÜREKLİLİK TANIMLAMASI

Sosyoloji alanında Park ve Burgess, şehrin, tipik bölge ve kesimlerin karakterize ettiği fiziksel bir portre sunduğunu varsaymışlardı. Bu bölgeleri kuran “yasalar” veya “süreçler” denen şeylerin tam bir açıklaması, başka bir sosyolog McKenzie tarafından yapıldı.²⁰⁰ Ekoloji, biyolojinin tabiatta birbirleri ve çevreleri ile ilişkileri bakımından var oldukları şekliyle, bitki ve hayvan biçimlerini inceleyen aşamasıdır. İnsan ekolojisi, insanların sosyal çevreden etkilenen mekân ve zamanla ilgili ilişkilerinin paralel bir incelemesidir.²⁰¹ Bu anlayışta, toplumun coğrafi olarak rekabet ve seleksiyon tarafından dağıtılmış bireylerden oluştuğu varsayılır. İnsan kurumları mekânsal ilişkilerle örtüşmektedir. Bu mekânsal ilişkilerin değişimi, sosyal ilişkilerin değişimi ile paralellik göstermektedir. Bu bakış açısı içerisinde, sosyal ilişkilerde yaşanan evrim süreci, kentsel mekân ölçeğinde de farklı bir izdüşümle yaşanmaktadır.

Konuyu mimarlık ve kent ilişkisi içinde çarpıcı bir örnekle özellecek olursak; herhangi bir modern şehirde, endüstrileşen insanın oluşturduğu kurumların kent mekânı üzerindeki etkileri düşünüldüğünde, geniş arazi parçalarının çokluğu dikkati çeker. Birçok fiziksel etkene göre biçimlenen bu büyük alanların varlığı, temelde bu kurumların büyüklüğü ile doğrudan ilişkilidir. Kamu ya da tüzel kişilerin ya da her ikisinin birden, gittikçe daha büyük kent topraklarını denetleyip onlar üzerinden kâr yapmalarını olanaklı kılan kurumların ekonomik birikiminin büyüklüğü bu gelişimi körükler. Bu gerçekler kendi içinde oldukça açıktır ama çoğunlukla göz ardı edilen mimari sonuçları vardır. Bir arazi parçasının tek bir aracı tarafından değerlendirilmesi, çoğunlukla bu arazi parçasındaki yapıların bilinçli olarak tek bir

²⁰⁰ McKenzie, R. D. “The Ecological Approach to the Study of the Human Community”, American Journal of Sociology, 287-3001 ve “The Scope of Human Ecology”, Pub. A.S.S. 141-54 ve E.W. Burgess, Urban Community, s.167-82) (Weber, Max. Şehir, Ed. Don Martindale, a.g.e., s.13)

²⁰¹ Bu yaklaşım kent için yeni bir mimarlık tartışması içinde ortaya konacak sibernetik yaklaşımla paralel ele alınabilir.

bütün gibi tasarlanmasını getirmektedir. Arsa ne kadar büyükse, tek bir mimari kurama konu olan yapının oylumu da o kadar büyüktür.²⁰²

Oysa birincil ilişkilere dayalı tarımsal sistemde yer alan aile, kabile, aşiret vb. kurumların oluşturduğu fiziksel çevre, bu kurumların küçüklüğü ve gücünün azlığı ölçüsünde çok daha parçalı, buna bağlı olarak da çok daha fazla rengi ve aidiyet duygusuna sahip mekânları barındıran bir yapıya sahipti. Bir diğer belirgin fark ise, bu kurumların birbirleri ile ilişkilerini düzenleyen, birbirlerinin haklarını kısıtlayan yapısının fiziksel mekâna doğrudan yansımasıdır. Bu mimarlıkta süreklilik konusu içinde “harekete bağlı süreklilik” anlayışıyla ele alınan fiziksel mekânın bütünlüğünü sağlamaya oldukça elverişli bir yapıdır.

Aslında modern bir şehirde, benzer bir biçimde, fiziksel çevre içindeki denetim alanları yarışan çıkar çevrelerinin, birbirlerinin haklarını kısıtlayabilmesi gibi görünmektedir. Ancak bu, geniş alanların tek bir denetim altına girmesini engellemez. Çünkü bu çıkar çevrelerinin her biri –bir anonim şirket, bir spekülasyoncu, bir yerel erk- kendi içinde çok geniş bir birimdir. Kararname yoluyla yasama da bu sürece ayak uydurur. Işık açılarını, bölgeleşme yasalarını ve arsa yapı alanı oranı ile yoğunluğunu kapsayan kuralların hepsi bu durumu destekler. Kent dokusunun, her biri bütünleştirilerek değerlendirilen geniş ve çevreden bağımsız kümelerle bölünmesine arka çıkar.²⁰³

Sonuçta kentsel mekân anlayışının ve buna bağlı olarak da kentsel kurguyu oluşturan mimari bütünlüğün, gerek zaman içerisinde, gerekse de şehir içinde sürekliliği kırılır. Ekolojik anlamda tanımlanan kentsel sisteme dışarıdan direkt bir müdahale söz konusudur. Küresel ölçekte kurumların niteliksel değişimini tanımlayan bu sıçramalı sürekliliğin, kent ölçeğinde izdüşümü genellikle süreksizlik şeklindedir.

²⁰² Colquhoun, Alan. Süperblok, Arqitectura moderna y cambio historico: Ensayos, 1962-1976 (Gustavo, Gili, 1978, Barcelona, s.94-112) (Mimari Eleştiri Yazıları, Şevki Vanlı Yayınları, 1990,)

²⁰³ Colquhoun, Alan. a.g.e.

3.2.4 MİMARLIK-KENT İLİŞKİSİNDE PSİKO-SOSYAL BİR SÜREKLİLİK DEĞERLENDİRMESİ

İnsan yaşamının düzenindeki temel çelişki, Spengler'e göre, kırsal kesim ile şehir arasında görülmektedir.²⁰⁴ İnsan yaşamının kökleri hep topraktır. Yalnızca devasa şehirleri olan medeniyette kendimizi topraktan koparıyoruz. Medeni insan entelektüel bir göçbedir. Dünya tarihi şehirli insanın tarihidir. Bir şehrin ruhu esas itibarıyla yeni bir tür olan kitle ruhudur. Şehir, kırsal bölgeleri kısa bir sürede, yalnızca "mücvir alanlar" olarak tecrübe edilen bir şeye indirgemektedir.

Spengler'in I. Dünya Savaşı sırasında Almanya'da vardığı bu sonuç, Alman şehirlerindeki korkunç yıkım ve tahribatla ilintili değerlendirilebilir. Ancak temelde işaret ettiği kırsal yaşamla şehir yaşamı arasındaki bu kopukluk, aslında mimarlık-kent ilişkisinde geçmişle gelecek arasında yaşanan kopuklukla doğrudan ilişkilidir.

XIX. yüzyılın sonuyla XX. yüzyılın başlarında Avrupa'da ortaya çıkan şehir teorilerinin, aralarındaki pek çok farka rağmen, iki ortak özelliği vardır.²⁰⁵ Bu teorilerin hepsi, sosyal hayatın her biriminin karakteristiklerinin kurumlarca belirlendiğini varsayar. İkinci olarak, hemen hepsi insan toplumunun evrimsel veya tarihsel bir ürün olduğunu, bu yüzden toplumsal olayların açıklamalarının, kökenlerinin keşfini içerdiğini kabul eder. Bu nedenle hem ekolojik kent teorisi, hem de oldukça fragmanter olan sosyo-psikolojik teorinin tersine, yüzyıl başındaki Avrupa şehir teorisi, kurumsal bir şehir teorisi öngörüyordu. Şehrin açıklaması, kurumların kendine özgü düzeniyle tarihsel önceliğinde görülmüyordu. Çeşitli özel teoriler, merkezi ya da orijinal gördükleri özel kurum açısından farklılık arz ediyordu.

Şehir teorisine öncülük eden Fustel de Coulanges, şehrin önemli kurumu olarak dini alıyordu. Şehir öncesi toplumun ilk çekirdeğinin aile olduğunu; ailenin bütünleşme

²⁰⁴Spengler, Oswald. The Decline of the West, Alfred A. Knopf, 1928 II. Cilt s.85-186 (Weber, Max. Şehir, Ed. Don Martindale, a.g.e., s.38)

²⁰⁵ Weber, Max. Şehir, Ed. Don Martindale, a.g.e.

noktasını da kalpte, dini sembollerde ve evin papazı olarak babaya tapılmasında bulunduğunu düşünüyordu. Birkaç ailenin birleşmesi, aşiretin kalbini oluşturabilirdi.

“Kabile, aile ve aşiret gibi, bağımsız bir bünye olarak kurulmuştur, çünkü kabilenin, yabancıların hariç tutulduğu özel bir ibadeti vardı. Bir kere kurulunca, yeni hiçbir aile kabul edilmezdi. Aynen birkaç aşiretin bir kabilede birleşmesi gibi, çeşitli kabileler de her birinin dinine saygı gösterilmesi koşulu ile birlik oluşturabilirdi. Bu ittifakın gerçekleştiği gün şehir varolmuştur.”²⁰⁶

Şehrin kurulmasında kritik nokta, dini birlik ve şehrin kalbinin oluşturulmasıydı. Şehir, ortak ibadet için yeni bir sığınak biçimini aldı. Kadim şehir dini topluluktur. Mimarlık-kent ilişkisinde, Ortaçağ’dan XIX. yüzyıla kadar kilisenin mimari kurguyu belirlemekteki etkin rolü, gerek ifadesel anlamda, gerekse de kentin işleyiş sistemine olan etkisi anlamında bu yaklaşımı destekler gibi görünmektedir.

3.2.5 KENTSEL SÜREKLİLİKTE ÇÖZÜMLEYİCİ YAKLAŞIM

Weber için “sosyal ilişki” fikrinin anlamı, insanlar arası eylemlerde bir modelin sürdürülmesini kendisiyle açıklayabileceğimiz bir kavramsal kısaltmadır. Sosyal ilişkilerin bu adımını kabul ederek ek bir ilişkiler sisteminin mümkün olmasını düşünebiliriz. Devlet, aile, din ya da hukuk sistemi gibi bir kurum, bir ilişkiler sistemidir. Tek başına, yalın bir ilişkininkinden daha farklı bir statüsü, daha ileri bir gerçekliği yoktur. Kurum, gerçekte insanlar belli şekillerde davrandığı sürece var olur. Sosyal ilişki kavramının çok sayıda sosyal eylemde karşılaştırmalı kimliği ifade etmede yararlı olması gibi, kurum da karşılaştırmalı sosyal ilişkiler dizisinin meydana gelmesine ilişkin bir araçtır.²⁰⁷ Bu anlamda sosyal ilişkilerin ve kurumların,

²⁰⁶ Fustel de Coulanges. The Ancient City, Doubleday Anchor Books, 1956, New York, s.126-127 (Weber, Max. Şehir, Ed. Don Martindale, a.g.e., s.49)

²⁰⁷ Weber, Max. Şehir, Ed. Don Martindale, a.g.e., s.55

çok boyutlu bir yapı içinde ele alınabilmesi, tezde, analitik süreklilik modelleri içinde kavramsal yönden benzer bir çözümleyici anlayışla ele alınmıştır.²⁰⁸

Weber'in bu yaklaşımı, şehrin farklı konseptlerde ele alınarak, her birindeki belirleyici olguların bir anlamda izole ederek incelenmesidir. Bu çözümleyici yaklaşım, mimarlık-kent ilişkisinde de, parça bütün ilişkisi doğru kurulduğu takdirde, kısmi sürekliliklerin yararlı bir anlayışta ortaya konulabileceğini doğrulamaktadır. Weber'e göre şehir, ekonomik şehir konsepti, şehrin tarımla ilişkisi, politik idari şehir konsepti, kale ve garnizon şehir konsepti, sosyal ve statü şehir konsepti (hukuki şehir konsepti), yeminli bir birliktelik olarak şehir, askeri açıdan yetkin yurttaşlardan kurulu bir organ olarak şehir gibi farklı konseptlerde çözümlenebilir.²⁰⁹ Mimarlık-kent ilişkisinde bu parçalı yapı, şehri meydana getiren belli strüktürlerin, katmanların bütünden izole edilerek tanımlanabileceğine dair ipuçları vermektedir. Örneğin ekonomik şehir konseptine göre, üretimin sağlandığı şehrin fiziki bölgesi, ortaya konacak kent ve mimari ilişkisine dayalı kurgu çerçevesinde ele alınabilir, diğer konseptlerden ayrıştırılabilir. Böylelikle sistemin kendi içindeki bütünlüğü, daha basit bir takım problemlere indirgenebilir, varsayımlar ortaya atılabilir, bu varsayımlar, daha büyük bir ölçekte farklı sistemlerle karşılaştırılarak sınanabilir. Mimarlık-kent ilişkisine dayalı bir süreklilikten bahsedebilmek için, tezin birinci bölümünde ele alınan, aranacak sürekliliğin tanımı ve sınırlamalarının gerekliliği ve yararlı yapısı, benzer bir yaklaşımla değerlendirilebilir.

Burada Weber'in yöntemi, teorik açıdan ilgili olmayan parçaların mekanik bir montajı değil, çeşitli şehir konseptlerinin kanıtlarla sınanması ve neyi açıklayıp neyi açıklamadıklarının belirtilmesidir. Örneğin ekonomik şehir konseptini ele alırken Weber, yaşamın işleyişinde şehrin ayırıcı özelliğini tarım dışı faaliyetler temelinde izole ediyordu. Ancak bir şehrin ekonomisinin bütün çözümlemelerinin, şehrin gerekli ama yeterli olmayan koşulu olduğunun üzerinde duruyordu.

²⁰⁸ Bkz. Bölüm 3, Analitik Süreklilik Modelleri, (Nokta, doğru, düzlem ve "cisim" in kavramsal anlamları)

²⁰⁹ Weber, Max. Şehir, Ed. Don Martindale, a.g.e., s.57

Buna karşın modern şehir, farklı anlamda bir çözülmenin yaşandığı bir mekândı. Bu çözülme, geleneksel şehrin organik bütünlüğünün parçalanmasıydı. XX. yüzyıl başı mimarlığı, çözülmenin getirdiği bütünlükten yoksunluğu, kenti -aslında yaşamı-, bileşenlerine ayırarak mekanik bir bütünlük anlayışı içinde yeniden kurmaya çalıştı. Mimarlık projeleri çözülmeyle sistematize edip evcilleştirerek, çalışmayı eğlenceden, eğlenceyi ev hayatından (zoning), hareketli olanı olmayandan, farklı hızlarda hareket edenleri birbirlerinden ayırdı (otoyollar, yaya bölgeleri). Tasarımın karmaşaya, tesadüfiliğe, kendiliğinden olana tahammülü yoktu: Organik olan tasarlanamazdı, mekanik bir bütünlükse ancak bütün bileşenlerin ayrı ayrı tanımlandığı çizgisel bir ilişki ağıyla mümkündü.²¹⁰

“Nasıl eskiler, sanatın esin kaynağını doğada buldularsa, fiziksel ve ruhsal olarak yapay olan bizler de esin kaynağımızı, yaratmış olduğumuz yepyeni mekanik dünyanın öğelerinde bulmalıyız. Mimarlık bu yeni dünya için en ince anlatım alanını, en yetkin sentezi ve en etkili sanatsal bütünleşmeyi sağlayacaktır.”²¹¹

Alternatif bir çözümleyici anlayışla Wilcox, “sokak”ı, şehrin sorunlarının sembolik bir modeli olarak sunar.²¹² Sokak her şeyden önce şehrin en büyük maddi sorunlarını temsil eder, çünkü burada tüm bir topluluğun işbirliğiyle özgür bir yol, “açık bir yol” (trafik ve ulaşım için bir meydan okuma) sağlanmaktadır. “Sokak özgür bir şehrin simgesidir. Burada herkes herkese fırsat sağlamak için işbirliği yapar.”²¹³ Benzer şekilde şehre yönelik tehlikeleri de burada bulabiliriz. “Bireylere ve şirketlere özel ayrıcalıklar tanınması suretiyle sokakta insanların haklarının kısıtlanmasının, genel olarak, halka dayalı kurumlara yönelik bir tehdit ve özgür yönetim ilkesinin yok

²¹⁰ Korkmaz, Tansel. “Mimari Stiller: Modernizm”, XXI Mimarlık Kültürü Dergisi, sayı:6 Ocak-Şubat 2001, s.146, İstanbul

²¹¹ Sant’Elia, Antonio / Marinetti, Filippo Tomasso. “Fütürist Mimarlık” 1914 (Korkmaz, Tansel)

²¹² Wilcox, Delos F. The American City: A problem in Democracy, Macmillian, 1904, New York (Weber, Max. Şehir, Ed. Don Martindale, a.g.e., s.62)

²¹³ Weber, Max. a.g.e., s.15

edilmesine doğru bir adım olarak değerlendirilmesi boşuna değil. Sokakların kontrolü şehrin kontrolü demektir."²¹⁴

3.2.6 PLANLI VE SPONTANE GELİŞİME GÖRE SÜREKLİLİK

Kültür kaynaklı etkiler, kuvvetler, koşullar ve nesnelerin oluşumu, önceden düşünülmüş, yani bir plana bağlı veya spontane olabilir.

Planlı veya spontane oluş farklı ölçeklerde ve farklı çevre elemanlarını içerecek nitelikte olabilir. Bununla birlikte zaman değişkeni göz önüne alındığında kentsel mekânın sürekliliği daha iyi açıklanma imkânı bulur.

Örneğin kentin yolları ve parselasyonu kent ölçeğinde planlanabilir ve bu planlamada bazı yapılar ve çevre elemanları da yer alabilir. Fakat şehrin büyük bir bölümünü oluşturan yapılar bu genel örüntü içinde spontane olarak gelişebilir. Eski Roma İmparatorluğu'nun kurduğu yeni kentler buna örnektir.

Başka bir yaklaşım olarak şehrin tümü, en ince detaylarına kadar, önceden planlanabilir. Büyük şehirler etrafındaki uydu şehirler buna örnektir; Londra, Paris, Stockholm gibi doymuş büyük şehirlerin çevresinde planlanan kentler gibi.

Bir başka uygulama ise, spontane olarak oluşmuş şehirlerde, planlanarak oluşturulmuş bazı şehir parçalarının bu sistem ile bütünleştirilmesidir. Eski kent çekirdekleri içinde deprem, yangın gibi büyük ölçekli etkiler sonucunda oluşturulmuş ve kente entegre edilmeye çalışılan planlı şehir dokuları buna örnektir.

3.3 KENT İÇİN YENİ BİR MİMARLIK TARTIŞMASI

"Kopuş modernin en temel kavramlarından biri, aynı zamanda en önemli enerji kaynağıdır: Geçmişten kopuş, dünyadan kopuş, tanrıdan kopuş... Bu bir çeşit mesafe duygusu, modern insanın bütün dış dünyayla ilişkisini tanımlayan

²¹⁴ Weber, Max. a.g.e., s.21

karakteristik bir unsur oldu. Modern insan bir yandan bu travma sonrasının yoksunluklarıyla baş etmeye çalışırken, bir yandan da yüklerden kurtulup sıfırdan başlamanın enerjisini taşıyordu.”²¹⁵

Her şeye sıfırdan başlamak, temiz bir sayfa açmak fikri, yüzyıl başı mimarlık anlayışının en belirgin özelliklerinden biriydi. Geçmişle bağları koparmaktaki en etkili metot soyutlamaydı. Böylece nesnenin kendi içsel özelliklerinden başka referansı kalmıyordu. Kent ölçeğinde “ızgara (grid) soyutlamanın en etkili araçlarından biriydi. Hem nesneyi bildik referanslardan, bağlamından soyutluyor, hem de bunlardan boşalan yeri, keyfi bir yaratıcılığın doldurmasına izin vermiyordu.”²¹⁶

Aslında modernin ifadesel anlamda bağlamdan; artzamanlı ve eşzamanlı referanslardan, yani geçmişin değerleri (gelenek vb.) ve çevresel değerlerden (oran, ölçek, vb) kopuşunu (ki bunu tipik anlamda bir süreksizlik olarak değerlendirebilir) basitçe soyutlamayla açıklamak mümkün değildir.²¹⁷ Gözden kaçan, soyutlamanın nesnel gerçeklerin yerine konuluyor olması; bir anlamda soyutlamanın biçimsel değerler açısından amaç edinilmesi ve bir son olarak görülmesidir. Oysa soyutlama, yeniden somuta varmak ve somut bütünün parçalarının birbirleriyle olan ilişkilerini tümüyle kavramak için kullanılan bir yöntem, bir araç olarak kullanılması durumunda yararlı olacaktır. Modernizmde özellikle “Uluslararası Üslup”un içine girdiği ifadesel çıkmazın nedenlerini bu kapsam içinde değerlendirmek anlamlıdır. İnsan karnını doyuran ekmek düşüncesi değil, ekmeğin kendisidir. Ekmek düşüncesi ekmeği yeniden elde etmek, onu dönüştürüp yeniden üretebilmek için gereklidir.²¹⁸ Ekmek düşüncesini nasıl ekmeğin yerine koyamazsak, bağlamdan soyutlanan öz düşüncesini de ifadenin yerine koyamayız. Nitekim Scharoun, Saarinen, Mendelssohn gibi ekspresyonist kanat, kişisel izlenimlerini bu anlamda soyutlarken, yani

²¹⁵ Korkmaz, Tansel. “Mimarî Stiller: Modernizm”, XXI Mimarlık Kültürü Dergisi, sayı:6 Ocak-Şubat 2001, s.146, İstanbul

²¹⁶ Korkmaz, Tansel. a.g.e.

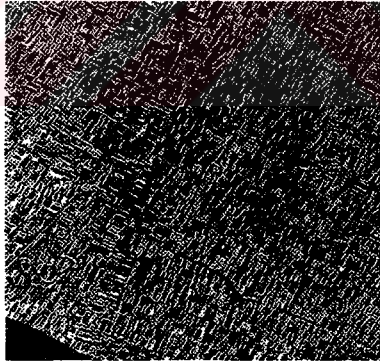
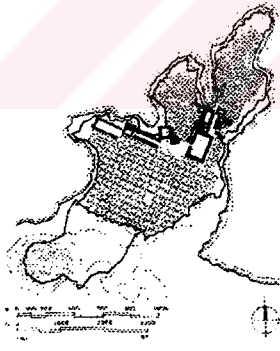
²¹⁷ Burada artzamanlı referanslarla zamana bağlı, eşzamanlı referanslarla harekete bağlı süreklilik kavramı aynı değerlendirme içinde ele alınmıştır.

²¹⁸ Hançerlioğlu, Orhan. a.g.e., “Soyutlama”, “özdek ve töz”

soyutlamayı bir araç olarak kullanırken, bunun daha da ötesinde Aalto gibi uz görüşlüler bu soyutlamayı toplumsal, geleneksel, çevresel değerlerle birlikte kullanarak, hem yol gösterici olmuşlar hem de genel bir yanılmanın içine girmemişlerdir.

Kent ölçeğinde ise benzer biçimde soyutlama önceki bölümde durulan Max Weber kent yorumunda olduğu gibi bütünü çözümleyip, daha iyi kavrayabilmek ve yeniden yorumlayabilmek için gereklidir. Sonuç olarak değerlendirmesine biçimsel anlamda topografyadan, mevcut kentsel değerlerden koparan bir ızgara planlama örnek verilebilir.

Aslında ızgara planlama kökeni antik çağlara kadar giden bir anlayış olarak kentsel tasarım içerisinde görülmektedir. Belki de bu anlamda insan elinden çıkmış olanın doğa karşısında ayırt edilmesi, antik düşünce sistemi içerisinde bir güç gösterisi ya da ifadesel anlamda uygarlığı temsil eden bir metafor olarak değerlendirilebilir. Kimi çevrelerce ızgaranın ifadesel anlamda antikite ile ilişkilendirilmesi geçmiş değerlerden kopuşun üzerinde durulduğu modern kavramı için ironik bir olgudur.

resim 3-35

Solda, Milet'in Planı, M.Ö. 450 dolayları. üç bölgeye bölünmüştür. Kuzey ve güneydeki konut bölgesi ve iki limanın yakınında, agoranın çevresinde ticaret merkezi. Sağda, Imola yakınlarında Romanlıların ızgara planına göre arazinin parsellere ayrılması. (Benevolo, L. A.g.e, s.24)

Modernleşmeyle birlikte mimarlık ve kent ilişkisinde yapılan eleştirilerin başlıca çıkış noktası, kent dokusunun kabalaşması ile kent öğelerinin boyutlarından ve bu öğelerin soyutlanmış olmasından kaynaklanan anlam yitimi olmaktadır. Bu eleştirileri genel anlamda kenti bir süreç olarak gören ve kenti biçim olarak gören iki

ana yaklaşım etrafında toplanabilir.²¹⁹ Bu iki yaklaşımın doğurduğu mimarlık anlayışları üzerine kısaca değinilecektir.

3.3.1 KENTİ SÜREÇ OLARAK GÖREN YAKLAŞIM (SİBERNETİK YAKLAŞIM)

“Sibernetik” ya da “kibernetik” olarak bilinen bu terim, canlılarda ve makinelerde kontrol, iletişim ve işleyişi inceleyen bilimi isimlendirmekte kullanılmaktadır.²²⁰ Bu yaklaşımda kent, biyolojik ya da mekanik bir düzenek olarak ele alınarak çözümlenmeye çalışılır, psikolojik ve algısal göndermeler ön planda tutulur. Buna karşın kentin simgesel ve kültürel rolünün sorgulanması geri planda kalır.

3.3.1.1 Kentleşme Karşıtları

Kenti sibernetik bir anlayışla inceleyerek köktenci bir biçimde kentleşmeye karşı olan bu anlayışa göre kent, fiziksel anlamda bir yakınlığın ürünüdür. Kentler daha ucuz işgücü, mal ve hizmet sektöründeki paylaşımlar gibi etkenlerin kolay sağlanabilmesi için kurulmuş yapılanmalardır. Ancak çağımızda iletişim ortamında ve ulaşımda yaşanan gelişmeler ilerleyen zamanlarda kenti gereksiz kılacaktır, kentsel süreç sona erecektir.

Ortaya konacak mimari ürünün kentle, daha da öteye gidersek yerle bağlarının olabildiğince zayıfladığı bir mimarlık anlayışını beraberinde getiren bu tutum, modern hareket, özellikle de “Uluslararası Üslup” tarafından uzun süre benimsenmiştir. İfade sel anlamda da, soyutlama yoluyla kentsel değerler ve renkler azalarak aidiyet duygusu geri plana atılmıştır. Aslında bu durum bir anlamda küreselleşmenin getirdiği sonuçların mimarlık ve kent ortamına yansımaları olarak sürekli karşımıza çıkmaktadır.

²¹⁹ Colquhoun, a.g.e, s.88

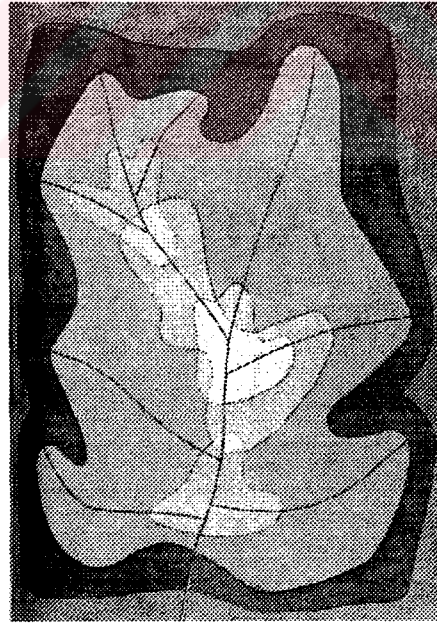
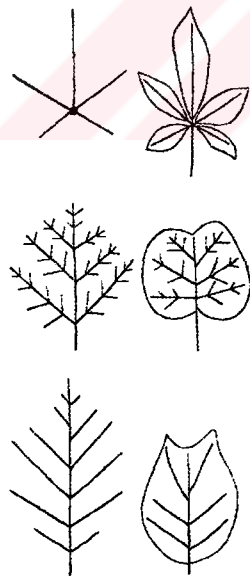
²²⁰ “Güdümlü Bilim”. Türkçe Sözlük, Türk Tarih Kurumu Basım Evi, Ankara 1988 ve Hasol, Doğan. Ansiklopedik Mimarlık Sözlüğü YEM.1993, İstanbul

Gözden kaçırılan, fiziksel yakınlık ve bütünlüğe dayanan sürekliliğin, araçsallığın ötesinde bir anlamı olduğudur. Bu durum, geçmiş için de, bugün için de geçerlidir. İnsani gereksinimler yalnız bu araçsal işlevlerle açıklanamazlar. Kır ya da kentin kurulmasına neden olan belirleyici araçsal etkenler ortadan kalksalar bile, bunlar, başka gereksinimleri karşılayıp doyurmayı sürdürebilirler.

3.3.1.2 Kentin Biyolojik ya da Mekanik Bir Sistem Gibi Ele Alınması

Doğada olduğu gibi, çiçek ve meyve veren formların oluşması için tasarımın yaşamsal güçleri de özgürce akmalıdır. Paul Klee'nin çalışmasına dayandırılan diyagramlar, yaprağın gövdesinden uçlarına ışımsal olarak yayılan enerji akımını anlatır. Bu enerji akımı uzayda sonlanır ve sonlanma noktaları yaprağın formunu belirler.

Ağaç, aynı prensipler doğrultusunda bunun daha karmaşık bir örneğidir. Ağacın formu, dikildiği bölgeyle bağlantılı olarak, büyüme enerjisinin sonlandığı yere göre oluşur. Eliel Saarinen bunu, yaratıcı büyüme güdüsüyle, karşılıklı ilişkilerin sınırlayıcı ihtiyaçları arasındaki denge olarak açıklar.²²¹

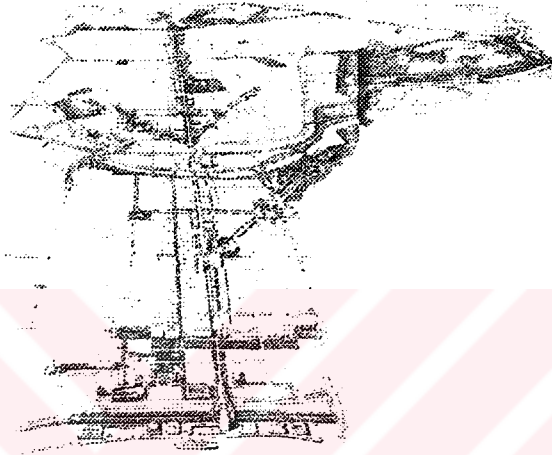
resim 3-36

Paul Klee'nin düşünen göz (thinking eye) isimli çalışmasından diagramlar.

(Bacon, E. a.g.e. s.128)

²²¹ Bacon, Edmund. a.g.e., s.128

Klee'nin tablosu, enerjinin kent içindeki strüktürel hareketine başka bir boyut daha ekler; bunlar hareket alanlarının birbirine yaklaştığı noktalarda yaratılan nitelik alanlarıdır. Yaprakların damarları veya ağaçların dalları, insanların ve malların hareket kanallarıyla karşılaştırılabileceğinden, organik strüktürel formlar ile kent hareket sistemi arasında paralellik kurulabilir. Bu anlamda, sistemlerin onları kullanan insanlar üzerindeki ardışık etkisinden ve bunlara eklemelenen kentin görünümü ile karakteri üzerindeki sonuçlandırıcı etkisinden söz edilebilir.

resim 3-37

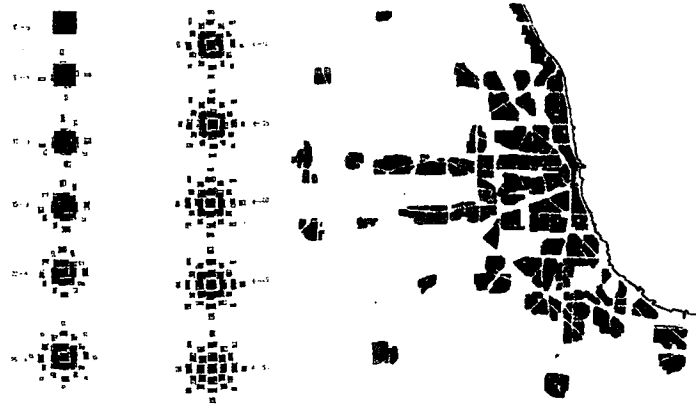
Philadelphia'nın büyüme ve gelişimini gösren genel perspektif

(Bacon, E. a.g.e. s.301)

Philadelphia örneğinde, strüktür bir defada değil, zaman içinde parça parça yapılmıştır. Her parçası organik büyüme yöntemiyle birbirine bağlandığından, kendi içinde bir bütünlüğü vardır. Resimde de açıkça görüldüğü gibi kent, doğası gereği son formunu almamıştır ve ucu açıktır. Amaç, zamanın her anı ve her birey için, sürekli bir büyümeye yönelen düşünceyi oluşturmaktır.²²²

Bu örnekte, bir kentin büyük ölçekte yeniden inşa edildiği görülüyor. İnşa süreci, tasarımcının hayal gücü ile demokratik art beslemenin karşılıklı etkileşimiyle oluşur. Bu, yöntem gereği bireyi planlamanın içine alarak zenginleştiren ve planın geniş kitlelerce kabulünü sağlayan prosedürün değerini kanıtlar.

²²² Bacon, Edmund. a.g.e., s.301

resim 3-38

E. Saarinen'in ;
Solda,
desantralizasyon şeması,
sağda,
bir öğrencisi G.A.
Hutchinson'la 1935-1936
yılları arasında Cranbrook
Sanat akademisi'nde
Chicago için çalıştıkları
desantralizasyon planı
(Saarinen; Eliel, the City,
s.214). (Özdeş, Gündüz,
a.g.e. s.151-152)

Saarinen'in yaklaşımı da benzer biçimde ele alınabilir. Kent dokusunu kabalaşmasına karşın, sitem organik yapılarda hücre bölünmesine benzer biçimde desantralizasyon yöntemiyle gelişir ve araya giriş teknikleriyle kontrol altına alınmaya çalışılır.

Bu yaklaşımlar, sibernetik anlayışta olduğu gibi, kentin canlılığının, biyoloji ve mekanikteki “art besleme” düzeneğine benzer bir biçimde, ustalıklı araya giriş teknikleriyle yeniden kazanılabileceğini savlar.

Christopher Alexander'ın “The City is not a Tree” yazısı da, bu düşünce okulunun bir ürünü olarak görülebilir.²²³ Yazısında ilginç bir örneğe yer verir.

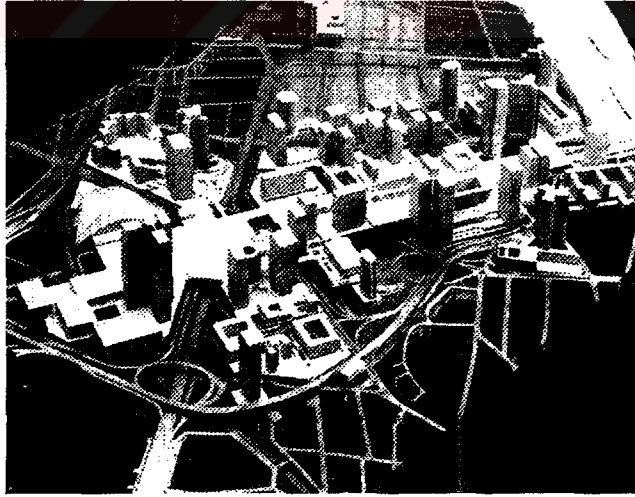
Berkley'de Hearst ve Euclid köşesinde bir eczane vardır ve bu eczanenin dışında da bir trafik lambası. Eczanenin girişinde günlük gazetelerin sergilendiği bozuklukla çalışan bir pano durur. Lamba kırmızı yandığında sokağı geçmek için bekleyen insanlar o sırada yapacakları başka hiçbir şey olmadığı için durdukları yerden görülebilen panoda sergilenen gazetelere bakarlar. Bazıları sadece başlıkları okur, bazıları ise beklerken gazeteleri satın alır. Bu etkileşim gazete panosu ile trafik lambasının birbiriyle ilişkili elemanlar olmasına yol açar. Işık tekrar kırmızı yanar ve bekleyen yeni insanların cebindeki onluklar panodaki kutuya dolmaya devam eder.

²²³ “A city is not Tree”, Architectural Forum 122, Nisan-Mayıs 1965, s.58-61, (Colquhoun, A.g.e, s.94)

Işıқта durup gazeteye bakan insanlar, trafik lambası ve insanların beklediği kaldırım birlikte çalışarak sistemin bütünü oluştururlar.²²⁴

Bu sistemde, gazete panosu, trafik lambası ve kaldırım, sistemin sabit parçaları iken; insanlar, para, günlük gazeteler ve lambanın yanıp sönen ışığı tasarımcının çok az kontrolü altında olan ürünlerdir. Aleksander, benzer örnekler vererek insanları, günlük eylemlerini düzenleyen cinsiyet, meslek gibi özelliklerine göre gruplara ayırır ve bunlar arasındaki ilişkileri çözümleyebilmek için milyonlarca kombinasyonun göz önünde bulundurulması gerekliliğini göz önüne serer.

Aleksander'a göre, iş, konut, ve servis alanları gibi, kısımlara ayrılmış kent bir ağaç oluştururken evlerin, dükkanların vb. karışımını yarı-kafes terimi ile açıklar. Tanımlanan terimler ışığında, Abercrombie'nin Büyük Londra'sı, Tange'nin Tokyo'su, Soleri'nin Mesa Kenti, Le Corbusier'in Chandigarh'ı, Costa'nın Brazilia'sı gibi ağacımsı planın²²⁵ en uç örneklerini oluşturan bazı kent planlarını ağaç/yarı-kafes terimi ile analiz eder. Ona göre, her ne zaman kent bir planlamacı tarafından düşünülürse, o kent ağacımsı bir strüktürle sınırlandırılır. Doğal kentler, zaman içinde büyürler ancak, karmaşık yarı-kafes formları ile bizim karmaşık sosyal ilişkilerimize en uygun yapıyı oluştururlar.

resim 3-39

Paris, La Défense
planlaması maketi

Eski Champs Elysées
aksını destekleyen yeni
hareket sisteminin cadde,
anayol ve çevre
yollarından oluşan
karmaşık ilişkisi
görölmektedir.

(Bacon, E. N. a.g.e.,
s.215)

²²⁴ Broadbend, Geoffrey. a.g.e., s.144

²²⁵ Bu tanımlama, Hilbersheimer'in The Nature of Cities(1964) adlı kitabında ortaya konmuştur.
(Broadbend, Geoffrey. a.g.e., s.145)

Buradan yola çıkarak spontane gelişen kent kurgusundaki karmaşıklığın sosyal ilişkilerdeki karmaşıklıktan kaynaklandığı ve günlük yaşamdaki insan eylemlerinin buyurgan planlama yöntemleriyle çözümü yerine spontane oluşmuş kentlerin art besleme yöntemi ile yönetilmesi fikrini pekiştirir.

Böylece, Alexander'ın modeli, varsayılan bir Rönesans öncesi ya da doğal kente gizlice bir gönderme yapar ve modern batı toplumunda bu imgenin elde edilmesi için soyut bir yöntem önerir. Sıbernetik modelin temeli olan değişim, zorunlu değil rastlantısal olarak görülür. Art beslemeyle değişim arttırılır, güdülenmenin azalmasıyla da ifadesel anlamsallık azaltılır.²²⁶

Ancak bu yaklaşımda, kentin görsel ve biçimsel anlamları geri plana atılarak soyut bir düzlemde bırakılır. Kentin fiziksel örüntüsü ne olursa olsun, desteklediği araçsal ilkeler uyarınca işlevlerini yerine getirirler.

3.3.2 KENTİN BİÇİM OLARAK DEĞERLENDİRİLMESİ

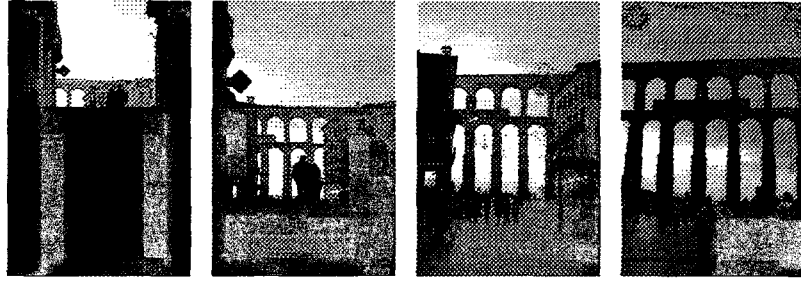
Kentsel estetiğin genel bir bilim olduğu ve bunun da temel psikolojik yasalardan ya da geleneksel kentin tipolojisinde içkin olan anlamlardan kurulu olduğu görüşü uyarınca kentsel süreklilik sağlanmaya çalışılır.

Kenti bir biçim olarak gören yaklaşımı genel hatlarıyla iki grup içinde ele almak mümkündür.

3.3.2.1 Gestalt ve Psikolojik Yöntemler

Kevin Lynch tarafından belirgin bir biçimde temsil edilen bu yaklaşımda Gestalt psikolojisinin buluşları kent biçimine uygulanmaya çalışılır.

²²⁶ Colquhoun, a.g.e, s.89

resim 3-40

Segovia, Roma su kemerine doğru algısal değişim.

Lynch, “The Image of the City” kitabında betimlemeye dayalı çok canlı bir bakış açısı sunar. Ortaçağ kenti, Rönesans kenti, Modern kent gibi farklılaşan tipler arasında, hepsini kucaklayan bir soyutlama düzlemi arar. Ancak morfolojik ve tarihsel düzlemde bu farkları yeterince ortaya koyamaz. Bununla beraber, kentin görsel farklılığı ve özelliklerine dayanan bir bakış açısı geliştirdiği için sibernetik yöntemle göre daha yararlı ve gerçekçi bulunabilir. Lynch, kentsel tasarım için bir dizi nesnel kural ortaya koyarak, çözüme yönelik bir yaklaşım da sergiler. Buna karşın yaklaşımı, psikolojik sorularla kısıtlayarak tipolojik çözümlemelerden kaçınır. Bu nedenle de modern kente özgü nitelikleri ayrıştırmakta yeteri kadar başarılı olamaz.

3.3.2.2 Araçlar Yerine Sonuçlar

Kentte güzel ya da çirkin olarak diyebileceğimiz her şey, kentin eski biçimleriyle ilgili belleğimize dayanır. Bu anlayışa göre kültürel anlamlılığın sürekliliğini varsaymadan hiçbir estetik yargının olanaklı olması mümkün değildir.

Daniel Burnham’ın “City Beautiful” hareketi ile ilişkili olarak ele alınabilecek bu yaklaşımın başlıca temsilcileri Aldo Rossi ve Colin Rowe’dur.

Rowe klasik mimarlığın belirleyici estetik değerleri ile modern mimarlık arasında kurulabilecek bir süreklilik tezinden yanadır. Bu yaklaşımı işlevsel ve süreçsel kuramlardan ayıran temel fark, araçlar yerine sonuçların üzerinde durulmasıdır. Bu tutum, ilk bakışta görülen bir gerçekçiliğe sahiptir. Çünkü “*kentsel bütünlüğün ayrı*

bloklara ve her biri belirli estetik düzgülere göre tasarlanabilecek bir dizi sınırlı deneyime ayrılmasını olanaklı kılmaktadır.”²²⁷

Diğer belirleyici etmen ise, mimari ürünün simgesel anlam ifade etme yeteneğidir. Rossi bunu “işleve karşı kayıtsızlık” olarak tanımlamaya çalışmıştır: Yapıya özgü olan şey onun belli işlevlere bütünüyle uyumu değil, daha çok düşünceleri ortaya koyma yetisidir.²²⁸

Rossi, “The Architecture of the City” kitabında, kentin insan elinden çıkma bir nesne olduğunun altını çizer. Modern planlamanın sayılara, grafik ve istatistiklere indirgediği kentin, aslında zaman içinde estetik motivasyonla kolektif çabanın birlikteliği sonucunda inşa edilen bir dünya, insan elinden çıkmış bir yapıt olduğunu hatırlatır. Mimarlık kentin kurulmasından, yapımından sorumlu disiplindir, kent de mimarlığın temel başvuru kaynağıdır, mimarlığı rasyonel yapan kentin kolektif belleğidir.²²⁹

Rossi, tip kavramını “*kalıcı ve karmaşık bir şey olarak formdan önce gelen ve onu oluşturan mantıki bir prensip*” olarak tanımlamaktadır. Bu anlamıyla tip, modern mimarlıktaki “proto tip” ten ayrılmaktadır. Model, olduğu gibi tekrarlanacak, kopyalanacak bir nesnedir. Oysa tip, kopya edilebilir bir imge değildir. Bir sürü farklı görüntünün arkasında aynı tip olabilir; “modelde her şey verili ve kesindir, tipte her şey az veya çok müphemdir.” Tip akla ve duygulara hitap eden yapısal ve organizasyonel bir ilk prensiptir, dolayısıyla bir ilk başlangıç ve temel prensip olarak sürekli yeniliği talep eder. Hem bir ilham, hem de bir kısıtlama olan tip, ne olacağını dikte etmez, nasıl olacağını ima eder.²³⁰

Bu yaklaşım, diğer kuramlara oranla, sonuçlarla ilgilenen yapısı gereği kentsel süreklilik için somut çözüm getirmeye elverişlidir. Kentin birbirinden ayrı

²²⁷ Colquhoun, Alan. a.g.e, s.95

²²⁸ Colquhoun, Alan. a.g.e, s.81

²²⁹ Korkmaz, Tansel. “Mimari Stiller: Kent Mimarlığı”, XXI Mimarlık Kültürü Dergisi, sayı:10, s.144

²³⁰ Korkmaz, Tansel a.g.e., s.148

parçalardan meydana geldiği gerçeğinden yola çıkarak, bu parçaların, bilinçli bir biçimde bugün için yeniden tasarlanarak, günümüz estetik yargılarına uygun düşecek bir biçimde tekrar ilintilendirilebileceğini savlar. Buna karşın araçsal öğelerin ne şekilde kullanılabileceğine dair herhangi bir bağıntı kurmaktan kaçınması nedeniyle kurumsallaşamaz.

3.3.3 KENT MİMARLIĞI

Toplumsal yaşamın yüzeyini kazıdığımızda, altında eski yasa ve gelenekleri buluruz. Bunların da en fazla kentte elle tutulur hale geldiğini, fiziksel ve algısal biçim kazandığını görmekteyiz. Bir kentin tarihi, onu oluşturan toplumun tarihi ile aynıdır. Bu nedenle, kentin fiziki yapısı o toplumun tarihinin belgesi niteliğindedir. Kentin fiziksel biçimi, coğrafi ve tarihsel etkenlerin karmaşık bir bileşiminden kaynaklanır. Ekonomik, sosyal ve kültürel olayların sunduğundan daha farklı, oturmuş kavramsal kategorilere kadar daha kolaylıkla izlenebilir bir düzen oluştururlar.

Kent Mimarlığı kentin formasyonunu, oluşumunu mimarlık disiplininin bakış açısından incelerken, ölçeği ne olursa olsun her mimarlık projesini de kenti oluşturan bir bileşen, kentsel bir yapıt (urbain artifact) olarak ele alınmasını gerektirir.²³¹ Bu anlamda kent, kolektif bir özne tarafından yapılan bütünsel bir ürün olarak değerlendirir. Bu bütünselliğin anlamı, kentin, kendisini oluşturan bileşenlerinin toplamından fazlası olduğudur. Her kentin kendine has bir varlık nedeni vardır. Bu neden, kolektif özne tarafından zaman içinde dönüşüme uğratarak kenti şekillendirir. Mimari ürün, bu nedenin somut anlamda elle tutulur hale geldiği biçim olarak kendini ortaya koyar.

Bu anlamda süreklilik, kentin fiziksel ortamında, bugünün geleceğe dayattığı bir önkoşul olduğu kadar, bugün ile geçmiş arasında eşsiz bir iletişim aracı oluşturmaktadır.

²³¹ Korkmaz, Tansel a.g.e., s.144

4 GALATA ÖRNEĞİ

Günümüzün moda deyimini “küreselleşme” ile açıklanmaya çalışılan gerçek, bütün dünyada, yerel olana ait değerlerin yavaş yavaş ortadan kaybolduğu, her şeyin araçsal aklın öne geçtiği bir düşünce sistemi içerisinde renksizleştiği, kimliğini kaybettiği, mekânda ise aidiyet duygusundan uzaklaşıldığı yönündeki tespitlerdir. Bunu destekleyen başka bir argüman da, özellikle geçtiğimiz yüzyıl içinde yaşanan hızlı ve çalkantılı değişimlerin bizi bütün bir uygarlık tarihinden kopardığı, başka bir yörüngeye soktuğu yönündedir. Önceki bölümlerde incelen süreklilik kavramının bir ayağını, bu tartışma oluşturmaktadır. Diğer ayağı ise, bu değişimin fiziksel mekâna izdüşümü olarak düşünüldüğünde anlam kazanan, özellikle kent alanında yaşanan mekânsal kopmadır. Tezde ele alındığı üzere, bu durum aslında salt geçtiğimiz yüzyıl içinde açıklanabilecek bir olgu değildir, ancak bu yüzyıl içerisinde, kendini, başlı başına bir sorun olarak ortaya koyabilecek boyutlara gelmiştir.

Modernleşme sürecine getirilen eleştirilerin büyük bölümü de kaynağını yine bu argümandan almaktadır. Yaşanan bu kırılmaya karşı sürdürülebilirlik kavramı tartışmaların odağı haline gelmekte, süreklilik kavramı ise tespitlerin yapılıp gerekli zeminin hazırlanması için belirleyici olmaktadır.

Türkiye’de modernleşme süreci ise, cumhuriyetle başlayan bir büyük projedir; ancak daha derinlere inildiğinde, bu sürecin, Tanzimat’la beraber gelen batılılaşma eğilimiyle birlikte ele alınması gereken bir olgu olduğu görülür. Biraz daha öteye gidersek, yeni çağı başlatan, belki bir anlamda batıdaki aydınlanmayı tetikleyen İstanbul’un fethi de bu kapsam içerisinde değerlendirilebilir.

Galata’nın önemi de, işte tam bu noktada ortaya çıkmaktadır. Batılılaşma yönündeki her girişimin başlangıç noktası bu bölgeyi işaret etmektedir. İstanbul nasıl bütün bir doğunun batıyla buluşma noktasıysa, Galata da tarihte hep İstanbul’un batıyla buluşma noktası olmuştur. Bu kapsamda Galata, batılı değerlerin uygulama alanı bulduğu; doğudaki modernleşmenin laboratuvarı gibi düşünülebilir. İlk belediyeçilik

çalışmaları, ilk banka, ilk borsa, ilk modern eğitim veren okullar gibi ilkler, kent üzerindeki etkilerini bu bölgede göstermiştir. Bunu söylerken amacım, batı ile doğu arasında keskin bir ayrıma gitmek, hele de batı ile modern'i özdeşleştirmek hiç değildir. Ancak, tartışma götürmeyen bir gerçek, Türkiye'deki modernleşmenin, batıdaki gelişmeyle sıkı sıkıya bağlı bir etkileşim içinde bulunduğuudur.

Bu amaçla seçilen Galata örneği incelendiğinde, bu etkileşimin, Osmanlı dönemi öncesinde, Bizans'la da benzer biçimde yaşandığı dikkati çeker. "İstanbul'un Tarihsel Topografyası" adlı kitabında Müller, Bizans'ın tarihini anlatırken 4. Haçlı Seferi'ne çıkan donanmanın Kudüs yerine Konstantinopolis'e yöneldiğinden bahseder. İtalyan donanmasının, Galata'yı kuşatıp Haliç'teki emniyet zincirini yok ettikten sonra, kenti 1203'de ilk kez işgal ettiği, 1204'de de tamamıyla ele geçirdiği üzerinde durur.²³² Konu biraz daha incelendikçe, bir anlamda bu Latin istilalarının da aynı kapsamda değerlendirilebileceği, Osmanlı kadar olmasa da Bizans'ın da gerek dini, gerekse kültürel anlamda batının doğusu olduğu ve daha sonraları yoğunlukla görüleceği gibi batı etkisinin, ticari kolonilerle Galata üzerinden geldiği görülür.

Galata bu kapsamda incelenirken, şehrin konumuyla ilgili bir süreklilik değerlendirilmesi yapılacak, ardından farklı kolonilerin ve etnik yapıların bir arada yaşamasından kaynaklanan, Galata'nın siyasi anlamdaki *parçalı yapısı*'nin kent kurgusuna etkileri araştırılacaktır. Devamında İstanbul'un fethiyle birlikte kentin iç güvenliğinin garanti altına alınması ve surların yıkılmasıyla, kentin, kendi içinde nasıl bir *bütünleşme* sürecine girdiği tartışılacak, Tanzimat'la birlikte batıdaki gelişmelerin Galata'yı İstanbul'un diğer bölgelerinden ve geçmişinden nasıl *farklılaştırdığı* üzerinde durulacaktır. Bu niteliksel değişimlerle devam eden Galata sürekliliğinde, Türk tarihindeki Cumhuriyet dönemi ve dışarıdaki gelişmeler sonucu, nasıl bir *kırılma* yaşandığı ortaya konmaya çalışılacaktır. Bütün bunlar "Kent Kurgusuna Yön Veren Tarihi Bileşenler" başlığı altında toplanmıştır ve ikinci bölümde tanımlanan "Zamanın Belirleyici Unsur Olarak Ele Alındığı Süreklilik" konusunun genel bir bakış altında örnekleme alanıdır. Tanzimat dönemine kadar olan

²³² Müller-Wiener, Wolfgang. İstanbul'un Tarihsel Topografyası, s.25, YKY, İstanbul

kısımlar, üçüncü bölümde “Kentsel Sürekliliğin Mimari Tasarıma Yön Veren Yapısı” ile paralellik kurularak açıklanırken, Tanzimat’la birlikte başlayan dönem içinde kente yapılan bilinçli müdahaleler, “Mimari Tasarımın Kentsel Sürekliliği Dönüştüren Yapısı” bölümüyle ilişkilendirilecektir.

“Kent Kurgusuna Yön Veren Fiziki Bileşenler” başlığı altında incelenen kısım, ikinci bölümde “Zamanın ve Hareketin Birlikte Belirleyici Olduğu Süreklilik” konusunun örnekleme alanıdır. Bu kısımda, tarihin belli noktalarından kesitler alınarak, o zaman için geçerli olan kent kurgusunun bileşenleri incelenecek, harekete bağlı sürekliliği örnekleme amacıyla bunların işleyiş sistemi üzerinde durulacaktır. Ayrıca zaman içerisinde bu bileşenlerin ne gibi değişimlerden geçtiği, zamanın dinamik olarak ele alınmasıyla incelenecektir. Bu kısmın alt başlıkları, yine ikinci bölümde, “Analitik Süreklilik Modelleri” başlığı altında toplanan *nokta, doğru, düzlem, cisim* tanımlamalarına bağlı olarak, kentin fiziki anlamda çözümlenmesini amaçlamaktadır. Bunun yanında, üçüncü bölümde “Kent İçin Yeni Bir Mimarlık Tartışması” başlığı altında ele alınan “Kent Mekanik ya da Biyolojik Bir Sistem Gibi Ele Alınması” bölümüyle paralellik kurulabilir.

Son bölümde, genel bir değerlendirme yapılarak, tezin başlangıç noktasını teşkil eden, lisans döneminde yapılan diploma projesi, tezde ortaya konulan tanımlamalar ve örneklemeler çerçevesinde tartışılacaktır.

“Galata Örneği” bölümü, Galata’daki kentleşme sürecini ortaya koyan bir tarih anlatımını amaçlamadığı gibi, bir kent planlama çalışması da değildir. Daha çok, kent ve mimari tasarım ilişkisi içinde düşünülebilen, karşılıklı bağımlı olma durumunu ortaya koyma ve çözümleme amacı taşımaktadır. Bu nedenle, kapsamlı bir tarih anlatımı yerine, önceki bölümlerde tanımlanan yaklaşımlarla ilişkilendirilen belirleyici noktalar üzerinde durulacaktır. Çalışma alanı ise, Ortaçağ’da Galata’nın kent çekirdeğini oluşturan sur içi bölgesiyle sınırlı tutulacaktır.

4.1 KENT KURGUSUNA YÖN VEREN TARİHİ BİLEŞENLER

Kentin fiziksel biçimi, coğrafi ve tarihsel etkenlerin karmaşık bir bileşiminden kaynaklanır. Bu biçim, ekonomik, sosyal ve kültürel olayların sunduğundan daha farklı, oturmuş kavramsal kategorilere dayanan, daha kolaylıkla izlenebilir bir düzen oluşturur. Bu anlamda zamana bağlı süreklilik, kentin fiziksel ortamını kullanan, bugünün geleceğe dayattığı bir önkoşul olduğu gibi, bugün ile geçmiş arasında da eşsiz bir iletişim aracı oluşturmaktadır.

4.1.1 KURULUŞ SÜRECİ VE KONUM

Oldukça eski bir yerleşime sahip olan Galata bölgesinin kurulmasında, coğrafi faktörler belirgin biçimde etkili olmuştur. Önceki bölümde “Kentın Kurulmasında Bir Faktör Olarak Süreklilik” başlığı altında incelenen ulaşımına bağlı geliştirilebilecek yaklaşıma göre Khalkedon,²³³ Bizans ve Galata üçlü sisteminin gelişmeye oldukça elverişli bir yapısı olduğunu saptamak zor değildir. Ancak ilginç olduğu kadar İstanbul tarihinde çok tekrar edilen bir gerçek de, bu üçlü sistem içerisinde Khalkedon’un ilk yerleşime sahne olmasıdır. Oysa belirgin bir biçimde Bizans’ın coğrafi açıdan en avantajlı konumda olduğu aşikardır.

M. Ö. 680 yıllarında bir kısım Megaralı, kolonileşme sürecinde İstanbul Boğazı’na kadar ilerleyerek Khalkedon’u kurmuştur. Bu durumu birçok tarihçi açıklamakta zorlanmış ancak bazı varsayımları da ileri sürmekten geri kalmamışlardır. Örneğin, “*Pers generallerinden Megabazos’un, Khalkedon halkını Bizans yerine karşı yakayı seçtiklerinden, onları körlükle suçladığını*” Herodotes kendi tarihinde yazmaktadır.²³⁴ Strabon²³⁵ ve Romalı tarihçi Tacitus²³⁶ ise “*Delfoi Apollon’un, kentlerini nerede kurmaları gerektiğini soran Megaralılar’a ‘Körler Ülkesi’nin karşısında bulunan yeri yeğlemelerini*” söylemiş olduğunu ileri sürmektedirler.

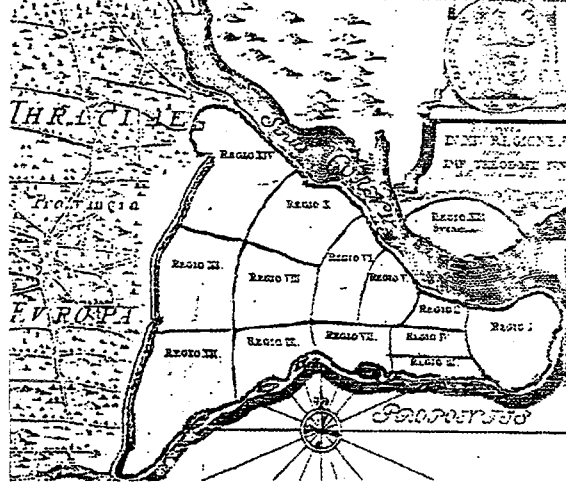
²³³ Kadıköy, Herodot Tarihi, Herodotos. (Üsdiken, Behzat. a.g.e.)

²³⁴ Kadıköy, Herodot Tarihi, Herodotos. (Üsdiken, Behzat. a.g.e.)

²³⁵ Coğrafya XII.-XIII. Strabon. Amasyalı; MÖ 65-MS 23 tarihleri arasında yaşamıştır. (Üsdiken, Behzat. a.g.e.)

²³⁶ Anales XII, Tacitus, Romalı tarihçi. MÖ 55-11 tarihleri arasında yaşamıştır. (Üsdiken, Behzat. a.g.e.)

görülmektedir.²⁴¹ Constantinus zamanında (324-337) bir sur duvarı ile kuşatılmış olan Galata'nın içinde kilise, forum, hamamlar, tiyatro ve bir liman ile 431 büyük ev mevcuttu.²⁴²

resim 4-2

.II. Theodosius döneminde İstanbul'un bölgeleri (408-450).

Galata'nın 13. bölge olduğu görülüyor.

Bizans ve Galata tarihinin bu kadar eskilere dayanmasının altında yatan başlıca etkenleri, korunaklı bir doğal liman olan Haliç boyunca uzanmasından kaynaklanan ticarete elverişli coğrafi yapısında arayabiliriz.²⁴³ Bununla beraber, Bizans, tarihi boyunca siyasi erkin şekillendirdiği bir yapıda, Galata ise -Bizans'ın bir mahallesi olmasına rağmen- bunu tamamlayan ya da başka bir yaklaşımla buna alternatif ticari bir güç olarak varlığını sürdürmüştür.

resim 4-3

Bizans döneminde Haliç'in iki yanı.

(Kayra, Cahit. İstanbul Zamanları ve Mekanları)

²⁴¹ Arukan, a.g.e., Beyoğlu Kısa geçmişi Argosu, s.155-157

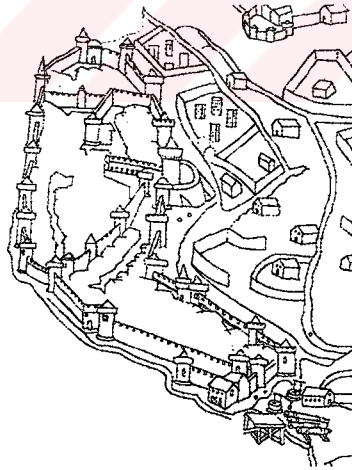
²⁴² Eyice, Semavi. Galata, Bizans Dönemi, İstanbul Ansiklopedisi

²⁴³ "Şehrin kurulmasında bir faktör olarak süreklilik" bölüm 3 ile bağlantılı ele alınabilir.

Bu durumu destekleyen güzel bir örnek, Galata adının karşı ve öte anlamına gelen “Pera”²⁴⁴ adı ile özdeşleştirilmesidir. Bu nedenle Galata’yı anlayabilmek, hakkında fikir yürütebilmek için hep karşı tarafa yani Bizans’a bakmak, bu ilişki içindeki süreklilikleri görmek önemlidir. Bizans’ın siyasi açıdan hep bir bütünlük oluşturmaya çalışan baskın yapısı, onun karşısında gelişen bu bölgeyi daha parçalı, bütünlükten uzak, ayrıksı bir yapıya büründürmüştür. Bunu açıklayabilecek en güzel örnek de, surların, Bizans’da kenti çevreleyip dışarıya karşı bir bütün oluşturacak şekilde inşa edilmesine karşılık; Galata’da tam tersine, farklı parçaları birinden ayıran ve oldukça değişken bir yapıya sahip olmasında görülür.

4.1.2 KOLONİLEŞME SÜRECİ VE PARÇALI YAPI

Erken yüzyıllarda, yabancı tüccarların sadece mal alışverişleri için kendilerine uğrak yeri yaptıkları ve geçici bir süre kaldıkları Galata, zamanla farklı etnik kökenli cemaatlerce oluşturulan, birbirinden ayrı bölgeler halinde şekillenmiştir. Sosyal yapı ile fiziksel mekân arasında kurulabilecek bu ilişki, İstanbul’un fethine kadar devam etmiştir. Bu anlamda Galata’nın incelenmesi bize, kent kurgusunun oluşumunda zamanın ve hareketin aynı anda etkili olduğu çarpıcı parçalı süreklilik örnekleri verecektir.²⁴⁵

resim 4-4

Galata Surları’nın genel görünümü, bir canlandırma. (1520)

²⁴⁴ Aslında bu ad aynı zamanda sur dışındaki varoşları da kapsar. İstanbul’un alınmasından sonra ve zaman içinde Pera, Galata’dan ayrılır. Sur içindeki bölüm Galata olarak kalır, sur dışındaki bağ ve bahçelik varoşlar Pera olarak adlandırılmaya başlar. Üsdiken, Behzat. a.g.e., s.11

²⁴⁵ Bkz. Bölüm 2, “Zaman ve Hareket Kavramlarına Bağlı Olarak Ele Alınan Süreklilik”

Bizans'la ticari ilişkilerini güçlendirmekle beraber doğuya açılmak için Galata'yı kendilerine oldukça uygun bir yer olarak benimseyen kolonilerin buraya yerleşmeleri kesin bir tarihe dayandırılmamaktadır. İstanbul'a gelip koloni kuran ilk İtalyanlar Amalfi'den gelmişlerdi. Onları Venedik, Ceneviz ve Pisalılar izledi. Başlangıçta bu İtalyan kolonileri sur içi İstanbul'da, Eminönü çevresinde yerleşmişlerdi.²⁴⁶ Bizans'ın onlarla, onların da Bizans'la ve birbirleriyle ilişkileri hiçbir zaman düzgün yürümedi.

Bizans'ın zayıflayan ekonomisini ve Karadeniz kolonileri ile olan ticaretini ele geçiren karşı yarımada'daki İtalyan cemaatleri oldukça zenginleşmişti. Bu duruma Ortodoks Bizans'ın tepkisi, binlerce Cenovalı, Venedikli, Pizalı ve Amelfili İtalyan'ın öldürülmesi oldu. Sonuçta yukarda bahsi geçen Haçlı seferlerinin dördüncüsü, 1204 yılında asıl hedefi olan Kudüs yerine, Bizans'ın başkentine yönelmişti. Venedikli Dandolo komutasındaki askerler, o katliama bir cevap olmak üzere binlerce Bizanslıyı öldürerek, şehri baştan başa yağmalamışlar ve burada yaklaşık elli yıl kadar süren kısa ömürlü bir Latin devleti kurmuşlardı. Yarım yüzyıl sonra başkentlerini geri alan Bizanslılar, ekonomik açıdan çok zayıf düşmüş devletleri içinden, bu İtalyan cemaatleri çıkarma gücünü bulamadılar. Fakat geçmişteki kanlı olayların tekrarlanmaması için, bu cemaatlere, karşı kıyıda yarı bağımsız bir kent kurma hakkını verdiler.²⁴⁷

Bu cemaatler, her ne kadar Ortodoks Bizans'a karşı Katolikliğin yarattığı bir birlik içinde görülseler de, aslında ticari ve askeri alanda birbirlerinin rakibi, zaman zaman da düşmanı durumundaydılar. Galata'daki iç surların İstanbul'un fethine kadar varlığını sürdürmesini, bu siyasi ve ekonomik ayrılık ve güvensizlik ortamında arayabiliriz. Venedik'le ilişkileri bir daha düzelmeyen Bizans, Galata'nın yönetimini 1267 tarihli bir fermanla, Venedikliler'in ezeli rakibi Cenevizliler'e bıraktı. VII.

²⁴⁶ Müller, 1115 yılında Cenovalılar'ın Neorion Limanı'nın (Bugünkü Eminönü, Çifutkapı, Çifit Kapısı) yanındaki bir sokak ve yokuşa sahip olduklarından, Yahudilerin ise Galata'nın batısında, Konstantinopolis'e göre Haliç'in öte tarafında oturduklarından bahsetmektedir.

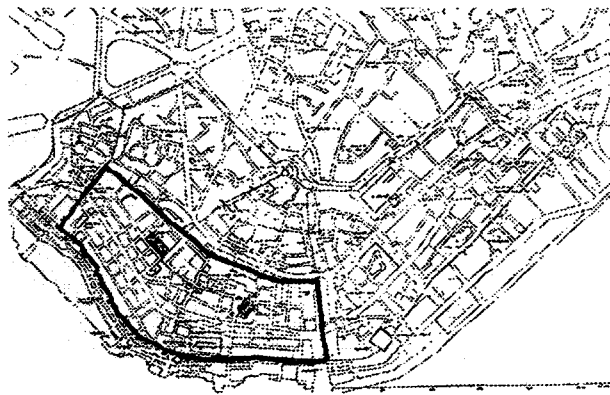
²⁴⁷ Gülersoy, Çelik. İstanbul'un Avrupası, Şehir, Mart, 1987

Mihael Paleogolos, Galata'yı Cenevizliler'e bırakırken mevcut surları yıktırmış, ayrıca geri aldığı Galata Hisarı'na da bir garnizon kurmuştur.²⁴⁸

Cenevizliler buraya artık, Bizans'ın yönetimini çağrıştıran Galata yerine Pera demektedirler. Kısa zamanda görünümü değişen kentte, kapanlar gemilerle dolup taşmakta, her türlü malın satıldığı mağaza ve depolar, Haliç boyunca göz alabildiğince uzanmakta, kürkçüler, dokumacılar, dericilerle birlikte her milletten tüccarlar yer bulabilmektedir.

Cenevizliler'in bölgede sur yapmalarına başlangıçta izin verilmemiştir. Bu durum, gelişen ve zenginleşen kentin korunmasında güçlük çıkarmış, nitekim Venedikler'in 1296 yılındaki saldırısı karşında kentin yakılıp yıkılmasına engel olunamamıştır.

Cenevizliler, Venedik saldırısını neden göstererek, 1303 yılında Bizans yetkililerinden Galata'yı surla çevrelemek için izin istemişler; ancak II. Andronicos bu isteği reddetmiştir. Bununla beraber, sorunun çözümü için 1303 tarihli fermanla Ceneviz bölgesinin sınırları çizilmiş, sonraki yıl tekrarlanan istek üzerine bölgenin bir hendekle çevrenmesine izin verilirken, Cenevizliler yapılan yeni anlaşmaya, 'her türlü güvenliğe sahip konutlar ve diğer muhkem yapılar inşa edebilirler' hükmü koydurmışlardır. Böylelikle sur yapmalarına izin verilmeyen Cenevizliler, yüksek, bitişik ve muhkem evler yaparak, yer yer ara duvarlarla, sura benzer bir sistemle kenti çevrelediler. Bu Galata'nın fiziki anlamda ilk kez bütüncül bir yapıya sahip olması anlamına geliyordu.

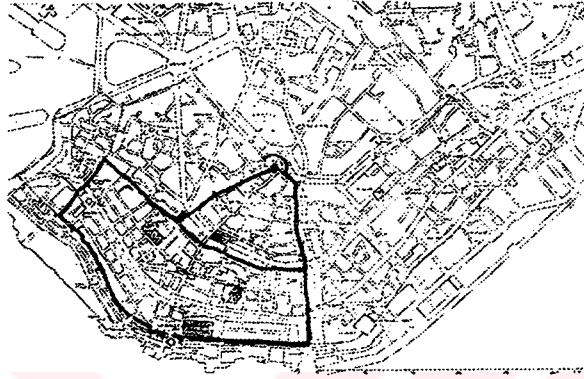

resim 4-5

1303 Fermanı'na göre Ceneviz imtiyaz bölgesi: doğuda 130m, batıda 156m, kuzeyde 336m ve güneyde 587 m uzunluğunda kenarları olan dörtgen biçiminde bir alanla belirlenmiştir. Kent, 1316-1335 yılları arasında bu alana göre surlarla çevrelenecektir.

²⁴⁸ Eyice, Semavi, Galata ve Kulesi, s.10

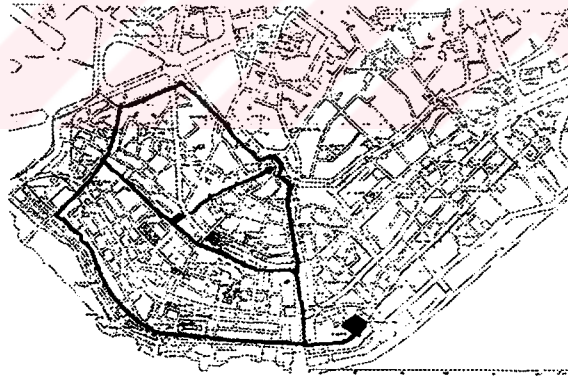
Bu dönemde Bizans zayıflarken koloniler gittikçe güçlenmekteydi. Bizans'ın bir zaman sonra Cenevizliler'in resmen sur yapmasını engelleyecek gücü kalmamıştır. Bu durum, Cenevizliler'in yaklaşık 50 yıl sonra, 1349 yılında, imtiyaz bölgelerini kuzey yamacına kadar genişletme taleplerini Bizans donanmasına saldırarak kabul ettirmelerini sağlamıştır. Kenti savunmaya kararlı Galata halkı, aynı yıl içinde Galata Kulesi'ni (Christea Turris) de inşa ederek yapılan surlarla birleştirmiştir.

resim 4-6

Bu kentsel büyümenin ikinci evresini oluşturmaktadır. 1349 yılında kuzey yönüne tamamlan gelişme çok daha sonra, Tanzimat'la beraber Beyoğlu yönünde ilerlemeye devam edecektir. (Schneider & Nomidis a.g.e.)

Benzer biçimde, Bizans'ın zayıflamasından yararlanılarak 20-30 yıl içerisinde imtiyaz bölgesi sınırları, batıda Galata Kulesi'nden başlayarak, bugünkü Büyük Hendek'ten Şişhane'ye inmiş ve oradan da Azapkapı'ya ulaşmıştır. Bu yeni bölgenin etrafı zaman kaybedilmeden hendek ve surlarla çevrilmiştir.

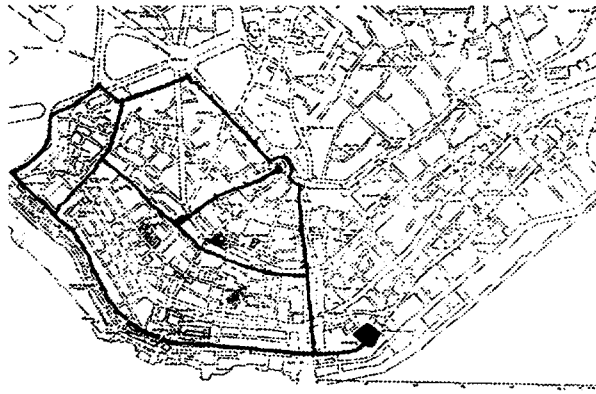

resim 4-7

Kentsel büyümenin üçüncü evresi: 14. yüzyılın sonu.

(Schneider & Nomidis a.g.e.)

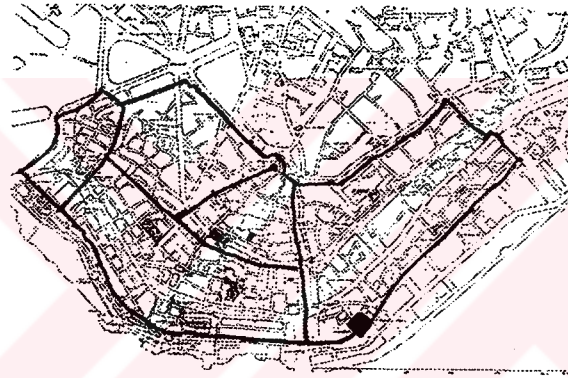
Üçüncü bölümün batı duvarı bize, daha sonradan yapılacak Tersane-i Amire'nin, günümüzde görülen kavisli istinat duvarının kökenini hatırlatmaktadır. C. E. Arseven'in "Eski Galata ve Binaları" adlı eserinin sonuna eklediği haritada kesikli çizgilerle belirttiği gibi, Şişhane'den inen kol ile sahili çevreleyen kısım, dike yakın bir açıyla birleşmektedir.

resim 4-8

Kentsel büyümenin
dördüncü evresi: 1397
dolayları.

(Schneider & Nomidis
a.g.e.)

Doğuda ise Hisar'ın etrafı evlerle dolmuştur. Bölgenin son uzantısı olan bu kısım, Galata'nın banliyösü olarak Rum, Ermeni ve Yahudi yerleşimleriyle gelişmiş, St. Benoit ile Tophane'ye ulaşmıştır.

resim 4-9

Bu, 1400'lerde doğuda
tamamlanan surlarla
kentsel büyümenin dönem
içindeki son evresini
oluşturmaktadır.

(Schneider & Nomidis
a.g.e.)

XII. yüzyılın ikinci yarısında başlayan bu gelişme, Ceneviz'in egemen olduğu bir ticaret cumhuriyeti doğurduğu zaman, bu küçük ve egemen kenti koruyan surların ve onun en uç noktası olan Galata Kulesi'nin ötesi, kırlık ve ormanlık alanlardı. Daha önce incir ağaçlarıyla, ahırlar ve ağıllardan ibaret yerleşimde, İtalyan tipi mahalleler belirmeye başladı. Galata Kulesi bu yeni kentin üstündeki bir kontrol merkeziydi, Kent İtalya'daki örneklerle benzer biçimde, cumhuriyet şeklinde bir şehir devleti olarak yönetilmekteydi.

güvenliksiz ilişkilerinde arayabiliriz. Örneğin ilk bölgede daha çok Cenevizliler bulunmakta iken, ikinci bölgede Rumlar, üçüncü ve dördüncü bölgelerde Yahudi ve daha sonraları Türkler'den oluşan kozmopolit bir yapı, son bölgede ise Yahudi, Ermeni ve Rumların oluşturduğu bir grup bulunuyordu.

resim 4-12

Yanık Kapı. (Horozlu Kapı)

Bugün, Azapkapı Camii'nden Tersane Caddesi'ni karşıya geçip içeri sapan ilk sokakta bulunan bu kapı, dışarı açılan bir kapı değil, birbirinden surlarla ayrılan bölgelerinden birinin kapısıdır. Kapının üstünde ortada Cenova'nın Aziz George haçı, iki yanında da De Medura ve Doria ailelerinin armaları bulunmaktadır. İkinci ailenin en ünlü üyesi, 16. yüzyılın büyük amirali Andrea Doria'dır.

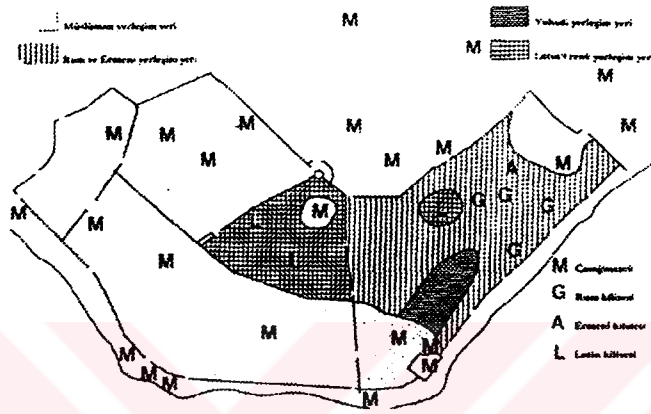
Kentin güvenliğini sağlamak, için gündüz açılan iç kapılar, gece boyunca kapalı tutulmakta, kontrolsüz geçişler engellenmekteydi. Bu, kent kurgusunun gelişiminde zamana bağlı sürekliliğe verilebilecek oldukça güzel bir örnektir. Her bölge kendi gelişimini ve sınırlarını belirlemeyi, o ana kadarki mevcut duruma göre yapmak zorunda kalmış, topografik verilerden etkilenecek yerle kurulan zorunlu ilişkiyi olabildiğince yaşamıştır. Ayrıca, bu durumun neden olduğu başka bir süreklilik, ileride “Kent Kurgusunu Oluşturan Fiziki Bileşenler” konusunda incelenecek, bir etnik nitelikten diğerine, daha sonra bir işlevsel yapıdan diğerine geçişle açıklanabilecek harekete bağlı süreklilik tanımıyla ortaya konacaktır.

4.1.3 OSMANLI ETKİSİ VE BÜTÜNLEŞME

Osmanlı Galata'nın öneminin farkındaydı ve her alanda Galata'dan yararlanmak amacındaydı. Bugünkü Topkapı Sarayı'nın inşaatı, o zamana kadar zeytinlikler, eski kiliseler ve manastırlarla kaplı bir bölgede, oldukça geç bir tarihte, 1465-1470 yıllarında başlar. Fatih, sarayın yapımında, Pera'da yaşayan İtalyan tüccarlar aracılığıyla başkente gelmiş bazı İtalyan sanatçıları da çalıştırmıştır.²⁵⁰ 1453'de kuşatmada gösterdikleri dikkatli tutumları sayesinde Pera'daki Cenovalılar, Sultan'dan mülk ve eski ayrıcalıklarını tanıyan bir belge almışlardır. Onlardan beklenen hisarlarını kısmen de olsa yıkmalarıdır. Fetihlerde adet olunduğu üzere, bölgedeki en büyük kilise olan St. Paolo e Domenico 1475'de camiye çevrilmiştir.

²⁵⁰ Müller-Wiener, Wolfgang, a.g.e, s.30

Bina önce Galata Camisi adını almışken bölgeye getirilen Endülüs Arapları'nın bu civara yerleştirilmeleriyle, Arap camisi olarak anılmaya başlanmıştır.²⁵¹ Kilisenin rahiplerine, gösterilen yeni yerde, St. Pietro e Paolo Kilisesi'ni inşa etme olanağı tanınmıştır.²⁵² Kentte 1488-1489 yıllarında 812 Frenk ve Ermeni aile vardır. Osmanlılar ile İtalyan cemaatleri arasındaki ilişkiler zaman zaman gergin olsa da, iki taraf karşılıklı desteğin sürmesi için çaba harcarlar.²⁵³

resim 4-13

Galata'da 19. yüzyıla gelindiğinde ibadet yerlerinin yerleşimi. Daha sonra Cenevizliler'in imtiyazlarını kaybetmesi ve Pera'nın önem kazanmasıyla bölgenin özellikle batı kanadında Müslüman Türk nüfusu baskın unsur haline gelecektir. (Edhem, Eldem. a.g.e. s.59)

Osmanlı'nın politikası, bölgedeki İtalyan cemaatlerin faaliyetlerine engel olmazken, bir taraftan da Müslüman, Ortodoks Rum, Ermeni ve Musevilerin bölgeye yerleşmelerine olanak tanıyarak, Cenovalılar'ın baskın siyasi etkisini azaltma yönündedir. Örneğin 1492'de İspanya'dan kaçan ve Galata'ya yerleşmelerine izin verilen Sefarad Musevileri'nin, bugünkü Neve Şalom Sinagogu yakınlarındaki Aragon Sinagogu'nu kurdukları bilinmektedir.²⁵⁴ XIV. yüzyılda Galata'yı Ceneviz kullanımına bırakmalarına rağmen, hisar civarını ellerinde tutarak bir Rum yerleşimi kuran Bizanslılar, devlet gücünü kaybettikçe buradaki etkilerini yitirmişlerdi. Bu nedenle, fetih zamanında buradaki kiliselerin hepsi Latin Kilisesi'ydi. Ancak fetihle birlikte, Rumlar da Museviler gibi Galata'ya tekrar yerleşerek, 1475 yılında ilk Ortodoks kiliselerini inşa etmiştir.

²⁵¹ İstanbul Ansiklopedisi, "Arap Camisi", cilt:1

²⁵² a.g.e. "St. Pierre Kilisesi" cilt:6

²⁵³ Müller-Wiener, Wolfgang, a.g.e. s.30

²⁵⁴ İstanbul Ansiklopedisi, Museviler, cilt 5

resim 4-14

Bellini'nin hazırladığı
1479 tarihli İstanbul
gravürü.

Daha sonraları Frenklere ve diğer yabancı unsurlara bölge içinde yapılaşma hakkı tanınırken, kuvvet dengeleri gözetilerek, bölgenin, şehirle ve kendi içinde bütünleşmesi öngörülmüştür.²⁵⁵ Sınırları dışında ve içinde, her zaman farklı etnik kökenlerin güvencesi olan Osmanlı devlet anlayışı, buradaki surları yıktırmadan önce işlevsiz hale getirmiştir. Böylelikle surların yıkılmasıyla kent kurgusunda görülen değişim, özünde kentin kendi iç dinamiklerinden kaynaklanmaktadır ve bu nedenle, oluşan sürekliliğin farklı bir niteliğe geçişi içerdiğinden bahsedilebilir.

resim 4-15

Fetih sonrasında ayakta
kalan sur duvarlarının
kent kurgusuna etkisini
konu alan bir
canlandırma.

1550'lerde Pera bölgesinin görüntüsü yine de, İstanbul'unkinden çok farklıdır. Surlar büyük ölçüde yıkılmış olmasına rağmen, geri kalanların bölgedeki yapılaşmaya etkisi devam etmektedir. Dar ve dik sokakların iki yanında Cenova geleneğinin ürünü yüksek taş yapılar yer alır. Eski merkezde yerleşmiş İtalyan tüccarların yanı sıra, XVI. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Avrupa ülkelerinin Bâbüâli'ye gönderdikleri elçiler burada otururlar. Eski kentin surlara yakın ve surlarla çevrili bölgelerinde,

²⁵⁵ Fiziki anlamdaki bu bütünleşmenin toplumsal yapıya yansımaları, ancak Osmanlı Kimliğinin bilinçli bir şekilde telaffuz edildiği Tanzimat sonrasına rastlamaktadır ve Türk aydını tarafından aşağıda göreceğimiz farklılaşmaya karşı bilinçli bir bütünlük çalışmasıdır.

Ortaylı, İlber. "Osmanlı Kimliği" Cogito Osmanlılar özel sayısı, sayı:19, s.79-85

XIII. ve XIV. yüzyıllarda buraya yerleşmiş Latin tarikatlarının mensupları olan Dominikenler, Fransiskanlar ikâmet eder.²⁵⁶

Eski kilise San Michele'nin 1550'lerde yıkılıp, yerine büyük bir hanın yapılması, o döneme kadar batıda oturan Türk nüfusun, kentin hemen her bölgesine dağıldığına işaret eder. Ayrıca Tophane-i Amire ile Tersane-i Amire, XV. yüzyıl içerisinde kent kurgusunu yönlendiren önemli Osmanlı öğeleridir. Kentin gittikçe genişlemesi burada da yoğunlaşmaya ve genişlemeye yol açar: Silahhane'nin yanında, Kasımpaşa ve Hasköy gibi köyümsü yerleşim bölgeleri oluşur.²⁵⁷

resim 4-16

Soldan sağa sırayla;
Yeralı Camii,
Kernanş M. Paşa
Camii,
Galata Mevlevihanesi'nin
girişi.

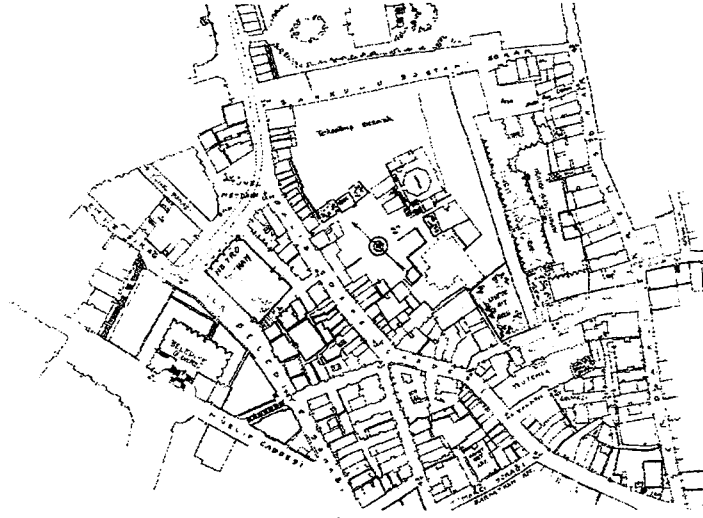
Fetihten sonra Galata çevresinde yerleşen Müslüman halk, küçük mescitler etrafında Osmanlı mahalleleri kurmuşlardır. Bununla beraber, 1491 yılında eski bir manastır üzerine Galata Mevlevihanesi'nin kurulması, II. Beyazıt'ın Asmalımescit'e adını veren mescidi ve Galatasaray'daki Acemi Oğlanlar Ocağı'nı yaptırması Müslümanların bu bölgede yerleşmelerini teşvik etmiştir.²⁵⁸ Ayrıca Yolcuzâde, Şehsuvar, Sultan Bayezid Mescitleri ve Firuzağa Camisi, bu Türk yapılarına eklenebilir. Pera'nın doğusunda, eski Tophane'ye doğru artık küçük bir varoş vardır; bunu Fındıklı ve Beşiktaş izler. Pera'nın kuzeyindeki dağ yamacında daha sonraki yıllarda Beyoğlu adını alacak, yeşillik bir bölge, "Vigne" bulunur. XVI. yüzyıldan itibaren Fransız elçiler, Venedik bailosu, zengin işadamları ve diplomatlar da bu bölgeye yerleşirler. 1525'den itibaren Vezir Ayas Paşa ve Alvise Gritti gibi bazı

²⁵⁶ Müller-Wiener, Wolfgang., a.g.e, s.30

²⁵⁷ Müller-Wiener, Wolfgang., a.g.e, s.33

²⁵⁸ Dökmeci – Çıracı. Tarihsel Gelişim Sürecinde Beyoğlu, s.14

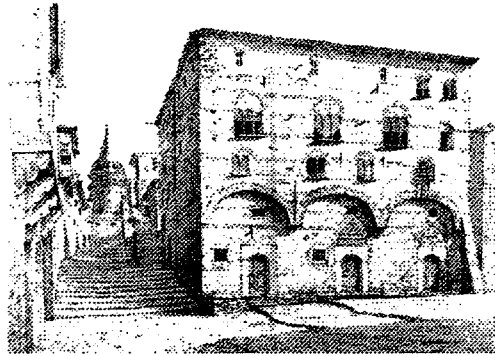
Türk makam sahipleri de burada yaşarlar. 1577'de Sultan III. Murad, eski Gritti Sarayı'nda bir Rasathane yaptırır.²⁵⁹

resim 4-17

Tünel Meydanı;
Sol altta,
6. Daire,
sağında,
Metro Han ve meydan,
ortada,
Galata Mevlevihanesi ve
mezarlık,
Sağda,
Alman Lisesi.

XVI. yüzyıla kadar Haliç'in güney kıyısında yaşayan Piza, Amalfi ve Venedikli diğer İtalyan cemaatleri de, Galata'ya taşınmışlardır. Ancak artık sınırlarına sığmayan Galata'nın yeni bir anlam kazanan eski varoşu, Pera olarak adlandırılmakta ve eski merkeze göre önem kazanmaktadır. Osmanlılarla ilk diplomatik ilişkileri kuran Fransızlar, Pera'ya yerleşme hakkını ilk elde edenler olmuşlardır. Osmanlı daha önce Venedik ve Cenova şehir devletleriyle de anlaşmalar imzalamış ve onlara da güvence ve haklar tanımıştır ancak onların yönetim yeri Galata'dadır. Yüzyıl sonlarına doğru, diğer Avrupa devletleri de temsilcilikleriyle Pera'yı şekillendirmişlerdir. Yüzyılın ortalarına doğru sur dışına çıkma yasakları sona eren Galatalı tüccarlar, sıkışık kent merkezinden buraya taşınmışlardır.

resim 4-18

Podesa Sarayı'nın güneye
bakan ön cephesi. 19.
yüzyılın birinci
yarısındaki ön mekânıyla.
Solda Galata Kulesi.
Litografi.

(Müller-Wiener,
Wolfgang., a.g.e, s.243)

²⁵⁹ Müller-Wiener, Wolfgang., a.g.e, s.34

XVII. yüzyılın sonlarına yaklaşılrken, Galata'yı ilgilendiren önemli bir olay, Osmanlı'nın 1669 yılında Venedikliler'den Girit Adası'nı almasıdır. Bu tarihten sonra Venedikliler'e karşı Cenevizliler'in desteğine ihtiyaç duyulmamış ve bunun sonucunda Cenevizliler bölgedeki ayrıcalıklı durumlarını koruyamamışlardır. 1670 yılında Venedik'le yapılan barış anlaşması ve ticaret serbestliğinin sağlanmasını takiben, 1680 yılında Ceneviz temsilcisi bölgeden ayrılmıştır.

Cumhuriyet dönemine kadar devam eden süreç, varlıklı ve seçkin kesimlerin Pera'ya akını ile geçmiş, Galata ve Pera arasında adeta bir işlevsel değişim yaşanmıştır. Artık Galata'nın özellikle kıyı kesimleri, yalnızca atölyelerin, depoların, ticaret hanlarının ön plana geçtiği, liman işçiliğine bağlı çalışma alanları haline gelirken, Pera işyeri sahiplerinin konutlarının, uluslararası temsilciliklerin toplandığı bir merkez haline gelmektedir.

Bu değişimde iki temel süreklilik bulmak mümkündür. İlki, zamanın belirleyici öge olduğu, bu niteliksel farklılaşma ile açıklanabilen zamana bağlı sürekliliktir. Her ne kadar kenti dönüştüren süreç kent dışından kaynaklanıyor gibi görünse de, aslında kentin kendi yaşam çizgisi içinde kendi dinamikleriyle gerçekleşmiştir. Kent çevresinden koparak yabancılaşmamış, tam tersine yeni gelişen yerleşimlerle uyumlu bir entegrasyon süreci geçirmiştir. İkinci süreklilik ise işte tam bu noktadadır; ilkinin fiziksel mekâna yansıyan bir sonucudur ve hareket kavramıyla açıklanabilir. Bunun üzerinde “Kent Kurgusunu Şekillendiren Fiziki Bileşenler” başlığı altında detaylı bir şekilde durulacaktır.

4.1.4 TANZİMAT ETKİSİ VE FARKLILAŞMA

Osmanlı İmparatorluğu'nda batılı tarzda şehircilik uygulamalarına dönük ilk çabaların Tanzimat'la beraber ortaya çıktığını belirlemek çarpıcı bir gözlemdir. Bundan Osmanlı Devleti'nin daha önce kent alanına müdahale etmeyi denemediği sonucu çıkmaz; aslında gerçek durum tam tersidir. Yüzyıllar boyunca aynı türde bir çok nizamnamenin çıkarılmış olması, devletin bu konuda yeterince başarılı olmadığını ve kentte bütünsel bir egemenlik kurmada yaşadığı zorluğu ortaya koymaktadır. Tanzimat'la birlikte devletin işlerlik ve estetik bakımdan daha çok

kaygı duymaya başladığı görülmektedir. Bunun sonucunda kent mekânında güzelleştirme çalışmaları ve kentte düzeni egemen kılma isteği gündeme gelmiştir. Zaten Tanzimat'ın tam sözcük anlamı “düzen verme”dir. Bunun için gerekli modelleri ve hukuki araçları yalnız batı tarzı şehircilik sağlayabilirdi. Böylece 1840'lardan itibaren, tam gelişmemiş bir “Haussman benzeri” bakışla, özellikle sokakları genişletme ve sıralama doğrultusunda yeni şehircilik kurallarına ve mülkiyet rejimini esnekleştirerek kamulaştırmalara olanak sağlayacak yasal düzenlemelere zemin hazırlandı.²⁶⁰

Uzun yıllara yayılan çeşitli idari, hukuki ve ekonomik reformların önünü açan ve bunlara temel oluşturan Tanzimat Fermanı 1839'da çıkarıldı. Geniş cadde ve rıhtımların açılmasını, dar sokak ve çıkmazların kaldırılmasını, başkentin kentsel alanında köklü bir değişimi, kısacası mevcut kent görüntüsünün toptan reddedilmesini kapsayan ilk resmi belge ise 17 Mayıs 1939'da hazırlandı.²⁶¹

“İstanbul'un en geniş caddesi Divanyolu'nun ancak 6 metreyi bulduğu bir dönemde asgari yol genişliğini 7,60 metre olarak saptayacak kadar ütöpik olan bu metin aradan geçen bir buçuk yüzyıllık zamandan geriye doğru bakıldığında bir kehanet gibi görünmektedir.”²⁶²

1848'de bunu, batı şehirciliğinin, yeni yapılan binaları arkaya çekerek sokakları genişletme ve parselleme gibi bazı temel ilkelerini getiren birinci Ebniye Nizamnamesi²⁶³ izledi. Aynı yıl başkenti ve imparatorluğun diğer kentlerini, batılı kent modelleri görüntüsüne göre kabul edilmiş usuller çerçevesinde yavaş yavaş değiştirecek uygulamalara girişildi. “Eğer bugün Ortadoğu, Kuzey Afrika ve hatta Balkanlar'ın birçok kent merkezinin tersine, İstanbul ve Türkiye kentlerinin çoğu dolambaçlı dar sokakları ve çıkmazlarıyla eski kent yapısını hiç korumamış ya da

²⁶⁰ Yerasimos, Stefan. Modernleşme Sürecinde Osmanlı Kentleri, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 1996 (Paris Üniversitesi- VIII Öğretim görevlisi; şimdi Fransız Anadolu Araştırmaları Enstitüsü Müdürü).

²⁶¹ Ergin, Osman Nuri. Mecelle-i Umur-ı Belediye, İstanbul, 1922, s.1340-1343. (Yerasimos, Stefan., a.g.e., s.2)

²⁶² Yerasimos, Stefan. a.g.e., s.1

²⁶³ 4-13 Mayıs 1848 tarihli Nizamname, 11 Ocak 1849 tarihli nizamnameyle gözden geçirilip düzeltildi. Osman Nuri, a.g.e., s.1098-1104 (Yerasimos, Stefan., a.g.e., s.2)

çok az korumuşlarsa, bu durum batılulaşmanın başından itibaren açıkça belirtilmiş amaçların sürekli ve başarılı olmasının sonucudur."²⁶⁴ Osmanlı bürokrasisi için reformların hedefi, batı üstünlüğüyle, onun kazanımlarını kullanarak mücadele etmektir. Devleti, oradan hareketle toplumu modernleştirmek için öngörülen yöntem, batının tekniğinden ve giderek kültüründen yararlanmaktır.

Tanzimat öncesi, II. Mahmut döneminde kendi başına kent yönetiminin bir kısmını üstlenen eski kurumlar güçlerini yitirmiş ve yavaş yavaş kente özgü bir yönetimin gerekliliği fikri doğmuştu. Bu fikrin 1850'lerde vardığı nokta, başkentte bir belediye örgütlenmesine gitmek oldu. Arazi mülkiyeti için gereken esneklik, kısmen 1858 tarihli Arazi Kanunnamesi'yle sağlandı. İnşaat malzemelerine, yollara, şehirleri genişletmeye ilişkin şehircilik nizamnameleri ancak bu çerçevede çıkarılabildi. Mekân bakımından eşitsiz bir uygulamayla yürütülen yeni şehircilik, kentin toplumsal açıdan daha fazla farklılaşmasına ve bir anlamda yerinde sayan eski İstanbul ile doludizgin bir gelişim içine giren modern kent arasındaki ayrımın derinleşmesine yol açtı.

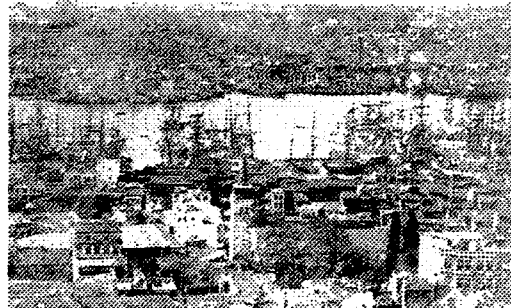
Klasik İslami kent, iktidar ile cemaat arasında kentsel mekâna egemen olmak için süren bir çatışmanın sahnesiydi. Bu sonu belirsiz kavgayı, Tanzimat'la birlikte iktidar kazandı ve kendi kent düzeni ile kent yönetim biçimi anlayışını dayattı.²⁶⁵ Ama kentlerin halkı, yaşam çerçevelerinin dönüşüm sürecinde edilgin kalmadılar.

Galata bu konuda karşımıza farklı bir tablo ile çıkmaktadır. Galata'da bu çatışma iktidarın lehine değil, cemaatin, ama islami cemaat yerine daha çok Levanten ve yabancı cemaatlerin lehine çözüme bağlandı. Bu cemaatlerin kent alanına el koyması, emperyalist güçlerin etkisiyle iktidarın orada görünmemesinden ve bunun yarattığı boşluktan doğdu. Kent ileri gelenleri, Galata'nın kaderini ellerine aldılar ve onu biçimlendirdiler. Bu durum, yabancı kolonilerin ve cemaatlerin gücüne, onların

²⁶⁴ Yerasimos, Stefan., a.g.e., s.2

²⁶⁵ Yerasimos, Stefan., a.g.e., s.3

siyasi ve idari özerkliğine dayanıyordu. Konsolosluklar ve belediye etrafında örgütlenen bu cemaatler, kent alanını bildikleri gibi yönetme olanağını buldular. Bu süreci belirlemede, yabancı cemaatlerin endüstrileşen dünya düzeni içerisinde yerlerini alarak kente getirdikleri, Osmanlı için yeni olan kurumsal sistemlerin etkili olduğu görülmektedir. Osmanlı ekonomisinin kapitalist dünya ekonomisine entegrasyonu sürecinde, Avrupalılarla yapılan ticari anlaşmalar (1838 ve sonrası) sonucu İstanbul, ticaret ve yatırım yapmak üzere gelen Avrupalılar'ın akınına sahne olmuştur. Bu gelişmelerle, Galata'daki ticari mekânların işleyişi oldukça büyük değişikliklere uğramıştır. Azınlıklar da, Avrupa ülkelerinden birinin vatandaşlığına geçmek veya himayesine girmek suretiyle Avrupalılara tanınan ticari imtiyazlardan faydalanmışlardır. Bu girişimciler bankerlikten gemi acenteliği, demiryolu, sigorta mümessilliğine kadar birçok alanda faaliyet göstermişler, bu dönemde birçok şirket kurulmuştur; bir başka deyişle, Osmanlı İmparatorluğu'nda şirketleşmenin başlaması bu döneme rastlar. Bunun yanı sıra, batı ülkeleriyle ilişkilerin artması sonucu tüketim malları kalemleri çeşit ve hacim olarak fazlalaşmış, böylelikle bu malların komisyonculuğunu yapanlarla ithalat ve ihracatçı tüccarların sayısında büyük artış gözlenmiştir. Bütün bu gelişmeler, zamanına göre modern büro olarak düşünülebilecek işyerleri gereksinimini de beraberinde getirmiştir. Osmanlı İmparatorluğunda en büyük yatırım dalgası, 1888-1896 yıllarında ortaya çıkmış ve en çok büro binası da bu dönemde yapılmıştır.²⁶⁶ En çok yatırım yapılan alanlar demiryolları, bankacılık, sanayi, su ve gaz gibi belediye hizmetleri, ticaret ve madenciliktir. İkinci büyük yatırım dalgası 1905-1913 arasındadır ve öncelikli yatırım alanları, sigortacılığın ilave olması dışında, bir önceki dönemden pek farklı değildir.

resim 4-19

19. yüzyılın sonuna doğru Haliç'in ortalarındaki limana bakış. Ön planda Arap Camii'nin kulesi, devamında liman ve geri planda tarihi yarımada görülüyor. (Müller-Wiener, Wolfgang., a.g.e, s.56)

²⁶⁶ Gülenaz, Nursel. İstanbul'da 19. yüzyılda Osmanlı Ticaret Hanları

Galata örneğinde de görüldüğü gibi, modernleşme ister devletten, ister kent seçkinlerinden gelsin, pratikteki değişiklik temelde pek farklı değildir. Yeni işlevleri yerine getiren modern binalar ve yeni semtlerle oluşan nispeten düzenli kent dokusu, ulaşımın gelişmesi sayesinde bölgesiyle ve iç kesimleriyle daha sıkı ilişkilere girer. Coğrafi düzlemde, liman kentlerinin, ticari etkinliklerin ve emperyalizmin baskısı sonucunda, en kayda değer değişimleri yaşadıkları açıktır. Kentlerin içinde, eski merkezler ile modern semtler tam bir bütünleşmeye girmeksizin bir arada varlıklarını sürdürmeye başladı. Kent alanını dinsel semtlere bölen eski etnik ve dinsel ayrımlar, bu kez toplumsal nitelikte yeni bölünmelerin öne çıkmasıyla yavaş yavaş silinmeye yüz tuttu. Ama geçtiğimiz yüzyılın başında bu süreç henüz tamamlanmış olmaktan uzaktı; siyasi olaylar ve imparatorluğun ortadan kalkması gibi büyük ölçekli gelişmeler kentsel süreklilikte kırılmalara neden oldu.

4.1.5 CUMHURİYET DÖNEMİ VE KIRILMA

XX. yüzyıla gelindiğinde, Galata Kulesi-Kürkçü Kapı-Azap Kapı-Şişhane arasında kalan dörtgen ile, Büyük Hendek ve Lüleci Hendek sokakları üstünde kalan yerler hariç her yer işyerleri ile doluydu. Merkezdeki Bereketzâde Mahallesi ile Lüleci Hendek-Kemeraltı Caddeleri arasındaki alan ise Latin (veya Protestan) kiliseleri, okul ve hastanelerin yoğun olduğu bölümlerdi.

1. Dünya Savaşı sonunda Osmanlı İmparatorluğu'nun bitişi, Galata için yeni ve diğerlerinden farklı bir dönem açmış oldu. Cumhuriyet idaresi, başkenti Ankara'ya taşıdı. Elçilikler zorunlu olarak yeni başkente taşındılar. Millileştirilmeye başlanan ekonomi, yabancı sermayeyi tasfiyeye koyuldu. Tramvay-Tünel, Hava Gazı Şirketi, Düyun-ı Umumiye İdaresi ve Tütün Rejisi gibi çok sayıda yabancı personel çalıştıran dış kapital odakları, Beyoğlu sahnesinden birer birer silindiler. Oteller, lokantalar ve gece kulüpleri, önemli müşteri kaybına uğradı.

1955-1960 arasında uygulanan imar planları ve politikalar Galata'nın mimari, kültürel ve sosyal yapısını değiştirmiştir. Bölgenin çoğulcu kimliği değişerek homojenleşmiştir. Deniz ticaretinin önemini giderek yitirmesi, bankacılık sektörünün Levent-Maslak yöresine taşınması, ticari hayatın Harbiye-Nişantaşı-Şişli bölgesine

kayması sonucu, halen devam eden süreçte bölgenin bir ticaret ve iş merkezi olma kimliği zayıflamaktadır. İstanbul'un en büyük hırdavatçılar çarşısı olan Perşembe Pazarı'nın esnafları da, 1985 sonrasındaki Haliç yıkımları nedeniyle Piyale Paşa'da inşa edilen PERPA binasına kaydırılmaya başlanmıştır. Halen Yüksek Kaldırım ve Bankalar Caddesi'nde elektrik araç ve gereçleri satan dükkanlar sıralıdır. Şehrin gemicilik işletmelerinin bir bölümü Galata rıhtımındaki konumlarını sürdürmektedir.

Galata' da imar hareketlerinin getirdiği kamulaştırmalar (istimlakler), önemli tartışmalara neden olmuş, yeni kamulaştırmalar söz konusu olduğunda, bu tartışmalar bir ölçüde yinelenmiştir. Kamulaştırma eyleminin toplumsal zorunluluğuna karşın, toplumun başka bir kesiminin yaşantısını doğrudan etkilemesi, doğal olarak bu kesimde rahatsızlıklar yaratmıştır.

Perşembe Pazarı'ndaki Karaköy-Azapkapı bağlantısı ve Karaköy-Tophane Caddesi arasındaki Kemeraltı Caddesi'nin genişletilmesi sonucunda, tarihi sur içi bölgesinde 60 m genişliğine ulaşan bulvarlar açılmış, bu yolların açılması için kara surlarının bir kısmı yıkılmıştır. Galata surları yerleşmesini oluşturan eski sivil mimarlık örnekleri yıkılmış, kalan bölümün nitelik ve niceliğine uymayan, tarihi çevreye aykırı yoğun ve yüksek yapılaşmaya izin verilmiştir.

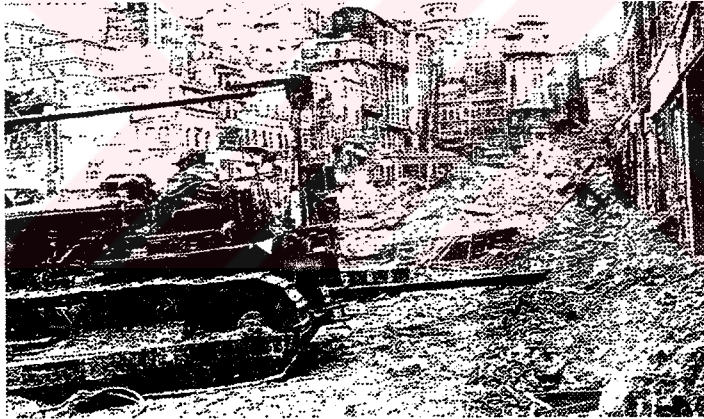
resim 4-20

Tophane bölgesine 1958-1959 yılları arasında cadde inşası çalışmaları sırasında bakış. Kılıç Ali Paşa Camii ve Hamam (solda) ve Tophane sağ aşağıda.

(Müller-Wiener, Wolfgang., a g e, s.430)

Genel anlamda bu gibi gelişmeleri, diğer Türk kentlerinde olduğu gibi Galata'da da, çok yönlü bir süreksizlik kavramıyla açıklamak mümkündür. Zamana bağlı süreklilikte kopma yaratan etkenleri kabaca iki yaklaşım içinde toplayabiliriz. İlki, küresel ölçekte yaşanan önemli değişimlerin kent alanına yansımalarıdır. Bunlar da somut anlamda; Haliç'in artık gelişen kente yetebilecek bir liman olamaması,

motorlu taşıt sistemine bağlı olarak kentin transformasyon sürecinde ticari yerleşimlerin yapılan boğaz köprülerinin belirlediği yeni merkezlerde gelişim göstermeleri, buna paralel olarak sosyal yapıda yaşanan çalkantılı değişimlerle azınlıkların buradan ayrılması ve devamında Anadolu'dan gelen bir göç dalgasının kente hakim olması gibi etkenlerdir. Ancak bütün bunların hepsi, yine de bu kınılmayı açıklamakta yetersiz kalmaktadır. Daha önemli ikinci etken, fiziksel mekâna müdahalede benimsenen tavırla ilgilidir. Bu uygulamaların yapılmasında etkili olan kişi veya kurumların kentsel yaklaşımında tarih, sadece bir figüran olarak anlam taşımıştır; gerektiğinde ideolojik amaçlarla kullanılabilmiş, fakat kültürel içeriği sınırlı kalmıştır. Diğer Türk kentlerinin son yarım yüzyıl içinde tarihi kimliğini acımadan yok eden yaklaşım, bu kültürel boşluğun sonucunda meydana gelmiştir. Geleneksel politikalarına temel almış gibi görünenler, geleneksel fiziksel çevrenin tek bir taşına bile özen gösterme gereği duymamışlardır. Bu olumsuz tavır, tarihin somut göstergelerine ait bilincin yeterince gelişmemesinden kaynaklanır ve toplumsal kültürün davranışsal bir bileşenidir.

resim 4-21

Karaköy Meydanı
genişletme çalışmaları.

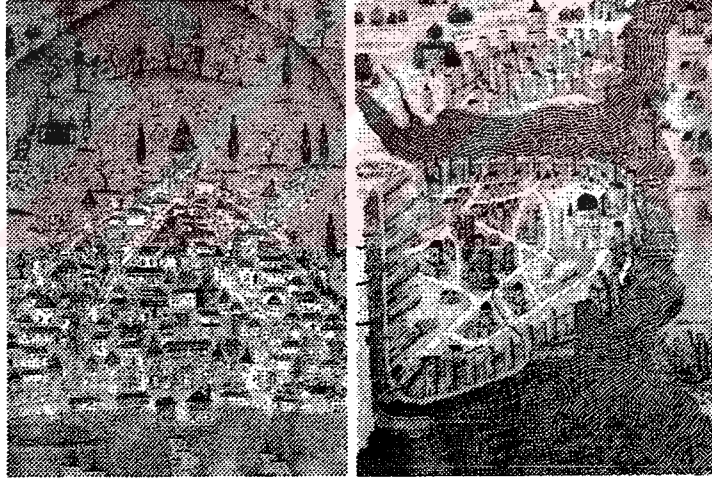
Çağın hızlı değişimi, teknolojiye ileri adımlar, göç olayları, özellikle büyük yerleşme bölgelerinde yeni önlemler alınmasını, yeni çözümler getirilmesini zorunlu kılmaktadır. Sorun, bu zorunluluklara getirilen çözümün, o kentin kimliğini yok edip etmediği; o kentte bulunan ve insanlığın ortak miras olarak kabul edilen taşınmaz kültür ve doğa varlıklarını tahrip edip etmediğidir.

4.2 KENT KURGUSUNA YÖN VEREN FİZİKİ BİLEŞENLER

“Sürekliliğin Mimarlıktaki Yeri ve Tanımlamaları” bölümünde nokta, doğru, düzlem gibi analitik öğelerle çözümlenmeye çalışılan süreklilik kavramı, bu bölüm içerisinde örneklenmeye çalışılacaktır. Bu yapılırken de, kent kurgusunu oluşturan belirleyici parçalar basit olandan karmaşık olana doğru bütünleştirilecektir. Farklı zaman dilimlerinde oluşan parçaların bir araya gelmesiyle kentin eşzamanlı bir anlatımına gidilecektir. Örneğin bir meydanı ya da bir aksı oluşturan parçaların her biri için yapılış tarihi gibi spesifik bir tarihten bahsedebilirken; bir meydan, bir aks ya da bir doku için ancak bir süreçten bahsedilebilir. Bu da, dolaylı olarak, kentin tarihsel sürecinin de konuya dahil edildiği bir harekete bağlı mekânsal süreklilikle anlatılma imkânına kavuşabilmektedir.

4.2.1 BELİRLEYİCİ NOKTALAR

“Matrakçı Nasuh’un bir minyatüründe üçgene çalıyor Galata, üçgen bir tepeye.”²⁶⁷

resim 4-22

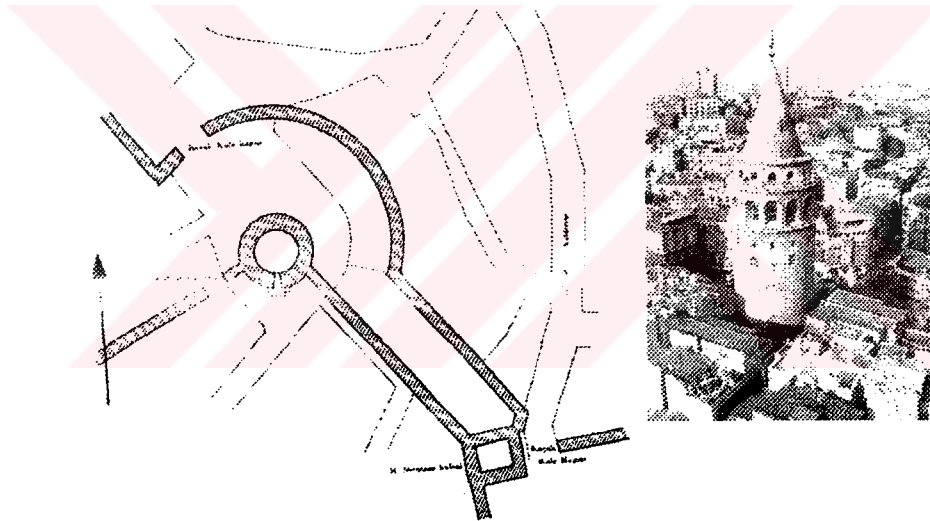
Solda, Matrakçı Nasuh’un Beyan-ı Menazil-i sefer-i Irakeyn-i Sultan Süleyman Han adlı yapıtındaki bir minyatür. Sağda, Sultanahmet ve Pera bir arada görülüyor.

(Berk, İlhan. Galata, a.g.e. s.9,13)

Galata üçgenini ifadesel anlamda en iyi tanımlayan örnek kuşkusuz “Galata Kulesi” olarak görülebilir. Ancak kule, kent kurgusunu yönlendirmekten çok topografyaya göre gelişen kent kurgusunun bir sonucudur ve bu Ortaçağ kentinin en hakim yerinde, kuzey yönündeki bitiş noktasını belirler. Bununla beraber bu kule Galata’nın tek kulesi değildi. “Galatalılar şehre vâki olacak hücumları def’edebilmek ve şehri

²⁶⁷ Berk, İlhan, Galata, a.g.e., s.13

daha iyi müdâfa'a eylemek üzere fırsat düştükçe surlara müstahkem kuleler ilave ederlerdi."²⁶⁸ Eski minyatür ve gravürlerden açıkça görüldüğü üzere Galata, bir kuleler şehriydi demek yanlış olmaz. Bugün bu kulelerin çok az bir kısmı ayakta kalmıştır. Ceneviz mimarisini yansıtan iki adet burç, kulenin hemen aşağısında mevcut binaların arasından görülebilmektedir.²⁶⁹ Kulehında yapılan çeşitli düzenlemelerle, inşa edildiği günden bugüne kadar ulaşan yapı, zamana bağlı işlevsel süreklilik için iyi bir örnek olarak değerlendirilebilir. Güvenlik ve gözetleme amacıyla yapılan kulenin işlevi bugün nitelik değiştirmiştir ve restoran olarak kullanılmaktadır. Sürekliliği sağlayan, bulunduğu hakim konum ve yüksekliği nedeniyle sahip olduğu ifadesel güç ve gözetleme fonksiyonudur. Bunun yanında kule, harekete bağlı süreklilik açısından Taksim yönüne doğru kentsel kurgunun gelişmesinde Galata Kulesi Sokak, Büyük Hendek Caddesi, Yüksek Kaldırım, Serdar-ı Ekrem ve Galip Dede Sokağı'nın belirlediği bir odak noktası olmuştur.

resim 4-23

Solda, kulenin sur duvarlarına göre biçimlenen konumu, Sağda, kulenin bugün çevre ile kurduğu ilişki.

Galata üçgeninin diğer ayağında ise Sokollu Mehmet Paşa Camii yer alır. Burası Azapkapı bölgesidir. “Azap” burada bir tür deniz piyadesi olan “azeb”den gelmedir. Osmanlı deniz kuvvetleri, buradan Kasımpaşa’ya uzanan bölgede üslenmişti. Bugün bu noktayı tanımlayan diğer bir yapı da Unkapanı Köprüsü’dür.

²⁶⁸ Arseven, Celâl Esad. a.g.e.

²⁶⁹ Bkz. Kule-Arap Camii aksının çözümlenmesi.

resim 4-24

Sokollu Camii'nin kule yönünden çevresi ile birlikte görünümünü konu alan bir canlandırma. Kent dokusunda Osmanlı etkisi görülüyor.

Mimar Sinan'ın sekizgen bir karnak üzerine oturttuğu kubbenin etrafında biri küçük sekiz yarım kubbe bulunur. Minare alışlagelenin aksine soldadır. Bunun nedeni gerekli yerin denize fazla yakın olmasında aranabilir.

Tarlabası ve Tersane Caddesi yol genişletme çalışmaları, Unkapanı köprüsünün yapımı ve çevre binaların ortadan kaldırılması nedeniyle bölgede bugün cami dışında geçmişle ve kentle kurulabilecek herhangi bir süreklilik bulunmamaktadır. Haliç'in kullanılmasında yaşanan güçlüklerse tersanenin günümüze entegrasyonunu olumsuz yönde etkilemektedir.

resim 4-25

Unkapanı köprüsünden Tersane-i Amire'nin görünümü. Arka planda surların 4. evresinde yapılan sur izi hissedilebiliyor.

Galata üçgenin üçüncü ayağını ise Karaköy Meydanı belirler. XIX. yüzyılda bölgede, işyerleri için oldukça fazla sayıda bina inşa edilmiştir. Çoğu yabancı mimarlarca yapılmış bu binalar, ilerde "büro fonksiyonu taşıyan hanlar" olarak incelenecektir. Bunlar, batılılaşma ile birlikte kapitalist iş ilişkilerini de yaşamaya başlayan Osmanlı toplumunda, yeni çalışma tarzına uyan ilk mimari örneklerdir. Bunlardan biri İtalyan Mongeri'nin eseri olan Karaköy Palas'tır. Köprüye doğru yüründüğünde, gene İtalyan bir mimarın, Raimondo d'Arancio'nun yaptırdığı bir cami vardı. Karaköy Mescidi olarak da bilinen bu yapı XIX. yüzyıl İstanbul Art Nouveau'sunun en güzel örneklerinden biriydi. Bu bölge de, bir önceki gibi, Kemeraltı ve Tersane

Caddesi'nin yol genişletme çalışmaları ile ortaya çıkan olağan yabancılaşmadan payına düşeni almıştır.

resim 4-26

20. yüzyıl başında Karaköy meydanı ve hanlar. Raimondo d'Arancio'nun camisi henüz yıkılmamış.

Ayakta kalan diğer önemli binalar arasında Ömer Abed Han'ı, Avusturyalılar'ın yaptırdığı Viyana Bankası (bugünkü Ziraat Bankası) binası, Sabancı Üniversitesi (Eski Akbank) ve Nordstern'e ait binalar dikkat çeker.

Öte yandan Galata silüetinde, eski adı St. Paolo e Domenico olan Arap Camii ve St. Pierre Kiliseleri ile birlikte 1800'lerde yapılan Osmanlı Bankası gibi Voyvoda Caddesi'ndeki binalar kurguyu tanımlayan ifadesel değerler olarak ilk bakışta göze çarpar. Bütün bunların ötesinde kentsel kurguyu yönlendiren asıl öğeler, ifadesel anlamda yeterince güçlü görünmeseler de, kentin var olma amacının somut göstergeleri olan ticari mekânlar ve bunların etrafında gelişen meydanlardır. Bu nedenle bunların belirlenerek değişim çizgilerinin ortaya konması kentsel kurguda yaşanan dönüşümün açıklanmasında belirleyici olacaktır.

Genel bir değerlendirme yapmak gerekirse, Osmanlı ticaret hanları içerisinde başlıca iki kategoriden söz edilebilir. Bunlardan ilki *menzil hanları*, ikincisi ise *şehir hanları*'dır. Menzil hanları kervansaraylardır. Bunlar, şehirlerarası önemli yollarda, ticaret ve hac kervanlarının hayvanlarıyla birlikte ücretsiz olarak konaklamalarını sağlamak için inşa edilmiş yapılardır. Şehir hanları ise, isminden de anlaşılacağı gibi şehirlerin içindeydi; kervansaraylar gibi ücretsiz hizmet sağlamak için değil, içinde bulundukları vakfa gelir sağlamak amacıyla yapıldıklarından ücretliydi. Şehir hanlarının pek azı konaklama hizmeti veriyordu.

Bu şehir hanlarında sadece dükkan, imalathane, depo ve bürolar bulunuyordu. Şehir hanlarının bir çeşidi olan ticaret hanlarının zemin katında depo ve/veya dükkanlar,

üst katlarında imalathane ve ticarethaneler vardı. Osmanlı padişahları, vezirler ve devletin diğer önde gelenleri vakıflarına gelir sağlamak amacıyla şehirlerde çok sayıda ticaret hanı yaptırmışlardı. Bunlardan bir tanesi de örnekler arasında incelenen Sadrazam Rüstem Paşa'nın yaptırmış olduğu Kurşunlu Han'dır.

resim 4-27

Kurşunlu Han'ın hava fotoğrafı. Hanın sol üst köşesinde Galata Bedesteni görülüyor. Fotoğrafın sol altında sonradan yapılan eklentiler nedeniyle algılanamayan Yelkenci Han mevcuttur.

XIX. yüzyıl ortalarına kadar, başta İstanbul olmak üzere, Osmanlı İmparatorluğu'nun ticaretle uğraşan bütün şehirlerinde yapıla gelmiş bu hanlar "Klasik Osmanlı Ticaret Hanı" kavramıyla tanımlanır. Dışarı kapalı olan zemin katlar, zamanla dükkanlarla dışa açılmış, cepheler hareketlenmiştir. Yer sıkışıklığı sebebiyle kat sayısında artışlar, planlarda da kentsel etkenlerin dikte ettirdiği biçimsel anlamda bir irrasyonelleşme görülmüşse de klasik Osmanlı ticaret hanları temel özelliklerinden bir şey yitirmemişlerdir.

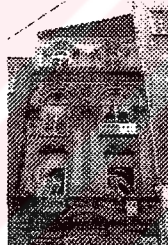
Galata'da surlar içinde yer alan Kurşunlu Han, Yelkenciler Hanı ve eski yapı alanı üzerine inşa edilen Saksı Hanı ile Serpuş Hanı gibi yapılar, Osmanlı döneminde de Galata kıyılarında önemli ticari faaliyetlerin yaşandığının en güzel göstergeleridir.

XIX. yüzyılın ikinci yarısında han mimarisinde hakim klasik anlayış terkedilmiş ve XVIII. yüzyılda görülmeye başlanan batı etkisi, toplumsal ve ekonomik ihtiyaçlardaki değişimi beraberinde getirmiştir. Bu da teknolojiye yaşanan ilerlemelerle birlikte, kitle, hacim ve planlara yansımıştır. Bir başka deyişle, han mimarisinde köklü bir değişim yaşanmıştır ve bu değişim, klasik Osmanlı ticaret hanlarından büro binalarına geçiş olarak tanımlanabilir.²⁷⁰ Söz konusu yapıları han olarak nitelendirmemizin nedenlerinden biri, klasik Osmanlı ticaret hanlarında

²⁷⁰ Öncülleri başta İngiltere ve Almanya olmak üzere birçok Avrupa ülkesinde ve Amerika Birleşik Devletleri'nde XIX. yüzyılın ilk yarısından itibaren yapıla gelmiş olan büro binaları, bureau buildings, office buildings veya kontorhauser diye anılırlar.

olduğu gibi, bunların da günlük kullanımda isimlerinin arkasına “han” sözcüğü getirilmek suretiyle anılmalarıdır. Büro binaları İstanbul’un geleneksel ticaret merkezinin bulunduğu Eminönü bölgesi ile ticaret merkezi olarak XIX. yüzyılda önem kazanmış olan Galata bölgesine hemen hemen eşit dağılmıştı. Galata’da aynı döneme ait, han olarak nitelendireceğimiz 117 büro binasının bugün 32’si ayakta kalabilmiştir.

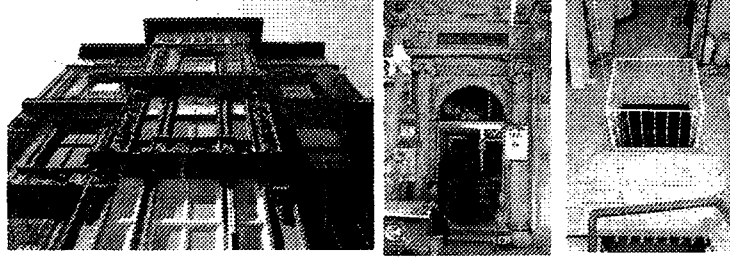
Birçoğu XIX. yüzyılın son çeyreğinde yapılmış olan İstanbul’daki bu hanlar, mimari özellikleri ve fonksiyonları bakımından klasik Osmanlı ticaret hanlarından ayrılır. İlk bakışta göze çarpan fark cephe dekorasyonunda görülür. Bu döneme ait hanların çoğunun cephesi, XVIII. yüzyıldan beri etkisini gösteren batılılaşma olgusunun bir uzantısı olarak batıdan ithal edilmiş ve XIX. yüzyıl sonunda İstanbul mimarisine hakim olmuş eklektik üslup anlayışına göre bezenmiştir. Voyvoda Han –XIX.yüzyıl sonu –Galata, Kuto Han –XIX.yüzyıl sonu-Karaköy, Ada Han –XIX.yüzyılın son çeyreği-Karaköy örneklerinde neo-klasik etkileri görülmektedir

resim 4-28

Soldan sağa;
Ada Han,
Voyvoda Han’ın
cephesi,
Voyvoda Han’ın cadde
içindeki konumu.

Dönemin hanları, en az üç katlı, genellikle de dört katlı olup, özellikle Galata bölgesinde 5 veya 6 katlı olanları da vardır. XIX. yüzyıldan itibaren yer sıkışıklığının yol açtığı parsel yamukluğu ve yol durumu nedeniyle, düzgün plana sahip han çok azdır. Yamuk parsel üzerindeki pek çok hanın üst katlarını düzeltmek için, taş konsolların taşıdığı çıkmalar yapılmıştır. Mekân düzeni bakımından ise büro hanlarını avlulu ve avlusuz olmak üzere iki temel gruba ayırmak mümkündür. Avluların üzeri cam çatı ile örtülüdür. Abed Han –XIX. yüzyıl sonu- avlulu hanlardan koridorlu olanlara örnektir. Avlusuz olanlarda da odaların koridora (Bereket Han –XIX. yüzyıl sonu – Galata), bir ışıklığın etrafını çeviren galeriye veya apartmanlarda olduğu gibi merdiven sahanlığına ya da bir hole açıldığı (Çeceyan Han-1890-Karaköy) üç alt grup gözlenir.

resim 4-29

Çeçeyen Han.
Soldan sağa;
Ön cephe,
Giriş,
İç görünüş.

Avlusuz hanlarda, hol veya merdiven sahanlığının üstünde genellikle bir ışıklık yer alır. Klasik Osmanlı ticaret hanlarından farklı olarak bu hanlarda revak yoktur. Fakat avlulu ve galerili bu hanlar mekân düzeni bakımından klasik Osmanlı ticaret hanlarını andırır. Çatılar ahşap strüktürlü olup tuğla kaplıdır ve yapının planına göre dört veya iki eğimlidir. Hatta Mansard çatı (Ömer Abed Han –XIX. yüzyıl sonu-Karaköy) uygulamaları da görülür.

resim 4-30

Ömer Abed Han
Soldan sağa;
Giriş,
Merdivenler,
İç avlu,
Mansard çatı.

Kapalı mekânların örtüsü, demir putrelli volta döşeme veya demir karkaslıdır. Yer döşemeleri ise odalarda ahşap, koridor ve merdivenlerde taş çini veya blok mermerdir. Fonksiyon bakımından bu hanların klasik Osmanlı ticaret hanlarından başlıca farkı, imalat ve depolama fonksiyonunu içermemesidir. Çoğu büro hanının zemin katı mağaza ve dükkanlara ayrılmıştır. Galata Voyvoda Caddesi üzerindeki Generali Han'da (20. yüzyıl başı) olduğu gibi zemin katı dükkansız hanlar da vardır. Görülüyor ki ;

- cephelerin bezenmesi,
- dükkanlarla dışa açılma,
- avlunun örtülmesi,
- malzemenin değişmesi,
- revakların yerini demir korkuluklu galerilerin, koridorların veya hollerin alması,
- örtü sisteminde kubbe veya tonoz yerine demir, putrelli volta döşeme kullanılması,
- mekânların nispeten küçüklüğü,

- tavan yüksekliğinin nispeten azlığı,
 - çatıların ahşap veya tuğla malzemeyle yapılması,
 - mansard çatı uygulaması,
 - bazı hanlara asansör ve kalorifer gibi yeni elemanların girmesi,
- mimarideki farklılıkları meydana getirmiştir.

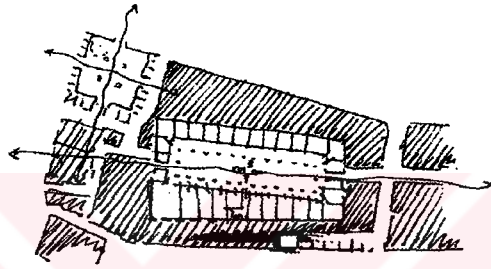
Fonksiyon bakımından da dönemin hanları klasik Osmanlı ticaret hanlarından ayrılır. Eski hanların fonksiyonu hem üretim, hem depolama, hem de ticarete yönelikken, XIX. yüzyılın getirdiği yeniliklerden biri olan uzmanlaşma ve tek bünyede toplanmış işlevlerin ayrışması gereği olarak üretim yapıları fabrikalar, depolama yapıları antrepolar, tüketim yapıları ise pasajlar ve genel olarak hanlar oldu. Büro fonksiyonu taşıyan hanlar ise, üst katlardaki üretim ve satışın idaresiyle ilgili yazıhaneler, zemin kattaki perakende ya da toptan mal ticaretinin yapıldığı dükkanlar veya kafeterya, lokanta, kuaför, postane, banka şubesi vs. ile bu uzmanlaşma içinde yerini aldı. Bu hanların klasik Osmanlı ticaret hanlarından bir diğer farkı da, sadece oda oda değil, aynı zamanda her katta bir şirket olacak şekilde kat kat kiraya veriliyor olmasıydı; hatta bir hanın tümünün tek bir şirketin idare binası olarak kullanıldığı hanlar da vardı(örneğin,XIX. yüzyıl sonunda yapılmış olan Karaköy Küçük Cedid Han'ın tümü Credit Lyonnais adlı Fransız bankasının yönetim binası olarak işlev görüyordu). Bir başka önemli fark ise, klasik Osmanlı ticaret hanlarının vakıflarca, vakıflara gelir getirmesi için,dönemin hanlarının ise rant elde etmek amacıyla daha çok şahıslar ve şirketlerce yaptırılmış olmasıydı.

Galata bölgesinde banker ve komisyoncuların yanı sıra mimar-mühendis-müteahhit ve avukat büroları, sigorta şirketi temsilcilikleri ve hatta hırdavatçıların bulunduğu görülmektedir. Galata bölgesindeki Büyük Balıklı Han (1875), Küçük Balıklı Han (1875), Zincirli Han (XIX. yüzyıl ortaları), Ticaret Han(1881), Kuyumcular Han (1880-89 arası) ve Gül Kamondo Han (XIX. yüzyıl ortaları) örnekleri mekân düzeniyle daha çok klasik Osmanlı ticaret hanlarına benzerlik gösterir. Bu örnekler, klasik Osmanlı ticaret hanlarıyla büro hanları arasında geçiş özelliği gösterirler. Kapalı mekânlar genellikle kareye yakın, üzeri açık bir avlu etrafında düzenlenmiştir.

Örneklerin çoğunda avlu revaklarla çevrili olmamakla beraber, üst katlar revaklıdır (Büyük Balıklı Han, Karaköy); kat sayısı üçü geçmez; tonoz çapraz tonoz veya aynalı tonoz gibi geleneksel örtü sistemi ile volta döşeme gibi zamanına göre modern örtü sistemi bir arada kullanılmıştır; cepheler klasik Osmanlı ticaret hanlarına benzer yalınlıkta ve sıvasız olabildiği gibi, sıvalı ve çok yoğun olmamakla birlikte batı mimarisinden ödünç alınmış dekoratif unsurlarla bezelidir.

4.2.1.1 Kurşunlu Han

Tahrip olan Ceneviz katedralinin (St. Michele) kalıntıları üzerine Sadrazam Rüstem Paşa tarafından iki katlı olarak Mimar Sinan'a inşa ettirilmiştir.²⁷¹

resim 4-31

Doğu ve batı yönünde kıyıya ve surlara paralel ticari akışı kesmeyen dikdörtgen plan şemasına sahip Kurşunlu Han'ın bitişik yapı durumu gösteren çevresiyle ilişkisi.

Yapı, doğu-batı yönünde dikdörtgen olarak planlanmıştır. Güney cephesi, eski Galata surlarına paralel ve sur hattı üzerinde yer almaktadır. Batı cephesi de bitişik nizam yapı durumu gösterir. Bu nedenle Kurşunlu Han'ın sadece iki dar cephesi -doğu ve batı-, cephe düzenlenmesi özelliklerine sahiptirler.

İki katlı yapının zemin katında paye ve duvarlarda görülen tuğla ve derz dokulu kısımlar, Bizans döneminden bir yapının varlığını işaret eder. Üst kısımlarda, duvar ve taşıyıcı destek sistemi bütünüyle XVI. yüzyıl Osmanlı mimarisinde görülen inşaat tekniğinin özelliklerini taşımaktadır.²⁷² Bu, işlevin değişmesi ancak mekânsal izlerin geleceğe aktarılması bakımından, zamana bağlı sürekliliğe verilebilecek en güzel örneklerden biridir.

²⁷¹ Eyice, Semavi. Galata ve Kulesi, İstanbul

²⁷² Çantay, Gönül. "Kurşunlu Han", İstanbul Ansiklopedisi. c5-s.126

resim 4-32

Soldan sağa sırayla;
Giriş (doğu yönünden),
Girişten iç avlu,
Girişin üstünden iç avlu.

Kurşunlu Han, doğu ve batı cephelerinde bulunan birer kapı ve kapıya bağlı çapraz tonoz örtülü giriş mekânıyla revak altına ve oradan da dar dikdörtgen avluya açılır. Burada, genellikle Osmanlı şehir ve menzil hanlarında görülen, girişin hemen iki yanında revak altında taş merdivenlerle üst kata çıkış görülmez. Bunun nedeni, XVI. yüzyılın ortalarında harap olan St. Michele Katedrali'nin etrafının daha o yıllarda yapılanmış olması ve Kurşunlu Han'ın, mevcut kalıntılarının yer aldığı alanın sınırları içinde inşa edilmiş olmasıyla açıklanabilmektedir.

resim 4-33

Soldan sağa;
Enine kesit,
İç avlu.

Avlunun ortasında dört yönlü merdiven düzenlenmesi avlunun dar durumuyla ilgili gözükmetedir.

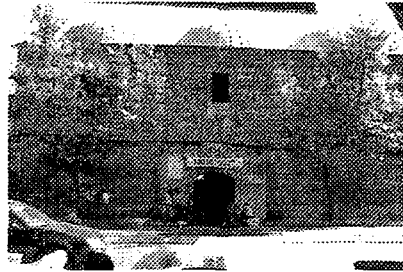
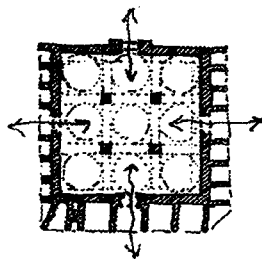

resim 4-34

Boyuna kesit: Han'ın 1. kattaki revaklarına avlunun ortasında yer alan bir merdivenlerle çıkılmaktadır.

4.2.1.2 Fatih Bedesteni

Galata, Perşembe Pazarı Caddesi'nde olan bedesten mimari bakımdan Osmanlı dönemi Türk yapı üslubuna ve tekniğine tam uygunluk gösterir. XV-XVII. yy.'lar arası uygulanan 4 payeli, ve 9 kubbeli biçimi ile Kastamonu, Kayseri ve artık mevcut olmayan Konya, Merzifon bedestenlerinin bir benzeridir.

resim 4-35

Soldan sağa;
Galata Bedesteni'nin
planı,
Tersane Caddesi
yönünden giriş cephesi.

20m x 20m ölçüsünü pek az aşan bedestenlerde daima görüldüğü gibi, dış cephelerine bitişik olarak, üzerleri kagir tonozla örtülü dükkan gözleri sıralanır.²⁷³ Bunlar sonraları çok bozulmuş, Perşembe Pazarı Caddesi kenarındakiler de bütünüyle ortadan kaldırılmıştır. Dört cephesinin de ortasında birer kapısı bulunan ana mekânın ortasında yükselen kesme taştan, kare kesitli dört kalın paye büyük kemerleri taşır. Böylece meydana gelen 9 bölümün üstleri kasnaksız kubbeler ile örtülmüştür. Cephelerinin yukarı kısımlarında, her cephede üçer tane pencere vardır.

resim 4-36

Soldan sağa;
Galata Bedesteni'nden iç
görünüş ve
yan cephe.

Galata Bedesteni olarak da bilinen yapı, 25 yıl öncesine kadar depo olarak kullanılıyor ve içindeki meşe ağacından eski bölmeler bütünüyle duruyordu. Binayı kiraya vermek amacıyla yapılan restorasyonda bunlar sökülmüş ve ilgili makamın itirazıyla bedestenin aslına uygun yapılacağına bildirilmesine rağmen bu yolda hiç bir girişimde bulunulmamıştır.²⁷⁴

Bir önceki Kurşunlu Han örneğinde, kendinden önce yapılan St. Michele Katedrali'nin sınırlarına bağlı kalınarak ve sur duvarlarıyla birlikte eski yapının mevcut duvarları da kullanılarak, tasarımda kentle bir etkileşim sürecine girildiği görülmektedir. Bu anlamda, çevreyle kurulabilecek iyi bir süreklilik örneğine şahit

²⁷³ Eyice, Semavi. "Galata Bedesteni", İstanbul Ansiklopedisi.

²⁷⁴ Eyice, Semavi. "Galata Bedesteni", a.g.e.

olunmaktadır. Fatih Bedesteni'nin bugünkü durumuna baktığımız zaman ise, bütüncül ve açık bir iç mekân anlayışına göre tasarlanmış binanın özüne tamamen aykırı bir mekân anlayışı uyarınca yeniden düzenlenmek istendiğini görmekteyiz. Burada, fonksiyonun korunmasına karşılık, kültürel anlamda yaşanan kırılmanın mekâna izdüşümünü görmekteyiz. Bu da "Sürekliliğin Tanımı ve Yardımcı Kavramlar" bölümünde üzerinde durulan süreklilikte etki-tepki mekanizmasının önemini ortaya koymaktadır. Bu etkileşim, St. Michele'den Kurşunlu örneğine geçerken çevresel verilerle olabildiğince korunurken, bu örneğin iç mekân anlayışında günümüze uyarlanamamıştır. Zamana bağlı süreklilikte yaşanan benzer bir kırılma da Yelkenci Han örneğinde görülmektedir.

4.2.1.3 Yelkenci Han

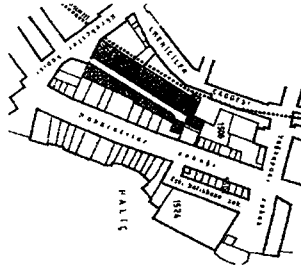

resim 4-37

Yelkenci Han ve çevresi.

Haliç kıyısına paralel Galata Surları boyunca uzanan Yelkenci Han da Kurşunlu Han gibi bitişik yapı durumu gösteren çevresi içerisinde içe kapalı avlulu plan şemasına sahiptir.

Azapkapı'da, Tersane Caddesi'nin deniz tarafında yer alan ve Kurşunlu Han'dan yaklaşık iki yüzyıl kadar sonra Galata surları içinde inşa edilen Yelkenci Han, surlara paralel uzanan plan şemasıyla, daha önceki yapının üzerine inşa edilmiş olup bulunduğu alanın topografyasına bağlı kalmıştır. Yaklaşık olarak 44 x 15 m ölçüsünde, uzun fakat kenarları değişken bir dikdörtgen plan şemasına sahip olan yapının uzun kenarlarından biri, eski Yemeniciler Sokağı'na çok yakın ve paralel olarak yer alır. Bu anlamda, Kurşunlu Han gibi, "yer"le kurulan etkileşim içerisinde zamana bağlı mekânsal sürekliliğin çarpıcı bir örneği olarak değerlendirilebilir.

resim 4-38

Soldan sağa, Yelkenci Han'ın planı ve üst kattaki girişe doğru iç avlunun görünümü.

Bununla beraber, son yüzyılda iç avluya yapılan eklentilerin –Galata Bedesteni örneğinde olduğu gibi-, kurguyu belirleyen mekân anlayışıyla uzaktan yakından ilgisi yoktur. Revak sisteminin günümüze ulaşmadığı yapıda, yay kemerli kapı eski Kürekçiler Sokağı'na açılan cephe üzerindedir. Beşik tonoz örtülü giriş koridoru ile girilen avluda örme payelerde taşın, kemer sisteminde ise tuğlanın kullanıldığı anlaşılmaktadır. Yapıda üst kat, bozulma derecesindeki değişikliklerle günümüze ulaşmıştır. Yapının eski Makaracılar Sokağı boyunca uzanan uzun kenarı boyunca dükkanlar sıralanmaktadır.

resim 4-39

Soldan sağa sırasıyla; Yelkenci Han'ın girişi, Girişten iç avlu, Girişin üstünden iç avlu.

(11.07.2000)

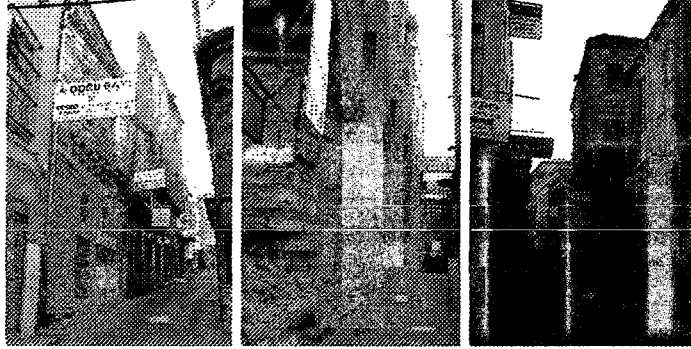
Yelkenciler Hanı'nın, Galata'da kendi adına bir cami ve çeşme gibi yapılar da yaptırmış olan Kemankes Mustafa Paşa tarafında inşa ettirildiği bildirilmekte ve han XVII. yüzyılın ilk yarısına tarihlenmektedir. Ancak kaynağa işaret edilmemektedir.²⁷⁵

4.2.1.4 Serpuş Hanı

Perşembe Pazarı Caddesi ile Eski Tay Çıkmaşı'nın kesiştiği köşede inşa edilmiştir. Mimarı, yaptıranı ve yapım yılı bilinmemektedir. Yapı XVIII. yy'da bütün dış yüzlerinde değişiklik geçirmiş, Türk mimari üslubunda konsollu çıkmalar, taş ve

²⁷⁵ Çantay, Gönül. "Yelkenciler Hanı", a.g.e., c7-s.463

tuğla hatıllı duvarlar ve sivri kemerli pencerelerle, bu yüzyılın tipik bir ticaret hanı haline gelmiştir.²⁷⁶ Plan şeması olarak, yamuk dikdörtgen yorumu, yapının inşa edildiği alana bağlı kalması nedeniyledir. Bu bakımdan yerle kurulabilecek uyumlu bir bütünlük anlayışı içerisinde yorumlanan zamana bağlı mekânsal sürekliliğe iyi bir örnek olabileceği gibi, aşağıda incelenecek Perşembe Pazarı Sokağı'nın harekete bağlı mekânsal sürekliliğine de olumlu bir katkıda bulunmaktadır.

resim 4-40

Soldan sağa,
P. Pazarı Sokağına cephe,
Eski Tay Çıkma köşesi,
Voyvoda Caddesi
yönünden görülen çıkma.

Serpuş Han'ı, gene Galata'da eski yapı kalıntıları üzerine inşa edilmiş olan Saksı Hanı gibi, avlusuz bir yapıdır. Önceki dönemlere ait kalıntıların bulunduğu alan değerlendirilerek inşa edildiğinden,²⁷⁷ birbirine geçit veren, tonoz örtülü mekânlar halindeki hacimler karanlıktır. Taşıyıcı unsurlar olarak gördüğümüz duvar ve payeler taş örme dokulara sahiptir. Yapıda görülen kemer sistemi yuvarlak şekilli ve tuğla derz dokuludur.

Yapının dar kenarıyla konumlandığı Perşembe Pazarı Caddesi cephesi, yolun eğimine bağlı olarak şekillenmiştir. Cephenin hakim unsurunu dört sıra çıkma oluşturur.

4.2.1.5 Saksı Han

Serpuş Hanı'nın üslup ve özelliklerine sahip bu handa, kullanılan malzeme ve teknik yine taş ve tuğladır. İki katlı olan hanın, devrinde mahkeme olarak kullanıldığı bilinmektedir. İç mekânlar birbirlerine geçit veren hacimler halinde düzenlenmiş olup tonozlarla örtülüdür. Avlusuz yapıda arada kalan mekânlar oldukça loşur. Taşıyıcı iç kemerler, beşik kemerdur.

²⁷⁶ Güran, Ceyhan. "İstanbul Hanları", s.132-133

²⁷⁷ Çantay, Gönül. "Serpuş Hanı", a.g.e., c6-s.533

resim 4-41

Saksı Han'ın muhtelif görünümleri.

(15.07.2000)

4.2.1.6 Kamondo Hanı

Serdar-ı Ekrem Sokağı üzerinde, giriş kapısı 36 numaralı bu yapı XIX.yy'ın sonlarında neo klasik üslupta inşa edilmiştir. Bina, Galata'nın tanınmış bankerlerinden Avram Kamondo tarafından yaptırılmıştır. Mustafa Reşit Paşa'nın da sarrafı olan Avram Kamondo, Galata'da geniş araziler satın alarak büyük binalar inşa etmiş bir spekülâtördü. Aynı zamanda, İntizam-ı Şehir Komisyonu üyesiydi. Ancak, yazılı kaynaklarda hanın mimarına ve yapım tarihine rastlanmamıştır.²⁷⁸

Dört katlı olarak inşa edilen binanın giriş katı dükkanlara ayrılmıştır. Binaya giriş için kullanılan kapı dışındaki tüm kapılar dükkanlara aittir. Bu katta yer alan tüm girişler kemerlidir. Ana girişin üzerindeki günümüze kadar ulaşmış konsollardan, burada muhtemelen ahşap bir saçak olduğu anlaşılmaktadır.²⁷⁹

resim 4-42

Soldan sağa; Serdar-ı Ekrem Sokağı'nın kule yönünden girişi, Kamondo Han, devamında Doğan Apartmanı'nın sokağa olan cephesi.

(15.07.200)

Simetrik plana sahip olan binada, ikinci ve üçüncü katta yer alan cumbalar alışılmadık bir üslup sergiler. Cephe simetri ekseninin iki yanına yerleştirilmiş olan bu ahşap cumbalar, pencere hizasına kadar yükselmektedir. Cumbaların pencere

²⁷⁸ Kutun, Banu. "Kamondo Hanı", İstanbul Ansiklopedisi, c4-s.540

²⁷⁹ Kutun, Banu. a.g.e.

eteğinde yer alan panolarda baklava motifleri bulunur. Bu süsleme ögesi ve cumbalarla Osmanlı mimarisinin bazı karakteristik özellikleri, yapıda uygulanmıştır. İkinci ve üçüncü katlar boyunca dört adet pilastr yükselmektedir. Eklektik başlıklı bu pilastrlar birer kaideye otururlar. Pilastrların birleştiği bu katlar silmelerle belirtilmiştir. Üçüncü ve dördüncü katlar boyunca simetrik olarak yerleştirilen ikinci bir grup ahşap cumba da, bu katları kendi içinde birleştirir. Pilastrlardan oluşan orta bölüm bir dizi konsolla sonlandırılmıştır. Cephenin orta kısmına rastlayan bu konsol dizisini yanlarda silmeler takip eder. Yapı bir çekme katla tamamlanmıştır.

4.2.1.7 Andrea Han

Karaköy-Tophane arasında, Galata Mumhane Caddesi üzerinde bulunan 63 numaralı hanın yan cephesi Karatavuk Sokağı'na, arka cephesi Hoca Tahsin Sokağı'na bakmaktadır. Binanın tek girişi, Galata Mumhane Caddesi üzerinde bulunur.

Yapım tarihi kesin olarak bilinmemekle birlikte, 1880'lerde Rusya'dan hac görevi için Kudüs ve Aynaroz'a giden Ortodoksların İstanbul'da konaklamaları amacıyla yapılmıştır.²⁸⁰ Bu özelliği ile üzerinde durulan büro fonksiyonu taşıyan hanlardan işlevsel olarak ayrılmaktadır. Bina Aynaroz'daki üç manastırdan biri olan Aya Andrea'ya bağlı olması dolayısıyla bu adı almıştır.

“L” biçiminde bir plana sahip olan yapı kagirdir. Üç katlı inşa edilen han, cephede kesme taş ve tuğla malzeme birlikteliği ile oluşturulmuştur. Girişi tamamen kesme taş, üst kat cepheleri ise tuğla örgülüdür. Cephenin simetri ekseninde orta bölüm ve köşeler, kesme taş ile öne çıkarılmıştır. Sütunlu giriş kapısının iki yanında ve diğer cephelerde dükkanlar bulunmaktadır. Bu dükkanlar binaya ve Aynaroz'daki Aya Andrea Manastırı'na gelir sağlamak üzere yapılmışlardır.

²⁸⁰ Kutun, Banu. “Andrea Hanı”, İstanbul Ansiklopedisi, c1-s.267

resim 4-43

Sırayla; Andrea Han'ın konumu, cephesi, girişi ve iç mekân.
(15.07.2000)

Orta bölüm, birinci katta üçgen alınlık, ikinci katta yuvarlak kemer ve üçüncü katta düz bir pencere ile tamamlanırken, diğer pencereler kemerlidir. İlk iki katta, kilit taşı yerini barok kartuşlara bırakmıştır. Pencere kenarlarında ise, “S” motifleri bulunur. Aynı pencere eteklerinin köşelerinde, triglif (üçüz yiv) motifli konsollar ile cephe hareketlendirilmiştir. Kat araları, zincir daire motifli yatay dikdörtgen bloklarla öne çıkarılmıştır. Bina, cephe boyunca devam eden bir saçakla sonlandırılmıştır. Giriş cephesinin gerisinde yer alan ve çekme kat-teraz olarak düzenlenmiş katta, Aya Andrea Kilisesi bulunmaktadır. Bu katta, kilise girişinde duvar resimlerine de rastlanır. İkametgah olarak kullanılan odaların sayısı yetmiş kadardır.

4.2.1.8 Osmanlı Bankası

Beyoğlu İlçesi'nde, Bankalar Caddesi üzerinde bulunan ve günümüzde Osmanlı Bankası Genel Müdürlüğü ile Merkez Bankası tarafından ortaklaşa kullanılan bina, 1890'da Osmanlı Bankası ve Tütün Reji İdareleri tarafından yaptırılmıştır. Mimarı, XIX.yüzyılda İstanbul'da birçok bina yapmış olan Fransız asıllı mimar, Alexandre Vallury'dir.²⁸¹ Binanın Osmanlı Bankası'na ait olan bölümü 1892'de açılmış, günümüze kadar genel müdürlük ve merkez şubesi bu binada yer almıştır.

resim 4-44

Soldan sağa,
Osmanlı Bankası'nın
Haliç'e bakan ön cephesi
ile Bankalar Caddesi'ne
bakan giriş cephesi.

(Akın, Nur. a.g.e. s.230-231)

²⁸¹ Salman, Yıldız. “Osmanlı Bankası Binası”, İstanbul Ansiklopedisi, c6-s.166

Bina, simetrik olarak her iki bölümde de aynı şekilde dikdörtgen bir boşluğun çevresinde gelişmiş galerili bir plana oturmaktadır. Girişin tam karşısında yer alan büyük merdivenler, binanın düşey ulaşımını sağlamak ve merdiven sahanlığının açıldığı dikdörtgen boşluğu çevreleyen koridordan büro mekânlarına ulaşılmaktadır. Cephe düzeni açısından farklı düzenlere ait öğelerin bir arada ve simetrik bir düzen içinde kullanılması, zemin katın bosajlı taş kaplaması ve cephesindeki yoğun bezemelerle bina, XIX.yüzyılın seçmeci üslubunu açıkça yansıtmaktadır.

4.2.2 BELİRLEYİCİ KENTSEL STRÜKTÜRLER

Matrakçı Nasuh'un minyatüründe vurgulanmaya çalışılan kent kurgusunun üçgenvari biçimi, topografyanın kentsel gelişimdeki etkisini göstermektedir. Buna bağlı olarak kentte, eşyükselti eğrilerini olabildiğince takip eden yatay sokakların belirleyici olduğu bir kurgu göze çarpmaktadır. Kentsel süreklilikte oldukça belirleyici olan bu yapı, bir liman kenti olma özelliği ile birlikte kentin işleyiş sistemi üzerinde belirleyici olmuştur. Bu, limandan arka kesimlere doğru nitelik değiştirerek devam eden yatay katmanların oluşturduğu bir yapıdır. Önceki bölümde meydanlar ve binalarla tanımlamaya çalışılan kent kurgusundaki belirleyici noktaları birbirine bağlayan bu katmanları çözümleyebilmek için, aşağıdaki başlıklar altında bu katmanlardan kesitler alınacaktır.

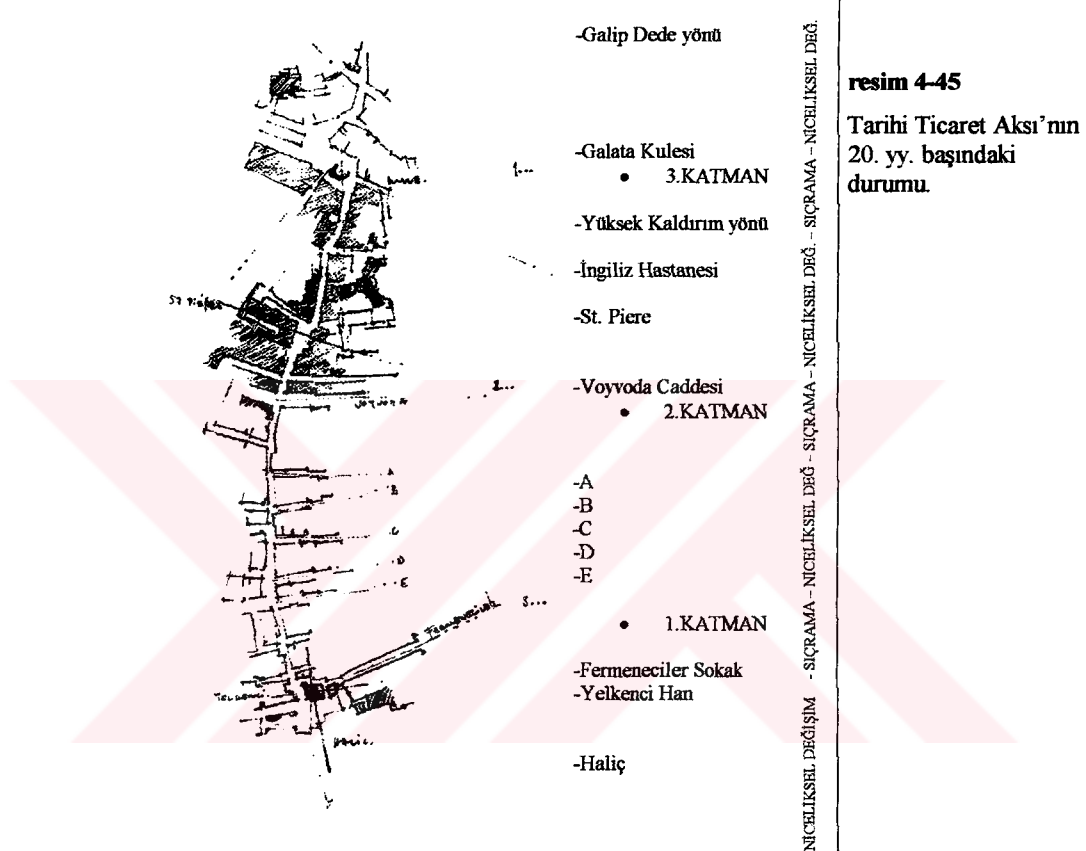
4.2.2.1 Yağ Kapanı- Kule Bağlantısı

Haliç kıyısındaki Yağ Kapanı Kapısı'ndan başlayarak Tersane ve Voyvoda caddelerini dik kesip Galata Kulesi Meydanı'nda son bulan bu tarihi aks, diğer bağlantılar içinde kuleye, kırılmadan çıkan tek bağlantıdır.

Topografik açıdan eş yükselti eğrilerini tam dik kesmesi nedeniyle olabildiğince diktir. Bununla beraber, belli referans noktalarında genişleyerek küçük meydancıklar oluşturması, sonra tekrar daralması sürekli çıkışın getirdiği monoton etkiyi kırmaktadır (St. Pierre Hanı'nın önündeki genişleme, Voyvoda Caddesi'yle

kesişimde caddenin getirdiği düzlük, D ve C bağlantıları arasındaki nispi genişleme ve kıyıdaki bitişle tamamlanan Yağ Kapanı Kapısı boşluğu).

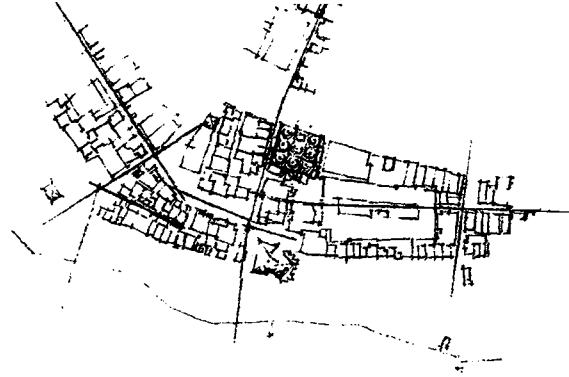
Akstaki 1. bölüm Arap Kayyım²⁸² Sokağı'dır. Bu sokak Haliç'le birlikte başlar, Yağ Kapanı Kapısı ve Makbul İbrahim Camisi ile tanımlanan meydancığı içine alır ve şimdiki Tersane Caddesi ve Galata Bedesteni ile son bulur.

Aksın 1. bölümünü oluşturan sokak, Galata'daki birinci katmanı tam dik keser. Haliç boyunca uzanan bu katman, Galata'nın bir liman şehri olarak geliştiği dönemde çok önemli bir yere sahipti. Limanın bütün indirme-bindirme (yükleme-boşaltma), tartma, gümrük işlemleri burada yapıldı. Ayrıca, özellikle sanayi mallarının alışverişinin yapıldığı, Yelkenci Hanı, Galata Bedesteni ve Kurşunlu Han gibi önemli ticari binalar bu katmandaydı. Her türlü sanayi ve tekstil ürününün özellikle deniz araçları ile ilgili parçaların üretildiği atölyeler de bu katmanı bütünlüyordu. Bu

²⁸² kayyım, kayyum: *is. Ar. Kayyım* Belli bir malın yönetilmesi veya belli bir işin yapılması için görevlendirilen kimse, TDK Türkçe Sözlük, a.g.e.

işleyiş sistemi, günümüze kadar kalan sokak isimlerinden de kolayca anlaşılabilir. Yelkenciler Caddesi, Yemeniciler Caddesi, Fermenciler²⁸³ Caddesi, Kürekçiler Sokak, Kalafatçılar²⁸⁴ Sokak, Testereciler Sokak, Makaracılar Sokak, Kürkçüler Sokak...Kısaca özetlemek gerekirse bu katman, mal üretimi ve hareketinin çok yoğun bir şekilde etkili olduğu bölgeydi.

resim4-46

Tarihi Ticaret Aksı'nın I. Katmanı (Yağ Kapanı Kapısı ve çevresi).

Akstaki 2. bölüm Perşembe Pazarı Sokağı'dır. Bu sokak, Galata Bedesteni'nden başlayarak (şimdi Tersane Caddesi'nin üstünden) Serpuş Han, Saksı Han, Küçük Taş Han gibi kurgusunun gelişimine yön veren önemli ticari binaları içine alarak devam eder ve dik kestiği Voyvoda Caddesi'ni (bugünkü Bankalar Caddesi) geçer geçmez St. Pierre Han'ın önündeki genişlemede son bulur.

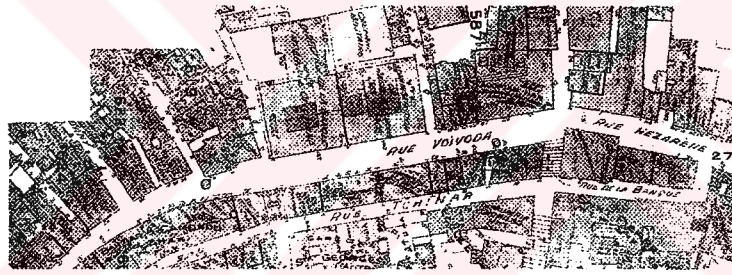
resim 4-47

Solda; Perşembe Pazarı Sokağı'nın Voyvoda Caddesi'ni kestiği nokta görülüyor. Öne çıkan bina Küçük Taş Han, devamında St. Pierre Hanı görülüyor. Sağda; Voyvoda Caddesi'nden Perşembe Pazarı Sokağı'na bakış. Küçük Taş Han fotoğrafın sağında, devamında Saksı Han görülüyor.

²⁸³ fermene: *is. İt. Paramano* Türlü nakışlarla işlemeli, önü kavuşmayan, yeleğe benzeyen bir giysi, TDK Türkçe Sözlük, a.g.e.

²⁸⁴ kalafat: *is. İt. Calafato* Geminin kaplama tahtaları arasını üstüğü ile doldurup ziftleyerek su geçirmez duruma getirme işi, TDK Türkçe Sözlük, a.g.e.

Aksın 2. bölümünü oluşturan Perşembe Pazarı Sokağı, Galata'daki ikinci katmanı tam dik keser. Bu katman da Galata'nın ticari işleyiş sistemi içerisinde yaşamsal bir öneme sahipti. Birinci katmanda tanımlanan mal alışverişinin (Yelkenci Han, Kurşunlu Han ve Galata Bedesteni gibi önemli ticaret odaklarıyla), bu katmanda da devam ettiği görülmektedir. Bununla birlikte, alışverişi yapılan malların boyutları küçülmüş denizcilik ürünleriyle ilişkileri azalmıştır. Ancak 2. katmanı tanımlayan ana öge bu mal alışverişi değildir. Belirleyici unsuru, katmanın en güçlü yatay aksını oluşturan Voyvoda Caddesi'nde aramak yerinde olacaktır. Voyvoda Caddesi bilindiği gibi adını Bizans ve Osmanlı dönemlerinde şehrin yönetimini elinde tutan Voyvoda'dan²⁸⁵ almaktaydı. Bir anlamda, kentin yönetimi için yapılan her türlü faaliyet bu katmanda yerini almaktaydı. Bunun hukuki işlemler açısından en önemli göstergelerinden biri Perşembe Pazarı Sokağı'nı dik kesen Galata Mahkemesi Sokağı'dır. Şehrin içindeki her türlü ticari akışta karşılaşılan hukuki problemler, bu alanda çözümleniyordu. Ayrıca Galata Meclisi Binası'nın (Podessa del Cassa) da bu katman içinde yer alması tesadüf değildir.

resim 4-48

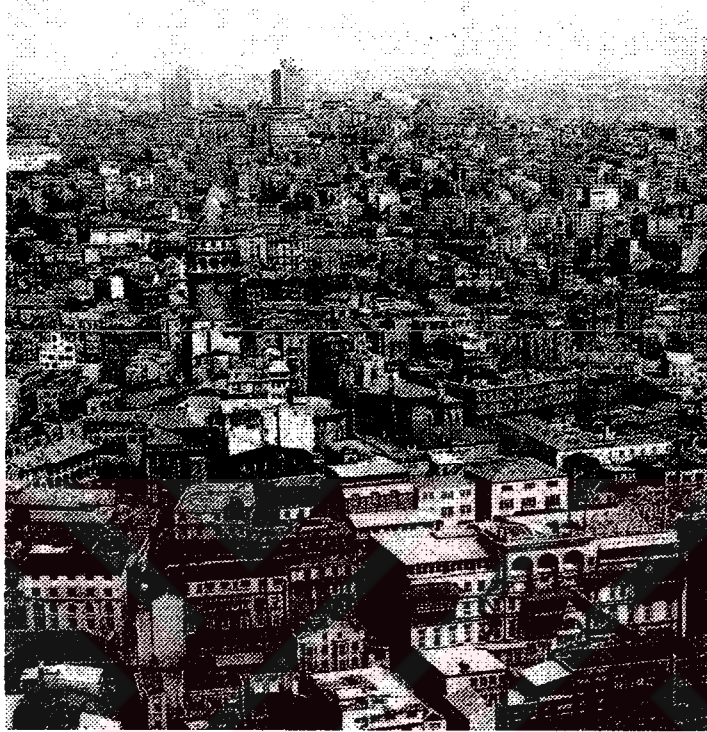
Charles Goad'un 1905 tarihli Galata ve Beyoğlu sigorta planında Voyvoda Caddesi.

(Fransız Anadolu Araştırmaları Enstitüsü)

Bizans ve Osmanlı'nın son dönemlerine kadar etkinliğini oldukça kuvvetli bir biçimde sürdüren ve bu sosyo-ekonomik ve siyasi katmanın ana omurgasını oluşturan Voyvoda Caddesi'nin, bütün bu oluşum içerisinde daha da önemli bir yeri vardır. Bilindiği gibi Osmanlı'nın -özellikle son dönemlerinde- ticari yaşamını, bununla birlikte siyasi kararlarını yönlendiren bankalar ve iktisadi kuruluşlar buradaydı. Özellikle Osmanlı Bankası bu yapılanma içerisinde çok özel bir yere sahipti. Günümüzde de hâlâ bir bölümü Merkez Bankası olarak varlığını sürdürmektedir.

²⁸⁵ voyvoda: is. Sl. *Voyevoda* Osmanlıların Eflak ve Buğdan beylerine verdikleri unvan, TDK Türkçe Sözlük, a.g.e.

Kısaca özetlemek gerekirse birinci katmanda oldukça etkili olan mal akışı, bu katmanda gittikçe eriyerek (boyutları küçülerek) en sonunda likide, yani paraya ve değerli eşyaya dönüşmekteydi. Daha da basit bir ifadeyle, 2. katmanda hakim unsur para akışıydı.

resim 4-49

Kule yöne doğru genel görünüm.

Sol alt köşede,
Küçük Taş Han

Sağ alt köşede
Osmanlı Bankası,

hemen arkasında
Perşembe Pazarı
Sokağı'nı kesen Voyvoda
Caddesi

Kule'nin hemen altında;
solda St. Pierre Hanı,
karşısında İngiliz
hastanesi'nin kulesi
görülüyor.

(fotograf: Şehir Dergisi)

Bu tarihi akstaki 3. ve bir anlamda son bölüm Galata Kulesi Sokağı'dır. Bu sokak St. Pierre Hanı'nın önündeki genişlemeden başlar, İngiliz Hastanesi'nin arkasından, St Pierre Kilisesi ve Beyoğlu Hastanesi'nin önünden devam edip Galata Kulesi'nde son bulur. İkinci katmandaki para akışını ve yönetim faaliyetlerini yürüten kesimlerin konut bölgesidir bu katman.

resim 4-50

Kuleden Barnathan
Apartmanları.

(Akın, Nur. a.g.e., s.183)

Bunun en iyi göstergesi, İstanbul'daki ilk ve en güzel apartman örneklerinin bu bölgede yer almasıdır. Tabi adı geçen hastanelerin bu yapılanmayı tamamlaması anlamlıdır. Ayrıca ilerleyen dönemlerde bu apartmanlar, aynı zamanda çalışma alanları, bir anlamda ilk modern büro örnekleri olarak kullanılmaya başlanmıştır.

resim 4-51

Galata Kulesinin mekânsal süreklilikteki rolü: Odaklanma. Galata Kulesi Meydanı'ndaki tarihi odaklanma günümüzde işlevsel açıdan varlığını sürdürmektedir. Meydan, Bu odaklanmayla Galata istikametindeki akışları toplayıp Galip Dede Caddesi'ne aktarmasıyla bir köprü görevi üsleniyordu.

Aslında bu hikaye burada, yani Galata Kulesi'nde bitmemektedir. Zaten Galata Kulesi Sokak da, bu katmanı boydan boya kesmeden sonlanır. Galata Kulesi Meydanı tarihi bir odak gibi karşımıza çıksa da, daha derinlemesine bakıldığında bu tanımlamayı burada bitirmenin doğru olmadığını görürüz. Çünkü Galata Kulesi Meydanı, limandan Galata'ya doğru yol alan irili-ufaklı, kesikli-devamlı akışları toplar, ancak akışlar burada kesilmez ve daha da yukarılara atılır. Daha açık bir ifadeyle bu meydan bir bitiş olarak ifade edilemez. Ancak bahsi geçen üçüncü katmanın tam ortasında yer alır.

Bu tarihi akstan gelen ticari akış, Galata Kulesi Meydanı'nda Yüksek Kaldırım Caddesi ile birleşir ve Yüksek Kaldırım'ın devamı olan Galip Dede Caddesi ile sürer. Galip Dede Caddesi'nin Tünel Meydanı'nda sonlanmasıyla bu üçüncü katman da tamamlanmış bulmuş olmaktadır.

Bundan sonra, İstiklal Caddesi'nin boydan boya kestiği ve ana omurgasını oluşturduğu, Taksim Meydanı'nda son bulan dördüncü katmana geçilebilir. Bu katmanda da konutlar varlığını devam ettirerek geçici konaklama öğeleri olan otellere dönüşmekte, uluslararası ticari temsilcilikler önemini arttırmaktadır. Ancak

önemli ve belirleyici unsur kültürel aktivitelerin baskınlığıdır. Bunun somut göstergeleri ise İstanbul'un batılı anlamda ilk tiyatro, sinema, kafeterya ve restoranlarının bu bölgede yer almasıdır. Bununla bağlantılı olarak gece ve eğlence yaşamının bu bölgede yoğunlaşması doğaldır.

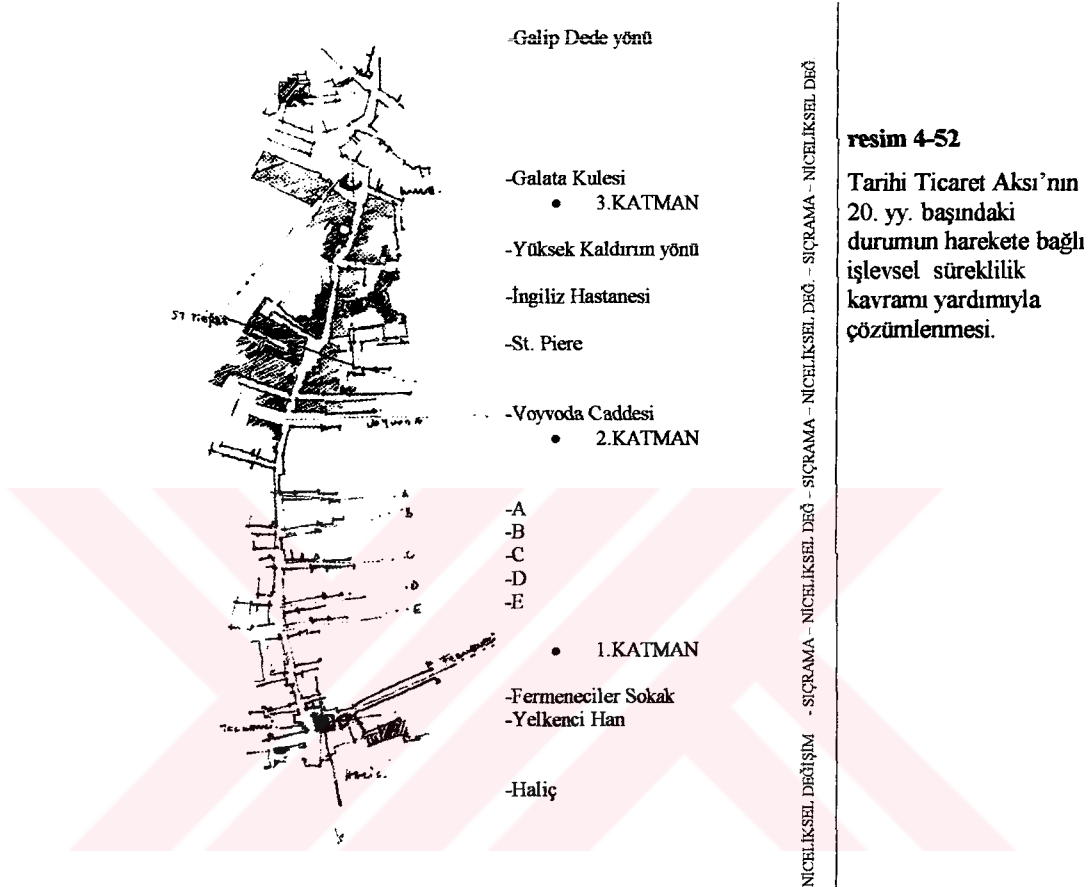
Bu süreklilik, zamanın statik, hareketinse dinamik unsur olarak kabul edildiği, harekete bağlı sürekliliğe iyi bir örnek teşkil etmektedir. Haliç'ten başlayarak Taksim Meydanı'na kadar belirleyici unsur "hareket"ti. Bu modelde ortaya konulan katmanların belirlenmesinde "işlev" esas alınmıştır ve katmanlar arası geçişte işlevler de değişmektedir. Anlatılan harekete bağlı işlevsel süreklilik yardımıyla, kent yaşamına dair ipuçları elde edilebilir. Ancak elbette ki bütünün kavranabilmesinde tek başına yeterli olamaz, çünkü genel çözümlemenin içerisindeki bir parçadır ve yalnızca tek boyutudur.

Bu sınırlamalar dahilinde, konu daha soyut bir düzlemde genelleştirilerek açıklanırsa, "Sürekliliğin Tanımı ve Yardımcı Kavramlar" başlıklı bölümde ortaya konan "sıçramalı diyalektik süreklilik" tanımlaması açıklık kazanabilir. Kısaca hatırlatmak gerekirse, sürekliliğin sağlanması için, önce niceliksel bir artış ya da değişim, ardından bir sıçrama aşamasıyla niteliksel değişim ve daha sonra tekrar niceliksel değişimle beraber bu süreçlerin tekrarı gerekliydi.

Burada ortaya konan katmanlar arasındaki harekete bağlı işlevsel süreklilikte de, bu süreçler benzer anlamda karşımıza çıkmaktadır. Örneğin birinci katmandan ikinci katmana geçişte mal akışı gittikçe azalıyor (boyutları küçülüp değeri artıyor), bir başka deyişle niceliksel bir değişim gözlemleniyor. Ardından Bankalar Caddesi'ne gelindiğinde mal hareketi yerini belirleyici unsur olarak para ve değerli kağıda bırakıyordu. Bu da bir sıçramayla birlikte gelen niteliksel değişim anlamına gelmektedir.

Bunun devamında, üçüncü katmanda, para hareketi niceliksel olarak azalarak, konutlarla birlikte varlığını sürdüren ticari şirket ofisleri ile fikir ve hizmet akışına kendini bırakmaktadır. Bu değişim de tekrar niteliksel bir değişimdir.

Dördüncü katmana gelindiğinde, bu fikir ve hizmet akışı niceliksel olarak artarak uluslararası boyut kazanmakta ve tekrar bir sıçrama ile kültür-sanat alışverişine dönüşmektedir. Bu ise tekrar niteliksel bir değişim demektir.

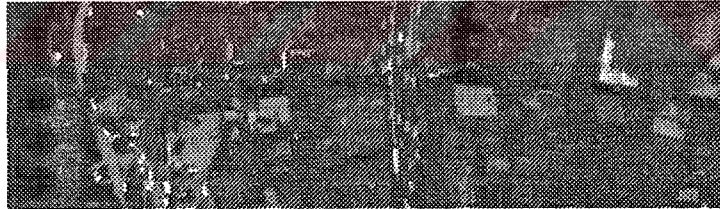
Görüldüğü gibi, şehir içindeki harekete bağlı işlevsel süreklilik, belli bir dönem olanca bütünlüğü ile varlığını ortaya koymuştur. Bu modelde sürekliliğin belli bir dönem için geçerliliğinin ortaya konulması ancak zamanın statik olarak ele alınabilmesiyle sağlanabilmiştir.

Aks boyunca, ilk bakışta işlevsel süreklilik yokmuş gibi gelebilir. Çünkü işlev sürekli değişmektedir. Ancak "sıçramalı diyalektik süreklilik" kavramıyla ortaya konan bu modelde süreklilik, işlev kavramıyla sağlanabilmektedir. İşlevin alınan kesite göre karşılığı elbette ki değişecektir. Böyle bir değişim sürekliliğinin özüne aittir. Bununla birlikte bahsedilen işlevin, ancak daha genel ve daha soyut ifadeyle ulaşılan, hiç değişmeyen bir karşılığı vardır. Bu da "ticaret", daha da geniş bir ifadeyle alışveriş

olgusudur. Yani mal alışverişi, para ve değerli kağıt alışverişi, fikir ve hizmet alışverişi, sanat ve kültür alışverişi gibi farklı katmanlarda farklı niteliklerde ortaya çıkar. Böylelikle harekete bağlı işlevsel sürekliliğin, fiziksel mekânın şekillenmesini ne anlamda etkileyebileceği konusunda bir takım ipuçlarına ulaşabiliriz.

Aynı bağlantıyı zamana bağlı süreklilik içinde değerlendirdiğimizde, 20. yy.'ın başına, hatta 1950'lere kadar, bu ticari aksın tanımlanan işlevini tam olarak yerine getirebildiği görülmektedir. Ancak 1950'lerden sonra, şehrin genelinde ticari işleyiş sisteminin önemli ve kalıcı değişikliklere uğramaya başlaması, bu aksın işlevsel geçerliliğini yitirmesine neden oldu. Şehirdeki önemli uluslararası ticari faaliyetlerin, otomobile göre kurulan yeni şehirleşme sistemi içerisinde çevre yollarının etrafında gelişmeye başlaması, Galata'nın bir zamanlar şehir için hayati önem taşıyan ticari işlevini bu yeni gelişen merkezlere kaptırmasına neden oldu. Boğaz Köprüleri'nin yapımıyla belirginleşen bu transformasyon süreci, limanların da Haliç'ten Harem ve İzmit merkezlerine doğru kaymasıyla tamamlanmış oldu.

Endüstrileşmenin getirdiği şehir ölçeğindeki bu büyük ve önemli değişimler, Galata'yı da etkilemiş, bunun devamında bu tarihi ticaret aksının zamana bağlı sürekliliğinin korunamamasına neden olmuştur.

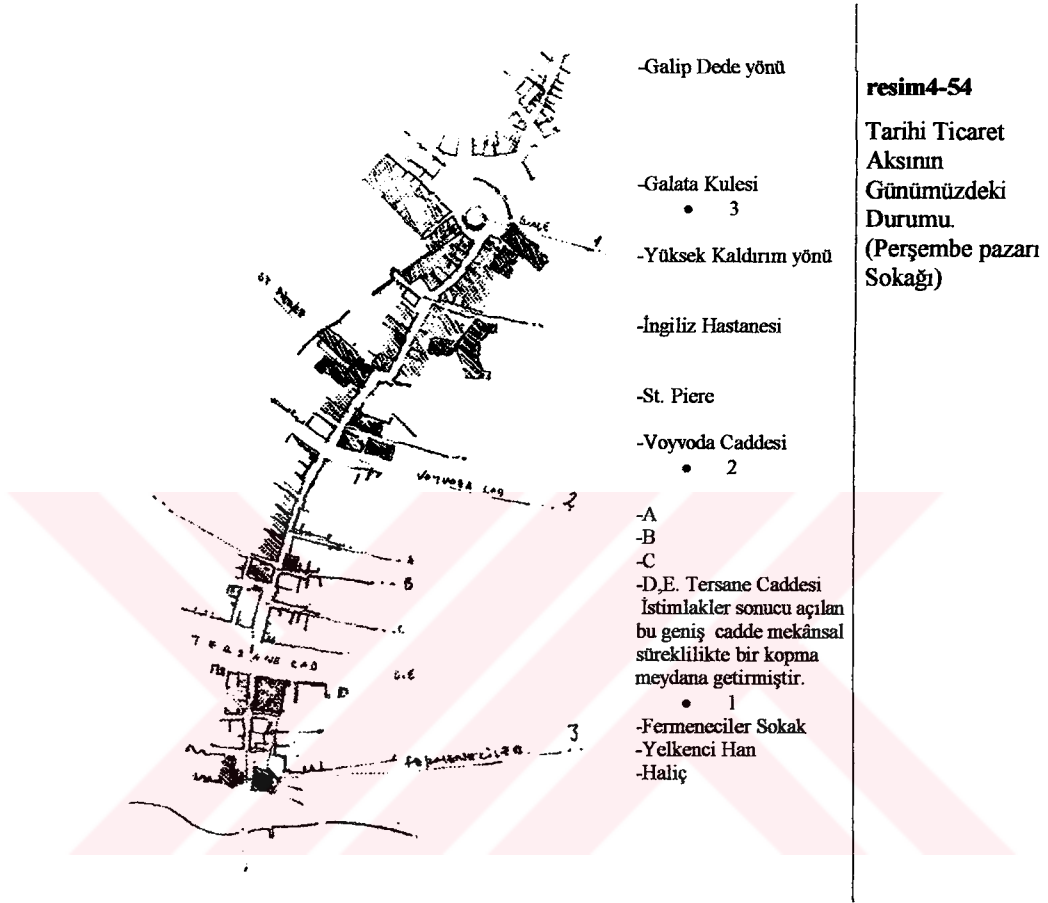

resim 4-53

Perşembe Pazarı Aksının hava fotoğrafı. Ortada, aksı dik kesen Tersane Caddesi görülüyor.

Bir başka önemli gelişme de, 1950'lerde yapılan istimlakler sonucu İstanbul'un tarihi çekirdeklerinde oluşturulan geniş motorlu taşıt akslarından biri olan Tersane Caddesi'nin açılmasıdır. Bu caddenin açılması, şehrin kuruluşundan bu yana, yaya egemen bir yapısal düzlemde oluşan şehir kurgusundaki sürekliliği, tarihi bir kopma noktasına getirmiştir. Bu gelişme, şehrin yapısal sisteminin özünü -ana fikrini- oluşturan yaya-çevre ilişkisini, telafisi mümkün olamayacak biçimde zedelemiştir. Zamana bağlı süreklilik içinde meydana gelen bu kırılma -kopma-, harekete bağlı süreklilik içinde de kopmalara neden olmuştur. Artık yayalar için İstanbul'un

geçilemeyen yeni surları, bu geniş motorlu taşıt akslarıdır .Bu tarihi doğrultuyu dik kesen D ve E aksları arasındaki yapı adasının tamamıyla ortadan kaldırılıp motorlu taşıt akışına bırakılması, aks üzerindeki harekete bağlı yaya-çevre ilişkisindeki sürekliliği kırılmaya uğratmıştır.

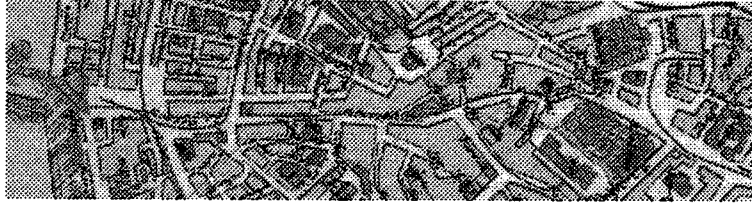

resim4-54

Tarihi Ticaret
Aksının
Günümüzdeki
Durumu.
(Perşembe pazarı
Sokağı)

4.2.2.2Yüksek Kaldırım Bağlantısı

Katmanları benzer biçimde dik kesen ikinci aks, Yüksek Kaldırım Sokağı'nın belirlediği doğrultudur. Burada da, Yağ Kapanı-Kule Bağlantısı'nda olduğu gibi, niteliksel açıdan sürekli değişen katmanlar sistemi tanımlamada etkili olmaktadır. Ancak farklı olarak, limanın işleyiş sisteminin ötesinde, Galata Köprüsü ile tarihi yarımadadan gelen akışın, Karaköy Meydanı'ndan kuleyi teğet geçerek Tünel Meydanı'na, oradan da İstiklal Caddesi vasıtasıyla Taksim Meydanına aktarılması söz konusudur.

resim 4-55

Tarihi Yarımada Taksim Bağlantısında Karaköy meydanı ve Y. Kaldırım görünüyor.

Bu geçiş, Galata'nın kuzey yönüne genişlemesiyle Pera'nın İstanbul için önem kazanması sayesinde etkinliğini arttırmıştır. 1349 yılında yapılan surların doğu kesiminin tam bu doğrultudan geçtiği bilinmektedir. Bu nedenle zamana bağlı süreklilik açısından da iyi bir örnek olarak değerlendirilebilir.

resim 4-56

Tarihi Yarımada Taksim Bağlantısında Galata Düzümü.

1950'lere kadar, bu doğrultu işlevini az çok sürdürebiliyordu. Kent genelinde meydana gelen gelişmeler, iki açıdan bu süreklilikte bir kopma yaşandığını göstermektedir. Zamana bağlı süreklilikte, ticaret mekânlarının yer seçiminde yaşanan değişim eski işlevin önemini azaltmıştır, buna tünelin yapımı da eklenebilir. Bununla beraber, Beyoğlu'nun kültür, sanat faaliyetlerinde artan önemiyle bu geçiş, yeni bir nitelik içerisinde sürekliliğini koruyabilirdi. Ancak böyle olmadı. Bunun başlıca nedeni, kent kimliğinin sürekliliğinde etkili olacak kentsel yönetimlerin yaklaşımlarında görülen kültürel kopuş olarak gösterilebilir. Yapılan bilinçsiz imar çalışmaları, bu yokuşa ismini veren, kentin Ortaçağ kimliği ile günümüz arasında

köprü kurabilecek merdivenlerinin teker teker sökülüp, yerine her yerde rastlanabilecek asfalt ve kaldırımlardan oluşan mevcut düzenlemenin yapılmasına neden olmuştur. Bu da, kültürel anlamda yaşanan süreksizliğin mekâna izdüşümüne bir örnek olarak sunulabilir.

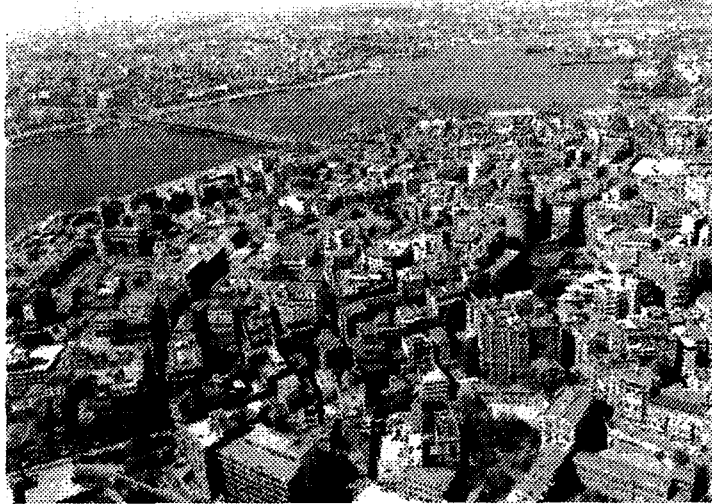

resim 4-57

Yüksek Kaldırım. Kent kurgusunu yönlendiren bu önemli aksın imar çalışmaları öncesinde ve günümüzdeki halini gösteren iki fotoğraf. Zamana bağlı kültürel süreklilikte yaşanan kopmanın mekâna yansıması.

(Soldaki fotoğraf: Akın, Nur. a.g.e. s.116)

Diğer önemli süreksizlik ise, kaynağını aynı kültürel kopmadan alan, Karaköy Meydanı genişletme çalışmalarıdır. Bu çalışmalar sonucunda, tarihi boyunca yaya egemen bir anlayış içinde şekillenmiş olan bölge, motorlu taşıt kültürüne yenilmiştir. Artık, Galata Köprüsü'nden gelen bir yaya bu yokuşun girişini bile algılayamamaktadır. Bu da, hareket bağlı süreklilikte yaşanan kopmaya örnek gösterilebilir.

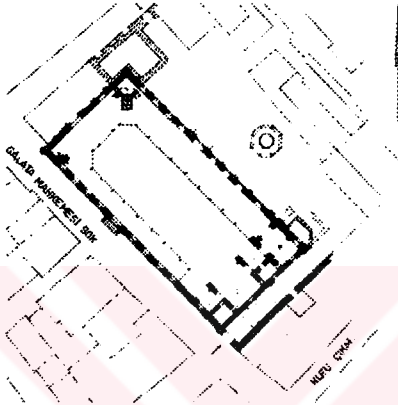
resim 4-58

Doğu yönünden genel bir bakış altında Galata hava fotoğrafı.

Yakın zaman içinde çekilmiş bu fotoğrafta Yüksek Kaldırım aksının kent kurgusu içindeki yeri görülüyor. Ayrıca kurguyu tanımlayan diğer belirgin unsur olarak Haliç'e paralel uzanan Voyvoda Caddesi dikkat çekiyor.

4.2.2.3 Kule-Arap Camii Kurgusu

Galata'nın şehir kurgusunun çözümlenmesinde bir diğer önemli aks da, Galata Kulesi'nden başlayarak St. Pierre Kilisesi'nin arkasındaki Ceneviz Surları boyunca vurgulanan akstır. Ceneviz Surları'nın devamında Arap Camisi'nin doğu cephesini yalayıp geçer. Galata Mahkemesi Sokağı'nı tam dik keserek kendini Sırmakes Nafi Sokak'a bırakır. Bugün bu sokak, Tersane Caddesi'nin açılması sonucu oldukça kısalmış ve tahribat sonucu içindeki yıkımlarla neredeyse doğrusallığını kaybetmiştir.

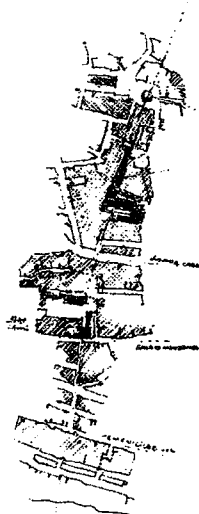
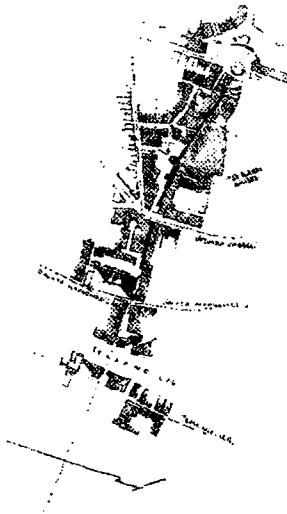
resim 4-59

Solda, Arap Camii'nin konumu ve batıdaki çeşme.

(Müller, a.g.e. s.79)

Sağda, Arap Camii'nin Kule yönünden görünümüne dair bir canlandırma.

Aks 20. yy. başında, Yemeniciler Sokak'ı keser kesmez, Haliç'e paralel uzanan yapı adasına çarparak Haliç'e ulaşmadan bitiyordu. Bugün ise bu ince uzun yapı adası tamamıyla ortadan kaldırılmıştır. Ancak ortaya çıkan geniş ve tanımlanamamış boşluk nedeniyle, bir anlamda hâlâ doğal sınır olan Haliç'le bitmemektedir.

resim 4-60

Solda, Kule-Arap camii aksının bugünkü durumu.

Sağda, aksın 20. yüzyıl başındaki durumu görülüyor. Henüz Tersane Caddesi açılmamış, Ceneviz sur kalıntısının iki yanı dolu.

Bu aksı, Perşembe Pazarı tarihi ticaret aksı ya da Yüksek Kaldırım gibi ele almak doğru olmaz. Çünkü Perşembe Pazarı aksındaki gibi Haliç'ten başlayarak Galata Kulesi'ne kadar uzanan herhangi bir akış yoktur. Perşembe Pazarı aksı gibi bahsi geçen Galata katmanlarını tam dik keser ve kuleye odaklanır, ancak bu katmanları birbirine bağlamaz. Dolayısıyla harekete bağlı bir işlevsel süreklilikten söz edemeyiz.

Bununla birlikte aksı tanımlayan bir diğer önemli süreklilik kavramından bahsedebiliriz. Bu süreklilik “harekete bağlı kurgusal süreklilik”tir.

Sözü edilen kurgusal sürekliliği tanımlayan belirgin unsur, yükselti farklılaşmasıdır. Kurgu içindeki yükselti farklılıkları doğrusal bir akış içerisinde birbirlerini takip etmektedirler. Bunlar:

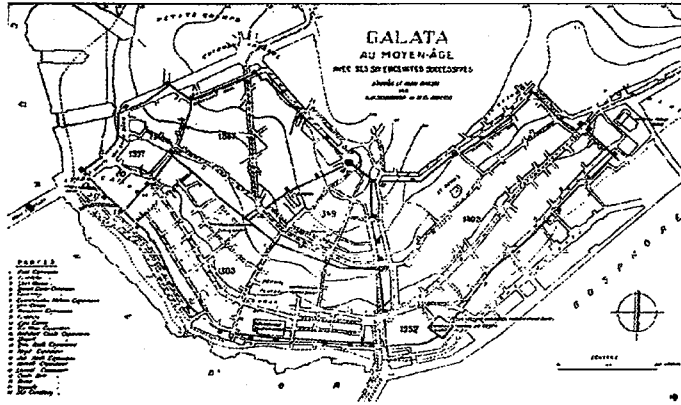
1. Galata Kulesi,
2. Galata Kulesi'nin devamındaki Ceneviz sur duvarı,
3. Ayakta kalan 1. Ceneviz sur kulesi,
4. Tekrar sur duvarının doğrusal devamlılığı,
5. Ayakta kalan 2. Ceneviz sur kulesi,
6. St. Pierre Kilisesi'nin arka cephesinin sur duvarı gibi kullanılması sonucu bu doğrusal yapılanmada yerini alan yükselti.

Bu yükseltiden sonra, Voyvoda Caddesi ve devamında doğrusallığı kesintiye uğratan bir yapı adasıyla karşılaşılır. Ancak, bu yapı adasının arkasında, doku içerisindeki belirgin kütleleriyle

7. Arap Camii ve kulesi gelir.

Devamında, aksın dik kestiği Galata Mahkemesi Sokak'tan sonra, bu yükselti dizisi negatif bir vurgulamayla,

8. Sırmakeş Nafi Sokağı'na döndürür.

resim 4-61

Tersane Caddesi açılmadan önce hazırlanmış plan üzerinde tüm sur duvarlarını gösteren arkeolojik plan. (1946)

Bu süreklilik, şehir kurgusunun oluşumunda etkili olan aktörlerden biridir. Surların yapımı, çevresindeki binaları, çevre binalarsa sur duvarını ve kuleleri etkilemişlerdir. Nitekim bu binaların sur duvarlarını kendi duvarları gibi kabul etmeleri, bugün bazı çevre binaların yıkılması sonucu kolaylıkla fark edilebilmektedir. Bu noktada tarihi sur duvarının Haliç'e kadar inmediğini belirtmek önemlidir. Geçmişte Galata Kulesi'nden başlayan ve sur kulelerinden oluşan bu doğrusal hareket, Voyvoda Caddesi'nin kuzeyinden gelen sur duvarını dik keserek bitmekteydi.²⁸⁶

Arap Camii'nin doğu cephesi ve kulesinin bu doğrultuya dahil edilmesi, Perşembe Pazarı aksının çözümlenmesinde olduğu gibi doğrudan sebep-sonuç ilişkisine bağlı değildir. Bununla birlikte, bu doğrusal dizilim Galata'nın geneline bakıldığında göze çarpan algısal bir gerçekliktir.

resim 4-62

Aksta, St. Pierre Kilisesi'nin arkasında kalan surlardan bir kule.

(Akın, Nur. a.g.e. s.183)

²⁸⁶ Bugün Voyvoda Caddesi boyunca oluşturulan bu sur duvarı ayakta kalamamıştır.

Bu çözümleme modelinde, (harekete bağlı kurgusal süreklilik) nicelik-nitelik ilişkisine bağlı sıçramaları lineer doğrultu boyunca değil de, buna dik doğrultuda . aramak yerinde olacaktır. Geçmişte sur duvarları, birbirinden farklı niteliklerde olan etnik oluşumları birbirinden ayırıyordu. Bu nitelik değişimi içerisinde, sur boydan boya bir sıçrama eşiği olarak kabul edilebilir. “Hareket”in tanımı ise, surun ayırdığı bir bölgeden diğerine geçiştir.

Belirtilen durum, aks içerisindeki sur duvarı için olduğu kadar, Galata’daki diğer sur oluşumları için de geçerlidir. Dış sur duvarları Galata’yı, İstanbul’u yöneten otoriteden ve güvenliksiz çevre bölgelerden ayırıyordu. İç duvarlar ise, Galata’nın bütününe hakim olan kozmopolit yapılanmada farklı etnik oluşumların kendi alanlarını belirlemede etkiliydi.

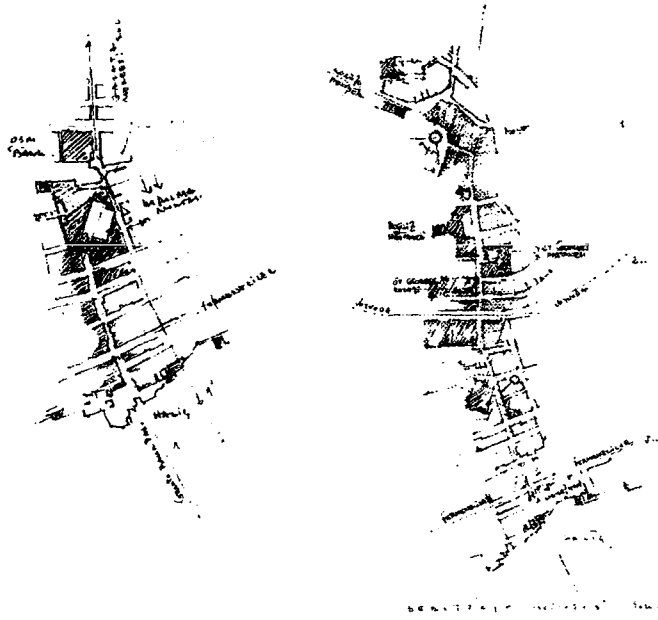
4.2.2.4 Bereketzâde Bağlantısı

Genel kurgu içindeki katmalaşmayı Yağ Kapanı-Kule doğrultusu gibi dik kesen bir diğer bağlantı da Bereketzâde bağlantısıdır. Ancak bu bağlantı Yağ Kapanı-Kule bağlantısında olduğu gibi kuleye doğrudan ulaşamaz, Camkân Sokak’la kesilir ve aşağıda Haliç’e ulaşmadan Kürekçiler Sokak’la sona erer.

Bağlantıya adını veren Bereketzâde Mescidi, Galata’nın ilk dizdarı Ali Bin Hasan tarafından Belgrat’ın fethinden sonra yaptırılmıştır. Yapının üzerindeki bir kitabeye göre, mescidin 1251-1481 yılları arasında yapıldığı sanılmaktadır. Mescit 1948 yılında yıkılmıştır.²⁸⁷

Bağlantıyı tanımlayan diğer binalar arasında, bugün Beyoğlu Hastanesi olarak hizmet veren İngiliz Hastanesi, Avusturya Hastanesi ve Ticaret Lisesi, Osmanlı Bankası binası ve şimdiki Bereketzâde Medresesi Camii sayılabilir. Ayrıca Bankalar Caddesi’ne bağlantıyı sağlayan Kamondo Merdivenleri ve XVIII. yüzyıla ait bazı konutlar belirleyici öğeler arasında gösterilebilir.

²⁸⁷ Öz, “İstanbul Camileri”, İstanbul Ansiklopedisi, cilt:2

resim 4-63

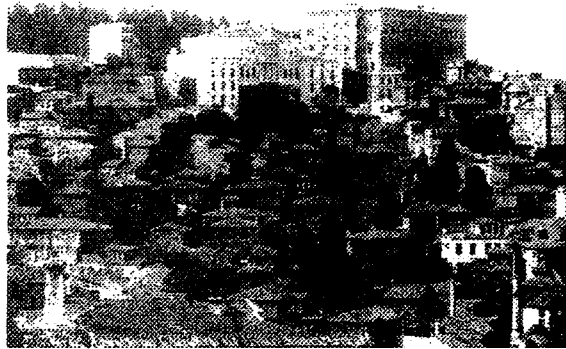
20. yüzyıl başında
Bereketzâde Bağlantısı.

Solda, Kürekçiler Sokak'la sona eren bağlantının, batı yönündeki paraleliyle Fermeneciler Sokak'ı keserek Haliç'e ulaşması görülmüyor. Sağda Bağlantının genelini gösteren plan.

Bu bağlantı, Yağ Kapan-Kule bağlantısı kadar güçlü bir bağlantı olamasa da genel kurgudaki katmanlaşmanın etkilerini göstermesi bakımından önemlidir.

4.2.3 BELİRLEYİCİ KENTSEL SİSTEMLER

Daha genel bir bakış içerisinde, kent kurgusuna yön veren strüktürlerin bir araya gelmelerini sağlayan olguların neler olabileceği üzerine düşünüldüğünde, yine topografyanın yönlendirici olduğu sonucuyla karşılaşırız. Bununla beraber, önceki bölümlerden farklı olarak, doğrusal bir yapılanma içerisinde açıklanamayan başka öğeler vardır. Kent kurgusunun sürekliliğinin sağlanmasında etkili olan bu öğelerden, kent dokusu, ulaşımı sağlayan sokak sistemi ve surlar üzerinde durulabilir.²⁸⁸

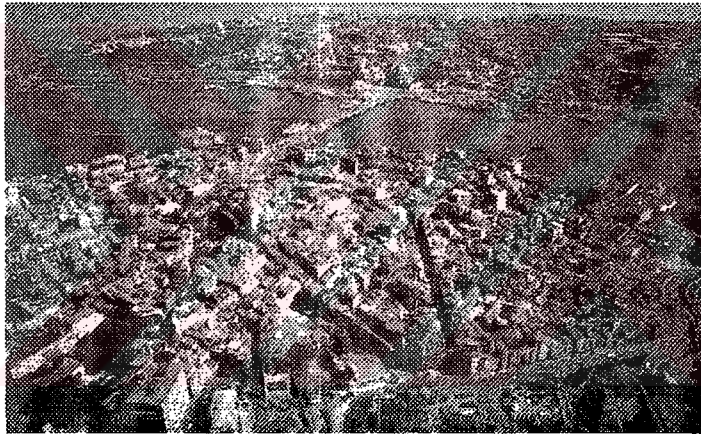
resim 4-64

Alman Elçiliği'ne doğru
kentsel doku, 1870'ler

(Akm, Nur. a.g.e. s.282)

²⁸⁸ Bkz. "Süreklilik Kavramının Mimarlıktaki Yeri ve Tanımlamaları" 'düzlem' ve 'doku'

Tanzimat dönemine kadar, Galata yerleşimindeki ifadesel yapıların kilise, cami ve sur duvarlarıyla sınırlı kaldığını görmekteyiz. Geri kalan konut grupları ve ticari mekânlar, diğer Avrupa kentlerinde de incelendiği üzere, bu ifadesel yanı güçlü yapıların arasında bir tür bağlayıcı etki yaratıyordu. Tek başına öne çıkmayan birimlerin yan yana gelişi ise, kent kurgusuna ait genel karakterin oluşmasında oldukça etkiliydi. Zamana bağlı kentsel süreklilik açısından da, birimlerin bağlı kaldığı gabariler, bu karakterin yarattığı ölçekle belirleniyordu. Ancak 6. Daire'nin yürüttüğü imar çalışmaları ve ticaret mekânlarının planlanması ile büyüklüğünde görülen değişimler, kent dokusundaki ölçeğin dönüşümüne neden oldu. Çıkmaz sokaklar gibi kendi içinde kapalı sistemler ortadan kalkarak, çok katlı büro fonksiyonu taşıyan hanların planlanması kent dokusunun dönüşümünü etkiledi. Kent kimliğinde yaşanan bu dönüşüm, ticaret mekânlarının ifadesel anlamda öne geçmesiyle belirginlik kazandı.

resim 4-65

Kuzey yönünden genel bir bakış altında Galata.

(Şehir Dergisi)

Buraya kadar kentsel dokunun değişiminde görülen niceliksel ve niteliksel farklılıklar kentsel gelişim sürecinin sürekliliği içinde değerlendirilebilirken, 1950'lerde yapılan imar çalışmaları sırasında açılan geniş caddeler, bu süreklilikteki kırılmanın göstergeleri olarak kent mekânında yerlerini aldılar. Bu anlamda harekete bağlı süreklilik değerlendirmesinde kentin kendi içinde ve çevresiyle entegrasyonu sağlanamazken, zamana bağlı süreklilik değerlendirmesinde kentin tarihi ile içinde bulunduğu kopukluktan söz edebiliriz.

Kent surları ise, kolonileşme süreci içerisinde değerlendirildiği üzere, kentin sınırlarını ve kendi içindeki farklılıkları ortaya koyan bir gelişme çizgisi sonrasında,

Osmanlı'dan günümüze her geçen gün ortadan kalkmaktadır. Ancak erken Osmanlı dönemi içerisinde, Kurşunlu Han, Yelkenciler Hanı vb. örneklerde görüldüğü gibi sur duvarları yeni yapılaşmayı her zaman yönlendirerek onun bir parçası olma yönünde olabildiğince kullanılmıştır. Bu da kentsel sürekliliğe verilebilecek örnekler arasında sayılmıştır. Buna karşı, günümüz yapılaşması için aynı şeyi söylemek güçtür. Haliç sahil düzenlemesi adı altında girişilen yıkımlar ve yapılması planlanan tarihi yarımada ve Taksim metro bağlantısı, sur duvarlarının yeni yapılaşmayı uzaktan yakından etkileyemediğini göstermektedir.

resim 4-66

Bölgenin günümüzdeki durumunu, sınırlarını ve 3 m'lik topografya eğrilerini gösterir harita.

Benzer gelişmelerin belki de en dramatik biçimde kentsel süreklilikte kırılmaya neden olduğu bölge, Galata'nın en alt ucunda; batıda Unkapanı Köprüsü ile doğuda Karaköy Köprüsü'nün sınırladığı, kuzeyde Tersane Caddesi ile güneyde Haliç kıyısı arasında kalan bölgedir. Bu bölge, daha önce incelendiği üzere, tarihi Galata kurgusunda birinci katmanı temsil ediyordu.²⁸⁹

Birinci katman, Galata'nın bir liman şehri olarak geliştiği dönemde limanın bütün indirme-bindirme (yükleme-boşaltma), tartma, gümrük işlemlerinin, sanayi mallarının alışverişinin yapıldığı bölgeydi. Yelkenci Hanı, Galata Bedesteni ve Kurşunlu Han gibi önemli ticari binalar, her türlü sanayi ve tekstil ürününün özellikle deniz araçları ile ilgili parçaların üretildiği atölyeler de bu katmanı bütünlüyordu.

²⁸⁹ Kent Kurgusuna Yön Veren Fiziki Bileşenler” başlığı altında “Yağ kapanı-Kule Bağlantısı”, “1. Katman”

Cumhuriyet dönemi içerisinde gerçekleştirilen bütün operasyonlara rağmen 1980'lere kadar bu katman işlevsel açıdan geçerliliğini yoğun bir şekilde sürdürüyordu. Ancak Tarlabası Caddesi'nin sol kenarındaki binaların yıkılarak geniş bir bulvara dönüştürülmesi ile paralellik içerisinde değerlendirilebilecek gelişmeler birinci katmanda 1983'ten sonra yaşandı. Haliç sahil bandının yeniden düzenlenmesi çalışmaları ile hedeflenen Haliç'in iki kıyısı boyunca bölge ve kent sakinlerinin yararlanabileceği yeşil alanlar elde etmekte. Bu amaçla Haliç kıyıları boyunca tarihi kent kurgusu Eminönü kesiminde tamamıyla, Galata kıyısı boyunca da önemli ölçüde ortadan kaldırıldı.

Düzenlemeler çerçevesinde yoğun tartışmalara konu olan durum düzenlemelerin amacıyla ilgili değil yapılış şekliyle ilgiliydi. Önemli ölçüde ortadan kaldırılan kentsel doku yalnızca kültürel mirasın bugüne ulaşmasını engelleyen bir zamana bağlı süreksizlik durumu yaratmıyor aynı zamanda kentin geri kalan kesimlerinin sahil şeridi boyunca motorlu araç trafiğine ayrılmış geniş caddelerle kıyıya entegrasyonunu önlüyordu. Bu durum da ikinci bir süreksizliğe, yani harekete bağlı mekansal süreklilikte bir kopma yaşanmasına neden oluyordu. Sonuçta yaya bağlantıları kesilmiş bu kent parçaları şehir yaşamından izole edilmiş, güvenliğin sağlanmasında zorlanılan, bakımsız boşluklar haline geldi. Ayakta kalan diğer binalar bakımsızlıktan yıkılmaya terk edildi. Yeşil alanlar kent halkının kullanımıyla sonuçlanamadı. Üzerindeki fonksiyonlar bu amaç doğrultusunda dönüştürülerek bugüne aktarılacak yerine tamamıyla ortadan kaldırıldı ve geleceğe yönelik güçlü bir politika geliştirilemedi.

Bölge halkı için önerilen en kayda proje ise hâlâ kısmen devam eden el işçiliğine dayalı hafif sanayi ürünlerinin üretimini sağlayan atölyeler ve bunların satışını üslenen ticari mekânlar "Perpa" projesi dahilinde bölgenin dışına taşınmaya zorlamaktı. Ancak bu durum bölgenin geçmişten gelen kimliğine tutunmaya çalışan sakinlerince destek göremedi.

Oysa ele alınan bu katman için Haliç'e nefes aldırarak bu düzenlemeler kent dokusunu tamamıyla ortadan kaldırmak yerine mevcut olanı amaca da hizmet edecek bir anlayışla koruyarak gelecek için dönüştürmek şeklinde ve çok daha sınırlı müdahaleler ile ele alınabilirdi. Bu yolla hem kültürel mirası gelecek kuşaklara aktarılma olanağı sağlanarak bölge kimliksizleştirilmemiş hem de bu kent parçası şehrin geri kalan kısmından izole edilerek yaşatılamayan geniş boşluklar haline dönüştürülmemiş olurdu.

Ortaya çıkan mevcut tablodan belki de çıkarılabilecek en önemli sonuç problemin çözümüne yaklaşımla ilgilidir. Kamu mekanını konu alan ve kentsel müdahaleyi gerektiren sorunlar karşısında çözüm, baskıcı, anlık kararlarla anlık öneriler getirerek değil, içine bölge sakinlerinin dahil edildiği uzun vadeli bir dönüşüm süreci planlamakla mümkün olabilir.

resim 4-67

Haliç'ten bölgenin genel silüetini anlatan çizim.

Üzerinde durulan hem zamana bağlı hem de harekete bağlı mekansal süreklilikte yaşanan bu kırılmaların birinci katmanda neden olduğu olumsuz durum çözüm getirebilmek amacıyla lisans döneminde yapılan diploma projesine yer verilecektir.²⁹⁰

Projede, *kent içindeki yeşil alanların kullanımının yaya akışları üzerinde olduğu sürece yararlı olabileceği* ilkesinden hareketle, yeşil alanları kullanıma sunan yeni bir yapılaşma önerilerek, bölgede geri kazanımların ne şekilde olabileceği sorusu üzerinde durulmuştur. Buradan hareketle bölgeye, tezde üzerinde durulan süreklilik kavramı dahilinde, yeni bir kimlik kazandırılmaya çalışılmıştır. Bu kimlik arayışı,

²⁹⁰ Mimar Sinan Üniversitesi Mimarlık Bölümü 1998-1999 Bahar Yarıyılı Diploma Projesi: Ticaret ve Kültür Merkezi. (Koçyiğit, R. Gökhan)

projede mevcut yapıların olabildiğince korunması ve önerilen yeni yapılaşmanın bunlara entegre olarak niteliksel bir dönüşüm sağlanması amacı taşımaktadır. Niteliksel dönüşüm dahilinde, yeni yapılaşmada bölgenin ticari kimliği korunarak; mal üretiminden hizmet üretimine, mal satışından kültür, sanat ve rekreasyon hizmetleri satışına doğru yönlendirilmeye çalışılmıştır. Bununla birlikte, mevcut atölyelerin öngörülen yaya akışı içerisinde bölge kimliğinin görsel öğeleri olarak kente yeniden kazandırılması desteklenmiştir.

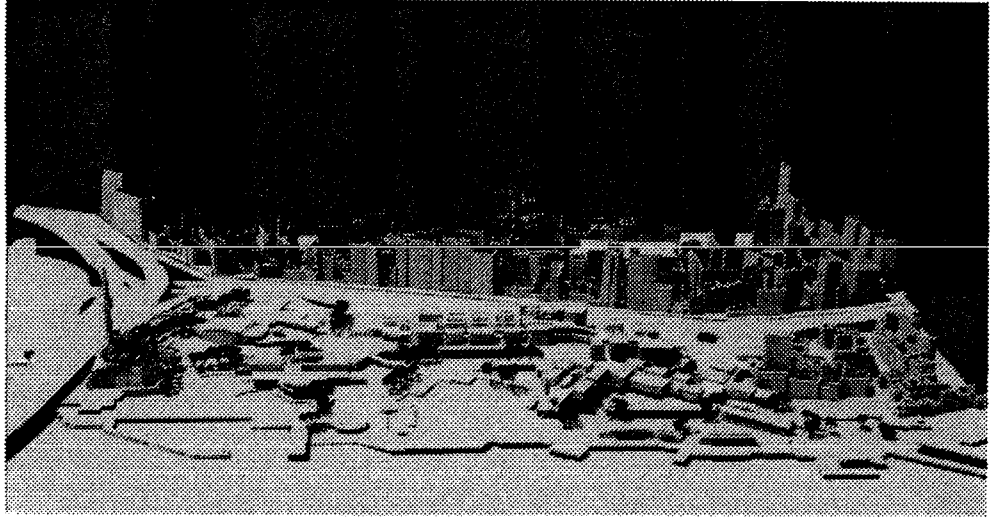
Çalışmalar, Azapkapı – Yelkenci Han arasında, tamamıyla yıkılan bölgede yoğunlaşmış, buradan Kurşunlu Han ve Fatih Bedesteni düğümünden geçerek Karaköy merkezine bir iç yaya akışı sağlanmaya çalışılmıştır.

resim 4-68

Projenin konumunu ve yaya akışlarını gösteren vaziyet planı.

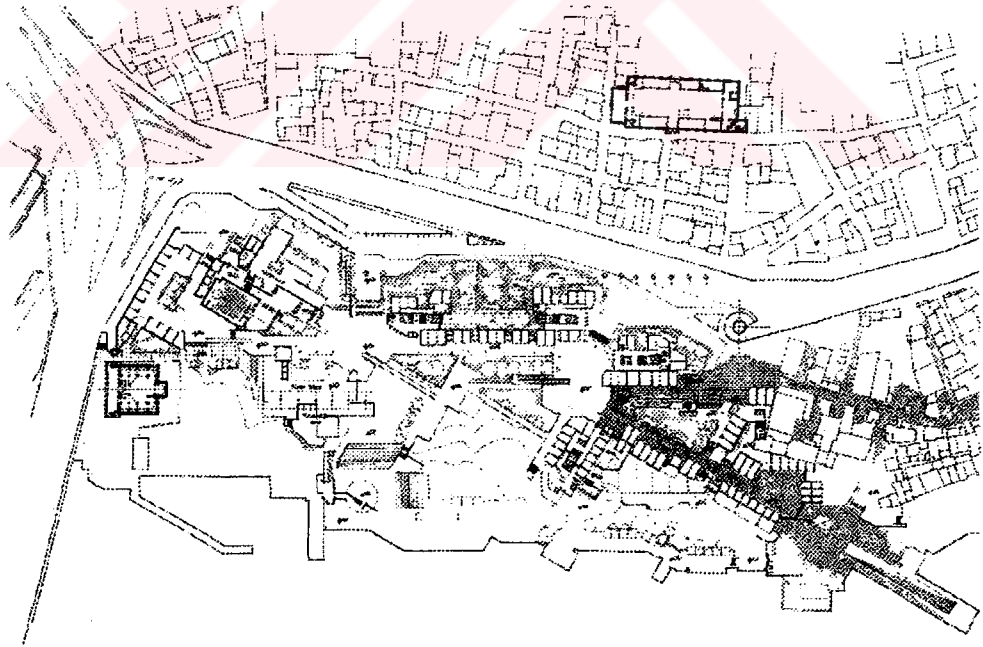
Alternatif gelişler olan sahil bandı ve Tersane Caddesi ise, bu iç yaya akışıyla projenin düğüm noktalarına odaklanmıştır. Çeşitli yaya yollarıyla Karaköy yönünden gelen bu yaya akışı, Azapkapı Camii'nin kuzeydoğu yüzeyine paralel olarak, gelecekte denizcilik müzesi olarak hizmet vereceği düşünülen tersane sahiline aktarılacaktır. Haliç sahilinin devamlılığı ilkesi uyarınca oluşturulmaya çalışılan bu iskelete dikey yönde eklenen Galata gelişleri, projenin başlıca düğüm noktalarını oluşturmaktadır. Bu noktaların Haliç'le ve yarımadayla görsel ilişkisinin kesilmemesine önem verilmiştir.

resim 4-69

Yeni yapılaşmanın yoğunlaştığı alanı gösteren maket fotoğrafı.

Sahil bandı, rekreatif amaçlı restoranlar, kafeteryalar, barlar, açık oturma grupları gibi mimari unsurlarla düzenlenmeye çalışılmıştır. Sahile çıkış yolları, kıyı şeridindeki hareketlenmelerle desteklenmeye çalışılmıştır. Sahil akışını kurgunun merkezine taşıyan sokak ise, bölgeye deniz ulaşımını sağlayacak iskeleyle sona ermektedir.

resim 4-70

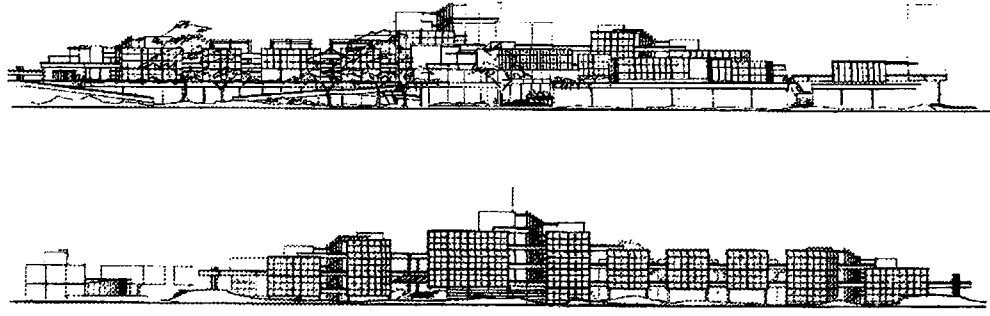
Yeni yapılaşmada öngörülen kurgu.

Kurgudaki baskın fonksiyonlar, ticaret ve büro hacimleridir. Bölgenin tarihinden gelen ticaret ve sanayi bölgesi olma özelliği, günümüz şartları içerisinde yeniden yorumlanmaya çalışılmıştır. Göz hizasında -zemin ve deniz kotu planında- görülen hacimlerin, tamamı alışveriş fonksiyonu ve dinlenme mekânlarıyla dışarı açılmaktadır. Tersane Caddesi'nden yarım kat çıkılmasıyla elde edilen Haliç yönüne göre 1. kattan deniz kotuna rampalarla inilmektedir. Büro hacimlerine ise, zemin ve otopark katından kontrollü erişilebilen çekirdekler vasıtasıyla ulaşılabilir. Bu hacimler birbirlerine açık koridorlarla bağlı olup, genellikle iki, yer yer üç ve dört katlıdır. Caddeden Haliç görünüşünü kesmemek amacıyla bir bölümü ayaklar üzerinde taşınmaktadır.

Azapkapı Camii'nin çevreyle entegrasyonu, çeşmeyle de bütünlüğünü sağlayacak oldukça küçük birimlerden oluşan sahaflar çarşısı, oditoryum ve kütüphane fonksiyonlarını barındıran binayla birlikte düşünülmüştür. Bu binanın sahile doğru devamında, Azapkapı Camii'ne ve tarihi yarımada silüetine hakim, denize göre 1. kat seviyesinde, galerili geniş bir sergi terasıyla kapalı sergi salonu yer almaktadır. Sergi salonunun küçük iskele bağlantısıyla cami avlusu arasında kalan sahil şeridi, balıkçı barınağı olarak projelendirilecektir. Diğer yanda ise, yine sergi salonu ile bağlantılı bir açık hava gösteri merkezi yer almaktadır.

Planlamada, zaman içerisinde tamamıyla yok olmuş şehir izlerinin yeniden canlandırılması hedeflenmemiştir. Bunun yerine, ayakta kalan parçalar, şehirle daha gerçekçi bir bağ kurmak amacıyla çağın tasarım ölçütleri içinde, günümüz olanak ve koşullarıyla şehre ve geleceğe yeniden kazandırılmaya çalışılmıştır.

Kurgunun şehirle bütünlüğünü sağlamak amacıyla sokak-meydan ilişkisine dayalı bir planlama benimsenmiştir. Bu yaklaşım, binadaki koridor-hol ilişkisinin şehir ölçeğine bir yansıması olarak da değerlendirilebilir.

resim 4-71

Üstte: Haliç yönünden görünüm. Alttı:Tersane Caddesi'nden görünüm.

Geleneksel sokak örüntüsünde olduğu gibi, göz hizasındaki bütün birimler direkt olarak dışı açılmaktadır. Sokak örüntüsünün bir üst katmanında, sokak boyunca ve de sokağı keserek köprü halini alan açık koridorlar yer almaktadır. Bu açık koridorlara takılan birbirinden ayrıık hacimlerle kitle etkisi azaltılmaya çalışılmış, hava, ışıık, kütlelerin görüş açıları gibi etkenlerin kesintiye uğratılmaması amaçlanmıştır.

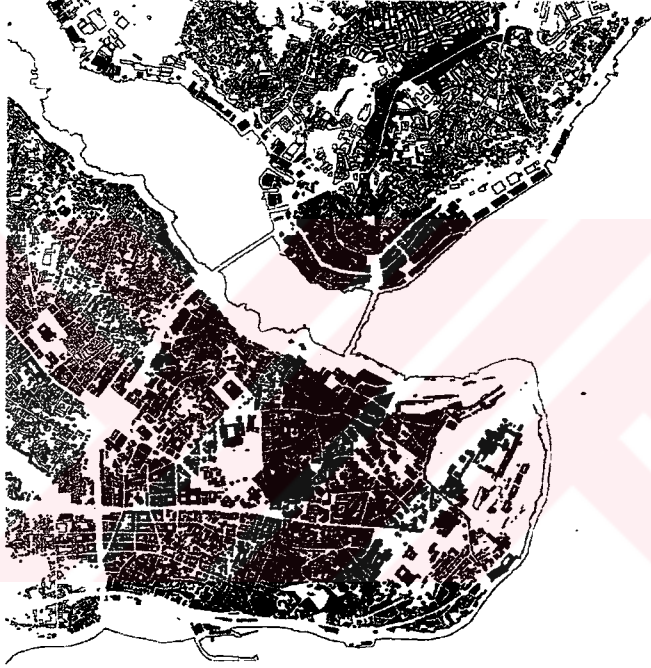
4.3 BÖLGE İÇİN GENEL DEĞERLENDİRME

Galata bölgesi üzerine yapılan bu çalışmayla, önceki bölümlerde süreklilik kavramı üzerine geliştirilen yaklaşımlar elle tutulur hale getirilmeye çalışılmıştır. Bu anlamda çalışma, bölgenin geleceğı hakkında söz söyleme değil, bu konuda ortaya konulabilecek yaklaşımlara zemin hazırlama amacı taşımaktadır. Mimari tasarımda ve kentsel değerlendirmelerde bu kavramın başlı başına yer alması gereken bir unsur olduğu görülmektedir.

Yapılan tespitlere bağılı olarak, bölgedeki ilk yerleşmelerden günümüze kadar nitelik değiştirerek gelen bir yapıdan söz etmek mümkündür. Ancak geçtiğimiz yüzyılın başına kadar geçen süreç içerisinde bu değişimlerin, bölgenin kendi dinamikleri içinde geliştiğini görmekteyiz. Geçtiğimiz yüzyılda görülen değişimleri ise,

öncekilerden kesin bir çizgi ile ayırt etmek mümkündür. Süreksizliği yaratan ayırt edici gelişmeler aşağıdaki başlıklar altında özetlenebilir.

- Büyüyen İstanbul metropolünün ihtiyaçları doğrultusunda bölgenin liman özelliğini koruyamaması
- Başkentin yeni yerleşme yeri olarak Ankara'nın belirlenmesi
- Bölgenin gelişiminde rol oynayan toplumsal yapının, göç olayları neticesinde radikal değişimlere uğraması
- Endüstrileşmenin getirdiği yeni kentsel ilişkilerin ticari mekânların yer seçiminde çevre yolu bağlantılarına göre yeniden belirlenmesi

resim 4-72

Genişleyen kent içinde tarihi yarımada-Taksim bağlantısı ve Galata'nın konumu.

Yukarıdaki başlıkların ortak noktası arandığında, değişimin, kentin iç dinamiklerinin ötesinde daha büyük ölçekteki gelişmelere dayandığı görülür. Bu anlamda, kurulmasından beri geçen süreç içerisinde yerleşimin varolmasını sağlayan nedenler önemli ölçüde etkisini kaybetmiştir. Bütün bunlara ek olarak, kent idaresini elinde tutan tavırdaki kent kimliğine yönelik umursamaz yaklaşım, genel anlamda kentsel sürekliliğin korunamamasına neden olmuştur.

resim 4-73

Bugün Galata'da mekân kullanımını anlatan genel bir plan

Galata'da görülen bu dramatik kopuşun ortaya koyduğu tablo pek iç açıcı görünmemekle birlikte, kaybedilen kentsel değerlerin önemini fark eden bir kamuoyunun gün geçtikçe güçlendiği görülmektedir. Bu noktada üzerinde durulması gereken konu, yerel olana ait değerlerin kent mekânı için nasıl yorumlanacağı, sürekliliği sağlayan unsurların bugün için farklı bir niteliksel yapı içinde nasıl kullanılabileceği, geri kazanımların neler olabileceği ve bütün bunların uygulamalarda ne anlamda etkili olması gerektiğidir.

SONUÇ

Tezde, süreklilik kavramının çok yönlü bir analizine gidilerek, mevcut yaklaşımların karşılaştırılmalı olarak incelenebileceği bir zemin yaratılmaya çalışılmıştır. Bu kapsamda iki temel yaklaşımın öne çıktığı görülmektedir.

Bunlardan ilki sürekliliği, hiç kesilmeden ve kopmadan birbirini takip eden olgular bütünü olarak yorumlar.

İkincisi ise, doğada ve toplumsal olaylarda böyle bir kesintisizliğin mümkün olmadığını, bu nedenle sürekliliğin ancak kesintileri de içine alan başka bir yorumla ele alındığında mümkün olabileceğini savlar. Bu yolla, bir olgunun değişim çizgisi içerisinde farklı niteliklere geçerek öncesiyle arasında bir kesintililik yaratması doğaldır. Birincinin eleştirisi olarak ortaya konan bu yaklaşım, değişimleri belli genellemeler dahilinde ele alarak evrimsel gelişme fikrini öne çıkarır. Böylelikle süreksizliğin yorumu da ortaya konan evrimsel kurallarla belirlenir.

Tezde, pozitif düşünceyi baz alan ikinci yaklaşım üzerinde kapsamlı bir değerlendirilmeye gidilmiştir. Ancak, büyük genellemelere giden totaliter bir bakış açısı sergileyerek öznenin sözü edilen değişim üzerindeki etkilerini yadsıması bakımından eleştirilmiştir. Sonuçta, kaynağını ikinci yaklaşımdan alan, ancak sınırları, öznenin de dahil edildiği bir etkileşim mekanizmasıyla çizilen diyalektik süreklilik anlayışı benimsenmiştir. Bu sınırlar dahilinde evrimsel görüşün getirdiği çözümleyici yaklaşım, mimari tasarım kuramı içerisinde çok yönlü olarak değerlendirilme imkânı bulmuştur.

Süreklilik kavramı üzerine yapılan bu değerlendirmeler mimari tasarım kuramında da benzer iki yaklaşımı öne çıkarmıştır.

Birinci yaklaşımın yorumunda, tarihin bir kuşaktan gelecek kuşağa söylenceler ve yaşanmış doğrular biçiminde aktarılan kalıcı değerlerin deposu olduğu düşünülür. Buna göre normlar ya tarih dışı mutlak standartlar üzerine kurulmuşlardır, ya da tarihsel kullanım üzerine kurulup, tarihsel kullanımla onaylanırlar. Normatif görüş olarak da adlandırılabilen bu yaklaşım, kesintisiz süreklilik anlayışıyla benzer biçimde eleştirilmiştir.

İkinci yaklaşımın yorumunda ise, tarihin içindeki kültürel değer dizgelerinin, yalnızca göreceli doğruluk payına sahip bir evrim süreci olduğu görüşü yaygındır. Bir dönemde mutlak doğru olan bir şey, diğerinde rastlantısalıdır. Böylece her dönem, kendini doğrulayan bir değerler dizgesi ortaya koyar. Bu görecelilik görüşü, örnek alınacak bir geçmiş yerine ütopyik bir gelecek düşüncesini gerektirir.

İkinci yaklaşıma göre tarihsel evrim, insanın katılımının istençdışı olduğu ve kolektif belleğe sahip toplumdan bağımsız, esnekliği olmayan bir kesin yasayla belirlenir. Bu yaklaşıma, mimarlık kuramında paralel olarak getirilebilecek eleştiri, işte bu “kolektif bellek” kavramıyla verilebilir. Bunun sonucu olarak mimarlıkta süreklilik, geleneğin önemli bir rol üstlendiği diyalektik bir süreç olarak yorumlanabilir. Bu kapsamda süreklilik için gerekli etkileşim olgusu, ancak “kolektif bellek” içinde değerlendirildiğinde mimarlık için anlam taşır.

Yapılan değerlendirmelerle, mimarlıkta süreklilik kavramı, çözümleyici bir yaklaşımla bileşenlerine ayrılarak, ortaya konan modeller fiziki mekâna uyarlanmaya çalışılmıştır. Buna göre zaman ve hareket kavramlarına göre açıklanan iki temel süreklilik tanımlanarak bunlar arasındaki ilişki vurgulanmıştır.

Zamanın belirleyici olduğu süreklilik anlayışı iki yönden mimari tasarım kuramına konu olur. İlki mimari tasarımda, tarihsel olguların yorumuna yönelik bir etkileşim zemini hazırlar. İkincisi ise, üzerinde çalışılan mekânın ya da bölgenin yaşam çizgisini çözümleyerek onun üzerinde gerçekleştirilmesi düşünülen yeni projeler için yol gösterici bir rol üstlenir.

Hareketin belirleyici olduğu süreklilik anlayışı da paralel biçimde iki yönden mimari tasarım kuramına konu olur. İlki genel anlamda tasarımda kullanılacak öğelerin birbiri ile fiziki ilişkilerine yönelik bir etkileşim zemini hazırlar. İkincisi ise, üzerinde çalışılacak mekânın veya bölgenin fiziki ilişkilerini çözümleyerek onun üzerinde gerçekleştirilmesi düşünülen projelerle entegrasyonunda yol gösterici bir rol üstlenir.

Kent ve mimarlık ilişkisinde, kentsel mekânın sürekliliğinde kolektif belleğin rolüyle araçsal aklın getirdiği tasarım anlayışı tarihsel perspektif içerisinde karşılaştırılmıştır. Buna göre, özneyi geri plana iten ilkel pozitivist yaklaşımların kentsel mekânda sürekliliği kırdığı sonucu belirginlik kazanmaktadır. Değerlendirmelerin ışığı altında kent için yeni bir mimarlık tartışması sunulmuş, bu değerlendirmeler sistematize edilerek alternatif yaklaşımlar üzerinde durulmuştur.

Galata örneği, geliştirilen yaklaşımların somutlaştırılarak sorgulandığı bir alan olarak ele alınmıştır. Gerek tarihsel gelişim içerisinde, gerekse kentin fiziksel sistemine bağlı olarak sürekliliklerin, tezde tanımlanan anlayışa göre, geçtiğimiz yüzyıla kadar genel anlamda varlığını koruduğu, ancak belirtilen etkenler doğrultusunda bundan sonra çok yönlü bir kırılmanın yaşandığı sonucu örnekleriyle tespit edilmiştir.

Süreklilik kavramının, modernleşme sürecine getirilen eleştirel yaklaşımlarla birlikte önem kazandığı görülmektedir. Bilindiği gibi, pozitif düşüncenin gelişmesi ile belirginlik kazanan bu sürecin küresel ölçekte etkileri, XX. yüzyıl içerisinde yaşamın her alanına yayılmıştır. Modernleşme projesi de, yaşanan zamana atfedilen önemin ağırlık kazandığı, ütöpik ve ilerlemeci bir proje olarak insan aklının özgürleştirilmesinde etkili olmuştur. Süreklilik kavramı ile getirilen eleştiriler de tam bu noktada odaklanmaktadır. Yaşanan özgürleşme ile birlikte, geçmişin değerler sisteminden keskin bir kopuşun yaşandığı üzerinde durulmaktadır. Bunun sonucu olarak belirginlik kazanan problemler ise bellek yitimiyle gelen yabancılaşma, boşluk hissi ve kimliksizleşmedir.

Mimari tasarım kuramında da modernleşmeyle birlikte, başta ifadesel değerlerde olmak üzere, geçmişin değerler sisteminden benzer biçimde tepkisel bir kopuşun yaşandığı bilinmektedir. Bu süreksizlik, etkilerini yoğun biçimde kent mekânında göstermiştir. Bunun nedeni, kent mekânının farklı zaman dilimleri içinde oluşmuş mimari öğelerle bir süreci temsil etmesidir. Öznesi ise kolektif bellektir. Göz ardı edilen bu niteliksel yapı sonucu tasarım anlayışının geçmişten kopması söz konusudur. Bu da, mekânın şehrin fiziksel çevresinden kopması anlamına gelmektedir. Bu nedenle tezde ortaya konan zamana bağlı süreklilik kavramı ile harekete bağlı süreklilik kavramı bir arada ele alınmıştır.

Süreksizliler sonucu ortaya çıkan bu yabancılaşma problemine karşı modern sonrası eleştirilerle birlikte çeşitli yaklaşımların getirilmeye çalışıldığı görülmektedir.

Bunlardan biri postmodern tarihselcilik olarak da bilinmektedir. Tezde üzerinde durulan bu yaklaşımın süreklilik kavramı ile bir değerlendirilmesi yapıldığında, geçmişle bugün arasındaki değişimi ve farklılıkları yadsıyan bir yapıya sahip olduğu görülmektedir, bu nedenle bir süreksizlik eleştirisi olarak sunulamaz.

Süreklilik ancak değişimi çözümleyerek geçmiş ve gelecek arasında insanı baz alan bir bağlantı kurmakla mümkün olabilir.

KAYNAKÇA

AKBAYAR N. (Ed.) (1993)

Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi. Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul.

AKIN Nur (1998)

19. Yüzyılın ikinci yarısında Galata ve Pera. Literatür, İstanbul.

ALTINOK Ülkü (1998)

Binaların Yeniden Kullanımı. YEM. İstanbul.

ALTIOK Füsün (1977)

Niçin Diyalektik. Çağdaş Yayınları, İstanbul.

AMICIS Edmondo de (1874)

İstanbul. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayını, 1981, Ankara.

ANA BRITANICA (1990)

“Süreç Felsefesi”, cilt:20, s.188.

ARIKÖK Duygu (1998)

Sekans Kavramı ve Mimari Tasarımdaki Yeri. Prof. Muammer Onat yönetiminde doktora tezi, MSÜ FBE, İstanbul.

ARSEVEN Celâl Esad (1975)

Sanat Ansiklopedisi. MEB, İstanbul.

ARKAN Özdemir (1989)

Beyoğlu (Kısa Geçmişi, Argosu). İletişim, İstanbul.

ARSEVEN Celâl Esad (1989)

Eski Galata ve Binaları. Çelik Gülersoy Vakfı İstanbul Kütüphanesi Yayınları, Şehir Monografisi:1, İstanbul.

ARÛ Kemal Ahmet (1998)

Türk Kenti. YEM, İstanbul.

ARNHEIM Rudolf (1977)

The Dynamics of Architectural Form. University of California Press, Berkley & Los Angeles & London.

ARNHEIM Rudolf (1954)

Art and Visual Perception, A Psychology of the Creative Eye, The New Verion (1974), University of California Press, Berkley & Los Angeles & London.

AYDINLI Semra (1992)

Mimarlıkta Görsel Analiz. *İTÜ Baskı Atölyesi, İstanbul.*

BACON Edmund N. (1967)

Design of Cities. *Penguin Books, 1976, England.*

BELGE Murat (1993)

İstanbul Gezi Rehberi. *Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul.*

BEST Steven-KELLNER Douglas (1998)

Postmodern Teori, Eleştirel Soruşturmalar. Çev. Mehmet Küçük, *Ayrıntı, İstanbul.*

BENEVELO Leonardo (1993)

Avrupa Tarihinde Kentler (The Making of Europe). Çev. Nur Nirven (1995), *AFA, İstanbul.*

BERGER John (1986)

Görme Biçimleri (Ways of Seeing). Çev. Yurdanur Salman. *Metis, İstanbul.*

BERK İlhan (1997)

Galata. *YKY, İstanbul.*

BOYER M. Christine (1996)

The City of Collective Memory. *The MIT Press, London*

BRAUDEL Fernand

Civilisation Matérielle, Économie et Capitalisme, XV e-XVIII e siècle cilt:1 "Les Structures du Quotidien: LePossible et l'Impossible" bölüm:1 (Şehir, sayı:7, Eylül, 1987, İstanbul).

BROADBENT Geoffrey (1990)

Emerging Concepts In Urban Space Design. *Van Nostrand Reinhold, New York.*

BUMİN Tülin (1996)

Tartışılan Modernlik: Descartes ve Spinoza. *YKY, İstanbul.*

CERASI Maurice M. (1999)

"18. Yüzyıl Osmanlı Kenti". *Cogito, Osmanlılar Özel Sayısı, Sayı:19 S.201-215, YKY, İstanbul.*

CEVİZCİ Ahmet (2000)

Felsefe Terimleri Sözlüğü. *Paradigma, İstanbul.*

CEZAR Mustafa (1985)

Tipik Yapılarıyla Osmanlı Şehirciliğinde Çarşı ve Klasik Dönem İmar Sistemi. *MSÜ, Yayın no:9, İstanbul*

CEZAR Mustafa (1992)

19. Yüzyıl Beyoğlu'su. *İstanbul.*

CHING, Francis D.K. (1979)

Architecture: Form, Space, Order. *Van Nostrand Reinhold Company, New York.*

COLQUHOUN Alan (1990)

Mimari Eleştiri Yazıları (Essays in Architectural Criticism Modern Architecture and Historical Change). *Şevki Vanlı Mimarlık Vakfı, Ankara.*

CONNERTON Paul (1999)

How Societies Remember. *Cambridge University Press, England*

CULLEN Gordon (1975)

The Concise Townscape. *Van Nostrand Reinhold Company, New York.*

ÇELİKKOL Ali Herkül (1988)

İstanbul Beyoğlu Tarlabası Yöresi Konutları Üzerine Bir Araştırma. Prof. Ataman Demir Yönetiminde y. lisans tezi. *MSÜ, FBE, İstanbul.*

ÇINAR Erdem (1998)

Üniversite Kampüs Planlama Ve Tasarımı Üzerine Bir Araştırma. Y. Lisans Tezi, *İTÜ, İstanbul.*

DEMİRTAŞ Abdurrahman (1986)

Ansiklopedik Matematik Sözlüğü. *Bilim Teknik Kültür Yayınları, Ankara .*

DEVELİOĞLU Ferit (1993)

Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat. *Aydın Kitabevi Yayınları, 1998, Ankara.*

DÖKMECİ Vedia, ÇIRACI Hale (1990)

Beyoğlu. *TTOK, İstanbul.*

ELDEM Edhem (1992)

"Nostaljiden Arındırılmış Bir Bakış: Galata'nın Etnik Yapısı". *İstanbul sayı:1 s. 58-63, İstanbul.*

ELDEM Edhem (Ed.) (2000)

Bankalar Caddesi, Osmanlıdan Günümüze Voyvoda Caddesi. *Osmanlı Bankası Bankacılık ve Finans tarihi Araştırma ve Belge Merkezi, İstanbul.*

EROĞLU Özkan (1997)

"Sur İçi Galata" *Arkitekt 97- Eylül, sayı:453, s.10-39, İstanbul.*

EYİCE Semavi (1969)
Galata ve Kulesi. *TOK, İstanbul.*

FETHİ Hasan (2000)
Çağdaş Dünya Mimarları Dizisi 5, Boyut Yayın Grubu, İstanbul.

GASSET, Ortega Y.
“Kentin Kökeni”. *Şehir, Mart 1987, İstanbul.*

GIDDENS Anthony (1988)
Modernliğin Sonuçları. *Ayrıntı Yayınları, İstanbul.*

GIDDENS Anthony (1984)
The Constitution of Society. *Cambridge, İngiltere.*

GIEDION Sigfried (1941)
Space, Time and Architecture. *The Growth of a New Tradition. 5th Edition 1997, Harvard College, USA.*

GÖKBERK Macit (1979)
Felsefenin Evrimi. *MEB, İstanbul.*

GÜLENAZ Nursel. (1997)
“İstanbul’da 19. yüzyılda Osmanlı Ticaret Hanları” *Arkitekt, İstanbul.*

GÜLERSOY Çelik (1987)
“İstanbul’un Avrupası”. *Şehir 87-Mart, İstanbul.*

GÜLTEKİN İ. Emre. (1996)
Tepebaşı’ndaki Mimari Kurgunun Tarlabası’nın yeniden Tasarımında Değerlendirilmesi. *Prof. Ataman Demir yönetiminde y. lisans tezi. MSÜ. FBE. İstanbul.*

GÜMÜŞ Doğan (2000)
Efes. *Efes Müzesi Derneği, Selçuk.*

GÜR Şengül Öymen. (1998)
“Eleştirel yorumlarda Mimari Kavramlar-2”, *Yapı-197, , s.74 YEM, İstanbul.*

GÜREL Sümer (1970)
Kent İmgesinin Hammaddeleri, *ODTÜ, Ankara.*

GÜRAN Ceyhan (1976)
Türk Hanlarının Gelişimi ve İstanbul Hanları Mimarisi. *Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları, İstanbul.*

HABERMAS Jürgen (1980)

“Modernlik: Tamamlanmamış Bir Proje” Çev. G. Naliş, D. Sabuncuoğlu, D. Erksan, Ed. N. Zeka. *Postmodernizm, Kıyı Yayınları:102, 1990, İstanbul.*

HALBWACHS Maurice (1992)

On Collective Memory. *The University Chicago Press, USA*

HANÇERLİOĞLU Orhan (1973)

Başlangıcından Bugüne Mutluluk Düşüncesi. *Varlık Yayınları, sayı:1756, İstanbul.*

HANÇERLİOĞLU Orhan (1977)

Düşünce Tarihi. *Remzi Kitabevi, İstanbul.*

HANÇERLİOĞLU Orhan (1993)

Felsefe Sözlüğü. *Remzi Kitabevi, İstanbul.*

HANÇERLİOĞLU Orhan (1995)

Türk Dili Sözlüğü. *Remzi Kitabevi, İstanbul.*

HASOL Doğan (1993)

Ansiklopedik Mimarlık Sözlüğü. *YEM, İstanbul.*

İNCİCİYAN P.G. (1956)

18. Asırda İstanbul. *Çev.Hrand D. Anreasyon, İFD, İstanbul.*

İZ Fahir (1971)

İngilizce-Türkçe Sözlük. *Türk Dil Kurumu Yayınları:332, Ankara.*

JAMESON Frederic (1984)

“Postmodernizm ya da Geç Kapitalizmin Kültürel Mantığı” Çev. G. Naliş, D. Sabuncuoğlu, D. Erksan, Ed. N. Zeka. *Postmodernizm, Kıyı Yayınları:102, 1990, İstanbul.*

KALPAKLI Ümit (1990)

Mimarlık-Göstergebilim İlişkileri / Mimarlıkta İletişim Yolları Üzerine Bir İnceleme. Prof. Dr. Atilla Yücel Yönetiminde YL Tezi, *İTÜ, İstanbul.*

KAYRA Cahit (1990)

İstanbul Mekânlar ve Zamanlar. *Ak Yayınları Kültür ve Sanat Kitapları:52 Yeni Dizi 6/1990, İstanbul.*

KORKMAZ Tansel (1996)

“(Post)modern Sürek (li)(siz) lik”, 70 Sonrası Mimarlık Tartışmaları, Mimarlar Derneği Y., s.25-31, Ankara.

KORKMAZ Tansel (2001)

“Mimari Stiller: Modernizm”, *XXI Mimarlık Kültürü Dergisi*, sayı:6 Ocak-Şubat 2001, s.146, İstanbul.

KORKMAZ Tansel (2001)

“Mimari Stiller: Kent Mimarlığı”, *XXI Mimarlık Kültürü Dergisi*, Sayı:10, 2001, s.144, İstanbul.

KÖMÜRÇİYAN E. Ç. (1952)

İstanbul’un Tarihi, 17. Asırda İstanbul. 2.basım, 1988, İstanbul.

KUBAN Doğan (1974)

Mimarlık Kavramları. YEM,1992, İstanbul.

KUBAN Doğan (1998)

Kent ve Mimarlık Üzerine İstanbul Yazıları. YEM, İstanbul.

LAMPUGNANI Vittorio Magnago (Ed.) (1988)

Dictionary of 20th-Century Architecture, Thames and Hudson, London.

LE CORBUSIER. (1970)

Bir Mimarlığa Doğru (Towards a New Architecture). Çev. Serpil Merzi. YKY, İstanbul.

LE GOFF Jacques (1992)

History and Memory. Columbia University Press, USA

LE GOFF Jacques

“Ortaçağ Kenti”. Şehir, sayı:5, temmuz 1987, İstanbul.

LINDE H. (1971)

Hochschulplanung. Werner Verlag, Düsseldorf.

LYNCH, Kevin. (1990)

Good City Form. MIT Press, Cambridge.

LYNCH, Kevin. (1992)

The Image of The City. MIT Press, Cambridge.

LYOTARD J.-F. (1982)

“Postmodern Nedir Sorusuna Cevap” Çev. G. Naliş, D. Sabuncuoğlu, D. Erksan, Ed. N. Zeka. Postmodernizm, Kıyı Yayınları:102, 1990, İstanbul.

MASHECK Joserh (1993)

Building Art: Modern Architecture Under Cultural Construction. Cambridge University Press, England.

MUTLU Belkıs (1996)

Mimarlık Tarihi Ders Notları. *Mengitan M. ve A. S., İstanbul.*

MÜLLER-WEIENER Wolfgang (1998)

İstanbul'un Tarihsel Topografyası. *YKY, İstanbul.*

NAUMAN Rudolf (1975)

Eski Anadolu Mimarlığı. Çev. B. Madra. *Türk Tarih Kurumu, 1998, Ankara*

NORBERG-SHULZ, Christian. (2000)

Architecture: Presence. Language Place. Translation: Anthony Shugaar. *Thames and Hudson, London.*

ONAT Esen (1991)

Mimarlık, Form ve Geometri. *YEM, 1995, İstanbul*

ORTAYLI İlber (1999)

"Osmanlı Kimliği" Cogito, Osmanlılar Özel Sayısı, Sayı:19 S.79-85, YKY, İstanbul.

OZANKAYA Özer

Toplumbilimleri Sözlüğü. *Remzi Kitabevi, İstanbul.*

RASMUSSEN Steen Eiler (1994)

Yaşanan Mimari. *Remzi, İstanbul.*

REDHOUSE SÖZLÜĞÜ (1974)

İngilizce-Türkçe Sözlük. Ed. R. Avery & S.Bezmez & A.G.Edmonds & M. Yaylalı. *Redhouse Press, 12. Basım, İstanbul.*

REDHOUSE SÖZLÜĞÜ (1987)

Türkçe-İngilizce Sözlük. Ed. U.b. Alkım & N. Antel & R. Avery & J. Eckman & S.Huri & İz Fahir & M. Mansuroğlu & A.Tietze. *Redhouse Press, 9. Basım, İstanbul.*

REED Peter (1998)

Alvar Aalto: Between Humanism and Materyalism. *The Museum of Art, New York.*

ROSENTHAL M.& YUDİN P. (1972)

Felsefe Sözlüğü. Çev. Aziz Çalışlar, *Sosyal Yayınlar, 1997, İstanbul.*

ROSSI ALDO (1982)

The Architecture of the City. The Massacusetts Institute of Technology, tenth printing 1999, USA

ROTH Leland M (2000)

Mimarlığın Öyküsü (Understanding Architecture It's Elements, History and Meaning). *Kabalıcı, İstanbul.*

ROWE Colin & KOETTER Fred

Collage City. The MIT Press, Cambridge and London

SARUP Madan (1997)

Post-Yapısalcılık ve Postmodernizm (An Introductory Guide to Post-structuralism and Postmodernism). Çev. A. B. Güçlü. *ARK, Ankara.*

SCHNEİDER A. M. & NOMIDIS S. (1944)

Açıklayıcı Metinle Birlikte Galata Topografik Arkeolojik Planı Çev. Zeynep Aygen. *Emel Basımevi, İstanbul.*

SUNER Saffet (1967)

Düşüncenin Tarihteki Evrimi. *Fatih M., İstanbul.*

SOYGENİŞ Murat (2000)

“Tarihi Yarımada’dan Galata’ya”. *Radikal İki, Haziran 2000, Pazar, İstanbul.*

SÖNMEZLER Kaya (1995)

Üniversiteler, Y. Lisans Tezi, MSÜ,FBE, İstanbul.

TEKELİ İlhan (1990)

“19. Yüzyılda İstanbul Metropol Alanının Dönüşümü”. *Modernleşme Sürecinde Osmanlı Kentleri. Ed. P. Dumond&F. Georgeon, s.19-31, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1999, İstanbul.*

TEKELİ İlhan (1991)

Kent Planlaması Konuşmaları. *TMMOB Mimarlar Odası Yayınları, Ankara*

THE GROLIER INTERNATIONAL DICTIONARY (1986)

Houghton Mifflin Company, Massachusetts, USA.

TUNALI, İsmail. (1989)

Estetik. Remzi, 6. basım:2001,İstanbul.

TURANI Adnan (1974)

Çağdaş Sanat Felsefesi. Remzi, 3. basım:1999, İstanbul.

TÜRKÇE SÖZLÜK (1988)

Ed. EREN Hasan, Türk Tarih Kurumu Basım Evi, Ankara.

URHAN Veli (2000)

Michel Foucoult ve Arkeolojik Çözümleme. Paradigma, İstanbul.

ÜSDİKEN Behzat (1999)

Pera’dan Beyoğlu’na. Akbank Kültür ve Sanat Müdürlüğü, İstanbul.

VENTURI Robert&SCOTT Brown Denise&IZENOUR Steven (1993)
Las Vegas'ın Öğrettikleri (Learning From Las Vegas). Şevki Vanlı Mimarlık Vakfı, Ankara.

VENTURY Robert (1991)
Mimarlıkta Karmaşıklık ve Çelişki (Complexity and Contradiction in Architecture) Çev.S. Merzi-Özalöğlu. Şevki Vanlı Mimarlık Vakfı, Ankara.

VITRUVIUS
Mimarlık Üzerine On Kitap. (The Ten Books on Architecture) Çev. S. Güven. Şevki Vanlı Mimarlık Vakfı, 1993, Ankara.

WEBER Max (1960)
Şehir (The City) Ed. D. Marindale&G. Neuwithr, Çev. Musa Ceylan (2000), Bakış Yayınları, İstanbul.

YANAR Hüseyin (1994)
Mimari Tasarımda Ritmik Örgü ve Kurgunun Değerlendirilmesi ve 'Ritmik Volümetri'nin Yeri, Prof. Muammer Onat yönetiminde, Doktora Tezi, MSÜ FBE, İstanbul.

YENEN Mehmet
"Karaköy". İstanbul Ansiklopedisi

YERASİMOS Stefan (1990)
"Tanzimat'ın Kent Reformları Üzerine". Modernleşme Sürecinde Osmanlı Kentleri (Villes Ottomanes a la fin de l'empire). Ed. P. Dumond&F. Georgeon, Çev. A. Berkay. s.1-19, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul.

YÜREKLİ, Ferhan (1980)
İnsan Davranışları ve Çevre Ölçeğine Bağlı Olarak Çevrenin Korunması ve Geliştirilmesi İçin Bir Metot Önerisi. Doktora Tezi, İTÜ, Müh.-Mim. Fakültesi Matbaası, 1999, İstanbul.

ŞEKİL LİSTESİ

resim 2-1.....	34
Ödemiş yolu üzerinde tümölüsler (18.05.2000).....	34
resim 2-2.....	40
Nokta: 40	
Geometride tanımsız ve sıfır boyutludur.....	40
resim 2-3.....	40
Nokta: 40	
Mekânsal kurgunun bir bileşeni olarak asal form.....	40
Yukandan aşağıya;.....	40
Daire ve eski Yunan tapınağı Epidaros (M.Ö. 300),.....	40
Silindir ve Pisa Dioti Salvi 1163-1265,.....	40
Küre ve Newton Anıtı (E.-L. Bolée, 1785).....	40
(Ching, Francis D.K. a.g.e. s.21).....	40
resim 2-4.....	41
Doğru: 41	
Geometride tek boyutlu olarak doğru süreklilik kavramı içerisinde yalnızca niceliksel ya da yalnızca niteliksel değişimi tanımlamada kullanılabilir.	41
resim 2-5.....	42
Uygarlık tarihini anlatan kronolojik bir tablo.	42
Tarihsel anlatım içerisinde değişimlerin sürekliliğinin tek boyutlu bir bakış açısı içerisinde anlamlandırılması. Bkz. “Zamana Bağlı Süreklilik.”(art zamanlı süreklilik).....	42
(Roth, Leland M. a.g.e., s.198).....	42
resim 2-6.....	42
Villa Aldobrandini planı:	42
Fiziksel mekanda mimari kurguyu belirleyen doğrusal bir eleman olarak aks. Bkz. “Harekete Bağlı Süreklilik.” (Eşzamanlı süreklilik)	42
(Ching, Francis D.K. a.g.e. s.21).....	42
resim 2-7.....	43
Düzlemi tanımlayan alt öğeler:	43
Sol üstte, bir doğru ve kendi dışında bir nokta.....	43
Sağ üstte birbirine paralel doğrular.....	43
Sol altta düzlemsel eğri.....	43
Sağ altta daire ve spiral.....	43
Düzlem ile süreklilik kavramı içerisinde niceliksel ve niteliksel değişim tek bir sistemle tanımlanabilir.	43
resim 2-8.....	43
Düzlemsel sıçramalı süreklilik diyagramı.....	43
Düzlem.....	43
süreklilik kavramı içinde bir sıçrama, bunun sonucu olarak da niteliksel bir farklılık anlamında değerlendirilebilir.	43
resim 2-9.....	44
Solda, 1923 yılında Mies van der Rohe’nin yaptığı Brick’de bir köy evi	44
Sağda, nokta, doğru ve düzlemin mimari elemanlarla çözümlenmesi.....	44
(Ching, Francis D.K. a.g.e. s.21).....	44

resim 2-10.....	46
Üçüncü boyutta tanımlanabilen bazı alt öğeler:.....	46
Sol üstte bir düzlem ve bunu dışında bir nokta. Sağ üstte, düzlem, doğru, düzlem ilişkisi.....	46
Sol alta helezonik bir eğri.....	46
Sağ alta bir düzlem ve aykırı iki doğru.....	46
resim 2-11.....	46
Hacimsel sıçramalı süreklilik diyagramı:.....	46
Üçüncü boyutla.....	46
birden fazla yönde sıçramayla elde edilen niteliksel bir değişimden bahsedilebilir.....	46
resim 2-12.....	47
Süleymaniye'nin boyuna kesiti.....	47
resim 2-13.....	49
Sedefli Deniz helezonunun kabuğundan kesit.....	49
Kabuk bilinçsiz bir biyolojik sürecin sonucu olarak yapılır.....	49
(Roth,, Leland M. a.g.e., s.19).....	49
resim 2-14.....	51
Ayasofya,.....	51
Sultan Ahmet Camii yönünden görünüm.....	51
08.01.2001.....	51
Bina tarihsel süreç içerisinde farklı uygarlıkların izlerini bir arada günümüze aktarması bakımından bir süreklilik örneği olarak sunulabilir.....	51
resim 2-15.....	52
Süleymaniye'nin güney yönünden çekilmiş hava fotoğrafı, İstanbul: Belli bir dönemin kültürel değerlerini günümüze aktarması bakımından çok yönlü bir süreklilik örneği olarak sunulabilir.....	52
resim 2-16.....	52
TBMM Binası'nın giriş cephesini gösteren hava fotoğrafı, Ankara. Belli bir dönemin ifadesel değerlerini günümüze aktarır.....	52
resim 2-17.....	53
Kamondo Merdiveni,.....	53
Voyvoda Caddesi yönüne bakış.....	53
27.05.2000.....	53
Galata bölgesinde döneminin estetik değerlerini günümüze aktarır.....	53
resim 2-18.....	54
Lordlar Kamarası, Londra. Tasarımcı A.W.N. Pugin.....	54
(Roth,, Leland M, a.g.e. s.568).....	54
resim 2-19.....	62
Tellerin üstündeki kırlangıçların fotoğrafı, doğa ve geometriyi birleştirmesi açısından çekici bir resim oluşturur. Bu, beyaz bir zeminde dört paralel çizgi ve üzerindeki kuşlardan oluşan basit bir kompozisyonudur.....	62
(Rasmussen, S. E. a.g.e., s.105).....	62
resim 2-20.....	63
Via Garibaldi yakınlarındaki Calle dei Pret'de, 15. yy'dan kalma sıra evler, Venedik. Büyük bir olasılıkla daha düzgün olan orijinal cephede her katın bina boyunca tekrarlanan kendine özgü bir ritmi vardı. Evler birbirinden bacalarla ayrılıyordu. Her ev iki kattan oluşmuştu. Caddedeki kapılardan birinden alttaki diğerinden üstteki eve giriliyordu.....	63
(Rasmussen a.g.e., s109).....	63
resim 2-21.....	65
Lake Shore Drive apartman kuleleri, Chicago:.....	65
İki ritmin üst üste bindirilmesi.....	65
resim 2-22.....	71

Yakınlık kavramını örnekleyen yedi nokta diyagramı. Bunlar birleşik bir figür, yaygın olarak da Büyük Ayı denilen figür olabilecek kadar birbirine yakındır.	71
resim 2-23.	71
Aralarındaki mesafeler hafifçe farklı olan noktaların sıralaması yineleme kavramını örnekler.	71
resim 2-24.	72
Parthenon. batı ucunun görünüşü:	72
Köşe sütunları biraz daha kalın ve diğerlerine yakın inşa edilmişlerdir.	72
resim 2-25.	72
Harekete bağlı süreklilikle kapatma kavramını örnekleyen diyagramlar. Zihin her biçimi, bilinen rasyonel biçimlere dayanarak olabildiğince yalın şekilde tamamlamaya çalışır (en yalın ve en büyük figür ilkesi).	72
resim 2-26.	77
Guggenheim Müzesi, planı ve kesiti:	77
Sarmal rampanın üçüncü boyutta işlevsel sürekliliği görüldüyor.	77
resim 2-27.	78
Guggenheim Müzesi:	78
Dış görünüş.	78
resim 2-28.	79
Karnak'daki tapınak kompleksinin genel planı, Thebes, Mısır, İÖ 2000-323 dolayları.	79
Eski Orta Krallığın çekirdeği, 1700 yılı aşkın bir süre boyunca birbiri ardı sıra gelen firavunlar tarafından yaptırılan yeni odalar, avlular ve pylonlar tarafından çerçevelenmiştir. Bu Eski Mısır'daki en büyük ve en zengin yönetsel/dinsel merkezdi.	79
A: Amon Tapınağı.	79
K: Khonsu Tapınağı.	79
Mo: Montu Tapınağı.	79
Mu: Mu Tapınağı.	79
L: Kutsal Göller.	79
resim 2-29.	80
Amon Tapınağı, Karnak, Thebes, Mısır, İÖ, 2000-323 dolayları. Plan. Hala duran tapınağı kısımları III. Thutmose (İÖ 1460 dolayları) tarafından yaptırılan orta kutağı ve II. Ramses tarafından yaptırılan yüksek Hipostil Salonu'nu içerir.	80
resim 2-30.	80
Khonsu Tapınağı, Karnak, Thebes, Mısır, İÖ 1170 dolayları. Bu basit tapınak bir giriş ön avlusuyla, bir hipostil salonuyla ve rahipler için ayrılmış bir oda olan iç sekosuyla, tüm Mısır tapınak tasarımının temel öğelerini gösterir.	80
resim 2-31.	81
Khonsu Tapınağının kesit perspektifi:	81
Farklı mekanların harekete bağlı süreklilik anlayışı içerisinde birbirlerine eklenmesi.	81
resim 2-32.	82
Ggantija denilen tapınak kompleksi, Malta, İÖ 4000-2700 dolayları.	82
Birkaç yüzyıl, Malta Adaları'nda açıkça dini merkezler olarak inşa edilmiş taş yapılardan biri.	82
resim 2-33.	82
New Grange mezarı, Dublin yakınları, İÖ 3100 dolayları.	82
Bu mezarın giriş geçiti öylesine konumlanmıştır ki, kış gündönümünde, güneş ışınları mezarın derinliklerine kadar ulaşabilir.	82
resim 2-34.	83
Khufu Piramidi, İÖ 2680-2560 dolayları. Enine kesit, tasarımdaki değişiklikleri gösterir. İlk önce mezar odası piramitin en altındadır, ikinci olarak, taş blokların ilk katmanları üzerinde bir konuma ve sonra mezar odası kütlelerinin neredeyse ortasında bir noktaya kaydırılmış.	83
resim 2-35.	83
Senmut, Kraliçe Hatshepsut'un Mezarı'nın.	83
Doğudan görünümü ve planı, Deir el Bahari, Mısır, İÖ 1500 dolayları.	83

resim 2-36.....	86
Solda kompozisyonel biçim, (Kortan, E. a.g.e, s.18)sağda.....	86
İllinois Institute of Technology, Chicago.....	86
resim 2-37.....	87
Solda, megastrüktrel biçim, sağda, grup Biçimi	87
(Kortan, E. a.g.e., s.18)	87
resim 2-38.....	88
Giza'daki piramit kompleksi planı, İÖ. 2680-2560 dolayları.....	88
Kuzey-güney ve doğu-batı doğrultusunda dikkatlice hizalanmış olan bu üç piramit, tüm zamanların en büyük piramitleriydi. ..88	
Dördüncü Hanedanlık zamanında firavunlar Khufu, Khafre ve Menkare'nin anıt mezarları olarak inşaa edilmişlerdi.88	
resim 2-39.....	90
Solda yaygın tipin, sağda merkezi tipin alan kullanım şeması	90
(Linde, H. a.g.e. s.167-169)	90
resim 2-40.....	91
Solda moleküler tipin, sağda ağ tipinin alan kullanım şeması.....	91
(Linde, H. a.g.e. s.173).....	91
resim 2-41.....	91
Solda haç tipi sağda doğrusal tipin alan kullanım şeması.....	91
(Linde, H. a.g.e. s.179).....	91
resim 3-1.....	96
Ortaçağ'da Pisa haritası (G. Fanelli ve F. Trivisonna, Citta antica in Toscana [Toscana'da Eskiçağ Kenti], Floransa: Sansoni, 1982)	96
(Benevolo, L. a.g.e., s.50)	96
resim 3-2.....	96
Novgorod: Hansa Birliği'ne bağlı kentin Tolstoy ve Nikitski'nin eserleri ile K.V. Kudraşov'un Rus Tarihi Atlası'ndan yararlanılarak yeniden yapılması. Göttingen: Vandenhoeck ve Ruprecht, 1972) ve Moskova (Gürel, A.g.e)	96
resim 3-3.....	97
Köln (Braun ve Hogenberg'in gravürü 1582).....	97
(Benevolo, L. a.g.e., s.80)	97
resim 3-4.....	97
Bir liman şehri İzmir'in Kadifekale'den görünümü (10.08.2000).....	97
resim 3-5.....	98
John Travlos'un Atina Agorası'nın M.Ö. 500 ile M.S.267 yılları arasında gelişimini göstermek amacıyla hazırladığı planlar. ..88	
(Bacon, Edmund N. Design of Cities, s.70).....	98
resim 3-6.....	99
Yukardan aşağıya:.....	99
Atina Akrapolü, Forum Romanum. (Sitte, Camillo, The art of Building Cities, s.4-6)	99
Perikles devrinde inşa edilmiş olan Atina Akrapolü'nün, dört yapısı ile; Propylaeum, Parthenon, Erechleon ve Pallas Athene anıtı ile gene Eski Yunan Uygarlığı zamanında inşa edilen Olympus, Roma devrinin güzel örneği Forum Romanum'u bu anlamda kentsel mekâna bir örnek olarak gösterebiliriz	99
(Özdeş, Gündüz, a.g.e., s.111)	99
resim 3-7.....	100
Venedik: 16. yüzyılda tasarlanan San Marco Meydanı (fotograf: Fotocielo, No.381).....	100
(Leonardo Benevolo. Avrupa Tarihinde Kentler, s67)	100
(Görünüş, F. Hess, Konstruktion und Form in Bauen, s.391. Plan: Robert Auzelle, Encyclopedie de L'Urbanisme,pl. 411) (Özdeş, a.g.e. s.105).....	100
resim 3-8.....	101

Atina: Büyümeyi gösteren planlar.(John Travlos).....	101
Sırayla:	101
M.Ö. 600-479,.....	101
M.Ö. 478-339,.....	101
M.Ö. 338-86,.....	101
M.Ö. 86-M.S. 287	101
(Bacon, Edmund N. Design of Cities, s.66).....	101
resim 3-9.....	101
Galya'da Geç İmparatorlu döneminde kent tahkimatı: Rouen Chalon –sur- Saone, Tours, Senlis, Périgueux.....	101
(Benevolo, L. Avrupa Tarihinde Kentler, s26)	101
resim 3-10.....	102
Onbeşinci yüzyılda İstanbul'un imajı. (Schedel, Cronaca, Nimberg, 1493)	102
(Benevolo, L. Avrupa Tarihinde Kentler, s27)	102
resim 3-11.....	103
Malines, Belçika.....	103
(Saarninen Eliel, The City, s.47).....	103
resim 3-12.....	104
Milano Haritaları. M.S. 300 dolay ve 400 (R. Krautheimer, Three Christian Capitals. Topography and Politics [Hristiyanlığın üç başkenti, Topografya ve siyaset] Berkley: University of California Press, 1983).....	104
resim 3-13.....	105
Soldan sağa sırayla; Noerdingen, Carcassone, Udine.....	105
(Saarninen, Eliel, The City, s.42).....	105
resim 3-14.....	106
Soldan sağa sırayla; Rostock, Aigus Mortes, Verona. (Saarninen, Eliel, The City, s.45).....	106
resim 3-15.....	106
Paris kentinin art arda genişleyen sınırları. (L. Bergeron,yay., Pari, Genése d'un paysage [Bir doğa bürünümünün doğuşu]. Paris: Picard, 1989).....	106
(Benevolo, L. Avrupa Tarihinde Kentler, s.78)	106
resim 3-16.....	108
Çatalhöyük. VI.Düzeyin görünüşü. M.Ö. 6000 dolayları.....	108
Evler bir araya toplanmıştır ve hiç sokak yoktur.	108
(Roth,, a.g.e., s.219)	108
resim 3-17.....	108
Camiros: Rodos Adası'nda yer alan şehrin hava fotoğrafı	108
(Bacon, Edmund N. Design of Cities, s.66).....	108
resim 3-18.....	109
Boligna (C. Duchet'nin gravürü, 1592)	109
(Benevolo, L. Avrupa Tarihinde Kentler, s65)	109
resim 3-19.....	110
1783 yılındaki haliyle Floransa'nın haritası.....	110
(Benevolo, L. Avrupa Tarihinde Kentler, s67)	110
resim 3-20.....	111
1848 yılında çizilmiş Siena haritası.	111
(Benevolo, L. Avrupa Tarihinde Kentler, s67)	111
resim 3-21.....	112
Ortaçağ'da Venedik'in iki ayrı resmi.....	112
(Şehir, sayı 15).....	112

resim 3-22.....	114
Solda, 114	
Toledo (07.12.2000).....	114
Sağda, 114	
Segovia (08.12.2000)	114
resim 3-23.....	114
Toledo,İspanya	114
Solda, Plaza del Ayuntamiento (Ayuntamiento Meydanı).	114
Sağda, 114	
Meydana açılan sokak.	114
(07.12.2000)	114
resim 3-24.....	115
Özel çıkarların kamusal düzenlemeye etkisi köprülü evler:	115
Solda, Segovia, (08.12.2000)	115
Sağda, Toledo, (07.12.2000)	115
resim 3-25.....	115
Plaza Mayor'un girişı (Ticari ve idari merkez): Madrid (06.12.2000)	115
resim 3-26.....	116
Segovia'da kentsel yerleşimi gösteren maket.	116
(07.12.2000)	116
resim 3-27.....	121
Floransa: 1472 tarihli görünüm (C. Duchet'in gravürü, 1580 dolayı)	121
(Leonardo, Benevolo. Avrupa Tarihinde Kentler, s.106)	121
resim 3-28.....	122
Santa Maria del Fiore, Floransa. Kubbe. Filippo Brunelleschi'nin tasarımıdır. ((1420-1436).....	122
(Colquhoun, Alan, a.g.e., s.83)	122
resim 3-29.....	122
Soldan sağı;	122
“Sforzinda” ideal kentin planı. (Antonio Averlino Filarete'nin tezinden çizim, 1464).....	122
“Karlsruhe, Almanya.....	122
(Saarinen, Elliel, The City s.108).....	122
resim 3-30.....	122
Soldan sağı; Versay ve Manheim.	122
(Saarinen, Elliel, The City s.108).....	122
resim 3-31	124
Londra: Sırayla;.....	124
17.yy ortası 450.000 nüfus,	124
18.yy ortası 750.000 nüfus,	124
19.yy ortası 2.808.000 nüfus.	124
1980'ler 8.204.000 nüfus.	124
(B. Gallon,Arthur, The Urban Pattern, s.186).....	124
Thames Nehri üzerinde kurulmuş olan Ortaçağ Londra'sı büyük yangından önce duvarlarının dışına taşmıştı ve nüfusu o zaman	
yarım milyondan azdı. Yangından sonra bu Ortaçağ şehri klasik üslupta yeniden inşa edildi,.....	124
resim 3-32.....	125
Yukarda; New York, sırayla, 1760, 1800, 1930'lardaki endüstrileşmenin getirdiğı kentsel büyüme.	125
Aşağıda; Chicago, sırayla, 1850, 1875, 1900, 1925'lerdeki endüstrileşmenin getirdiğı büyüme.	125
(B. Gallon,Arthur, The Urban Pattern, s.186).....	125

resim 3-33.....	126
Hausman'ın çalışmalarından önce 1383'e kadar Paris'in gelişimi. (Commissaire Delamare "Plan de la Ville de Paris", 1705).....	126
(Bacon, Edmund N. a.g.e., s.186)	126
resim 3-34.....	126
Paris: Avenue de l'Opéra'nın yapılması için girilen yıkımı gösteren harita.	126
(Leonardo, Benevolo. Avrupa Tarihinde Kentler, s.203)	126
resim 3-35	136
Solda,Milet'in Planı, M.Ö. 450 dolayları. üç bölgeye bölünmüştür. Kuzey ve güneydeki konut bölgesi ve iki limanın yakınında, agoranın çevresinde ticaret merkezi	136
Sağda, Imola yakınlarında Romanlıların ızgara planına göre arazinin parsellere ayrılması.....	136
(Benevolo, L. A.g.e, s.24)	136
resim 3-36.....	138
Paul Klee'nin düşünen göz (thinking eye) isimli çalışmasından diagramlar.	138
(Bacon, E. a.g.e. s.128)	138
resim 3-37.....	139
Philadelphia'nın büyüme ve gelişimini gösren genel perspektif	139
(Bacon, E. a.g.e. s.301)	139
resim 3-38.....	140
E. Saarinen'in ;	140
Solda, 140	
desantralizasyon şeması,	140
sağda, 140	
bir öğrencisi G.A. Hutchinson'la 1935-1936 yılları arasında Cranbrook Sanat akademisi'nde Chicago için çalıştıkları desantralizasyon planı	140
(Saarinen; Eliel, the City, s.214). (Özdeş, Gündüz, a.g.e. s.151-152)	140
resim 3-39.....	141
Paris, La Défense planlaması maketi	141
Eski Champs Elysées aksını destekleyen yeni hareket sisteminin cadde, anayol ve çevre yollarından oluşan karmaşık ilişkisi görülmektedir.	141
(Bacon, E. N. a.g.e., s.215)	141
resim 3-40.....	143
Segovia, Roma su kemerine doğru algısal değişim.	143
resim 4-1.....	150
Limanları kentteki dağılımları.....	150
(Müller-Wiener, Wolfgang, a.g.e, s.58)	150
resim 4-2.....	151
.II. Theodosius döneminde İstanbul'un bölgeleri (408-450).	151
Galata'nın 13. bölge olduğu görülüyor.	151
resim 4-3.....	151
Bizans döneminde Haliç'in iki yanı.	151
(Kayra, Cahit. İstanbul Zamanları ve Mekânları)	151
resim 4-4.....	152
Galata Surları'nın genel görünümü, bir canlandırma. (1520)	152
resim 4-5.....	154
1303 Fermanı'na göre Ceneviz imtiyaz bölgesi: doğuda 130m, batıda 156m, kuzeyde 336m ve güneyde 587 m uzunluğunda kenarları olan dörtgen biçiminde bir alanla belirlenmiştir.	154
Kent, 1316-1335 yılları arsında bu alana göre surlarla çevrelenecektir.....	154

resim 4-6.....	155
Bu kentsel büyümenin ikinci evresini oluşturmaktadır. 1349 yılında kuzey yönüne tamamlan gelişme çok daha sonra, Tanzimat'la beraber Beyoğlu yönünde ilerlemeye devam edecektir	155
(Schneider & Nomidis a.g.e.).....	155
resim 4-7.....	155
Kentsel büyümenin üçüncü evresi: 14. yüzyılın sonu.....	155
(Schneider & Nomidis a.g.e.).....	155
resim 4-8.....	156
Kentsel büyümenin dördüncü evresi: 1397 dolayları.....	156
(Schneider & Nomidis a.g.e.).....	156
resim 4-9.....	156
Bu, 1400'lerde doğuda tamamlanan surlarla kentsel büyümenin dönem içindeki son evresini oluşturmaktadır.....	156
(Schneider & Nomidis a.g.e.).....	156
resim 4-10.....	157
Galata'nın kapıları.....	157
Günümüzde yalnız mahalle aralarında yer yer küçük bir kısmı kalan surların 12 kapısı ve 24 kulesi bulunmaktaydı. Bunlardan aralarında yaklaşık 33 m. mesafe bulunan 12 kule deniz tarafında yer almaktaydı.	157
(Akın, Nur. a.g.e. s.182).....	157
resim 4-11.....	157
İstanbul'un Fethi'nin hemen sonrasında bölgedeki etnik yapı	157
resim 4-12.....	158
Yanık Kapı. (Horoğlu Kapı).....	158
Bugün, Azapkapı Camii'nden Tersane Caddesi'ni karşıya geçip içeri sapan ilk sokakta bulunan bu kapı, dışarı açılan bir kapı değil, birbirinden surlarla ayrılan bölgelerinden birinin kapısıdır. Kapının üstünde ortada Cenova'nın Aziz George haçı, iki yanında da De Medura ve Doria ailelerinin armaları bulunmaktadır. İkinci ailenin en ünlü üyesi, 16. yüzyılın büyük amirali Andrea Doria'dır.....	158
resim 4-13.....	159
Galata'da 19. yüzyıla gelindiğinde ibadet yerlerinin yerleşimi. Daha sonra Cenevizliler'in imtiyazlarını kaybetmesi ve Pera'nın önem kazanmasıyla bölgenin özellikle batı kanadında Müslüman Türk nüfusu baskın unsur haline gelecektir. (Edhem, Eldem. a.g.e. s.59).....	159
resim 4-14.....	160
Bellini'nin hazırladığı 1479 tarihli İstanbul gravürü.	160
resim 4-15.....	160
Fetih sonrasında ayakta kalan sur duvarlarının kent kurgusuna etkisini konu alan bir canlandırma	160
resim 4-16.....	161
Soldan sağa sırayla;.....	161
Yeraltı Camii,.....	161
Kemankuş M. Paşa Camii,.....	161
Galata Mevlevihanesi'nin girişi	161
resim 4-17.....	162
Tünel Meydanı;.....	162
Sol alta,.....	162
6. Daire,.....	162
sağda,.....	162
Metro Han ve meydan, ortada,.....	162
Galata Mevlevihanesi ve mezarlık,.....	162
Sağda, 162	

Alman Lisesi	162
resim 4-18.....	162
Podesa Sarayı'nın güneye bakan ön cephesi. 19. yüzyılın birinci yarısındaki ön mekânıyla. Solda Galata Kulesi. Litografi.	162
(Müller-Wiener, Wolfgang., a.g.e, s.243)	162
resim 4-19.....	166
19. yüzyılın sonuna doğru Haliç'in ortalarındaki limana bakış.	166
Ön planda Arap Camii'nin kulesi, devamında liman ve geri planda tarihi yarımada görülüyor.(Müller-Wiener, Wolfgang., a.g.e, s.56).....	166
resim 4-20.....	168
Tophane bölgesine 1958-1959 yılları arasında cadde inşası çalışmaları sırasında bakış. Kılıç Ali Paşa Camii ve Hamam (solda) ve Tophane sağ aşağıda.....	168
(Müller-Wiener, Wolfgang., a.g.e, s.430)	168
resim 4-21.....	169
Karaköy Meydanı genişletme çalışmaları	169
resim 4-22.....	170
Solda, 170	
Matrakçı Nasuh'un Beyan-ı Menazil-i sefer-i İrakeyn-i Sultan Süleyman Han adlı yapıtındaki bir minyatür.....	170
Sağda, 170	
Sultanahmet ve Pera bir arada görülüyor.	170
(Berk, İlhan. Galata, a.g.e. s.9,13).....	170
resim 4-23.....	171
Solda, kulenin sur duvarlarına göre biçimlenen konumu.....	171
Sağda, kulenin bugün çevre ile kurduğu ilişki.	171
resim 4-24.....	172
Sokollu Camii'nin kule yönünden çevresi ile birlikte görünümünü konu alan bir canlandırma. Kent dokusunda Osmanlı etkisi görülüyor.	172
Mimar Sinan'ın sekizgen bir kasnak üzerine oturttuğu kubbenin etrafında biri küçük sekiz yarım kubbe bulunur. Minare alışlagelenin aksine soldadır.Bunun nedeni gerekli yerin denize fazla yakın olmasında aranabilir.....	172
resim 4-25.....	172
Unkapanı köprüsünden Tersane-i Amire'nin görünümü.	172
Arka planda surların 4. evresinde yapılan sur izi hissedilebiliyor.	172
resim 4-26.....	173
20. yüzyıl başında Karaköy meydanı ve hanlar. Raimondo d'Aranco'nun camisi henüz yıkılmamış.	173
resim 4-27.....	174
Kurşunlu Han'ın hava fotoğrafı.	174
Hanın sol üst köşesinde Galata Bedesteni görülüyor. Fotoğrafın sol altında sonradan yapılan eklentiler nedeniyle algılanamayan Yeilkenci Han mevcuttur.	174
resim 4-28.....	175
Soldan sağa;	175
Ada Han,	175
Voyvoda Han'ın cephesi,	175
Voyvoda Han'ın cadde içindeki konumu	175
resim 4-29.....	176
Çeceyen Han	176
Soldan sağa;	176
Ön cephe.....	176
Giriş, 176	

İç görünüş.....	176
resim 4-30.....	176
Ömer Abed Han	176
Soldan sağa;	176
Giriş, 176	
Merdivenler,.....	176
İç avlu,176	
Mansard çatı	176
resim 4-31.....	178
Doğu ve batı yönünde kıyıya ve surlara paralel ticari akışı kesmeyen dikdörtgen plan şemasına sahip Kurşunlu Han'ın bitişik yapı durumu gösteren çevresiyle ilişkisi.	178
resim 4-32.....	179
Soldan sağa sırayla;.....	179
Giriş (doğu yönünden),	179
Girişten iç avlu,	179
Girişin üstünden iç avlu.	179
resim 4-33.....	179
Soldan sağa;	179
Enine kesit,	179
İç avlu. 179	
resim 4-34.....	179
Boyuna kesit:Han'ın 1. kattaki revaklarına avlunun ortasında yer alan bir merdivenlerle çıkılmaktadır.	179
resim 4-35.....	180
Soldan sağa;	180
Galata Bedesteni'nin planı,	180
Tersane Caddesi yönünden giriş cephesi.	180
resim 4-36.....	180
Soldan sağa;	180
Galata Bedesteni'nden iç görünüş ve	180
yan cephe.....	180
resim 4-37.....	181
Yelkenci Han ve çevresi	181
Haliç kıyısına paralel Galata Surları boyunca uzanan Yelkenci Han da Kurşunlu Han gibi bitişik yapı durumu gösteren çevresi içerisinde içe kapalı avlulu plan şemasına sahiptir.	181
resim 4-38.....	182
Soldan sağa; Yelkenci Han'ın planı ve üst kattan girişe doğru iç avlunun görüntüsü.	182
resim 4-39.....	182
Soldan sağa sırasıyla; Yelkenci Han'ın girişi, Girişten iç avlu,.....	182
Girişin üstünden iç avlu.	182
(11.07.2000)	182
resim 4-40.....	183
Soldan sağa,.....	183
P.Pazarı Sokağına cephe,	183
Eski Tay Çıkma köşesi,.....	183
Voyvoda Caddesi yönünden görülen çıkma.	183
resim 4-41.....	184
Saksı Han'ın muhtelif görüntüleri.	184

(15.07.2000)	184
resim 4-42	184
Soldan sağa; Serdar-ı Ekrem Sokağı'nın kule yönünden girişi, Kamondo Han, devamında Doğan Apartmanı'nın sokağa olan cephesi	184
(15.07.2000)	184
resim 4-43	186
Sırayla; Andrea Han'ın konumu, cephesi, girişi ve iç mekân	186
(15.07.2000)	186
resim 4-44	186
Soldan sağa,	186
Osmanlı Bankası'nın Haliç'e bakan ön cephesi ile Bankalar Caddesi'ne bakan giriş cephesi.	186
(Akın, Nur. a.g.e. s.230-231)	186
resim 4-45	188
Tarihi Ticaret Aksı'nın 20. yy. başındaki durumu.	188
resim4-46	189
Tarihi Ticaret Aksı'nın	189
I. Katmanı	189
(Yağ Kapamı Kapısı ve çevresi).	189
resim 4-47	189
Solda; 189	
Perşembe Pazarı Sokağı'nın Voyvoda Caddesi'ni kestiği nokta görülüyor. Öne çıkan bina Küçük Taş Han, devamında St. Pierre Hanı görülüyor.	189
Sağda; 189	
Voyvoda Caddesi'nden Perşembe Pazarı Sokağı'na bakış. Küçük Taş Han fotoğrafın sağında, devamında Saksı Han görülüyor.	189
resim 4-48	190
Charles Goad'un 1905 tarihli Galata ve Beyoğlu sigorta planında Voyvoda Caddesi	190
(Fransız Anadolu Araştırmaları Enstitüsü)	190
resim 4-49	191
Kule yöne doğru genel görünüm	191
Sol alt köşede,	191
Küçük Taş Han	191
Sağ alt köşede	191
Osmanlı Bankası,	191
hemen arkasında Perşembe Pazarı Sokağı'nı kesen Voyvoda Caddesi	191
Kule'nin hemen altında; solda St. Pierre Hanı, karşısında İngiliz hastanesi'nin kulesi görülüyor	191
(fotoğraf: Şehir Dergisi)	191
resim 4-50	191
Kuleden Barnathan Apartmanları.	191
(Akın, Nur. a.g.e., s.183)	191
resim 4-51	192
Galata Kulesinin mekânsal süreklilikteki rolü: Odaklama	192
Galata Kulesi Meydanı'ndaki tarihi odaklanma günümüzde işlevsel açıdan varlığını sürdürmektedir. Meydan, Bu odaklanmayla Galata istikametindeki akışları toplayıp Galip Dede Caddesi'ne aktarmasıyla bir köprü görevi üstleniyordu.	192
resim 4-52	194
Tarihi Ticaret Aksı'nın 20. yy. başındaki durumun harekete bağlı işlevsel süreklilik kavramı yardımıyla çözümlenmesi	194
resim 4-53	195

Perşembe Pazarı Aksının hava fotoğrafı.....	195
Ortada, aksı dik kesen Tersane Caddesi görünüyor.....	195
resim4-54.....	196
Tarihi Ticaret Aksının Günümüzdeki Durumu.....	196
(Perşembe pazarı Sokağı).....	196
resim 4-55.....	197
Tarihi Yarımada Taksim Bağlantısında Karaköy meydanı ve Y. Kaldırım görünüyor.....	197
resim 4-56.....	197
Tarihi Yarımada Taksim Bağlantısında Galata Düğümü.....	197
resim 4-57.....	198
Yüksek Kaldırım.....	198
Kent kurgusunu yönlendiren bu önemli aksın imar çalışmaları öncesinde ve günümüzdeki halini gösteren iki fotoğraf.....	198
Zamana bağlı kültürel süreklilikte yaşanan kopmanın mekâna yansması.....	198
(Soldaki fotoğraf: Akın, Nur. a.g.e. s.116).....	198
resim 4-58.....	198
Doğu yönünden genel bir bakış altında Galata hava fotoğrafı.....	198
Yakın zaman içinde çekilmiş bu fotoğrafta Yüksek Kaldırım aksının kent kurgusu içindeki yeri görünüyor. Ayrıca kurguyu tanımlayan diğer belirgin unsur olarak Haliç'e paralel uzanan Voyvoda Caddesi dikkat çekiyor.....	198
resim 4-59.....	199
Solda, Arap Camii'nin konumu ve batıdaki çeşme.....	199
(Müller, a.g.e. s.79).....	199
Sağda, 199	
Arap Camii'nin Kule yönünden görünümüne dair bir canlandırma.....	199
resim 4-60.....	199
Solda, Kule-Arap camii aksının bugünkü durumu.....	199
Sağda, aksın 20. yüzyıl başındaki durumu görünüyor. Henüz Tersane Caddesi açılmamış, Ceneviz sur kalıntısıysa iki yanı dolu.....	199
resim 4-61.....	201
Tersane Caddesi açılmadan önce hazırlanmış plan üzerinde tüm sur duvarlarını gösteren arkeolojik plan. (1946).....	201
resim 4-62.....	201
Aksta, St. Pierre Kilisesi'nin arkasında kalan surlardan bir kule.....	201
(Akın, Nur. a.g.e. s.183).....	201
resim 4-63.....	203
20. yüzyıl başında Bereketzâde Bağlantısı.....	203
Solda, Kürekçiler Sokak'la sona eren bağlantının, batı yönündeki paraleliyle Fermeneciler Sokak'ı keserek Haliç'e ulaşması görünüyor.....	203
Sağda Bağlantının genelini gösteren plan.....	203
resim 4-64.....	203
Alman Elçiliği'ne doğru kentsel doku, 1870'ler.....	203
(Akın, Nur. a.g.e. s.282).....	203
resim 4-65.....	204
Kuzey yönünden genel bir bakış altında Galata.....	204
(Şehir Dergisi).....	204
resim 4-66.....	205
Bölgenin günümüzdeki durumunu, sınırlarını ve 3 m'lik topografya eğnilerini gösterir harita.....	205
resim 4-67.....	207
Haliç'ten bölgenin genel silüetini anlatan çizim.....	207

resim 4-68.....	208
Projenin konumunu ve yaya akışlarını gösteren vaziyet planı	208
resim 4-69.....	209
Yeni yapılaşmanın yoğunlaştığı alanı gösteren maket fotoğrafı	209
resim 4-70.....	209
Yeni yapılaşmada öngörülen kurgu.	209
resim 4-71	211
Üstte: Haliç yönünden görünüm. Altta: Tersane Caddesi'nden görünüm.	211
resim 4-72.....	212
Genişleyen kent içinde tarihi yarımada-Taksim bağlantısı ve Galata'nın konumu.	212
resim 4-73.....	213
Bugün Galata'da mekân kullanımını anlatan genel bir plan.....	213

ÖZGEÇMİŞ

Adı ve Soyadı : Rıfat Gökhan KOÇYİĞİT
Ünvanı : Mimar
Doğum tarihi ve yeri: 14.09.1975, Akdağmadeni / YOZGAT
e-posta : r_gokhan@hotmail.com/ rgokhan@msu.edu.tr
İş yeri : Mimar Sinan Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi, Bina Bilgisi Bilim Dalı Kürsüsü
Görevi : Araştırma Görevlisi

DİPLOMALARI

1993 Ankara Atatürk Anadolu Lisesi
1999 M.S.Ü. Mimarlık Fakültesi, Mimarlık Bölümü Lisans Diploması

AKADEMİK ÇALIŞMALARI

1999 M.S.Ü. Fen Bilimleri Enstitüsü Bina Bilgisi programında yüksek lisans çalışması
2000 M.S.Ü. Mimarlık Fakültesi Bina Bilgisi Bilim Dalı'nda Araştırma Görevlisi
2001 Osmanlı Bankası Bankacılık ve Finans Tarihi Araştırma ve Belge Merkezi, Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı, Mimar Sinan Üniversitesi Mim. Fak. Ş.B.P.B. ortak işbirliğiyle düzenlenen "Bankalar Caddesi için Yarının Tasarımı" konulu kentsel tasarım atölye çalışması

MESLEKİ ÇALIŞMALAR

1996-1997 3EM Mimarlık San.Tic.AŞ'nde tasarım ve uygulama çalışmaları.

- 3EM Çamlıca bürosu revizyonu
- Zekeriyaköy Konutları proje ve uygulama
- Acıbadem Hastanesi peyzaj düzenlemeleri proje ve uygulama

1997 ONAT Mimarlık Bürosu'nda tasarım ve sunuş çalışmaları

- Şile Evleri projelendirme çalışmaları

1999 K,G: Mimarlık Ltd. Şti.'nde tasarım çalışmaları

- Akbank şubeleri projelendirme çalışmaları
- Lee-Wrangler yönetim bürosu iç mekan revizyonu projelendirme çalışmaları
- İznik'te konut, ön proje tasarım çalışması

MİMARİ PROJE YARIŞMALARI

1999 Archiprix 99 Türkiye, Mimarlık Öğrencileri Bitirme Ödevleri Ulusal Yarışması 1. Mansiyon
2001 İstanbul Büyükşehir Belediyesi Hizmet Binası Mimari Proje Yarışması, son eleme.

SERBEST MESLEKİ ÇALIŞMALAR

1997 CNR Doğu Yatırım Holding Toscana peyzaj fuar standı tasarımı
1998 İTÜ Maslak Kampüsü Uluslararası Kozmetik Fuarı Leyla İnanır Güzellik Uzmanı Eğitim Merkezi fuar standı tasarımı
1999 Kadıköy Karasu Eczanesi iç mekan tasarımı
1999 Çengelköy'de bir konut için ön proje tasarımı